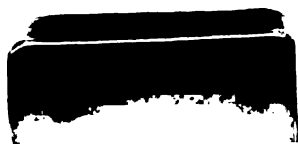
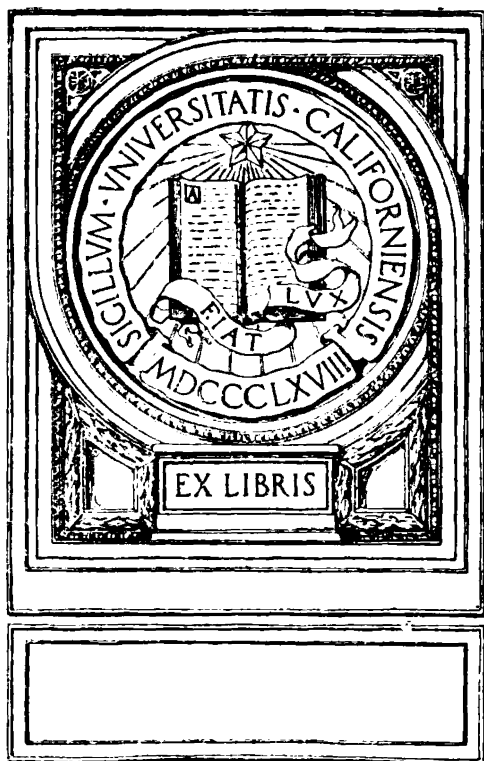

UC-NRLF

B 3 073 649

ACADEMIA ROMÂNĂ
DISCURSURI DE RECEPTIUNE
LII

DESPRE ACTIVITATEA LITERARĂ
A UNOR MEMBRI AI
FAMILIEI
GOLESCU

IN
CURSUL SECOLULUI AL XIX-LEA
DISCURS SCRIS DAR NEROSTIT
DE

GHEORGHE BENGESCU
ALES MEMBRU
DEMIEI ROMÂNE LA 4 Iunie 1921
23 AUGUST 1922

CU RĂSPUNS DE
N. IORGA

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1 9 2 3

1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.

Univ. of
CALIFORNIA

George Benjamin

1848—1922

ACADEMIA ROMÂNĂ
DISCURSURI DE RECEPȚIUNE
LII

DESPRE ACTIVITATEA LITERARĂ
A UNOR MEMBRI AI
FAMILIEI
GOLESCU

IN
CURSUL SECOLULUI AL XIX-LEA
DISCURS SCRIS DAR NEROSTIT
DE

GHEORGHE BENGESCU
ALES MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE LA 4 IUNIÉ 1921
+ 23 AUGUST 1922

CU RĂSPUNS DE
N. IORGA

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1 9 2 3

1911
1912

A2315
A45
V.52-57

La 4 Iunie 1921 a fost ales membru activ al Academiei Române în Secțiunea Istorică, GHEORGHE BENGESCU, Ministru Plenipotențiar în retragere, cunoscut prin numeroase și însemnate scrieri atât despre istoria politică și culturală a Românilor, cât și despre istoria literară franceză. Activitatea lui științifică și literară pe aceste terene fusese de mult apreciată de Academie, care îl alesese, la 2 Aprilie 1883, Membru Corespondent la Secțiunea literară.

Având să-și iea locul în sânul Academiei în sesiunea generală din 1922, Bengescu își pregătise discursul de intrare Despre activitatea literară a unor membri ai familiei Golescu în cursul secolului al XIX-lea, la care d-l Coleg N. Iorga pregătise cuvenitul răspuns. Venise cu câteva săptămâni înainte în țară, din Belgia, unde își trăia anii de retragere, și se așezase la Câmpulungul Muscelului la fiică-sa Doamna N. Grant, așteptând ziua solemnă și dorită.

Boala l'a împiedicat însă de a veni în Capitală spre a lua parte la ședințele Academiei din Maiu—Iunie și a-și rosti discursul de intrare pregătit cu atâta evlavie, iar la 23 August s'a stins.

Astfel a doua oară se întâmplă că alesul Academiei s'a stins fără să fi luat parte la nici o singură ședință a acestei instituțiuni, și discursul de intrare solemnă a rămas scris dar nerostit. Intâiul caz de acest fel fusese al răposatului Augustin Bunea în 1909.

Academia a stabilit precedentul după care acest discurs, însoțit de răspunsul pregătit, se publică ca să-și ocupe locul cuvenit în șirul celor de un fel cu el, — spre a se dà cel puțin în această formă vieață gândului tăiat de moarte.

Pe lângă textul discursului, răposatul a adăugat o listă autografă a principalelor sale scrieri; această listă se publică după textul discursului.

*Domnule Președinte,
Domnilor Colegi,*

Dogele Genuiei, venit să viziteze curtea din Versalia, fiind întrebat ce îl mirase mai mult în palatul Regelui-Soare, răspunse:

«E că mă văd în el!»

Tot așa —

«*si parvos licet componere magnis*»¹⁾ —

aș putea zice și eu, văzându-mă primit în sânul acestei înalte instituții de cultură, numită Academia Română și care a numărat, de mai bine de o jumătate de veac, printre membrii săi, elita literaturii, istoriei și a științei noastre naționale.

Deși membru corespondent al Academiei încă dela 1883 — onoare ce mi s'a făcut în urma publicării la Paris a volumului I-ii al «Bibliografiei» mele volteriane — nu-mi puteam închipui că, după o absență de patruzeci de ani în străinătate, unde m'au reținut atât cariera mea de diplomat cât și diferite împrejurări independente de voința mea, Academia Română, prețuind, negreșit peste valoarea lor, lucrările mele literare și istorice, îmi va conferi, drept răsplată a unei vieți consacrate în mare parte literelor, titlul și prerogativele de membru activ al ei.

Asta o datorez — și nu-mi fac în această privință nici o iluziune — indulgenței măgulitoare a unor colegi, cari, luând în considerație mica notorietate ce-mi făcuseră, printre savanții străini, cercetările mele asupra literaturii franceze din secolul XVIII-lea, precum și asupra bibliografiei franco-române din secolul XIX-lea, v'au îndemnat a-mi acorda această deosebită și înaltă favoare, pe care alții, mai tineri și mai vrednici, ar fi meritat-o negreșit mai mult decât mine.

¹⁾ «*Si parva licet componere magnis*» (Virgil, Georgic., IV, 176).

Cernăuți, precum și în «*Convorbiri Literare*» primele sale cercetări despre câteva date statistice și istorice din Bucovina.

Aceste lucrări fuseseră precedate de diferite nuvele și poezii, originale sau traduse din limba germană, în cari se afirmă din ce în ce mai pronunțat talentul său literar.

În 1876, el trece la judecătoria din Câmpulung, unde, în timp de șase ani, cât stă acolo, profită de însărcinarea ce-i fusese dată, de a face cadastrul ocolului din Câmpulung, pentru a explora în toate felurile frumosul ținut, în care rezidă, intrând în relații cu proprietarii, cu industriașii, cu meseriașii, cu țăranii, descifrând hrisoavele, examinând titlurile de proprietate, cărțile de judecată, într'un cuvânt toate documentele menite a-i înlesni cercetările sale și adunând acel material bogat cuprins în volumul: «Documente din vechiul ocol al Câmpulungului moldovenesc».

Totdeodată, dornic de a uni utilul cu plăcutul, și împins de gustul său firesc pentru literatură și artă, Stefanelli se ocupă cu înființarea la Câmpulung a unui teatru de amatori, pentru care traduce sau localizează mai multe piese și scrie în acelaș timp diferite poezii publicate în «*Convorbiri literare*» și în «*Aurora română*».

În 1882, el e transferat la Suceava. Împins de aceleași idei patriotice, cari l-au călăuzit toată viața, Stefanelli ia la gimnaziul orașului conducerea claselor românești, a căror funcționare cu greu fusese încuviințată de autoritățile austriace.

Totdeodată el înființează societatea «Școala Română» și publică în 1886; organul intitulat «*Revista politică*», chemat să întrețină și să desvolte, în inimile românești, cultul ideii și aspirațiunile naționale, pe cari el a avut fericirea să le vază realizate în toată întregimea lor.

Totuși depărtarea lui Stefanelli de plaiurile înflorite ale scumpului său Câmpulung, nu urmă să fie definitivă.

După o scurtă ședere în capul judecătoriei dela Seletin, el e numit șef al judecătoriei din Câmpulung și proclamat în curând cetățean de onoare al orașului, primind totdeodată înalta însărcinare de a reprezenta și apăra interesele naționale în dieta Bucovinei. În sânul acestei diete, el a depus multă stăruință pentru înmulțirea școalelor românești în Bucovina.

Cu toate acestea, nici îndatoririle politice, nici funcțiile judecătorești nu-l opriră de a urma cursul lucrărilor sale de literatură și istoriografie, pe temeiul cărora, Academia Română îl alege ca membru corespondent al ei, la 6 Aprilie 1899.

Dintre lucrările lui Stefanelli publicate în «Arhiva» dela Iași, voiu reaminti mai multe cercetări asupra lui Ioan Teodor Calimachi (Călmașul), precum și asupra originii sale câmpulungene, în care eruditul istoriograf dovedește că familia Calimachilor este originară din Câmpulungul Bucovinei, că este o familie neaoșă românească, care purtă numele de Călmaș, nume pe care Ioan Teodor Călmaș, suindu-se pe tronul Moldovei în 1758, l-a schimbat în Calimachi.

Acest nume a fost păstrat și de către mitropolitul Gavriil, fratele lui Vodă Ion Teodor Calimachi, precum și de către urmașii pe scaunul domnesc al Moldovei ai acestei dinastii.

Ca membru corespondent al Academiei, Stefanelli a publicat, în Memoriile secțiunii istorice, o notiță asupra originii câmpulungene a lui Gavriil, mitropolitul Kievului, lucrare foarte interesantă și foarte bine documentată, din care reiese că Gavriil Bănulescu, mitropolitul Kievului, eră de origină câmpulungeană. Autorul ne înfățișează pe acest prelat rând pe rând: profesor de limba latină în Iași, profesor de filozofie la Pultava, mai în urmă rechemat în Moldova, al căreia mitropolit devine.

În anul 1793, încheindu-se pacea între Ruși și Turci, Bănulescu părăsește cu sila Moldova, trece în Crimeea, unde fu numit Mitropolit al Chersonesului Crimeei și mai târziu al Kievului și Haliciului.

Membru al Sfântului Sinod rusesc, apoi Exarh în principalele Muntenia și Moldova, cu reședința în Iași, Mitropolitul Gavriil se suie pe scaunul arhiepiscopal al Basarabiei și moare în 1821 la Chișinău, acoperit de favorurile curții împărătești.

Deși în lucrarea sa, Stefanelli n'a avut alt scop decât să stabilească locul de unde s'a tras mitropolitul Gavriil al Kievului, totuș găsim în ea, cu pornirea lui firească pentru istoriologie, toate calitățile de erudit și de scriitor, cu care eră înzestrat.

Aceste merite îl făcură să fie ales membru activ al Academiei

mărginî, în cuvântarea mea de astăzi, a vă reaminti, Domnilor Colegi, cum au lucrat și luptat în veacul trecut, unii din membrii acestei familii, pentru reînvierea limbii noastre naționale și pentru reînființarea școalelor române, pe cari regimul fanarioților le abătuse dela adevărata lor misiune.

În această ordine de idei, două nume se impun mai cu deosebire atențiunii noastre: numele lui Iordache și al fratelui său Constantin Goleșcu.

Unul și altul se află în capul patrioților români, cari, având convingerea că limba și școala sunt elementele cele mai puternice ale vitalității unui neam, n'au cruțat nici o sfortare spre a da școalelor noastre o direcție curat românească, menită să înlesnească reînflorirea limbii părintești.

Spre a ne da bine seama de rolul însemnat jucat de frații Golești, în așezarea și propășirea școalelor naționale, trebuie să ne reamintim cum erau organizate școalele, pretinse române, sub regimul fanariot. S'au adus multe laude acelor școli, totuși dacă se studiază mai de aproape alcătuirea lor, se pot lesne constată neajunsurile ce le caracterizau.

Lipsa de profesori și de elevi — căci boierii luaseră obiceiul de a încredința educațiunea copiilor lor unor dascăli particulari — îngustimea și sărăcia programelor — monotonia cursurilor — totul concordă pentru a întreține împrejurul acelor școli o atmosferă din cele mai nefavorabile unui învățământ serios și roditor. Nu mai vorbesc de faptul că limba română era cu desăvârșire dată la o parte, considerându-se ca un simplu dialect, lipsit de orice valoare literară și incapabil de a exprima ideile și simțimintele mai înalte. Această anomalie mirase până și pe Constantin Mavrocordat, care însărcină pe un Român, Eustațiu Brașoveanu, să scrie o gramatică română pentru școalele domnești; lucrarea însă n'a fost niciodată alcătuită¹⁾.

E trist de adăugat că înșiși boierii noștri, pierzând orice sentiment de demnitate, ceruseră dela Domnitori ca să nu rânduiască la marea boerie feciori de boieri, cari nu ar fi învățat carte grecească²⁾.

¹⁾ Xenopol, *Istoria Românilor*, V, 641.

²⁾ Papiu-Ilarianu, *Discurs de recepțiune* (*Analele soc. Acad.*, II, 5).

În curând, limba elenă deveni obligatorie pentru orice Român care postula o funcțiune publică.

Ce se mai putea aștepta dela o tinerețe astfel lipsită de orice simțire românească și a cărei minte nu eră hrănită decât de gramatica grecească și de Logica lui Aristotel?

Regretatul nostru coleg Erbiceanu a încercat să dovedească că mulți dintre profesorii școalelor grecești din București și din Iași ca: Neofit, Lambru, Duca erau bărbați cu învățatură, doctori în filozofie și medicină ai Universităților străine și mai cu seamă ai Universităților din Italia.

Capacitatea profesorilor n'o tăgăduesc; să-mi fie însă permis de a mă întrebă: câți au fost și cari sunt școlarii formați de ei?

Erbiceanu ne asigură că tinerii ieșiți din școalele grecești: Români, Greci, Sârbi, Bulgari, Macedoneni, făceau multă cinste învățământului predat de profesorii lor. E destul pentru a nimici această aserțiune, de a ceti memoriul său despre: «Bărbații culți Greci și Români și Profesorii dela Academiiile din Iași și București din epoca așa zisă fanariotă»¹⁾. Lesne se va constată că într'un spațiu de una sută șaptezeci de ani (dela 1650 până la 1821), dintre 141 școlari și profesori, menționați de Domnia Sa, deabiă trei poartă nume românești și aparțin într'adevăr unor vechi familii dela noi: Vornicul Iordache Golescu, Marele Vornic Grigore Basaraba și Beizadea Scarlat Ghica.

Iordache Golescu cunoștea deci bine, ca unul ce urmase cursurile școalei domnești din București, neajunsurile învățământului grecesc și deaceea, împins de iubirea sa nemărginită pentru țară și limba strămoșească, el pare a fi luat, încă din prima tinerețe, hotărîrea de a căuta în patriotismul său luminat o îndreptare și un leac la o stare de lucruri de care fusese adânc impresionat chiar de pe băncile școalei.

Pe lângă cunoștințele câștigate dela profesorii greci, Golescu învățase în casa părintească, dela dascăli particulari, limbile străine: italiană, franceză, fără a vorbi de cea latină. Mintea lui cugetătoare, chibzuită, cu o pornire firească spre meditare

¹⁾ *Analele Academiei Române*, Seria II-a, t. XXVII.

și spre studiu, îi făcuse de timpuriu o reputație de cărturar. Bărbații cu învățătură se găseau foarte rar pe acele vremuri, cea mai mare parte din boierii noștri fiind obișnuiți a trăi în trândăvie și în nepăsare.

Deprinși cu petrecerile, cu luxul, cufundați într'un fel de toropeală fizică și morală, ei duceau un traiu lipsit de orice activitate intelectuală, pe care toți scriitorii străini, aflători pe atunci în țările noastre, nu l'au cruțat de a-l relata. Iordache Golescu fu o fericită excepție la această amorțeală a spiritelor. El și-a cultivat mereu mintea cu acea pasiune înfocată pe care monahii francezi, *Benedictinii*, o puneau în lucrările lor. Și nu numai literele, dar și științele fizice și cosmografice aveau darul de a-l captivă. Astfel găsim, printre operele lui tipărite un *Atlas sau Cartă*, conținând tablouri geografice precum și o hartă a țării românești¹⁾ — de o execuțiune aproape perfectă, și care a fost tipărită la Viena în 1800. Firește că tânărul erudit — abia în vârstă de treizeci de ani — a fost ajutat de specialiști ca Anton Gazi, dela Melos, și ca Stefan Comita; totuși nu e mai puțin adevărat că se puteau număra, în anul 1800, feciorii de boieri, cari se îndeletniceau cu asemenea lucrări și cari aveau încă de pe atunci ambițiunea de a face ca numele de Român să fie cunoscut în mod favorabil de străini.

Chemat în 1817 în comisiunea întocmită de Vodă Caragea pentru reorganizarea școalelor române — comisiune prezidată de socrul său, Constantin Bălăceanu — Iordache Golescu luă o parte activă la dezvoltarea învățământului în țara românească. Tot pe atunci Mitropolitul Moldovei, Veniamin Costachi întemeiă, în mănăstirea Socola, seminarul, care există și astăzi, aducând din Transilvania câțiva preoți erudiți și mai mulți profesori destinați a înlocui pe dascălii greci. Cu câțiva ani mai înainte, mitropolitul Ungro-Vlahiei, Dionisie Lupu, trimisese cu cheltuiala sa pe mai mulți tineri, printre cari: Simion Marcovici, Eufrosin Poteca, Petre Poenaru, să urmeze cursurile Universităților din Italia și din Austria. Convins, ca și fratele său Constantin, că numai din țările civilizate erau să ne vie civilizația și lumina, Iordache Golescu

¹⁾ Biblioteca Academiei Române.

a fost unul din acei patrioți pricepuți, cari au lucrat în comisiunea școalelor, pentru trimiterea în Franța a unor bursieri români din Italia și din Austria, și cari au voit ca înșiși copiii lor să-și facă studiile în Franța. Dar meritul cel mai mare al lui Iordache Golescu, din punctul de vedere al propășirii învățământului național în țara românească, este ajutorul puternic ce, dimpreună cu socrul său Constantin Bălăceanu și cu logofătul Stefan Nestor, l'a dat lui Gh. Lazăr pentru deschiderea în Martie 1818, a unei școli române în încăperile Bisericii Sfântu Sava. Un scriitor francez care, prin marea dragoste ce-a avut-o pentru țările noastre, a câștigat la noi dreptul de împământenire, regretatul Ubcini, fost membru onorific al acestei Academii, descrie astfel entuziasmul ridicat pe atunci în București de lecțiile lui Lazăr:

«Efectul învățământului lui Lazăr fu extraordinar. Nu numai că vorbiă auditorilor săi acea limbă românească, uitată un timp atât de îndelungat, dar reamintindu-le totdeodată originea, istoria și faptele mărețe ale strămoșilor lor, le insuflă o nobilă pasiune pentru patrie și pentru studiu, meritând astfel porecla glorioasă de regenerator al naționalității române»¹⁾.

În istoria literaturii române, numele lui Iordache Golescu va rămâne legat în veci cu numele lui Gheorghe Lazăr, căruia i-a încurajat începuturile, i-a sprijinit silințele și i-a asigurat succesul.

Până în 1828 și chiar după ocupațiunea rusească, Iordache Golescu s'a ocupat cu cea mai mare sârguință de organizarea și de propășirea școalelor noastre naționale.

În Octomvrie 1823, când fu vorba de a se întrebuița pentru nevoile Statului o parte din veniturile școlii domnești din București, Golescu protestă, zicând: «Străinii — el vrea să facă aluziune la Greci — au înființat această școală și astăzi, când un patriot domnește în țara românească, noi am cercă să o menținem în întinericul și în barbaria, pe care Europeanii ni le impută cu drept cuvânt!»²⁾

Faptul e menționat într'un raport al baronului de Krenchely, consulul Prusiei, și pare-mi-se că constituie cea mai mare laudă

¹⁾ *Provinces d'origine roumaine*, Paris, Didot, 1856, p. 120.

²⁾ *Documentele Hurmuzachi*, X, 248.

ce se poate aduce memoriei lui Iordache Golescu. Deaceea cu drept cuvânt a putut zice biograful său, d-l Profesor Bănescu: «Școala a fost una din ocupațiile sale de căpetenie. Din domnia lui Ion Vodă Caragea și până la 1830, cu întrerupere numai a celor doi ani ai turburărilor, el nu părăsește niciodată Eforia, pe care la multe a putut-o ajuta cu învățătura sa și cu marea sa dragoste de a face binele»¹⁾.

Și fiindcă se evocă suvenirul turburărilor din 1821, nu cred de prisos să reamintesc că Iordache Golescu ne-a lăsat despre acele vremuri memorabile în istoria noastră națională, o relațiune intitulată: *Prescurtă însemnare de turburarea Țării Românești, ce s'a întâmplat în leat 1821 Mart, după moartea lui Aleco-Voda Șutu.*

Această istorisire, venind dela un martor ocular și nepărtinitor, se poate consulta chiar astăzi cu folos de oricine vrea să cunoască mai de aproape evenimentele din 1821. Pe de altă parte, știm că tot pe la 1821, Golescu intrase în înțelegere cu poetul grec Rigas, pentru înființarea unei confederații de State creștine pe ruinele Turciei.

«Din nenorocire pentru istoria Grecilor și pentru a noastră — scrie în această privință D. Lambrior într'un articol al «Convorbirilor literare» — hârtiile de taină atingătoare de acest plan, cari de sigur ascundeau părți noi ale revoluției din 1821, au fost aruncate în foc de însuș răposatul într'un moment de spaimă»²⁾.

Această idee a poetului grec Rigas și a Vornicului Iordache Golescu a reapărut în zilele noastre pe scena politică, și nimeni n'a uitat discuțiile recente, la care ea a dat naștere în cancelariile și cercurile diplomatice precum și în diferitele organe ale presei. Dacă rezultatele războiului declarat în 1912 de Suvranii Statelor balcanice, sub cuvânt de a liberă populațiile creștine de dominația otomană, dar în realitate cu gândul ascuns de a satisface propriile lor ambițiuni, n'au fost mai decisive pentru constituirea unei Confederații balcanice, bărbații de Stat și publiciștii, rămași credincioși acestei idei, vor recunoaște cu bucurie, ca pe unul dintre cei mai însemnați precursori ai lor, pe bătrânul boier român, Ioardache Golescu.

¹⁾ *Vieța și scrierile marelui Vornic Iordache Golescu*, Vălenii-de-Munte, 1910, pag. 31-32.

²⁾ *Convorbiri Literare*, 1 Maiu 1874, pag. 66.

Domnilor Colegi,

Nu intră în gândul meu — căci altul este subiectul ce mi-am propus a trată înaintea Domniilor-Voastre — de a vă enumără înaltele funcții și demnități conferite lui Iordache Golescu sub domnia pământeni, dela 1821 până în ajunul morții sale la Orșova, în 1848. Totuși, nu mi se pare de prisos, de oarece tot va fi vorba de activitatea lui intelectuală, pusă în serviciul patriei sale, să vă reamintesc partea însemnată, pe care dânsul a luat-o în materie judecătorească și ca mare logofăt al dreptății, la alcătuirea Regulamentului organic.

Fără a examina dacă reforma adusă prin acele Regulamente a fost prielnică sau vătămătoare țărilor noastre și fără a mă opri la criticile ce li s'au făcut cum că ele nu se potriveau cu ideile moderne introduse în Constituțiile Statelor occidentale, deși Saint-Marc-Girardin le găsiă oarecare asemănare cu Constituția republicană franceză din 1848¹⁾, cred că Regulamentele organice, deși votate de adunări cari nu se puteau considera ca libera expresiune a voinții naționale, nu aveau caracterul cu desăvârșire retrograd contra căruia protestaseră unii din membrii Adunării din București. Dealtmintrelea, nu se putea pretinde dela boierii noștri, abiă scăpați de sub jugul fanariot, plini de principii autoritare și de prejudecăți aristocratice, supuși — poate chiar și fără voia lor — influenții atât de puternice a Rusiei, lărgimea de idei și îndrăzneala de reforme ale Constituanților francezi din 1789.

Iordache Golescu, însărcinat de generalul Kisseleff cu elaborarea noiei reforme relativă la partea judecătorească, știu să arate, în misiunea ce-i fusese încredințată, toate calitățile lui de om cuminte, cu învățătură și cu experiență. D-l Bănescu a publicat raportul lui către Obșteasca Adunare, în care marele Logofăt al Dreptății expune cum că «băgând de seamă că unele din cele neapărate trebuințe nu s'au însemnat, altele s'au însemnat cam întunecat, iar altele au trebuință de oarecare îndreptări» roagă pe Adunare «să le ia în băgare de seamă și a le hotărî după cum se va găsi mai de cuviință, ca din vreme

¹⁾ Amintiri de călătorie (în limba franceză), Ixelles (Belgia), I, 276.

în vreme îndreptându-se cele de îndreptat, și împlinindu-se cele de lipsă, să se ajungă la cea mai desăvârșită îndeplinire a bunelor orândueli»¹⁾).

Fiind date grelele împrejurări, prin care trecea atunci țara noastră, precum și situația delicată, în care se găseau boierii noștri față cu apăsarea puterii moscovite, pare-mi-se că nimeni n'ar fi putut vorbi cu mai multă înțelepciune, cumpătare și patriotism decât răposatul Vornic Iordache Golescu.

Dar e timpul să reviu la subiectul meu, să vă arăt activitatea literară, desfășurată de acel lucrător neobosit, atât în operele lui tipărite, cât și în acelea, mult mai numeroase și mai importante, pe cari le-a lăsat manuscrise.

Compusă cu cincizeci de ani după prima Gramatică română, scrisă în limba latină, de Clain și Șincai, și tipărită în 1780 sub titlul de: *Elementa linguae daco-romanae*; — posterioară cu patruzeci de ani *Gramaticii* lui Văcărescu, publicată la Râmnic, în 1787, Gramatica lui Iordache Golescu, pe care, după cum știți, el a intitulat-o: *Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești*, prezintă, cu toată forma ei cam arhaică, un caracter de originalitate, aș putea zice de personalitate, ce o deosebește de lucrările similare ale predecesorilor săi.

Dacă regăsim în ea oarecare înrâurire a formalismului dascălilor greci, dacă Golescu a împrumutat dela Enăchiță Văcărescu o mare parte din terminologia lui italiană, nu e mai puțin adevărat că Gramatica alcătuită de el conține, asupra limbii noastre, observațiuni prețioase, făcute de un bărbat, care cunoștea cu desăvârșire idioma și graiul național și care a încercat de a iezi curentul latinesc ce ne amenința.

În 1828, cartea eră, dacă nu terminată, cel puțin foarte înaintată, de oarece Eliad o pomenește în precuvântarea *Gramaticii* sale, tipărită la Sibiu în acelaș an. Trecu câțva timp, și în 1832, Golescu interveni pe lângă Eforia școalelor cerând să se tipărească, cu cheltuiala ei, lucrarea alcătuită de dânsul; dar lipsa de fonduri sill pe Eforie să respingă cererea autorului. După mai multe stăruinți zadarnice pe lângă generalul Kisseleff, căruia Golescu îi dedicase chiar *Gramatica* sa (dedicația care

¹⁾ *Viața și scrierile lui Iordache Golescu*, pag. 307—308.

n'a fost reproducă în ediția tipărită se poate citi în capul manuscrisului) — autorul se hotărî a publică lucrarea cu spesele sale, și *Băgările de seamă asupra canoanelor gramaticești* apărură în tipografia lui Eliad în 1848.

Intr'o «*Inainte Cuvântare*», în care Golescu arată foarte metodic și foarte clar ce este «meșteșugul gramaticii», el observă, cu mult bun simț, că «una din împiedicările spre înaintarea limbii românești este că această limbă vorbindu-se în Țara românească, în Moldova, în Basarabia, în Bucovina, în multe părți ale Transilvaniei și în Banat, nu se grăiește în toate părțile tot într'un fel, ci cu oarecare deosebire. Această deosebire se face și la scrisoare, scriind unii cu slovele cele vechi românești, alții cu slovele latinești, și alții prefăcându-le în chipul slovelor rusești, iar cei mai mulți o amestecătură din toate». Și de aceea Golescu socotește că «oarecând la un neam de atâtea milioane de suflete s'ar canonisi o Gramatică de obște pentru toți, cu o închipuire de slove după care toți să vorbească și să scrie, în scurtă vreme ne vom înțelege unii cu alții, toți cei ce grăim această limbă și ce om scrie într'un colț de loc se va întinde în toată întinderea acestei limbi».

Acest deziderat atât de înțelept și de patriotic al bătrânului boier român eră menit să aibă o repede îndeplinire.

Totuși Golescu nu avu bucuria să vază *Gramatica* sa tipărită cu litere latine, căci, după cum știți, numai în 1860 reforma fu introdusă în Țara Românească.

O analiză chiar prescurtată a cărții lui Iordache Golescu, nu cred că și-ar putea găsi locul în ședința de astăzi — nici că ar fi de un mare interes pentru auditorul de elită, care îmi face onoarea de a mă ascultă. Liniștiți-vă deci, Domnilor Colegi, nu sunteți amenințați de a auzi o disertație didactică asupra sintaxei și formelor dialectale românești, întrebuintate atât în gramaticile școlii ardelene, cât și în cele alcătuite de Văcărescu, de Eliade și de Iordache Golescu. O asemenea lucrare a fost făcută, și făcută în mod definitiv, de eruditul Lazăr Șăineanu în prețuita sa *Istorie a filologiei române*.

Dealtmintrelea, mi-e teamă, dacă aş spune de cartea lui Golescu tot binele ce-l gândesc, să nu mă taxați de părtinire. Deaceea prefer să las cuvântul unor critici și scriitori mai com-

petenți decât mine, cari ne vor arăta ce fel de servicii a adus literelor și limbii naționale *Gramatica* lui Iordache Golescu.

Să ascultăm în primul rând pe eminentul nostru coleg d-l Iorga:

«Această operă cu îngrijire și deseori cetită din nou și adăugită, nu eră o adevărată Gramatică, un sistem științific al limbii, cum eră desigur, cu toate proporțiile ei restrânse și limba ei așa de ușoară, așa de dulce până și în definiții, scrierea lui Eliad, ci numai, după potrive vechilor observații ale Văcărescului cel bătrân, căruia dealtmintrelea Eliad însuș se închină, un șir de băgări de seamă asupra canoanelor gramaticești... Multe ne trimit la un alt timp, în schimb destule constatate prinse în graiul viu de un experient și iubitor cercetător al limbii, care-și strângea cu scumpătate, cu mania unui colecționator, ziceri pentru marele său «Dicționar româno-elinesc».

Eliad, tipărint la 1840 în tipografia sa lucrarea acestui boier mare, pe care încă din 1828 îl lăudă pentru ostenele sale științifice, închinându-i *Gramatica* sa, n'avea ce să invidieze, dar desigur găsiă și ce să-i folosească¹⁾.

Tot de aceeaș părere e și Lambrior, care scrie că: «*Gramatica* lui Golescu este scoasă de pe însăș firea limbii și nu iscodită după franțuzești, ori după latinești, cum sunt multe din cele de astăzi²⁾».

În fine, Lazăr Șăineanu judecă astfel *Gramatica* bătrânului boier român:

«Neobosit cultivator al spiritului popular, Golescu se si lește a prinde din viul graiu însușirile caracteristice ale limbii și ale firii naționale. El se pricepea a prețui una și alta după adevărata lor valoare într'o epocă când totul părea a se conjura împotriva geniului amândurora...»

Cartea bătrânului Golescu formează un fel de baricadă, în care și-a găsit un adăpost provizoriu limba încă neștirbită a poporului, până ce-i va fi îngăduit să iasă iarăș la lumină în producțiunile superioare ale geniului național³⁾.

¹⁾ *Istoria literaturii române* (Sec. XIX), I, 75—76.

²⁾ *Convorbiri literare*, 1 Maiu 1874, pag. 66.

³⁾ *Istoria filologiei române*, 2-a edițiune, 1895, pag. 115—116.

Din toate aceste aprecieri reiese că *Gramatica* lui Iordache Golescu, deși din punctul de vedere științific nu e și nici nu putea fi la înălțimea filologiei moderne, are marele merit de a fi fost concepută și alcătuită cu dorința nestrămutată de a scăpa din primejdie limba noastră strămoșească, pe care Golescu o învățase și o vorbiă cum rareori a fost știută și vorbită la noi.

Printre operele lui rămase netipărite, două mai cu seamă se impun atențiunii și, dacă nu găsiți vorba prea laudătoare, admirației noastre: *Dicționarul român*, pe care autorul l'a intitulat: *Condica limbii românești*, cuprinzând 7 volume in-folio¹⁾ și *Colecțiunea de Pilde și povățuiri* adunate într'un manuscris de 854 pagini²⁾ — două lucrări considerabile, atestând știința și silințele aduse de autor întru alcătuirea lor.

Amândouă se află depuse în Biblioteca Academiei Române sub paza luminată a eruditului nostru coleg și prieten d-l I. Bianu. Le cunoașteți și n'am nevoie de a insista asupra valorii lor.

Cu tot interesul, ce prezintă pentru cunoașterea mai de aproape a poporului și a limbii noastre, *Colecțiunea de «Pilde și povățuiri»*, totuș m'aș simți dispus să dau preferință «Dicționarului».

Un *Dicționar* prelucrat între anii 1820—1830! Ce tezaur neprețuit! Un *Dicționar* curat românesc, fără cuvinte latinizate, italianizate, franțuzite! Un *Dicționar* care ne învață cum vorbeau strămoșii noștri, cum scriau vechii noștri cronicari, cum grăiește încă și astăzi țăranul român, care a știut să păstreze neatinsă limba moștenită d la străbunii săi!

În Precuvântarea *Dicționarulu* Golescu adresându-se «Iubititorilor de învățătură» arată că, după ce a întocmit mai întâiu *Gramatica* sa, a săvârșit o «*Condică a limbii românești*» după asemănarea condicilor ce cuprind câte sunt de trebuință spre aducerea aminte, talmăcindu-l totdeodată în limba grecească, spre înlesnirea celor ce nu se vor lenevi a talmăci cărțile elinești pe limba noastră...»

Acest *Dicționar* greco-român, ce se află și el în Biblioteca Academiei, e o replică a *Dicționarului* român cu echivalentele

¹⁾ Biblioteca Acad. Române, Mss. 844—850.

²⁾ Ibid., Mss. 213.

grecești — cuprinzând 9 volume — cari adăugându-se celor 7 volume ale «*Dicționarului român*» și manuscrisului *Pildelor*, fac în total șaptesprezece volume in-folio — reprezentând o viață întreagă de muncă rodnică și de activitate neobosită.

Tot în «*Precuvântarea*» *Dicționarului român*, cetim aceste rânduri pline de o iubire înfocată pentru știință și pentru țară :

«Și fiindcă, până acum, cu atât am putut sluji neamului nostru, primiți, vă rog, iubitorilor de învățături, acest dar dela mine, ca darul văduvei către Domnul și, cercetându-l, îndreptați-l și adăugați și dela osârdia voastră ceea ce veți găsi de lipsă, ca să dobândiți nume nepieritoare de jertfa ce veți aduce la un neam, ce pierdut eră și s'a aflat, mort și a înviat, întunecat și s'a luminat. Cine putea socoti că într'o așa scurtă vreme să se umple toată țara de școale, de profesori și de științe !

«Unde mai înainte deabiă se păstră numirea *școală*, iar cuvântul *profesor* nici că se mai înțelegea !»

Revărsarea științei la noi, ideea neclintită a reînvierii culturii naționale, sunt ca *leit-motivul* care neconținut revine sub condeiul înțelept și plin de patriotism al bătrânului boier român.

Domnilor Colegi,

Nou venit printre Domniile-Voastre, nu-mi pot permite de a lua inițiative și de a face propuneri, pe cari alți, mai vechi aici și mai autorizați decât mine, ar putea să le aducă fără inconvenient înaintea Domniilor-Voastre. Totuși, să-mi fie permis de a exprima dorința că, în ziua când Academia noastră — cu ajutorul mărinimos al vreunui «*Carnegie*» român — ar deveni miliardară — și urez ca o asemenea zi să lucească în curând pentru noi — ea să împlinească o operă de dreptate și de recunoștință către memoria răposatului Vornic Iordache Golescu, rânuind ca să se tipărească, cu spesele ei, înzecite, însutite, «*Dicționarul*» alcătuit de dânsul, ca un monument ridicat în onoarea limbii și literaturii naționale.

Această dorință a fost exprimată și de alți scriitori ai noștri și, în particular, de răposatul N. Bălășescu, în prefața *Gramma-*

ticii sale românești, editată la Sibiu, în 1848¹⁾. Să dați voie nepotului lui Iordache Golescu de a o reînnoi astăzi înaintea Domniilor-Voastre, în numele moșului său!

Venind acum la Colecțiunea de *Pilde*, pe cari Golescu le-a adunat cu o răbdare nestrămutată și cu acea iubire a neamului românesc care eră înăscută în el, mă voiu mărgini a vă reaminti că dânsul a întreprins-o și a dus-o la bun sfârșit, nu numai — precum ne zice el însuși «pentru a desfătă și a povățui pe cititorii săi prin pilde de tot felul, serioase sau cu haz», dar pentru a alcătui «o colecțiune de povești și de zicători așa cum le are poporul», și în care reînvie ideile, simțirile și par'că însăș firea minții noastre naționale.

Culegerea este distribuită în zece părți, fiecare având un titlu deosebit. Ea conține pilde cu tâlcuirea lor, povețe pentru direcția vieții, maxime, anecdote, până și ghicitori, toate scrise într'o limbă ferită de orice amestec străin, și care, totdeodată, respectă forma și expresiunea găsite în vechile texturi, sau culese din gura poporului, astfel că neamul nostru se regăsește în ele cu simplitatea, cu istețimea cam glumeată, cu bunul simț firesc care îl caracterizează, cu toate credințele și chiar toate superstițiile rămase neatinse în mintea și inima lui.

Deaceea a putut zice, cu drept cuvânt, Lambrior, vorbind de colecția paremiologică a lui Iordache Golescu:

«Când se va cercetă limba și literatura pentru ea însăș, nu pentru ca să se dovedească cutare sau cutare idei zămislite de mai 'nainte, atunci colecția răposatului Golescu va fi pentru Țara Românească o adunătură gata, căreia nu-i va trebui mult spre a fi desăvârșită...»²⁾

Cred de prisos de a vă reaminti, Domnilor colegi, că în 1883, V. Stroescu propusese Academiei de a edita, cu cheltuiala sa proprie, manuscrisul lui Golescu, reducându-l pe jumătate. Răposatul Ispirescu fu însărcinat cu această lucrare de revizie, dar nu s'a dat nici o urmare deciziei luate în această privință, astfel că ediția proiectată n'a apărut nici până astăzi³⁾.

Dintre celelalte scrieri ale lui Iordache Golescu, rămase ne-

¹⁾ Lazăr Șăineanu, *Ist. fil. rom.*, a 2-a edițiune, p. 183.

²⁾ *Convorbiri Literare*, I Maiu 1874, pag. 68.

³⁾ *Analele Academiei Române*, seria II, t. VI, pp. 6 și 122.

publicate, d-l Bănescu a făcut o alegere, pe care ne-a dat-o în volumul său intitulat: *Vieța și scrierile marelui Vornic Iordache Golescu*.

Pe lângă o «*Cărticică cuprinzătoare de cuvinte ce am auzit dela însuș cugetul meu*», pe lângă «*Precuvântările Dicționarului*» și a colecțiunii de *Pilde*, pentru publicarea cărora d-l Bănescu are drept la viile noastre mulțumiri, cartea d-sale conține mai multe comedii politice și satirice, constituind, după mine, partea cea mai slabă și cea mai trecătoare a scrierilor lui Iordache Golescu.

Fără a nesocoti silințele depuse de editor în scoaterea la lumină a acestor comedii, trebuie să mărturisim că, din punctul de vedere istoric, nici una nu prezintă interesul ce le presupune d-l Bănescu. Prima datorie a unui istoric este nepărtinirea și Golescu nu s'a arătat totdeauna nepărtinitor în alcătuirea comediilor sale. Dealtmintrelea, ele nu erau destinate publicului (pe atunci teatrul deabiă se născuse la noi), ci numai unui cerc intim de prieteni și de partizani politici.

Comediile scrise de Iordache Golescu nu răspund câtuș de puțin condițiunilor adevăratei comedii aristofanice, fiind niște pamflete dialogate, unde marele Vornic, care aveà dintele cam ascuțit, răspândià bucuros verva sa mușcătoare, contra boierilor și chiar contra Domnitorilor, pe cari nu-i găsià întocmai după placul lui.

Să dăm deci uitării aceste scrieri trecătoare și să rezervăm toată stima noastră lucrărilor într'adevăr neprețuite ale lui Iordache Golescu: *Gramaticii*, *Dicționarului*, culegerii de *Pilde*, cu cari știința și filologia română se pot fălă cu drept cuvânt.

Fiul cel mai mare al lui Iordache Golescu, Dumitru, care erà înzestrat, ca și părintele său, cu cele mai frumose daruri ale minții și cu o deosebită putere de muncă intelectuală, s'a în-deletnicit, în cursul unei vieți lungi și roditoare, cu iubirea aproape exclusivă a literelor.

Din nenorocire pentru dânsul și pentru noi, un concurs neprevăziut de împrejurări, depărtându-l de țara lui, în anul 1848 — el erà atunci în vârstă de patruzeci de ani — l-a silit

să se așeze în străinătate, unde a mai trăit peste alți patruzeci de ani și unde a scris, într'o limbă străină — dacă se poate zice că limba franceză e o limbă străină pentru un Român — operele însemnate ce le-a lăsat nepublicate în urma lui.

El fusese unul dintre primii tineri Români trimiși de părinții lor, să-și facă studiile la Paris. Dumitru Golescu, care fusese crescut cu multă îngrijire în casa părintească, folosindu-se de cunoștințele întinse ale Vornicului Iordache Golescu, de practica dascălilor chemați a-l instrui, trecu repede bacalaureatul și urmă, timp de trei ani, cursurile Facultății de drept, fiind, totdeodată, în vechea Sorbonă, unul din auditorii cei mai nepregetați ai unor profesori ce-au lăsat un nume strălucit în istoria literaturii franceze: Guizot, Cousin Royer-Collard și Villemain.

Astfel își împodobî repede mintea cu floarea celor mai perfecte scrieri ale geniului francez și dezvoltă zilnic într'ânsul acea pasiune a studiului și a literelor, care nu l-a părăsit nici chiar pe pragul extremei bătrâneți! Cunoscând minunat de bine limba germană, pe care o învățase singur în operile lui Goethe și ale lui Schiller, încă din vremea întâmplărilor dela 1821, atunci când fusese silit să caute, împreună cu părinții, un adăpost în Ardeal — familiarizat de timpuriu cu limba italiană pe care o vorbiă perfect, Dumitru Golescu a fost un om cult în toată accepțiunea cuvântului și deaceea, deși a trăit în străinătate o mare parte din viața lui, deși dânsul a rămas pentru țara părintească și pentru compatrioții săi un *desrădăcinat*, cum zic Francezii, numele său nu poate fi scăpat din vedere în această reamintire a membrilor familiei Golescu, cari au împodobit existența lor cu iubirea studiului și a literelor.

Reîntors din Franța în 1830, Golescu îmbrățișă cariera de magistrat, ajungând până la postul de procuror pe lângă Curtea din București. Anul 1848 îl găsește la Brăila, unde încrederea noului Guvern provizoriu, din care făceau parte verii săi Ștefan și Nicolae Golescu, îl chemase să administreze Prefectura.

Atitudinea sa energică față cu Rifaat Pașa și cu trupele otomane venite să ocupe orașul, avu darul să-i atragă recunoștința locuitorilor și să mire pe înșiși Turcii cari, după ce îl făcură prizonier, îl liberară îmbarcându-l pe o corabie gata să ridice

publicate, d-l Bănescu a făcut o alegere, pe care ne-a dat-o în volumul său intitulat: *Vieața și scrierile marelui Vornic Iordache Golescu*.

Pe lângă o «*Cărticică cuprinzătoare de cuvinte ce am auzit dela însuș cugetul meu*», pe lângă «*Precuvântările Dicționarului*» și a colecțiunii de *Pilde*, pentru publicarea cărora d-l Bănescu are drept la viile noastre mulțumiri, cartea d-sale conține mai multe comedii politice și satirice, constituind, după mine, partea cea mai slabă și cea mai trecătoare a scrierilor lui Iordache Golescu.

Fără a nesocoti silințele depuse de editor în scoaterea la lumină a acestor comedii, trebuie să mărturisim că, din punctul de vedere istoric, nici una nu prezintă interesul ce le presupune d-l Bănescu. Prima datorie a unui istoric este nepărtinirea și Golescu nu s'a arătat totdeauna nepărtinitor în alcătuirea comediilor sale. Dealtmintrelea, ele nu erau destinate publicului (pe atunci teatrul deabiă se născuse la noi), ci numai unui cerc intim de prieteni și de partizani politici.

Comediile scrise de Iordache Golescu nu răspund câtuș de puțin condițiilor adevăratei comedii aristofanice, fiind niște pamflete dialogate, unde marele Vornic, care aveà dintele cam ascuțit, răspândià bucuros verva sa mușcătoare, contra boierilor și chiar contra Domnitorilor, pe cari nu-i găsià întocmai după placul lui.

Să dăm deci uitării aceste scrieri trecătoare și să rezervăm toată stima noastră lucrărilor într'adevăr neprețuite ale lui Iordache Golescu: *Gramaticii*, *Dicționarului*, culegerii de *Pilde*, cu cari știința și filologia română se pot fălă cu drept cuvânt.

Fiul cel mai mare al lui Iordache Golescu, Dumitru, care erà înzestrat, ca și părintele său, cu cele mai frumosa daruri ale minții și cu o deosebită putere de muncă intelectuală, s'a îndeletnicit, în cursul unei vieți lungi și roditoare, cu iubirea aproape exclusivă a literelor.

Din nenorocire pentru dânsul și pentru noi, un concurs neprevăziut de împrejurări, depărtându-l de țara lui, în anul 1848 — el erà atunci în vârstă de patruzeci de ani — l-a silit

să se așeze în străinătate, unde a mai trăit peste alți patruzeci de ani și unde a scris, într'o limbă străină — dacă se poate zice că limba franceză e o limbă străină pentru un Român — operele însemnate ce le-a lăsat nepublicate în urma lui.

El fusese unul dintre primii tineri Români trimiși de părinții lor, să-și facă studiile la Paris. Dumitru Golescu, care fusese crescut cu multă îngrijire în casa părintească, folosindu-se de cunoștințele întinse ale Vornicului Iordache Golescu, de practica dascălilor chemați a-l instrui, trecu repede bacalaureatul și urmă, timp de trei ani, cursurile Facultății de drept, fiind, totdeodată, în vechea Sorbonă, unul din auditorii cei mai nepregețați ai unor profesori ce-au lăsat un nume strălucit în istoria literaturii franceze: Guizot, Cousin Royer-Collard și Villemain.

Astfel își împodobî repede mintea cu floarea celor mai perfecte scrieri ale geniului francez și desvoltă zilnic într'ânsul acea pasiune a studiului și a literelor, care nu l-a părăsit nici chiar pe pragul extremei bătrâneți! Cunoscând minunat de bine limba germană, pe care o învățase singur în operele lui Goethe și ale lui Schiller, încă din vremea întâmplărilor dela 1821, atunci când fusese silit să caute, împreună cu părinții, un adăpost în Ardeal — familiarizat de timpuriu cu limba italiană pe care o vorbiă perfect, Dumitru Golescu a fost un om cult în toată accepțiunea cuvântului și deaceea, deși a trăit în străinătate o mare parte din viața lui, deși dânsul a rămas pentru țara părintească și pentru compatrioții săi un *desrădăcinat*, cum zic Francezii, numele său nu poate fi scăpat din vedere în această reamintire a membrilor familiei Golescu, cari au împodobit existența lor cu iubirea studiului și a literelor.

Reîntors din Franța în 1830, Golescu îmbrățișă cariera de magistrat, ajungând până la postul de procuror pe lângă Curtea din București. Anul 1848 îl găsește la Brăila, unde încrederea noului Guvern provizoriu, din care făceau parte verii săi Ștefan și Nicolae Golescu, îl chemase să administreze Prefectura.

Atitudinea sa energică față cu Rifaat Pașa și cu trupele otomane venite să ocupe orașul, avu darul să-i atragă recunoștința locuitorilor și să mire pe înșiși Turcii cari, după ce îl făcură prizonier, îl liberară imbarcându-l pe o corabie gata să ridice

lui în Ardeal, se preocupă de înființarea unei societăți culturale, ale cărei statute nu ne sunt bine cunoscute, dar care aveà de scop să lucreze pentru reînflorirea limbii noastre părintești prin traduceri alcătuite din autori străini și prin publicarea unei gramatici și a unui dicționar român.

Imprejurările politice din acele timpuri de grea cumpănă nu-i lăsară vremea nici facultatea de a realizà un asemenea program, pe care dânsul încercă din nou să-l aducă la îndeplinire cu concursul lui Ion Cămpineanu și al lui Eliad.

Știți, Domnilor Colegi, că dimpreună cu acești patrioți de frunte, Golescu a aruncat primele baze ale unei societăți de propășire, care proiectase înființarea unor colegii naționale în București și în Iași, crearea unor școale normale și primare, publicarea mai multor ziare redactate în limba națională, traducerea în românește a scrierilor de căpetenie ale autorilor străini, precum și alcătuirea unor opere datorite scriitorilor români. Din germeul acelei societăți de propășire erà să iasă, cu câțiva ani mai în urmă, *Societatea filarmonică*, menită să aibă o înrăurire atât de binefăcătoare asupra desvoltării limbii, literaturii și teatrului național. Constantin Golescu a fost unul din promotorii cei mai sârguitori ai tuturor acestor reforme.

Tot lui se datorește publicarea primului ziar scris în limba română — *Fama Lipscai* — editat în Germania de un român numit Rosetti, care-și făcuse studiile la Lipsca (gazetă din care nu mai posedăm astăzi nici un exemplar); deasemenea, tot Golescu a obținut dela Ruși, cari ocupau pe atunci țările noastre, autorizarea pentru Eliad de a tipări primul ziar scris la noi în limba română — *Curierul românesc* — al cărui prim număr e datat din 8 Aprilie 1829.

Mai e nevoie să vorbesc de școala de băieți înființată de Constantin Golescu la Golești; de școala de fete deschisă de dânsul pe moșia sa Belvedere, din apropierea Capitalei; de cărțile de învățătură ce le-a scris pentru copii, cari primeau învățământul gratuit în acele școli și printre care vom cità: *Elementele de filosofie morală*, traduse după Neofit Vamva? Mai e nevoie să amintesc că tot Golescu a publicat culegerea tractatelor încheiate între Rusia și Inalta Poartă, mai cu seamă a tractatelor privitoare la Principatele Române dela 1774 până la 1826 și

că, în ajunul morții sale, întâmplată în Octomvrie 1830, dânsul lucră la o hartă statistică a Țării Românești, cuprinzând o prescurtare a istoriei noastre naționale?

Însă cartea sa de căpetenie, cartea care va transmite numele său generațiilor viitoare, este: *Insemnarea călătoriei făcută în anii 1824, 1825 și 1826* — publicată la Buda în 1826 și retipărită de Nerva Hodoș în 1910 — însemnare scrisă de Goleșcu atunci, când s'a hotărât a conduce pe fiii săi: Ștefan, Nicolae, Alexandru și Radu în Elveția și în Germania, pentru a-i pune în măsură de a se folosi de binefacerea civilizației și culturii occidentale.

Se poate zice, fără exagerație, că în această carte Goleșcu a pus toată inima lui de patriot, care suferă de starea deplorabilă în care nepăsarea și lăcomia guvernanților, certurile învierșunate și sterile dintre boieri, calamitățile de tot felul grămădite de mai multe veacuri pe pământul și pe neamul românesc, au adus țara lui și care caută neîncetat mijloacele de a o îmbunătăți.

Inzestrat cu un suflet blând și compătimitor, el putea zice ca personagiul bine cunoscut al lui Terențiu: «Homo sum, humani nihil a me alienum puto»¹⁾.

Patriot, filantrop, reformator, Constantin Goleșcu, deși boier mare, a fost un democrat în cel mai bun înțeles al cuvântului.

Aspru și fără milă pentru cei mari — mai cu seamă când ei lucrau contra intereselor țării — bun și îndurător pentru cei mici, el n'a avut în toată viața lui decât o idee, o țintă, o aspirație: dorința de a vedea pe compatrioții săi îndrumându-se cu pași uriași pe calea progresului și a civilizației.

Deaceea Goleșcu ne apare, în istoria trecutului nostru, ca o figură excepțională, în care s'ar zice că s'au întrupat toate calitățile de înțelepciune și de bunătate, precum și patriotismul nemărginit ce-au deosebit într'una vechiul neam al Goleștilor.

Nu voesc, Domnilor Colegi, să termin discursul meu fără ca să evoc încă odată înaintea Domniilor-Voastre amintirea celor doi Golești din zilele noastre, cari și-au jertfit viața pentru țară și pentru cinstea numelui strămoșesc și cărora colegul nostru, d-l Iorga, a adus, cu elocinta înflăcărare a patriotismului

¹⁾ *Eautontimorumenos*, I, I, v. 25.

său, prinosul de laude, pe care vă cer voie să vi-l rememorez, căci el rezumă într'un mod admirabil însăș esența discursului ce am avut onoarea de a-l rosti astăzi înaintea Domniilor-Voastre.

«Apoi, când n'au mai fost răsboaie, Goleștii cei noi căutară aiurea un câmp de osteneli pentru țară. Și când Iordache Goleșcu culegea comori de cuvinte a limbii românești, părăsită și disprețuită în folosul limbii mândre a Grecilor cotropitori, i se părea că strânge de pe un loc de luptă, uitat de toți, steagurile pe cari nimeni nu le mai salută. Iar chemând prin școală la viață nouă pe țăranii ajunși robi oricărui venetic, frate-său Dinu, lăudătorul cu lacrimi al izbânzilor civilizației apusene, și-i închipuia în strămoșii lor, cari luptaseră și ei cu strămoșii lui la Fântâna Țiganului și la Jiliște și în urmașii lor, cari și ei se vor întoarce a fi cu aceeaș cinste ostași, cum iarăș cu aceeaș credință cei trei Golești dela 1848, odraslele lor, vedeau în noul tricolor învierea flamurii de atunci.

Iar când ceasul cererii celei mari de dreptate a neamului a sunat, din Vieroșul în ruine, din bisericuța dela Golești, din mănăstirea moldovenească primitoare de oasele pribeagului, de pretutindeni au alergat umbrele nesățioase de jertfă și feciorii lui Alexandru Goleșcu s'au dus cei dintâi unde se arătau dragostea boierilor și a vitejilor pentru Țară și Rege, fiindcă erau foarte bucuroși a-și pune ei capetele lor»¹⁾.

În numele întregii familii Goleșcu, care m'a însărcinat, iubite coleg, să vă arăt recunoștința sa, vă mulțumesc de piosul omagiu, cu care ați salutată memoria eroilor săi.

Iar eu, terminând, exprim dorința, ca veacul nostru să vadă noua generație a Goleștilor umblând, cu aceleași simțiri mărinimoase, pe urma înaintașilor săi, și transmițându-și din mână în mână facla lucitoare a patriotismului și a iubirii neamului românesc.

¹⁾ *Neamul Românesc* din 28 Maiu 1917.

LISTA PRINCIPALELOR SCRIERI ISTORICE ȘI LITERARE ALE
LUI GEORGE BENGESCU, MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE.

— DUPĂ AUTOGRAFUL AUTORULUI —

a) *In limba română:*

— Vasile Alecsandri: Studii istorice, literare și bibliografice asupra vieții și operelor sale.

In *Convorbiri literare*. Maiu 1886; Ianuarie, Fevruarie, Martie, Aprilie 1888.

— Amintiri despre viața intimă a lui Alecsandri în timpul misiunii sale diplomatice la Paris. Scrisori și versuri inedite.

In numărul jubilar al *Convorbirilor Literare*, Martie 1892.

— Alecsandri patriot. (Extras din *Revista idealistă*).

— Câteva suvenire ale carierei mele: Ion Ghica, V. Alecsandri, Alexandru Lahovari. Bruxelles, P. Lacomblez, 1899, în 18.

— Din viața M. S. Elisaveta, Regina României. București, Socec, 1906, în 8°. Cu ilustrații.

b) *In limba franceză:*

— Alexandre-le Bon, prince de Moldavie (1401—1433). Vienne (1882), în 16. En collaboration avec M. Emile Picot, membre de l'Institut.

— Les Origines de l'histoire roumaine. Par A. Ubicini. Texte révu et publié sur le manuscrit de l'auteur, et précédé d'une notice biographique, par Georges Bengesco. Paris, Leroux, 1886, in 18.

— La question dynastique en Roumanie, par un paysan du Danube (G. Bengesco). Paris, A. Heymann, 1896, in 8°.

— Pastels. Poésies roumaines de V. Alecsandri, traduites en vers français par Georges Bengesco. Bruxelles, P. Lacomblez et Paris, Le Soudier, 1902, in 16.

— Un poète diplomate roumain du XIX-e siècle. Basile Alecsandri.

Dans la *Revue des Deux Mondes*, du 1-er décembre 1910.

— Bibliographie franco-roumaine du XIX-e siècle. Ouvrages imprimés ou édités en France, Bruxelles, P. Lacomblez, 1895, in 8°.

Deuxième édition. Paris, Leroux, 1907, in 8°.

— Essai d'une bibliographie sur la question d'Orient. Orient européen (1821—1897) Bruxelles, P. Lacomblez et Paris, Le Soudier, 1897, in 8°.

— Carmen Sylva. Bibliographie et Extraits de ses oeuvres. Bruxelles, Lacomblez; Paris, Le Soudier; Bucarest, Socec, 1904, in 8°.

— Carmen Sylva intime (La Famille, l'Enfance, l'Education, etc., etc.). Paris, Juven, 1905, in 16, gravures et portraits.

— Carmen Sylva. Oeuvres choisies publiées par G. Bengesco. Avec une Introduction d'Edmond Harancourt, Paris, Juven, 1898, in 16.

— Une famille de boyards lettrés roumains au XIX-e siècle. Les Golesco. Avec onze portraits. Paris, Plon-Nourrit et C-ie, 1922, in 8°.

c) *Publicaſiumi Volteriene:*

— Voltaire. Bibliographie de ſes oeuvres. Paris, Rouveyre et Blond et E. Perrin (Librairie académique Didier), 1882—1890, in 8°. Portraits et fac-similes. Quatre volumes.

Les tomes I et IV ont été couronnés par l'Académie française.

— Notice bibliographique ſur les principaux écrits de Voltaire ainſi que ſur ceux qui lui ont été attribués. Paris, Luantin, 1882, in 8°.

Extrait du tome L-e de l'édition des «Oeuvres complètes de Voltaire» publiée par L. Moland chez Garnier frères.

— Mémoires pour ſervir à la vie de M. de Voltaire, écrits par lui-même. Publiés par un bibliophile (G. Bengesco). Paris, Librairie des Bibliophiles, 1886, in 16.

De la Collection des *Petits chefs d'oeuvre*.

— Voltaire. Lettres et Billets inédits, publiés d'après les originaux du British Museum, Paris, Librairie des Bibliophiles, 1887, in 16.

— Oeuvres choisies de Voltaire, publiées avec préfaces, notes et variantes par G. Bengesco. Paris, Librairie des Bibliophiles, 1887 et années ſuivantes. 10 volumes in 16.

Théâtre — Romans et Contes — Poésies Choisies — Histoire de Charles XII. — Dictionnaire philoſophique et Lettres philoſophiques.

— Voltaire et la Hollande. (1713—1743).

Dans la *Revue de Paris*, du 15 février 1912.

— Etudes ſur le XVIII-e ſiècle. Les Comédiennes de Voltaire. Librairie académique Perrin, 1921, in 18.

RĂSPUNSUL D-LUI N. IORGA

Intrați târziu în Academia Română, târziu pentru dânsa, pentru lucrările ei, care de mult, în anume domenii, aveau nevoie de știința și talentul d-voastră, precum și de acea răbdătoare iubire pentru orice ocupație, cât de grea, pe care ați voit să o luați asupra d-voastră. Bag de seamă că vorbesc de lucrări, îmi aduc aminte cu mândrie care eră numărul și valoarea acestor lucrări pe o vreme când mijloacele de tipar erau altele decât cele, deplorabile, de astăzi și sper că măcar în viitor, împreună cu d-voastră, vom găsi soluția de a continua opera pentru care Academia Română a fost înființată și fără a cărei urmărire ea n'ar avea nici un sens, căci formalitățile culturale exterioare nu pot fi în nici un chip scop pentru dânsa.

I.

Ne veniți târziu, dar aflăm o compensație, noi cei de acum, cari v'am ales, în cunoștința meritelor pe care vi le-ați câștigat pe un teren de studii unde cerințele sunt foarte mari și controlul foarte sever, înaintea unui public atent la orice lipsuri și greșeli și care avea motiv să privească oarecum neîncrezător încercarea îndrăzneță a unui prieten, de sigur, dar totuși a unui străin. Aici în Academie intrăm pentru ceea ce se numește merite științifice și înseamnă, în adevăratul înțeles al cuvântului, iubire pentru știință. Faptul că d-voastră scrieți o întinsă lucrare originală, de genealogie și biografie istorică, la o vrâstă de peste șaptezeci de ani, arată în ce grad aveți această nobilă iubire care dă nota unui temperament însemnat dela început cu marca aleșilor. Dar intrăm pentru altceva încă.

Știința, ca orice ocupație a spiritului omenesc, are nevoie de o anumită armonie. Aventurile îndrăznețe, credința că la fiecare gest contribuim la o mare revoluție prin care, după atâția înaintași pe cari am fi dispuși a-i uita sau a-i disprețui, dăm o lovitură hotărâtoare tuturor părerilor admise, convingerea, frumoasă, dar puțintel naivă, că știința și cugetarea atârnă

de fulgerul geniului trăsând din când în când și pe care am fi dispuși a ni-l atribui și noi ca inovatori chemați, pe când, de fapt, ca pe orice alt teren de viață, facem parte, o modestă parte, dintr'o mare solidaritate de muncă, numind cu silabele numelui nostru uneori o fază, alte ori un moment numai, — aceste rătăcirii se îndreaptă prin experiență. Prin experiența îndelungnicirilor noastre chiar, care ne arată că greșeala e jertfa cerută pentru orice închinăciune aducem adevărului etern, că nu ne putem scuti de dânsa, deși totdeauna trebuie să ne fie groază de dânsa, și o simțim cu amărăciune după ce am săvârșit-o încă odată; dar și prin altceva: prin experiența vieții.

E experiența cea mare, cea neapărată, — rezervată acelorora cari au dela soartă darul de aur al unui veac lung. Printr'însa aducem în studiile noastre proprii și în judecata studiilor străine o conștiință a relativității care ne face să dobândim suprema grație a unei critice curtenitoare, dar ea ne mai spune că, oricâtă valoare ar avea deducția dreaptă a unei implacabile logice sau divinația strălucită a unei minți superioare, tot vechiul părinte al cugetării noastre, care o ține și azi pe brațele lui eterne, e cel mai puternic: bunul simț. Și, odată ce vom căpăta această convingere, ipotezele își măsoară pasul, ele consimt chiar a se da puțintel în lături ca să poată înainta și altele, fără supărare dacă nici acelea nu ajung la țintă, rigiditatea convingerilor se preface într'o simplă afirmare de probabilități, iar concepțiile nouă caută dacă nu cumva au o legătură cu cece niciodată nu se înlocuește deplin, căci trecutul nu e nici în știință un mormânt, ci numai brazda veche, care ajută, chiar când a dispărut, la tăierea brazdei nouă.

II.

Târziu ni vii,enerate coleg, și pentru altceva. Și în Academii ochii cari nu se văd se uită. Și ochii noștri, prin împrejurările vieții, plină de servicii pentru țară, pe care ai dus-o, nu s'au văzut adesea: experienții ochi ai d-voastră cu ai noștri, cei de acum și cu ochii acelorora cari vă puteau cunoaște și recunoaște mai bine. Dar totuși ni-ai lăsat nouă datoria plăcută de a vă întâmpina în această adunare.

A trebuit, pentru a ne apropiã de d-voastrã, ca unii dintre noi sã culeagã din pioasele d-voastrã scrieri închinãte lui Vasile Alecsandri, care v'a fost prieten, ceeace se simte din fiecare rând al paginilor pe care cu duioasã prețuire i le-ați făcut prinos, știri vii despre poetul armoniei liniștite și al chibzuirii estetice. Aceasta s'a întâmplat mai des, fiindcã, măcar aici la Academia Romãnã, înainte chiar de intrarea aceluia care a dãruit o uriașã muncã pentru a-l urmãri în toate amănunțele vieții lui, d-l Gh. Bogdan-Duicã, nu se crede cã literatura e în funcțiune de capriciile schimbãtoare ale fiecãrei generații, ci cã ea rãmãne, peste schimbãrile lor, manifestarea, menitã sã rãmãie neatinsã de timp, a elementelor esențiale din sufletul unei națiuni, întrupate când într'un om, când într'altul, așã încât, respectându-i, respectãm însãș ființa eternã a neamului, iar, cetindu-i — ceeace mi pare a fi mai greu și mai meritos —, întregim din ființa lor propria noastrã ființã, totdeauna neîndestulãtoare față de scopurile pe care le urmãrim.

Dacã aș spune cã aceiași cercetãtori ai unei informații prețioase, care la nimeni nu se puteã gãsi mai autenticã, mai sincerã și mai bogatã decãt la d-voastrã, apreciau și frumusețea formei franceze pe care ați știut s'o dați «Pastelelor» lui Alecsandri, aș exagerã. Nu se poate o versiune mai exactã și mai elegantã decãt a d-voastrã, dar puțini au putința de a o controlã în ce privește spiritul intim al frumoasei limbi în care ați făcut sã treacã emoția lui creatoare. Și mai ales aceastã prețioasã cãrticicã trebuiã descoperitã, atãt de ascunsã i-a fost apariția. Și, de aceea, numai într'o nouã ediție — dupã cele douã de pãnã acum — a micii «Antologii» romãnești în limba francezã, pe care am alcãtuit-o cu tânãrul meu amic d-l Septime Gorceix, îmi va fi cu putințã sã fac a întrã ceva din aceste traduceri pe care nici n'am voit, nici nu putem sã le întrecem.

Opera principalã a vieții d-voastrã, bibliografia completã a scrierilor lui Voltaire, care v'a așezat în primul rând al erudițiilor din toate țãrile civilizate moderne și pe care ați întregit-o prin cea mai bunã alegere a operelor lui, în zece volume — din care posed și eu unul, în biblioteca ostanelilor mele, — aceea nu puteã sã aibã rãsunet aici, decãt printr'un vag sgomot de reputație științificã în Occident. Și aceasta din cauza unei greșeli — nu: unei

fatalități trecătoare a ocupațiilor noastre științifice în domeniul literelor. Ne-am cantonat — și bine am făcut! —, ne-am țercuit mai multe decenii în cuprinsul, îngust în aparență, dar ascunzând comori în adâncimi, comori și pentru cultura generală, al studiilor despre noi înșine. Ele ne-au preocupat; de ele am rămas strâns alipiți; cu ele am lucrat la formarea unei conștiințe publice și prin aceasta la crearea frumoasei clădiri de Stat care adăpostește azi cu mult cea mai mare parte din fiii neamului. Este iertat harnicilor lucrători pe acest teren, cari înfingeau uneltele în grasă țarină nouă, găsind uneori și vremea să se certe de pe o postată la alta — și cu cât eroism, ca nație tânără, care-și caută dușmanii cu lumânarea! —, că n'au căutat, atâta vreme, să facă aceea ce astăzi se cere neapărat, dacă nu voim să ne pierdem, ori într'o filozofie indigenă ca pentru noi singuri, ori în migăloase cercetări de anticărie istorică și filologică: adică armonizarea rezultatelor noastre cu cele de mult câștigate în tot largul lumii și adăugirea, la locul său și în proporțiile cuvenite, a capitolului nostru din istoria și vieța sufletească a umanității.

Nu ni este indiferent, azi când atâția străini se îndeletnicesc cu istoria noastră — și voiu avea plăcerea să propun ca membru corespondent al acestei societăți pe un profesor din Sighișoara, d-l Friedrich Müller, care a dat întâia sinteză, excelentă, a istoriei României în hotarele ei de azi, — nu ni este indiferent că d-ta, prin acele monumentale opere de repertoriu bibliografic, da, însă și critic, și mergând, în amănunte, până la paragraful, mai puțin sever, al comediilor lui Voltaire, care nu știu numai să le creze roluri în teatru, ai contribuit esențial la desvoltarea studiilor de civilizație universală, într'un moment tocmai când Voltaire eră al tuturor, fiindcă până la Grecii și grecizantii noștri din București și Iași, într'o înțelegere sau în alta, pătrundeă critica lui spirituală și îndemnurile lui elocvente către o lume cu mai puține piedici pentru înaintarea triumfală a geniului uman.

Eră natural să simțim mai puțin de cum s'ar fi convenit onoarea pe care o făceai prin succesul acestor grele investigații spiritului isteț și muncii oneste a neamului nostru. Și, iertați-mi s'o spun, eră natural ca, din partea d-voastră, de departe,

informat prin pasiunile zilei, să interpretați ca o mișcare contra admirabilei culturi franceze silințele de acum cincisprezece ani prin care voiam să afirmăm numai că prinosul cel mai potrivit al recunoștinței noastre față de Franța literară și științifică nu putea fi decât acela al păstrării unei civilizații originale în care, prin gândul nostru propriu, să trăiască mai departe ceva din marile idei pe care ea le-a dăruit lumii. A fost de altminteri de ajuns ca învățați francezi, ca iubitul meu profesor d-l Charles Bémont, să se afle un moment în societatea de care ne despărția cariera d-voastră diplomatică pentru ca să recunoască faptul că Franța nu poate fi insultată în persoana unui întârziat Fanar, care-și trage vanitatea dintr'o caricatură a formelor exterioare ale măreței ei civilizații.

III.

Dar, pe lângă ducerea la capăt a unei atât de grele misiuni, capabilă să macine vieța unui om harnic, ni-ați adus o meritoasă Bibliografie franco-română, ajunsă la a doua ediție, o mișcătoare carte despre regina Elisaveta, ocrotitoare a acestei Academii. D-voastră n'ați uitat niciodată țara. De neamul ei vă legă, cum atât de frumos ni-ați spus-o chiar acuma, nu numai sângele Bengeștilor, Olteni din Târgul Bengăi, cu diabolicul, dar vioiul nume, a căror istorie, dela întemeietorii de orașe până la sfetnicii români cari în secolul al XVIII-lea ușurau o dominație străină, a Austriecilor, ni-o datoriți, dar și acela al Goleștilor, apărători de țară în veacul al XVI-lea, sprijinitori ai vieții ei culturale, lângă Vodă Brâncoveanu, în al XVII-lea, iar în al XIX-lea luptători cu condeii contra decăderii aduse de interese străine, predicatori ai unei nouă ere de civilizație în sensul de libertate, egalitate și frăție al Apusului, și, mai presus de toate, prin Dinicu din Golești ca și prin mai învățatul și mai adâncul în gânduri frate al său, Iordache, scormonitorii comorilor pe care le păstră, în umilința ei țărănească, închise în cămări străbune, limba noastră, cu frumusețea expresivă a cuvintelor, cu sentențioasa înțelepciune a zicalelor ei. Dar ce vi le spun acestea d-voastră, care ați luat pe rând, cu emoție, într'o carte care va trebui tradusă în românește, ca să înțeleagă și

lumea cealaltă, nu numai pe Iordache și Dinicu, dar și pe Ivașcu și Albu, necărturarii, urmărind povestea trudei lor viteze și muncii lor răbdătoare, pentru nația care rostește respectuos numele lor! Colaboratorul lui Ubicini în scrierea începutului neamului și în glorificarea lui Alexandru-cel-Bun aduceă el însuș, prin sângele său chiar, în ambele lui izvoare, instinctul istoric pentru lucrurile noastre proprii.

Ne-ați vorbit de această din urmă strădanie pentru nație și patrie a strămoșilor d-voastră într'o vreme când oasele lui Ivașcu pribeagul odihniau de mult în pământ moldovenesc și sub lespede de marmoră dela Vieroș se desfăcea în țărână brațul de ostaș al lui Albu. Ni-ați comunicat impresia, pe care ați resimțit-o puternic, că suntem duși ca de o mână nevăzută, dar atotputernică, de ceva care vine din adâncimea trecutului, prin înaintașii cari vorbesc în noi.

Și de aceea poate ne înțelegem astăzi, nu numai dela bibliograful lui Voltaire, d-voastră, la biograful lui Philippe de Mézières și al lui Toma de Saluzzo, care am fost eu în tinerețe, dar și dela nepotul lui Iordache și Dinu Golescu, inovatorii în politică ai unui neam rămas în urmă cu desvoltarea constituțională, la acela, iarăși eu însumi, care a fost îndemnat, și în studiile sale istorice și în modesta sa operă politică, de conștiința că, după mamă, el e chemat a continua tradiția marelui vornic Iordache Drăghici, promotorul constituției moldovenești din 1822, și a Postelnicului Manolache Drăghici, ultimul cronicar al Moldovei sale.

În foișorul casei Goleștilor, Tudor Vladimirescu eră prins de oamenii lui Ipsilanti. După un veac și ceva, urmașul boierilor de acolo se întoarce de pe plaiuri străine pentru a reîntră deplin în comunitatea cărturăriei noastre. El aduce cu spiritul locurilor unde a trăit o inimă care a fost totdeauna a noastră. Dacă Academia Română stimează produsele literare ale minții luminate de razele Apusului, sentimentele vădite prin calda d-voastră cuvântare arată și altora decât metodicilor cercetători ai adevărului cât de nebiruită e legătura, peste orice fel de soartă,

dintre oricine se împărtășește de ființa acestui neam și direcția națională în care el își îndreaptă pașii, din ce în ce mai siguri.

Intreaga opinie a publicului cult din țara noastră se unește astfel, de sigur, la cuvântul de salutare pe care vi-l adresez azi, ca mai vechiu aici, deși — o adaug cu sfială — cu mult mai tânăr — spunându-vă: Bine ni-ați venit!

ACADEMIA ROMÂNĂ
DISCURSURI DE RECEPȚIUNE
LIII

CULTURA JURIDICĂ
ROMÂNĂ SCĂ
IN ULTIMUL SECOL

DISCURS ROSTIT LA 3 Iunie 1922
IN ȘEDINȚĂ SOLEMNĂ SUB PREȘEDINȚIA
A. S. R. PRINCIPELUI CAROL

DE

ANDREI RĂDULESCU

CU RASPUNSUL D-LUI

IACOB C. NEGRUZZI

SECRETARUL GENERAL AL ACADEMIEI ROMÂNE

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1923

ACADEMIA ROMÂNĂ
DISCURSURI DE RECEPȚIUNE
LIII

CULTURA JURIDICĂ
ROMÂNESCĂ
IN ULTIMUL SECOL

DISCURS ROSTIT LA 3 IUNIE 1922
IN ȘEDINȚĂ SOLEMNĂ SUB PREȘEDINȚIA
A. S. R. PRINCIPELUI CAROL

DE
ANDREI RĂDULESCU
CU RASPUNSUL D-LUI
IACOB C. NEGRUZZI
SECRETARUL GENERAL AL ACADEMIEI ROMÂNE

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1923

*Alteță Regală,
Domnilor Colegi,*

Incununat cu cea mai frumoasă podoabă, pe care o poate dori în țara lui un cărturar român, primul meu gând este să mulțumesc din tot sufletul Alteței Voastre pentru deosebita cinste, ce-mi faceți de a prezida această solemnitate și D-voastră, stimați Colegi, pentru că m'ați chemat aici și să vă încredințez totodată de adâncă mea recunoștință.

Ales în locul lui Alexandru Xenopol, conștiința mă obligă, chiar dacă Statutele Academiei n'ar prevedea nimic, să nu dau uitării pe marele meu predecesor. Nu mă gândesc să analizez aci opera lui. Analiza unei asemenea opere nu poate fi cuprinsă într'un discurs fiindcă ar fi lipsită de dezvoltarea și adâncirea ce merită. Studii întregi vor fi scrise — și trebuiesc scrise — pentru a-i arăta bogăția și dreapta valoare.

Nu pot, însă, începe acest cuvânt de primire fără să reamintesc figura aceluia, care a cinstit atâți ani acest loc și a înălțat atât de sus știința românească, fără să aduc prinosul de admirație unei personalități așa de însemnată.

Născut la 23 Martie 1847¹⁾ în Iași, Alexandru Xenopol, după ce a studiat Filozofia și Dreptul la Berlin, s'a înapoiat în țară unde a intrat în magistratură; a fost numit Procuror de Secție la Tribunalul Iași, înaintat apoi Prim-Procuror și în urmă Procuror de Secție la Curtea de Apel. Demisionând la 1878, a început să facă advocatură dar nu se simția prea atras pentru această profesiune.

În 1883 a dobândit prin concurs catedra de Istoria Românilor la Facultatea de Litere din Iași, îndeplinindu-și astfel — cum

¹⁾ Data nașterii este însemnată chiar de el într'o listă a membrilor Junimei aflată la d-l I. Negruzzi.

spune singur — unul «din cele mai fierbinți visuri ale vieții sale».

Pentru lucrările și activitatea sa, Academia l-a ales în 1893 membru în locul lui Mihail Kogălniceanu.

Numele lui a devenit cunoscut de timpuriu peste hotarele țării. A fost chemat să țină lecții la Collège de France, la Sorbona și în alte părți. Ultima conferință în streinătate a ținut-o la Louvain cu câteva săptămâni mai înainte ca acest vechiu oraș să încerce neajunsurile războiului ¹⁾).

La 1900 a fost ales membru corespondent al Institutului Franței iar la 1914 membru asociat al Academiei de Științe morale și politice.

Inzestrat cu o deosebită putere de muncă și cu o minte larg cuprinzătoare a desfășurat o activitate felurită și foarte întinsă, mai ales pe teren istoric, economic, filozofic. Dintre toate, însă, studiile istorice i-au fost cele mai dragi. Ținta principală a vieții sale a fost să scoată la lumină trecutul neamului românesc, să-i desgroape comorile ascunse de negura vremurilor, să-i arate zilele de amărăciune ca și pe cele de mândrie, să-i povestească bucuriile și durerile, să-i judece aspru greșelile și să-i preamărească faptele glorioase.

El a căutat să arate origina nobilă a acestui neam și viețuirea neîntreruptă o clipă pe întinsele pământuri unde se află astăzi, să lămurească cum a străbătut atâtea greutăți, să-l cuprindă în toată desvoltarea și să-i lumineze calea spre viitorul, pe care-l doriă și-l întrezăria cât mai frumos.

Cu mijloacele ce avea la îndemână a izbutit să ducă la bun sfârșit — după mulți ani de muncă obositoare — cunoscuta sa *Istorie a Românilor*, monument de erudiție, de cultură solidă, de înțelegere justă a evenimentelor și a oamenilor, de expunere clară și de patriotism. În ea înfățișă icoana vieții poporului nostru, întocmită după metoda științifică, fără de a se pierde în ipoteze ori în expuneri romantice și fără de a jertfi adevărul pentru dragostea de neam.

¹⁾ «Ideea Europeană», Anul II, n. 62. Trebuie menționat și articolul «In memoriam» de d-l D. Gusti, în care se găsesc date din autobiografia scrisă de Al. Xenopol și intitulată «Istoria ideilor mele».

Cum tabloul cuprins în cele 6 mari volume se opriă la Unirea Principatelor a ținut să-l împlinească cu *Domnia lui Cuza Vodă* și cu *Istoria partidelor politice*, lucrări cari singure i-ar fi putut stabili valoarea de mare istoric și cari sunt neapărat trebuincioase pentru înțelegerea trecutului mai apropiat și a multora din stările de azi.

În studiile sale istorice cercetă izvoarele cu cea mai mare atențiune, se adânciă în starea de spirit a timpului lor, cântăriă cu răbdare felurile mărturii și ca un adevărat judecător se străduiă să hotărască numai după probe sigure.

Ceeace l-a ajutat să dobândească această metodă, ceeace a contribuit la formarea spiritului său istoric — ne arată el însuș — a fost influența mare exercitată asupra-i de un gen de studii — care leagă și mai mult pe cel ce vă vorbește de înaintașul său — *studiile juridice* și mai ales activitatea de magistrat. Singur mărturisește că pregătirea juridică a fost cea mai potrivită îndeletnicire pentru cariera de istoric. Ca și un magistrat, el se siliă să hotărască în deplină cunoștință de cauză, să pătrundă raporturile juridice din vieța popoarelor, să priceapă năzuința de a realiza ideea Dreptului, să judece cât mai bine și să înscrie în condica sa numai hotărâri drepte, date fără ură și fără părtinire.

Dacă timpul, cu noile descoperiri de izvoare, cu noile cercetări, cu deosebiri de interpretare, cu noi puncte de vedere, i-a micșorat — ici și colo — strălucirea, opera lui Xenopol rămâne totuș *unul din cele mai însemnate monumente ale culturii românești*.

Lui i-a fost dat să fie nu numai *povestitorul* trecutului acestui neam, ci și un strașnic *apărător* al lui; el a trebuit să lupte atât pentru triumful adevărului istoric cât și pentru al drepturilor noastre. Cu vorba, cu scrisul, în țară ori în streinătate a luptat cu îndârjire și a învins. Când străinii, cari aveau interes să convingă lumea că neamul nostru este venetic, sosit aici foarte târziu de peste Dunăre, când Rösler și alții, prin teoriile anume făurite, atacau ființa și drepturile trunchiului traco-roman, nedeslipit de acest pământ, Xenopol, cu sabia ce mânuiă așa de ager, a răspuns lovind tăios și adânc; loviturile lui au fost scânteieri, care au luminat mințile nepărtinitoare și au salvat dreptatea noastră.

Mintea lui, veşnic dornică de a pătrunde înţelegerea lucrurilor, s'a ridicat din vreme deasupra povestirii faptelor şi a căutat să cerceteze natura Istoriei.

El observă că Istoria nu este o ştiinţă numai a faptelor spiritului — cum este definită de obicei — ci o disciplină, care se îndeletniceşte cu dezvoltarea atât a lumii materiale cât şi a celei intelectuale.

Sunt două feluri de fenomene în lume: unele, cari se repetă fără diferenţe însemnate între ele, aşă că în trăsături generale se aseamănă, *fenomenele de repetiţiune*; altele, cari se urmează, se succedă şi în care neasemănarea predomină, *fenomenele de succesiune*.

Fenomenele de repetiţiune sunt statornice şi eterne, deaceea pot fi cuprinse în formulare de adevăruri universale, în legi. Fenomenele de succesiune sunt schimbătoare; ele au fost numai odată în cursul vremii; chiar când par că se repetă, o fac sub o formă care le schimbă caracterul şi natura; aşă cum au fost nu mai revin niciodată. Inutil dar a mai căută să descoperim legi pentru producerea acestor fenomene ca pentru cele de repetiţiune. Totuşi nici fenomenele succesive nu sunt streine de noţiunea de lege, numai că trebuie bine lămurit înţelesul acestei noţiuni. Repetiţiunea dă naştere la *legi*, succesiunea dă naştere la serii. Mai multe fenomene succesive, înlănţuite prin legătura de cauză şi efect, alcătuiesc o *serie*. Dacă succesiunea produce legi, acestea sunt cu totul abstracte şi privesc numai modul de lucrare al puterii de producere a fenomenelor, iar nu chiar producerea acelor fenomene.

Din această deosebire între cele două feluri de fenomene rezultă două moduri de concepţiune a lumii: concepţiia statornică sau de repetiţiune şi concepţiia de succesiune sau istorică.

Această dublă concepţiune se întemeiază şi se explică prin dualitatea formelor, în care e turnat Universul: spaţiu şi timp, reale şi existente şi nu numai forme cum crede Kant.

Pe această deosebire între fenomene se sprijină şi o nouă clasificare a ştiinţelor: *ştiinţele repetiţiunii*, sisteme de asemănări, cari produc legi; *ştiinţele succesive*, sisteme de deosebiri, în cari nu sunt legi ci serii.

Istoria nu este — prin urmare — o ştiinţă singlarică ci un mod de a concepe lumea, atât materială cât şi intelectuală, anume

modul succesiv. Ea este știința succesiunii, a deosebirilor, știința individualităților, nu a generalităților. Ea nu cuprinde legi, ci serii.

Zadarnică opintire — spune Xenopol — este dar năzuința acelora, cari caută în Istorie legi de producerea fenomenelor ca în științele de repetițiune și de a face din ea o știință pe această cale.

Dacă știința nu este înțeleasă — cum se face mai totdeauna — ca un sistem de adevăruri generale, universale și prin care se poate prevedea viitorul, ci un sistem de adevăruri dovedite, atunci și Istoria, care-și dovedește adevărurile sale, nu poate fi exclusă din câmpul științei. Cu atât mai mult trebuie să i se recunoască acest caracter cu cât, deși are mai multe greutăți decât științele de repetițiune pentru a stabili adevărul asupra fenomenelor ce studiază, are însă mai multe mijloace pentru explicarea cauzală a acestor fenomene.

Concepția aceasta a Istoriei întovărășește creațiunea dela ivirea ei în Univers și, așa fiind, ea nu trebuie socotită numai ca o manifestare de fenomene intelectuale fără legătură cu viața materială pe care se înalță.

Noua concepție a Istoriei determină și o nouă metodă, partea cea mai originală în opera lui Xenopol. Această metodă nu se întemeiază nici pe inducțiune, prin care plecând dela un fapt singular se ajunge la o generalizare a aceluia fapt, nici pe deducțiune, care pleacă dela reguli generale spre a le aplica faptelor. Metoda potrivită pentru Istorie este *Inferența*, prin care se tinde la adevăruri individuale necunoscute cu ajutorul unor adevăruri tot individuale dar cunoscute. Știința istorică constată faptele — când este posibil — în chip direct prin mărturisirea izvoarelor; când aceasta nu se poate «conchide dela un fapt individual cunoscut la alt fapt individual necunoscut».

După Xenopol, rolul Inferenței, neglijată până acum și socotită ca o simplă anexă a Inducțiunii, este foarte mare căci ea este logica științelor succesiunii. Viitorul va trebui să-i arate adevărata valoare.

Aceste idei — expuse aci în chipul cel mai sumar — au fost cuprinse în diferite lucrări, publicate în limba română și în alte limbi. Ele alcătuiesc *Teoria Istoriei*, care a provocat nu-

meroase critici și cercetări și care a consacrat pentru știința universală numele învățatului român. Chiar dacă n'ar fi în totul exactă, ea reprezintă unele din cele mai interesante scilipiri de inteligență, care au sguduit adânc spiritul contemporan. *Ea este — pentru știința generală — una din cele mai valoroase contribuțiuni ale culturii românești.* Prin ea Xenopol s'a dovedit, în chip necontestat, nu numai un mare cercetător istoric ci și un profund cugetător.

Dacă Teoria Istoriei i-a muncit atâți ani gândurile, ceea ce se vede din activitatea și din mărturisirea sa că i-a încălzit sufletul din tinerețe, l-a inspirat, l-a călăuzit toată vieța, a fost idea națională; de aci *marea dragoste pentru cultura națională,*

Proape din toate manifestările vieții sale reiese iubirea neamului, pe care-l îmbrățișă cu inima și cu gândul până la hotarele-i firești, dorința vie de a-l înălța mai întâiu prin cultură pentru a-și îndeplini rolul, ce-i socotiă merit în lume. *Cultura națională este — după părerea lui — țaria unui popor* «La noi cultura este mult mai strâns legată cu vieța națională decât la alte popoare»; «dreptul la traiu al poporului român se întemeiază pe cultură»; astea sunt vorbele spuse de el aci când a fost primit în locul lui Kogălniceanu ¹⁾.

Pentru această cultură a publicat prima lui lucrare la 1868, pentru ea a muncit, cât a trăit, fără contenire și fără preget.

A avut un mare noroc. A murit — cum spune așa de duios în testamentul său, a cărui delegație pentru autentificare a fost scris s'o dau chiar eu — a murit fericit c'a apucat zilele mari, pe care le-a vestit gândul său prin pana sa în acești 50 de ani, începând cu cuvântarea ținută la 1871 la Putna ²⁾.

Soarta i-a îngăduit să vadă aievea visul măreț, ce-i legănă închipuirea, a văzut: Unirea tuturor Românilor.

Istoric de mare valoare, adânc cugetător, scriitor cu activitate foarte întinsă, mare patriot, strălucit reprezentant al culturii românești, atât în țară cât și în streinătate, acesta a fost Alexandru Xenopol, pentru care neamul are datoria de a nu lăsa să se întindă asupra-i, niciodată, vâlul uitării.

¹⁾ Mihail Kogălniceanu. Discurs de recepție, p. 26.

²⁾ Autentificat de Trib. notariat Ilfov la No. 5801 din 1919.

*Altețd Regald,
Domnilor Colegi,*

Propășirea culturii naționale erd preocuparea de cdpetenie a lui Xenopol. O parte din aceastd culturd este subiectul, despre care vreid sd vorbeascd urmașul sdu.

Conduș și de principiile lui vreau sd ardt în trdsături generale *cum s'a desvoltat cultura juridicd în Romdnia, timp de un secol, sd privesc starea acestei culturi în ultima sutd de ani.*

Am ales acest subiect pentrucd nu s'a dat totdeauna atenția cuvenitd culturii juridice din trecut și din aceastd cauzd s'au ivit, asupra ființei și valorii ei, unele pdreri greșite. De altd parte, acum cnd se deschide o noud epocd în desvoltarea acestei forme de culturd, am crezut util ca un jurist sd schițeze act — în limitele unui discurs — tabloul veacului, care s'a împlinit anii aceștia, cu dorința de a încercd nu atdt sd deid îndrumări, ci sd arate cdeva gânduri pentru viitor.

Inceputul secolului, de care mđ ocup, nu-l socotesc în anul 1821, interesant din atdeea puncte de vedere; epocile istorice, mai ales culturale, nu pot fi țarmurite prin ani și zile. Acest început l-aș pune cu cdtiva ani mai înainte cnd s'au produs manifestări juridice de valoare, care au avut o însemnatd influență în desvoltarea Dreptului. *Anul 1814, mai exact timpul scurs între anii 1814—1818, poate servi drept punct de plecare al vremii ce vom strdbate.*

Acest secol poate fi despărțit în doud epoci, fiecare de aproape 50 ani, separate prin anii 1864—66 cnd se pun temeliile altor rândueli de Drept.

Mulți chiar dintre noi — unii mai buni cunoscători ai streinătății decdt ai țării — cred cd n'am avut o culturd juridicd pnd la anii citați; unii o tgdduesc și pentru timpul, care a urmat. Alții, recunoscându-i existența cel puțin în veacul, pe care-l cercetăm, socot aproape fără valoare cultura din prima lui jumătate.

A împrăștiid — cât de puțină lumină — asupra acestor chestiuni, a luid în considerare feluritele manifestări ale culturii juridice, caci ea nu înseamnă numai opere mari, a-i ardt,

în general, desvoltarea și legăturile, iată ce urmărește cuvântarea mea.

*

I. Incă din secolul al XVIII-lea Dreptul începuse să progreseze, din cauza răspândirii acestui fel de cunoștințe prin Fanarioți, unii foarte învățați și din cauza ideilor din Apus, cari încetul cu încetul își făcuseră drum și în țările noastre.

Este cunoscut azi că mulți Domni din epoca fanariotă doriau să dea țărilor o organizare mai bună, să le adapteze unor forme de viață europeană. Una din preocupările lor de seamă era să le înzestreze cu legi scrise, să înlătore neajunsurile dreptului nescris, să așeze mai bine împărțirea dreptății.

Dorințele acestea, înfăptuite într'o slabă măsură în veacul al XVIII-lea, capătă o întrupare vrednică mai ales după pacea dela București din 1812.

Nouii Domni, înțelegând binefacerile pravielor pentru obștescul folos, pe care se simțiau datori să-l urmărească, au căutat din primii ani să ia măsuri de îmbunătățire a celor din trecut. Caragea visă să facă din școala grecească un fel de Universitate; Calimach, învinuit că prea își pierde vremea cu scrisul, are legături cu Universități din Occident. Amândoi se întrec în a-și realiza planurile de a întocmi noi rândueli de Drept.

Și nu numai Domnii erau cunoscători ai Dreptului și dori-tori de progres în această ramură. Se găsesc și boieri, cari știu să cetească în pravile și cari mai târziu ajută la alcătuirea altora.

Erau, prin casele lor oameni de legi — cum este Atanasie Hristopol, profesor la copiii lui Al. Moruzi — aduși să învețe odraslele boierești și domnești și de cunoștințele lor se vor fi folosit — de sigur — și părinții.

Se întâlnesc, apoi, oameni, de a căror cultură nu ne mai putem îndoi, cari cunoșteau: dreptul țării, dreptul roman, greco-roman, dreptul francez și cel german. Logofătul Nestor, Ath. Hristopol, Bălăcenii și Goleșcu în Țara Românească, Flechtenmacher, Andronache Donici, Anania Cuzanos, Mihail Sturza, Conachi, Scheleti, Drăghici, Tăutu în Moldova, și atâți alții formau un mănunchiu de buni praviliști.

În pătura de sus cunoștința legilor trebuie să fi fost binișor răspândită; cele înfăptuite atunci și în urmă sunt o dovadă îndestulătoare.

Știința pravilelor răspundeă unei nevoi pentru boierii chemați în scaunele de judecată sau în alte slujbe ale Cărmuirii ori spre a-și apăra drepturile lor sau ale altora în felurite pricini. Ea eră de altfel socotită și ca o podoabă ¹⁾ și căutată de sigur într'o lume, în care începuse să adie un vânt nou.

De multă vreme se simțise mare nevoie de legi scrise. Obiceiul, cu meșteșugitele lui tălmăciri, nu mai mulțumea pe cei însetoșați de dreptate. Se făcuseră hrisoave, începuturi de legi, în secolul XVIII, se traduseră unele lucrări; în Moldova se plănuise, la începutul secolului XIX, chiar o legiuire civilă și penală, scrisă în grecește, care însă nu s'a putut sfârși, murind alcătuitorul. Eră — se vede mai ales în această țară — mare trebuință de o lege scrisă, fie și în grecește. Cu atât mai necesară eră una scrisă în limba locuitorilor țării, în limba românească.

Pătruns de această nevoie și de sigur condus și de cunoscuta-i dorință a redeșteptării naționale, Mitropolitul Veniamin Costache îndemnă și sprijini pe logofătul Andronache Donici să întocmească o legiuire în românește.

În Decembrie 1813 lucrarea eră gata dar, din pricina unor observațiuni domnești, nu văzù lumina tiparului decât în 1814, însoțită de o importantă precuvântare și o frumoasă închinăciune către Mitropolit ²⁾.

Adunarea de legi a lui Donici, izvorită din îndemnul unui apostol al culturii naționale, scrisă numai în românește, alcătuită de un român, vestit jurist, care a făcut-o — cum spune — din dragostea către patrie și către ai lui patrioți, este arătarea neîndoelnică a culturii românești în această vreme.

Donici n'a făcut o simplă traducere ci, folosind dreptul roman, bizantin, obiceiul, hrisoavele, a ales rânduelile, pe cari le-a crezut mai trebuincioase și mai potrivite și le-a formulat

¹⁾ Donici în prefața *Adunării de Legi*.

²⁾ Poate că ideea, născută mai de demult să-și fi avut începuturile de înfăptuire încă înainte de venirea lui Calimach (17 Sept. 1912). Cfr. Andrei Rădulescu. Din viața și activitatea lui Andronache Donici.

într'o limbă cât a putut mai pe înțelesul tuturor, așa ca să nu mai aibă loc tâlcuiri, care prilejuiesc întunecimi.

Lucrarea lui Donici n'a avut caracterul unei pravile oficiale căci în curând apărù pravila lui Calimach, dar a fost întrebuințată în lipsa acesteia — până i s'a terminat traducerea — sau pentru completarea ei. A trăit, însă, în Basarabia, unde a fost, poate, una din cele mai prețioase urme ale culturii moldovenești pe care stăpânirea rusească nu numai c'a tolerat-o dar a folosit-o.

Uitată, pierdută printre vechituri până acum câțiva ani, când ca o prevestire a fost reeditată, ea începe a fi mai căutată decât altele, de când dreptatea eternă, nesocotită de trufași, a alipit de trupul Moldovei ținuturile dintre Prut și Nistru.

Curând după apariția lucrării lui Donici s'a început alcătuirea Pravilelor Calimach și Caragea, cari au fost puse în aplicare, cea dintâiu în 1817, iar cea de a doua peste un an. Amândouă au o însemnătate deosebită, care nu este totdeauna pusă în evidență.

Legiuirea Calimach, trimisă Universității din Oxford¹⁾, aprobată de ea și de unii învățați străini, cum s'a susținut, elogios apreciată de Zahariae von Liegenthal, unul din cei mai buni cunoscători ai dreptului greco-roman, care o recomandă Grecilor s'o adopte ca legiuire curentă, este, pentru oricare cercetător just, un forte bun cod civil, în unele privințe superior actualului cod și mai potrivit poporului nostru. Intemeiat mai ales pe dreptul Basilicalelor, făurit după metoda codului austriac, pe care l-a întrebuințat într'o măsură foarte largă, cuprinzând în unele locuri dreptul țării și în special obiceiul pământului, codul Calimach este un monument juridic vrednic de oricare popor.

Legiuirea Caragea, inferioară celei moldovenești, are meritul că este o lucrare proprie, spicuită din pravilele împărătești, fără a uita dreptul țării, cu urme slabe de influență apusană și întocmită cu îngrijire. Ea este în Țara-Românească cea dintâiu pravilă, care rânduiește mai pe larg materia dreptului civil, este simplă, are defecte, pentru cel ce o judecă cu ideile de azi,

¹⁾ A. Papadopol-Calimach. Din istoria legislațiunii Moldovei în Arhiva Soc. Științifice și Literare din Iași, VII, p. 154.

dar nu este cu mult mai pre jos de ceea ce se făcea atunci și în alte țări.

Scrise, cea dintâiu în limba grecească și tradusă mult mai târziu, cea de a doua — dela început — în limba română și grecească, făcute de juriști, unii români de baștină, alții trăind aici și legați de țările noastre, aceste două legiuri sunt produsul culturii juridice, care există la noi în acea vreme și cu drept cuvânt trebuiesc revendicate de știința românească.

Lucrarea lui Donici, împreună cu aceste două legiuri, reprezintă unul din cele mai însemnate momente din trecutul Dregtului nostru.

Prin calitățile lor, prin durata aplicării, prin influența exercitată, ele formează *începutul unei epoci nouă pentru cultura noastră juridică*.

*

De acum înainte cultura aceasta se dezvoltă din ce în ce mai cu putere. Chiar în timpul celor doi Domni dătători de legi și *diferite hrisoave*, cari îmbracă în noi forme ori înființează unele așezăminte. Rândueli privitoare la protimisii, la epitropii, la ocârmuire, la judecăți, felurite anaforale stau ca fapte sigure de cultură în legi.

Cele ce s'au petrecut în apropierea și după anul 1821 sunt încă mărturii despre această cultură. Boierii fugiți peste graniță, ca și cei rămași în țară, doresc prefaceri în sens european. Din petițiile lor, din arz-magzaruri, din propuneri se văd cunoștințele de drept, se simte influența principiilor juridice apusene. Proiectul moldovenesc de Constituție dela 1822, de un mare interes pentru juriști, dorința arătată, de cei de dincoace de Milcov Consulului Franței de a avea un astfel de așezământ, codul penal — plănuit de Vodă Calimach — și realizat de Ioniță Sturza la 1826, hrisoavele acestuia și ale lui Grigore Ghica, anaforalele, dorința generală de reforme probează în chip sigur înaintarea culturii de drept.

Măsuri de îndreptare se iau și pentru *împărțirea justiției*. În Moldova pentru a înlesni înțelegerea pravilelor și darea dreptății se înființează un *Pravilist oficial*¹⁾. În amândouă țările se creiase câte un *Departament al străimilor pricini* pentru a des-

¹⁾ Uricar, V, p. 396—400.

legă procesele dintre Români și streini. În această perioadă începe a se obișnui mai des *să se motiveze hotărârile* prin capete de pravilă. Vestit a rămas Donici cu paragrafele lui, pe care le găsiă și 'n pilaf, vestit Flechtenmacher. Eră o noutate dar ea deveniă regulă, pe care o găsim cu vremea tot mai păzită în hotărâri.

Altă dovadă a spiritului nou reese din *răspândirea învățaturii Dreptului*. La Brașov la 1821, unii din boierii adăpostiți acolo, citiau și comentau și cărți de drept ¹⁾. Se dedeau, de multă vreme, prin casele boierești lecții de legi, se va fi dat, poate, unele noțiuni și la școala slovenească pentru a formă logofetei și scriitori judecătoriiilor dar de abiă *acum se înființează un post de profesor de Drept*.

Găsim încă dela începutul domniei lui Caragea un dascăl «latin și nomicos», găsim altul în 1815, dar nu răspundeau așteptărilor. La 1816 Domnul și boierii, «cu toții într'o conglăsuire», convinși de valoarea științei Dreptului «*cel mai sântos sprijin pentru omenire*» au înființat la școala domnească un loc de *profesor de legi*, pe care l-au încredințat celui mai de seamă jurist al vremii, Logofătului Nestor. S'a mai cerut învoirea de a «paradosi» legile și de un Lazăr Erdeliotul. Insuș Gheorghe Lazăr eră doctor în teologie și legi, poate va fi ținut chiar lecții de legi. În fine, din toate astea, se vede dorința stăruitoare de a învăța pravilele ²⁾.

Și când, cu intenția nedestăinuită încă de a aveà o școală românească, cu buni profesori români, boierii au trimis tineri în Apus, una din specialitățile la care s'au gândit a fost Dreptul, pentru care au trimis pe *Costache Moroiu*, în țara unde vedeau izvorul Dreptului și în special al legilor românești, în *Italia, la Pisa*. Eufrosin Poteca, deasemenea, a urmat acolo timp de un an cursul «legilor românești», dar pe urmă a rămas numai Moroiu, care după multe greutăți s'a «diplomatisit» doctor în Drept ³⁾.

¹⁾ N. Soutzo, Mémoires, p. 44.

²⁾ Ureche A. V. Istoria Românilor, X, A. p. 371—374, 380. Istoria școalelor, I, p. 100 și urm.

³⁾ Bianu I. Intâii bursieri români în străinătate. Revista nouă, I, 426.

În 1825 amândoi erau profesori la Sf. Sava, unde despre Poteca știm că a ținut un curs de legi, de sigur în tovărășia lui Moroiu¹⁾. Cu toate dificultățile învățământul înaintă. La 1827, la un examen, la care s'a ascultat elevi din diverse materii, «când au venit la legile romane au fost cu cea mai mare prevedere și cu lacrimi în ochi ascultă tot insul legile strămoșilor noștri romani. Aceluia ce numai o picătură de sânge roman au avut i-au pricinuit cea mai mare zi de bucurie»²⁾.

Aceeaș stare de spirit găsim și în *Moldova*. Se învătă Dreptul prin casele boierești; în proiectul de Constituție dela 1822 se prevedeă crearea unei școli de Drept³⁾, iar peste câțiva ani se vorbeă și aici de un curs de legi.

La desvoltarea culturii juridice, pe lângă aceasta, a contribuit și *trimiterea, mai ales a fiilor de boieri, în streindătate*. Încă din 1803 un moldovean, Bogdan, eră la Paris pentru studii de Drept⁴⁾. Tot cam atunci Iancu Văcărescu și un Fălcoianu au plecat în Apus și au ajuns la Pisa, unde probabil c'au ascultat și cursuri juridice. Unii merg la Viena, la München. Dela un timp însă majoritatea ia aproape numai drumul Franței, *ceeace a avut urmări hotărîtoare pentru soarta culturii noastre*.

Pe la 1817 plecaseră la Paris, pentru Drept, Gh. Bibescu și Barbu Știrbei, Domnii de mai târziu. Tot acolo erau pe la 1820 frații Filipescu, un Rasti, Vlădoianu, Bălăceanu, N. Bălăteanu, frații Lenș, Racoviță, un fiu al Vornicului Băleanu. Mai târziu erau în Elveția copiii lui Dinicu Golescu și Const. Brăiloiu.

Mai toți și-au întrebuițat timpul cu folos și s'au întors dacă nu cu diploma de Doctor dar destul de inițiați în știința Dreptului⁵⁾.

¹⁾ Iorga. Istoria liter. române, sec. XIX, p. 77. Ureche. Ist. Școalelor, I, p. 113.

²⁾ Iorga. Studii și Documente, XII, p. 19—20. Istoria lit. rom. XIX, vol. I, p. 102.

³⁾ Analele Acad. Române, seria II, tom. XX, p. 131.

⁴⁾ Ibid. p. 154.

⁵⁾ Iorga. Ist. lit. rom., sec. XIX, p. 30—31, 69. Hurmuzaki. Documente, X. Prefață, p. 63. P. Eliade. Histoire de l'esprit public en Roumanie au dix-neuvième siècle.

Pentru părțile referitoare la învățământ a se vedeă și lucrarea mea: Cercetări asupra învățământului Dreptului în Țara Românească până la 1865.

Astfel prin învățătura din țară, din streinătate, prin nouile legiuri și orândueli, prin citirea cărților din Apus curentul cultural crește.

Efectele se văd mai ales în anii următori.

* * *

II. *Perioada Regulamentului Organic* diferă de cea expusă până aci și prin intensitate și prin caracterul manifestărilor în ramura Dreptului. Acum nu se mai poate vorbi de lipsă de juriști români. Chiar la începutul acestei perioade numărul lor este însemnat. Pe lângă cei din vechea generație soseau mereu «din năuntru» tineri cu învățatură europeană, însuflețiți de mult avânt și dragoste de muncă pe tărâmul Dreptului. Se formaseră, apoi, aici în țară un număr de persoane, cari dobândiseră — cum au putut — oarecare învățatură de legi și cari ocupă locurile de judecători, dregători ori alcătuesc corpul de avocați. Și acest număr crește într'una așa că la sfârșitul perioadei este destul de mare.

Și crește în genere dorința de a cunoaște cât de puțin praxile, de a citi. Mai toți boierii au condiți manuscrise de legi iar unii cumpără și legi streine ¹⁾. Nu mai pomenim de juriștii cu renume, cari utilizau aproape toată doctrina și jurisprudența timpului.

Regulamentele Organice sunt prima manifestare puternică a culturii juridice în această perioadă. Prin ideile ce cuprind, prin tehnică, prin redacție dovedesc din belșug pregătirea juridică a alcătuitorilor. Criticabile din diferite puncte de vedere, ele înfățișează însă un progres al Dreptului. Deși înfăptuite sub ocupație străină aceste prime constituții ale țării noastre au fost întocmite de boierii români și — ceea ce trebuie relevat în deosebi — sunt opera mai ales a juriștilor români, care cunoșteau legile «Evropei», dar și pe ale țării. Sunt părți care nu mai lasă îndoială despre origina lor.

Caracterul acestor regulamente, cuprinsul, isvoarele, etc.,

¹⁾ Un D. Ghica cumpărase la 1833 «les sept codes français». Conache și alții întrebuințau codul francez, codul Frederic cel Mare, codul austriac. (Anal. Acad. Rom., seria II, tom. XIX, p. 3279).

sunt atâtea chestiuni cari merită a fi studiate cu atențiune și cari învederează oricui valoarea acestei culturi ¹⁾).

Sprijinită pe nouile așezăminte cultura juridică se desvoltă cu vigoare în toate direcțiile.

Numeroase legi vin să *indeplinească* dispozițiile Regulamentului sau să hotărască asupra altor probleme.

Să amintim ca exemple din *Țara Românească*.

Legea referitoare la desființarea protimisulului, instituție veche, care își avea rostul ei pentru păstrarea moșiilor în mâinile Românilor, dar care nu se mai potrivea cu ideile apusene despre proprietatea individuală, deplină și exclusivă, și despre circulația bunurilor.

Legi și rândueli pentru iertarea de vârstă, pentru punerea risipitorilor sub îngrijirea Obșteștei Epitropii, pentru desrobirea țiganilor, adevierirea actelor și trecerea în condici, apărarea de urmărare a unor bunuri ale datornicului, modul de împlinirea datoriilor cu zăpis, pentru mezaturi, pentru naturalizare, pentru embaticul mănăstirilor, pentru sudiți, pentru taxele de judecăți, pentru închirieri și arendări, pentru raporturile dintre proprietari și țărani, introducerea codului de comerț francez, alcătuirea unei condici penale și a uneia penale ostășești și felurite alte măsuri.

Brăiloiu, la 1840, se plângea chiar că «se întrec» unii cu alții în propuneri de legiurii noi», iar Vodă Știrbei la 1851 zicea: «A trecut vremea când țara n'avea condici sau avea o condică a lui Ipsilante, care nu cuprindea mai mult de 3 coale de text sau ca a lui Caragea cu 5—6 coale. Acum țara are legiuri de mai multe tomuri» ²⁾).

În *Moldova* lucrurile se petrec la fel.

Și aici destule rândueli noi, unele mult influențate de Apus. De pildă se introduce și aici emanciparea, iertarea de vârstă, un adevărat capitol de cod civil ³⁾. Se reduce vârsta pentru majoritate dela 25 ani, cât era în codul Calimache la 21, căci «civilizația epoei și educația ce astăzi se dă tinerimei trebuie

¹⁾ Pentru această perioadă a se vedea și interesanta lucrare: Domniile române sub Regulamentul Organic, de I. C. Filitti.

²⁾ Vestitorul românesc, 1851, No. 52.

³⁾ Anale parl. IX, II, 563 și urm.

să coacă mintea tinerilor mai de grabă decât cum voiește legislația Romanilor»¹⁾. Se desființează mai târziu Obșteasca Epitropie și se înlocuiește prin epitropia familiei, aproape sistemul de azi²⁾. Se mărginește dreptul de protimis, se reglementează paragrafia — prescripția — în sensul admiterii prescripției de 10 — 20 ani, se stabilesc reguli pentru adevierea actelor, prețuirea bunurilor, se oprește duelul, se iau măsuri pentru sudiți, se lasă mai multă libertate streinilor la judecăți, se modifică sobornicescul hrisov al lui Alex. Mavroordat, se traduce codul de comerț francez dar nu e pus în aplicare, se face sub Gr. Ghica o lege a presei, care e aproape la fel cu aceea din 1862.

În sfârșit s'au luat o sumă de măsuri, atât de drept privat cât și de drept public. Colecțiile alcătuite în ambele țări, deși nu cuprind tot, arată cât de întinsă a fost activitatea legislativă în acest timp.

Aci trebuie să menționăm și normele de Drept stabilite prin *Ofisele domnești și prin circulări*.

Prin Regulamentul Organic se introdusese principiul separațiunii puterilor dar nu în chip deplin. Erau împrejurări când Domnul încă judecă și, în tot cazul, întărea hotărârile și privegheă mersul justiției. El avea apoi dreptul să supună Adunării proiecte, isvoade de interpretare sau completare a legilor, precum și de a desluși anumite capete de pravilă, iar după pacea dela Balta-Liman de a rândul singur unele materii. De acest drept s'a folosit prin numeroase ofise domnești.

Logofătul Dreptății avea de asemenea dreptul de a da deslegări. Foarte multe chestiuni au fost reglementate pe cale de ofise și circulări ministeriale. Acestea formează un capitol important, și prin număr și prin influența avută, în evoluția Dreptului românesc. Mai toate au izvorât din necesități, unele însă, mai ales circulări, și din abuzuri: unele vor fi făcut rău prin amestecul în mersul justiției, dar multe au adus un folos pentru înaintarea culturii noastre.

¹⁾ Anal. parlam. VII, 847.

²⁾ Ibid. 849.

Mai cu seamă sunt interesante și vrednice de studiat ofisele și circulările, prin care s'a organizat modul de împărțire a dreptății, regulile de procedură. Nu eră lumea deprinsă cum să lucreze nici la înfățișarea jâlbilor, nici la judecăți, nici la sechestre, împliniri de datorii, etc., lucruri noi aproape pentru toți, nici măcar la ținerea hârtiilor, răspândite încoace și încolo, fără dele, fără dosare. De aceea eră nevoie de lămuriri, de deslegări, de îndrumări. Procedura noastră, anterioară celei dela 1865 — necuprinsă într'un cod, dar am avut una — se găsește și se poate reconstitui în mare parte prin aceste ofise și circulări.

Afară de acestea, oamenii Regulamentului au căutat să *completeze dreptul existent ori să-l modifice* spre a avea legi la înălțimea timpului.

Chiar în Regulament se prevăzuse dispoziția de a se revedea și completă pravilele țării. În urmarea acestei dorințe, se numesc diverse comisiuni formate din cei mai aleși oameni de legi și se lucrează uneori cu multă stăruință în această direcțiune. Astfel, în Țara Românească încă din 1831 se formase o comisiune pentru Dreptul comercial, de care aveau mai grabnică nevoie, fiindcă nu eră o lege de acest fel. În 1832 s'a numit o comisie de 5, care să alcătuiască o condică deplină «politicească și criminalicească»¹⁾; ceva mai târziu alta pentru procedură²⁾. În 1833 s'a luat iarăș oarecare măsuri pentru alcătuirea acestor condici. Tot cam atunci este însărcinat Man. Arghiropol să întocmească pravila «pedepselor». În 1834 o comisie a Adunării studiă această pravilă și pe cea comercială³⁾.

În 1839 după propunerea lui Știrbei s'a numit altă comisiune de 4 pentru pregătirea celorlalte pravile⁴⁾.

În Moldova, deși deabiă se terminase traducerea codului Calimach, se gândesc încă din 1833 la modificarea lui⁵⁾. În acest scop s'a instituit «pentru îndreptarea și îndeplinirea con-

¹⁾ Anal. parl., II, p. 6 și 56.

²⁾ Ibid., p. 669—70.

³⁾ Ibid. IV, p. 20.

⁴⁾ Anal. parl. IX, I, p. 1130.

⁵⁾ Ibid., VII. II. p. 866.

dicii politicești» o comisiune, care în 1837 justifică încetineala lucrărilor prin aceea că n'are legile necesare și i se cheamă membrii la alte ocupații. O comisiune a fost însărcinată să facă un așezământ polițienesc ¹⁾).

Numărul și activitatea feluritelor comisii arată neîntrerupta preocupare de a îmbunătăți legile și starea generală a Dregutului. Și cu cât trec anii cu atât ni se înfățișează mai stăruitoare această dorință. Evoluția se operă încet dar sigur. *Nu trebuie dar să mai credem că într'o zi a anului 1864 câțiva s'au gândit la legile Apusului. Intr'acolo se năzuia de mult, se mersese o bucată pe această cale și — cum vom vedeà — cu o îndrumare bună.*

Progresul a continuat și în distribuirea justiției. În Regulamentul Organic se află bazele organizării de azi. În această perioadă se întărește această așezare, se orânduiesc gradele de jurisdicțiune, la început 3, instanța supremă având dreptul de a judecă și fondul; cândva a existat și a 4-a instanță, Inalta Curte de revizuire ²⁾). Se menține instituția pravilistului în Moldova, se înființează ceva similiar în Țara Românească, un Consiliu, Sfatul consultativ ³⁾). Se iau diferite măsuri pentru buna rânduială a judecăților, pentru a grăbi «marșa proțesurilor». Se creiază instanțe pentru pricinile comerciale; se gândesc la micile neînțelegeri dela țară, pentru cari înființează judecătorii satești. Hotărârile se motivează tot mai des și mai bine. Sunt de pe la 1835 hotărâri foarte bine întocmite și într'o frumoasă limbă românească.

Se răspândește tot mai mult concepția Occidentului despre rolul magistratului. Juriștii de seamă se întrec a cere cele mai alese calități împărțitorilor de dreptate.

Tot în această perioadă își are origina așezarea *Corpului advocaților* ⁴⁾).

Trebuie menționată și rânduiala «canțelariilor». Acolo se săvârșesc fapte de cultură, cari au însemnătate. Acolo s'a așezat acum logofătul, deprins — cum se zicea — să umble cu călimările în brâu și cu hârțiile în sân ⁵⁾), a început să nu se mai

¹⁾ Anal. parl. VII, II, p. 870.

²⁾ Ibid. V, p. 488.

³⁾ Ibid. IV, p. 493.

⁴⁾ Conv. literare, XXXVI, p. 474.

⁵⁾ Vestitorul românesc, 1851, No. 52.

împrăştie actele unei pricini ci să se formeze dele, dosare, să se țină condici aproape la toate dregătoriile, să se înfiinţeze arhive, să avem «cancelarii» cu scriitori, condicari, capi de masă. Şi hârtiile nu erau ținute rău; de multe ori chiar mai bine decât cum găsim mai târziu. Rânduiala nouă prindea încetul cu încetul şi a dat roade bune.

Acolo s'au format, prin muncă grea, fără ciorne, fără modele, atâţia din acei mici slujbaşi, care au înjghebat grefele instanţelor şi alte cancelarii şi au transmis generaţiilor următoare practica de toate zilele, aşă de importantă pentru viaţa Dreptului, aducând astfel pentru progresul şi mai ales pentru răspândirea culturii juridice o contribuţie, pe care puţini o bănuiesc.

O dezvoltare deosebită ia, în această perioadă, *învăţământul Dreptului*.

În *Ţara Românească* cursul de legi s'a ținut şi în anul 1830. Peste câţiva ani, în 1833, s'a căutat a se organiza cursuri complete, pentru cari aveau să se întrebuiţeze ca texte «*pravilele pământului nostru*» şi pentru cari profesorul eră dator să cunoască cărţile tuturor autorilor câţi au scris ceva asupra legilor.

Moroiu îşi continuă cursul. În anul 1835 a ținut lecţii de Drept penal după Carminiani şi de Drept comercial, servindu-se de manualul jurisconsultului Agustino Reale şi de legea «francezo-italiană din Lombardia».

După 1838 s'a înfiinţat la Sf. Sava mai multe cursuri de Drept, cari dădeau aparenţa unei Facultăţi. *Moroiu* a predat cu multă strălucire Dreptul roman, *Ştefan Ferekide* Dreptul civil, *Brăiloiu* Dreptul judecătoresc sau procedura şi Dreptul criminal, iar *A. Racoviţă* Dreptul comercial.

Mai slab sub Bibescu, învăţământul şi-a reluat mersul înainte sub acela, care-l organizase la 1838, sub Vodă Ştirbei, care aveà o mare încredere în ajutorul culturii juridice pentru înălţarea ţării. Ştirbei organizează cursurile de Drept ca într'o Facultate. Profesori erau, la început, *Costaforu*, primul bachelat de la Sf. Sava, acum doctor în Drept, şi *C. Bozianu*.

Cursurile au fost redeschise la 15 Noemvrie 1851 cu o frumoasă prelegere a lui *Costaforu*, care spunea că «învăţătura

Dreptului nu este numai o podoabă superficială a spiritului, nici un mijloc de înavuțire printr'o primejdioasă isteciune de a înmulți numărul proceselor ci o adevărată filozofie practică din care are să rezulte binele obștească¹⁾.

La sfârșitul anului 1853 a ieșit o serie de absolvenți și între cei mai aleși găsim pe D. P. Vioreanu, în curând profesor, G. D. Vernescu, P. Orbescu.

In Moldova deasemenea, învățământul progresează, deși a început mai târziu, la 1830, și n'are la început atâți profesori ca dincoace de Milcov.

Până aproape de 1840 Flechtenmacher ocupă primul loc în ramura învățământului juridic. La 1837 fu adus și un francez Maisonabe. Urmează apoi Câmpeanu, Docan, Săulescu, Suci, Papiu Ilarian, Bărnuz, Apostoleanu, profesorii mai de seamă, cari răspândesc cunoștințele de Drept.

În luarea măsurilor pentru răspândirea acestei științe conducătorii și-au îndreptat gândul și spre cei de jos. După 1830, când s'au organizat seminariile preoțești în Țara-Românească, s'a prevăzut în program să se dea și oarecare învățătură de legi, spre a ști cum să judece la judecătoriile sătești și ca să poată fi povățuitorul și împăciuitorul sătenilor la prigonirile sau nedumeririle ce vor avea. Era o măsură foarte bună pe care cei de mai târziu au uitat-o²⁾.

*

În perioada Regulamentului Organic începe a se scri și publică pe țăramul Dreptului. Către sfârșitul perioadei precedente se tipărise la Pesta un manual de legi și matematică de Eufr. Poteca. Acum, însă, aflăm diverse lucrări. Pe la 1829-1830 Ștefan Bălăceanu ar fi tradus niște cărți de Drept. Moroiu avea gata pe la 1830 o traducere a Institutelor lui Iustinian, un curs de Drept roman și de Drept criminal, precum și o traducere a codului de comerț francez³⁾. Cursul lui trebuie să fi fost o lucrare de seamă, căci afară de felul cum îl apreciază mai târziu, Bărbătescu și Costaforu, elevii lui, drept răspuns la o critică adusă de Ioan Maiorescu învățământului din Țara Românească

¹⁾ Vestitorul românesc, 1851. Supliment la No. 87.

²⁾ Ureche A. V. Istoria Școalelor, IV, p. 374.

³⁾ Iorga. Ist. lit. sec. XIX, p. 128—129.

i se citează ca o fală a științei de aci cursul de Drept roman și criminal al profesorului Moroiu ¹⁾.

Dela Ferekide, Brăiloiu, Racoviță, profesorii dela 1838, avem o parte din cursurile lor ²⁾, cari așa necomplete ne pot da o idee despre valoarea lor; sunt clare, destul de dezvoltate și alcătuite în curent cu știința timpului.

La 1849 apare un comentariu al Condiceii Caragea, întocmit de Bărbătescu. Acest comentariu, singur de acest fel, este o lucrare simplă, nepretențioasă, dar folositoare mai ales pentru contemporanii lui. Numărul abonaților, mare pentru acea vreme, arată interesul pentru studiile de Drept și măsura în care erau răspândite

Peste câțiva ani, la 1855, apare o lucrare a unui jurisconsult, de o valoare necontestată, apare Magazinul judecătoresc al lui Costaforu, lucrare pornită cu gânduri mari de enciclopedie legislativă, dar cari n'au fost realizate decât în parte. Ea a apărut atunci într'un singur volum — avea forma unei reviste — și foarte târziu, după 1870 a ieșit altul. Volumul prim conține câteva studii interesante de Drept civil.

Ceva mai târziu apare un comentariu al Codului de comerț, de Vasile Boerescu.

Din Moldova amintim lucrările lui Flechtenmacher: Istoria Dreptului românesc, interesantele sale manuscrise și a sa «Carte clasicească de legiuirile Romanilor în limba națională», pe care s'a căsnit în zadar s'o tipărească și cari nu ni s'a păstrat ³⁾.

Damaschin Bojinca, ar fi scris și el: *Învățătura a legilor romane și Vasilicalelelor* ⁴⁾.

De acum începe, în ambele țări, a se ivi câte un articol de Drept prin gazetele timpului, câte o lucrare. *Doctrina noastră juridică își are începutul în aceste încercări.*

Pentru a se satiface cerințele tot mai mari ale autorităților și ale publicului, doritor de cunoașterea Dreptului, *se publică un Buletin oficial, se tipăresc și retipăresc legi, se întocmesc colecții.*

¹⁾ Curierul românesc, 1834, adaus la No. 18.

²⁾ Acad. Rom. Ms. 2710. Cfr. Andrei Rădulescu. Cercetări asupra învățământului Dreptului în Țara Românească, p. 36—38.

³⁾ Acad. Rom. Ms. 105, f. 19, Cfr. Andrei Rădulescu, Pravilistul Flechtenmacher.

⁴⁾ Iorga. Ist. liter. rom., sec. XIX, I, p. 256.

Acum au început să se gândească și la Dreptul mai vechiu și să adune material, să tipărească documente, de pildă în Magazinul istoric, Uricariul lui Codrescu și în alte publicații¹⁾.

Nu trebuie trecută sub tăcere o încercare de o deosebită importanță. În această vreme s'a făcut *prima încercare de a se înființa o revistă de Drept*. La 1837 Flechtenmacher plănuiește să facă o astfel de revistă dar nu izbuti. Ideea, însă, a rămas și este reluată peste câțiva timp sub altă formă.

Când a fost să apară «Propășirea» sub conducerea lui I. Ghica, Mihail Kogălniceanu și alții, ea eră menită să cuprindă o secțiune în care, între Economia politică și Istoria națională, intră Jurisprudența, «adică Istoria dreptului românesc în deosebitele timpuri, comentare asupra codicilor de legi a Valahiei și Moldovei, lipsele și îmbunătățirile driturilor civil și penal». Censura, odată cu interzicerea titlului de Propășirea, a tăiat și partea din urmă a acestui program, lăsând numai: «Istoria Dreptului românesc în deosebitele timpuri». Vrednic de știut este că în revista rămasă cu titlul: Foae științifică și literară, în locul părții din prospect și a primului articol despre Unirea Vănilor dintre Moldova și Valahia, suprimate de censură s'a publicat un articol de Drept «Despre Ministerul public», scris de Panait Balș²⁾.

Articole de Drept s'au mai scris³⁾ dar o revistă specială n'a putut lua ființă. Nu erau încă destui cetitori cari să sprijine o asemenea publicație. Mai trebuia ani până să se nască și încă alții până să trăiască o revistă de Drept.

* * *

¹⁾ Astfel se tipărește codul Calimach tradus, se retipărește sobornicescul hrisov, condica criminalicească a Moldovei, lucrarea lui Donici, părți din Reg. Organic. Mihail Sturza n'a lăsat să fie tipărit în întregime, oprind tipărirea Cap. I referitor la alegerea Domnului și alcătuirea Obșteștei extraordinare Adunări și cap. VII referitor la miliția (R. Rosetti: Censura în Moldova în Analele Acad. Rom., seria II, tom. XXIX, p. 342). Se face colecția numită Manualul Administrativ al Moldovei.

În Țara Românească se tipărește Reg. Organic, se retipărește de două ori Condica lui Caragea, Pravilniceasca condică a lui Ipsilante, un Regulament judecătoresc de Eliade, o colecțiune a legilor făcute în timpul lui Știrbei.

²⁾ Anal. Acad. Rom., seria II, tom. XXIX, p. 355—358. Radu Rosetti, Censura în Moldova.

³⁾ În gazeta «România» dela 1857 a lui C. Bozianu sunt articole în care se apără drepturile țării și se explică Convenția dela Paris.

III. Sub regimul *Convențiunii dela Paris*, după Unire, Dreptul ia un avânt și mai mare. Acum se înfăptuesc multe din ideile ivite în trecut. Fără a se desființa tot ceea ce fusese până atunci se îmbunătățește organizația regulamentară, care continuă în multe privințe. Se iau măsuri pentru a se întocmi rândueli potrivite cu noua situație, se începe unificarea, în prim rând, pe terenul dreptului public. Nu s'a uitat încercările pentru îndreptarea pravilelor și acum, aceasta se urmărește cu mai multă stăruință, în vederea unificării Dreptului privat, care se începe, între altele, prin introducerea codului comercial și în Moldova.

Acum se înmulțesc și produsele literaturii juridice. Isbutește, în sfârșit, să apară în Țara Românească *prima revistă de Drept*, «Gazeta Tribunalului» la 24 Decembrie 1860, sub conducerea lui Aristid Pascal, care a fost mai năcoros decât pravilistul moldovean. A trăit, însă, numai până la numărul 104, apărut la 21 August 1863. Ea cuprinde interesante studii și jurisprudență. Mai apare o revistă: «*Dreptul*», a lui Gh. Petrescu, la 1862, dar trăește numai din August până în Decembrie. La sfârșitul acestei epoci, curând după introducerea noilor legi, apare *Jurnalul judiciar*, condus de P. Grădișteanu, care jurnal durează dela 16 Aug. 1865 până la 24 Maiu 1866 și cuprinde doctrină, jurisprudență și adnotări.

Au mai apărut articole de Drept în Revista Română, în alte reviste și prin gazete; multe din ele sunt temeinic scrise. Se întâlnesc și câteva cărți de Drept.

Se citește mai mult, se stăruie în a învăța Dreptul, din ce în ce mai trebuincios pentru nouile forme de viață. Se înmulțesc avocații; unii încep să se plângă de ei ¹⁾.

Invățământul înaintează în amândouă Principatele. Școlile de Drept devin Facultăți în Universitățile acum organizate.

Tot mai numeroși sunt și cei cari pleacă peste hotare și cari se îndreptează aproape numai spre Paris. Incep a se auzi cârtiri contra «galomaniei», dar în zadar. Kogălniceanu — poate sub această impresie — se gândește și la vechiul loc de învățatură și, între alții, trimite și un bursier pentru Drept în

¹⁾ Orășanu cit. în Iorga. Istoria lit. rom. sec. 19, III, 274—276.

Italia, la Turin. Se mai gândeau, dar, unii și la acest izvor, s'au gândit și la 1864 când Domnul a recomandat condica italiană — în proiect atunci — pentru întocmirea codului civil.

Vântul vremii erà altul. Erau fermecați, cuceriți, mai ales tinerii, de cultura franceză, care apărea și mai impunătoare față de situația politică strălucită a Franței după Congresul dela Paris și atâtea răsboaie glorioase și față de sprijinul acordat țărilor române. Erà greu să nu se întâmplă cecece a avut loc în 1864—65 și cecece a creat altă epocă pentru Dreptul nostru.

* * *

Iată schița sumară a culturii juridice în această jumătate de veac, așa cum o găsim mai ales în formele scrise.

Se pune chestiunea dacă rânduilele ei se aplicau, dacă erà răspândită în massa populară. Nu pot cercetă chestiunea în amănunt, dar fără îndoială că normele dreptului scris nu se aplicau totdeauna și mai ales nu se vor fi aplicat bine și cinstit. Este necontestat că obiceiul pământului aveà încă aplicare în Dreptul privat. «Ca o pravilă se păzește și obiceiul vechiu al unei țări însă aprobăluit», prevede cartea lui Donici. Respectul acestui obicei e înscris și în alte pravile. Slujbașii, de altă parte, nu corespundeau toți frumoaselor idei cuprinse în texte ori în mințile juriștilor de seamă.

Totuș nu trebuie să credem că legile scrise — cel puțin în epoca cercetată — n'au avut nici o aplicare și nici o influență asupra culturii noastre. Nu e vorba de Dreptul public, a cărui aplicare nu poate fi tăgăduită. Dar în dreptul privat hotărârile date, întemeiate pe texte, deseori citate, reproduse, actele încheiate în diverse locuri, adevărate, executate, anumite obiceiuri arată cu suficiență folosirea nouilor rânduile. Cunoașterea ideilor și obiceiurilor bătrânilor, dela țară mai ales, dovedește că din paragrafele lui Caragea și Calimach, trăite aproape 50 de ani ca legi deplin stăpânitoare — uneori și din alte rânduile — s'a strecurat ceva și în sufletul mulțimii. Aceasta s'a făcut cu atât mai ușor cu cât regulele lor erau apropiate de cecece se păstrase atâtea secole în acest suflet. Din toată desvoltarea reiese impresia că formele alese, formele scrise ale culturii juridice în această epocă — mai ales până la 1840 — nu erau mult înde-

părtate de ceace cuprindeà forma simplă, aflată în obiceiurile, datinele și gândurile poporului.

Privind în întregime feluritele manifestări ale culturii juridice, trebuie să recunoaștem că în cursul acestei prime jumătăți de veac progresul a fost destul de mare.

Pentru acest timp, cei ce iubesc calificările și clasificările pot face diverse, după punctul de vedere adoptat. După legile, cari au avut cea mai lungă durată, această epocă poate fi numită *epoca pravilelor Calimah și Caragea*. Ea ar ține — cum am spus — dela 1814, apariția lucrării lui Donici și de când s'a început și pregătirea celor 2 pravile, până la 1864, când s'a așezat temelia nouilor legiuri, sau mai just până la sfârșitul anului 1865, când s'a pus în aplicare coțul civil.

Această primă epocă — după cum s'a văzut — poate fi împărțită în 3 perioade, luând drept criteriu mai ales Dreptul public; 1. perioada anterioară Reg. Organic; 2. perioada acestui Regulament; 3. perioada mai scurtă a Convențiunii dela Paris și Statutului.

Desvoltarea culturii în cele două Principate se desfășurează, cam în acelaș chip. A fost nu numai o desvoltare aproape paralelă și o influențare reciprocă ci și un fel de întrecere în realizarea aceluiaș scop. La o pravilă, la o instituție, la o măsură răspundeà țara soră cât de curând cu alta aproape similară. Pare-se totuș că în Moldova cultura a fost puțin mai slabă, fără însă a fi prea departe de Țara Românească.

Intre ele se stabilește — mai ales în acest timp — un fel de *unitate juridică*, necuprinsă în texte, dar în principii și alte manifestări culturale, unitate care devine deplină la sfârșitul acestei epoci și la a cărei înfăptuire a contribuit așa de mult tocmai acela care, înaintea lui Xenopol, a ilustrat locul ce mi-ați acordat, Mihail Kogălniceanu.

* * *

Dacă a existat o cultură să vedem *ideile principale*, cari se desprind din înfățișările ei, să-i apreciem *valoarea* și să-i schițăm *caracterele*.

Multe din ideile, care formează fondul Dreptului în această perioadă, s'au văzut din însăși expunerea înfăptuirii lor. Evo-

luțiunea lor poate fi foarte bine urmărită și — pentru unele — ușor arătată în adevărate serii. Voiu spicul câteva din cele mai însemnate.

O idee, care erà mai veche, care are un câmp din ce în ce mai întins și se afirmă cu tărie mai ales acum, este *idea despre dreptul țării de a fi stăpână pe destinele ei*. Suzeranitatea Sultanului nu însemnă robie. Țara avusese drepturile ei pe care Sultanul, în schimbul tributului, erà dator să le respecte. Ideia, cuprinsă în acte din secolele precedente, se manifestă și mai hotărît în secolul XIX. Ea mișcă inimile, pentru ea luptă aleșii neamului — și juriștii sunt aproape totdeauna în frunte — până izbutesc să ajungă la garanția colectivă a Marilor Puteri și apoi, în a doua epocă, la independență.

Până atunci au căutat, la orice prilej, să apere vechile drepturi. *Lupta contra regimului capitulațiilor* nu este decât aplicarea acestei idei. O găsim, chiar în timpul lui Caragea și Calimach, cu înființarea Departamentului streinilor pricini, instanță menită să dea garanții mai mari streinilor, cari pretextau starea rea a justiției românești, o vedem în măsurile numeroase luate în chestiunea sudiților, în sbuciumările neîntrerupte ale tuturor Domnilor de a smulge cât mai mult din drepturile ce și luaseră consului, de a tăia din pretențiile dragomanilor, cari umileau instanțele noastre prin prezența, dacă nu — cum se întâmplă deseori — și prin atitudinea lor, o întâlnim în diferite proteste, în lucrări. Erà un gând, o dorință obștească de a recâștigă drepturile țării. Această luptă, una din cele mai frumoase ale trecutului nostru și interesantă de urmărit — mai ales pe terenul Dreptului — a durat neîncetat în acest timp și a continuat după 1865 în epoca următoare, când dreptatea a triumfat.

Străduințele neobosite în *chestia bunurilor mândstirești* reprezintă lupta pentru aceeași idee, luptă dusă fără răgaz și care a fost încoronată — tocmai în anul în care punem încheierea epocii — și cu cel mai deplin succes.

Tot această idee apără partida națională, în frunte cu I. Câmpineanu *la 1837*, când se încercă, prin *modificarea Regulamentului*, să se răpească și mai mult din drepturile țării, în favoarea Suzeranului și a blândeii Protecției. Această idee — la început șoptită, mai târziu spusă cu îndrăzneală, — provoacă,

însuflește, călăuzește mișcările politice din amândouă țările.

Ea se răspândește tot mai mult, se dezvoltă, dă puteri de luptă, dă curajul cauzelor drepte și aduce — după atâtea griji și osteneți, uitate azi de mulți — la izbânda deplină a Dreptului.

Din punct de vedere intern, ideia conducătoare erà ca țara să aibă un așezământ, mai statornic decât acela, care trăia sub forma nescrisă a obiceiului, a vechiului Drept, o temelie mai solidă, *un fel de Constituție scrisă*. Proiectul moldovenesc dela 1822, dorințele boierilor, Regulamentele Organice, proiecte — socotite revoluționare — ca al lui Radu Leonte din Moldova, programele partidelor naționale, proiectele și Constituția dela 1848, dorințele Divanurilor ad-hoc și cele îmfăptuite atunci sau mai pe urmă cuprind evoluția acestei idei.

Așezământul fundamental trebuie să nu poată fi schimbat oricum. In extraordinara Adunare Obștească și Adunare Obștească, din Regulamentul Organic, găsim un fel de Adunare Constitu- antă și un Parlament obișnuit.

Statul trebuie organizat așa încât să se micșoreze puterea Domnului. Dacă nu se poate așezare republicană, cum voiau unii, dar în orice caz *drepturile Domnului să fie în- grădite, iar el să fie ales dintre pământeni și, unii cereau, din toate stările*.

O idee, după care trebuie să se facă noua așezare, erà *separația puterilor*. Constatată, în chip slab, chiar în secolul XVIII, ea e cu- noscută acum, înțeleasă, reclamată încă dela 1822, înscrisă în Re- gulamente, îmfăptuită în parte, consacrată în chip definitiv prin convenția dela Paris. Fiecare putere cu drepturile sale. Cât mai curând înlăturat mai ales amestecul în justiție, chiar sub formă de deslegări. Adunarea Obștească chiar, la 1842, în răspunsul către Domn cere să înceteze acest amestec «prin tălmăciri de pravilă, cari atacarisc drepturi dobândite de o mare sumă de ani»¹⁾.

La baza societății trebuie să *stea legea*: «O soțietate de oameni, ce nu se povățuește cu pravila cu bune orândueli este starea cea mai ticăloasă și mai nesuferită ce se poate da pentru om».

¹⁾ Hurmuzaki. Documente, I, 4, 515—6. Anal. parlam. XI, I, 86, Cfr. Filiti o. c. p. 159.

Legea trebuie respectată de toți; și popor, și sfat și Domn toți să se plece înaintea legii. Ca să poată fi aplicate legile trebuie să se facă pe înțelesul tuturor și publicate.

Impărțirea Dreptății am văzut că ocupă un loc de seamă în ideile timpului. Astfel se dezvoltă ideea că judecata trebuie făcută nu de o singură instanță, dar nici de prea multe și că trebuie odată terminată. Treptat, treptat se ajunge la principiul a două sau trei grade de jurisdicțiune, la principiul autorității lucrului judecat. Dela judecata nesfârșită s'a ajuns la judecata de către 3 Domni, la respectul hotărârii, afară de noi dovezi și mai târziu la respectul lucrului judecat.

Judecata trebuie să fie publică, împricinații să fie apărați de oameni pricepuți, hotărârea să fie motivată, idei cari reprezintă progres față de trecut.

Justiția este de dorit să se împartă repede și fără multe cheltueli, Caragea voia chiar o protimisire pentru țărani și pentru oameni săraci; să fie judecați înaintea celorlalți.

Ideia despre judecător deasemenea evoluiază. Dacă la începutul acestei epoci se scria într'o lege după părerea timpului că judecătorul să nu primească peșcheș decât un puțin lucru, care este spre mâncare sau spre băutură ¹⁾, peste câțeva vreme se ajunge la ideea că el trebuie să aibă, pe lângă știința teoretică și practică la aplicarea legilor «un haractir cinstit, și să fie nemitarnic și nepărtinitor» ²⁾. Vodă Știrbei la 1840, spune că după cum cineva nu poate fi docter fără a trece prin toate învățăturile, ce se ating de a sa meserie, tot așa nu pot fi judecători aceia cari însărcinați a pune pravilele în lucrare și a le păzi nu le-ar cunoaște. «După pilda neamurilor civilizate — zice el — slujba de judecător să închipuiască o meserie, să fie ca o vocație și să nu se primească în sânul magistraturii decât cel destoinic iar odată primindu-se să aibă încredințare că îndeplinind ale sale datorii se va înainta până la cele mai întâiu trepte judecătorești» ³⁾.

Judecătorul însă *trebuie respectat*. Vodă Caragea oprește de a se întrebuiță în jălbi cuvinte jignitoare la adresa judecă-

¹⁾ Donici. Cap. II, par. 4.

²⁾ Flechtenmacher în lecția de deschidere din 1836.

³⁾ Anal. parlam., IX, I, 1118.

torilor sub pedeapsă «de spargerea jălbii și pedepsirea scriitorului»¹⁾.

Se ivește încet, încet și idea statorniciei judecătorilor, a neschimbării, a *inamovibilității*, care însă deabia târziu, în Convenția dela Paris, e înscrisă într'un text.

În altă ordine cităm: *egalitatea înaintea legii*. Greu de înțeles eră această idee la început când lumea se împărțea «după noroc și obraze», dar ea intră în spirite și începe a fi cerută și îndeplinită. Legea trebuie aplicată «fără alegere de obraze și chiar de ar fi judecător sau stăpân». Fiecare să-și reclame dreptul, fiecare să capete ce i se cuvine nu pe «clironomie ori chiverniseală, ci după «meritul bunelor fapte și după puterea vredniciei».

Egalitatea înaintea justiției. Insuș Vodă Caragea spunea că dreptatea nu caută la sărac și la bogat.

Libertatea individuală. Să nu poată fi nimeni închis «fără de vină vădită și dovedită». «Prinșii pentru hoții să nu stea închiși mai mult de 3 zile și să fie duși la judecată» zicea Vodă Caragea²⁾.

Să nu poți fi arestat decât în cazurile prevăzute de pravilă și după formele pravilii, cereau boierii moldoveni la 1822³⁾. Să se separe preveniții de osândiți și să nu se întrebuițeze «asprime înainte de osândă».

Libertatea cuvântului, a întrunirilor, a tiparului, juriu în materie de presă, sunt idei cunoscute pe la jumătatea acestei epoci.

Respectul proprietății. Să nu se ia nimănui ce-i al său chiar pentru folos public decât cu despăgubire.

În toate ramurile Dreptului se întâmpină ideile înaintate ale timpului și o necurmată stăruință de a le realiza, îmbunătățind ceea ce eră până atunci, de a urmă — cum se zicea — «vântul veacului».

Înălțimea ideilor și întruparea lor în legi și instituții ne arată valoarea culturii din această vreme.

Neaplicarea lor totdeauna și în chip larg sau aplicarea

¹⁾ Anal. Acad. Rom., seria II, tom. XX, p. 433.

²⁾ Ibid., p. 389.

³⁾ Ibid., p. 117.

greșită — ceeace s'a întâmplat și se întâmplă și în alte părți — a redus foloasele dar n'a scăzut valoarea culturii.

*

Ceeace caracterizează în prim rând această cultură este că baza ei este formată tot de vechiul nostru Drept, mai ales de cel nescris. Formele scrise din această epocă au ca origină dreptul roman și bizantin, care se aplicase și care rămâne să fie aplicat și acum în mod subsidiar. *După părerea generală a timpului legiuirile noastre erau continuarea legilor romane, cari n'au încetat de a ne cârmui.* Această concepție stă la baza întregii culturi juridice până la 1864 și niciodată n'a fost afirmată mai cu tărie ca în acest timp. Pentru toți juriștii, cel puțin până pe la 1850 eră indiscutabil că praviile noastre sunt romane. Praviile românești erau tot una cu praviile romane. Fala praviilor romane eră fala alor noastre.

Se observă însă, dela începutul acestei epoci, *dorința de a apropiă mai mult praviile împărătești de poporul român, adunând din mulțimea lor numai ce este necesar și mai ales de a le întocmi în limba românească.* Se observă tendința de a scăpa de forma grecească, în care se înfățișeau de obicei, i-am zice *o tendință de românizare.* Am văzut că lucrarea lui Donici este scrisă numai în românește. Influența grecească slăbea în fața românismului, care aveă s'o înlătore în curând cu totul.

Pe măsură ce scade și pierе influența grecească se afirmă tot mai viguroasă puterea românismului prin *dorința și încercările de a creă un drept propriu, un drept național.* Această stare de spirit se observă mai ales până aproape de 1840.

Pe ruinele influenței grecești se ivește însă *influența Occidentului sub diverse aspecte.* A fost — poate — un moment de nehotărîre, în Țara Românească, între *cultura italiană*, reprezentată mai ales prin Moroiu și *cultura franceză*, dar după puțin timp a biruit aceasta din urmă.

În Moldova se observă oarecare îndreptare spre *cultura germană.* Se trimit tineri la Viena, la München, la Berlin sau în alte orașe ¹⁾; se folosește metoda codului austriac pentru alcătuirea praviilei Calimach, se aduc din Ardeal juriști, cari aveau mai mult învățatură germană.

¹⁾ Hurmuzaki. Documente, vol. X. Prefața de N. Iorga, p. 63.

Influența culturii franceze cuprinde însă încetul cu încetul toate manifestările noastre juridice, crește repede, așa că la sfârșitul perioadei, după Unire, este covârșitoare în amândouă Principatele. Nu mai eră mult de făcut până la introducerea legilor franceze.

Desvoltarea culturii juridice în această epocă înfățișează însă un alt caracter, de mare importanță, care trebuie să fie cât mai bine scos în relief.

Acei cari au lucrat pentru propășirea ei au căutat să-i păstreze *un caracter românesc*. In legile ce făuriau voiau să asigure locul cuvenit Dreptului din trecut, obiceiului. Eră în deobște știută puterea acestui Drept și de aceea uneori rânduelile vechi sunt înscrise în textele nouilor legi. Ceeace se făcea prin alcătuirea nouilor legi eră completarea, îmbunătățirea, dar nicidecum schimbarea caracterului său românesc.

Această părere eră, putem zice, unanimă în primele decenii ale acestei epoci și — cu toată puterea influenței străine — a trăit până târziu. *S'au folosit de cultura apuseană dar n'au luat-o oricum ci s'au silit s'o adapteze poporului român*. Ar fi fost — totuș — așa de ușor să se mulțumească a traduce legile streine, lecțiile, cărțile, a copii așezămintele; ar fi fost poate chiar iertați, față de împrejurările în cari se găsiu, dar n'au făcut-o fiindcă înțelegeau altfel utilizarea culturii streine.

Ținteau, în prim rând, să nu ia dela streini decât ceea ce eră de trebuință și să nu se întocmească nimic la iuțeală. «Socotim că spre a putea dobândi cu vremea un trup întreg de pravili, potrivit cu ale noastre trebuinți, trebuie să căutăm a îndeplini treptat lipsele, pe cât ele la deosebitele împrejurări se înfățișează». zicea Vodă Bibescu. «Să nu se lucreze repede și deodată, ci după nevoie» repetă acelaș Domn ¹⁾.

Se luau dispoziții din legile străine, dar numai «câte se potrivesc la starea țării» ²⁾. In acest sens gândiau și lucrau mai toți. Nu traducerea codului civil francez ci revizuirea pe îndelete și îndreptarea pravilelor în ființă. Nu primirea în întregime a celui cod, ci numai a părților, cari lipsiau din Caragea și

¹⁾ Anal. parlam. XII, I, p. 674 și urm.

²⁾ Ibid., VII, I, p. 518.

Calimach sau cari se găseau a fi mai bune. Și nu deodată toate schimbările, ci treptat, treptat și după nevoi.

În al doilea rând se osteneau să potrivească firii noastre cecece luau dela străini, să lege organizarea nouă de cea veche, s'o încadreze în sistemul aflător aci, a cărui îmbunătățire se căută, să nu năruiască dintr'odată cecece a fost, să nu rupă firul tradiției și culturii existente. Nici aceia, cari erau elevii școalelor din Apus nu voiau modernizarea cu salturi prea mari, ci un mers lin, care să nu prefacă în totul caracterul Dreptului nostru și în care să se țină seama de trecut. «Precum un tânăr are trebuință de experiența povățuitoare a unui bătrân — zicea Brăiloiu la 1841 — așa socotesc că și un neam întreg la o epocă hotărâtă, mai vârtos cum este a noastră, unde ne întrecem unii cu alții în propuneri de legiuri noi, are trebuință să afle cele urmate mai dinainte, să-și cunoască starea lui socială veche, așezământurile, obiceiurile, orânduelile ce le-au ocrotit, și măsoare distanța ce-l osebește de acele vremuri, să vadă prefacerea ce s'a făcut în vieța lui socială și să poată cumpăra îndreptările ce voiește să introducă prin mijlocul unei noi legislațiuni»¹⁾. Adânci cuvinte pe care n'ar fi trebuit și n'ar trebui să le uităm niciodată.

Și când nu puteau mai mult, se sileau ca măcar să îmbrace noul așezământ, noua lege în limba țării. Uneori creiau cuvinte și expresiuni, cari azi par curioase, dar cari erau mai apropiate de cecece fusese până atunci, mai înțelese de popor. Curtea de Apel, de pildă, e Divan apelativ și deabiă mai târziu e numită Curte de Apel; grefierul e tot vechiul logofăt; tribunal de primă instanță este judecătoria de întâia cercetare. Emanciparea este iertare de vârstă și indiviziunea = devălmășie, mobilele = mișcătoare, dreptul natural = dreptatea firească, convențiunile = tocmeli, prescripția = paragrafie, conturile = socoteli, locațiunile = închiriere și arendare, executarea = împlinire, registrele = catastișe, inventarul = catagrafie, tutela = epitropie, etc.²⁾.

¹⁾ Prefața la ediția II a Cod. Ipsilante.

²⁾ Falit = mofluz, infracțiune, delict = vinovăție, contravenție = vinovăție polițienească, calomniator = necinstitor.

Costaforu în Magazinul judecătoresc p. 31, nu zice: legi căzute în desuetudine «legi care au fost multă vreme în adormire». Manoperele dolosive sunt: viclenii, prefăcătorii și impiezișări.

Profesorii, scriitorii, câți erau, nu reproduceau cele ce găsiu în lucrările streine ci se siliu să aplice principiile științei la Dreptul de aici. Lecțiile și lucrările păstrate mărturisesc acest spirit.

Aproape toți oamenii de legi cunoșteau bine țara, datinele, pravilele, sufletul poporului și înțelegeau că pentru a dobândi bune rezultate, în orice prefaceri, trebuie să țină seamă de acești factori. Instituțiile, legile, învățătura fiind destinate poporului român trebuiau să fie potrivite cu starea lui și înțelese de el. Și dacă nu tot fondul, cel puțin forma să fie românească.

Cu toată influența străină, care-i învăluia din zi în zi, au izbutit să nu dea culturii un caracter străin.

Privită din alt punct de vedere cultura, în această epocă avea un *caracter practic*. Nici nu putea fi vorba de teorii de Drept, de studii savante. Desvoltată sub influența nevoilor de a avea legi scrise, așezăminte, funcționari, o preocupare continuă a Cărmuirii, ea nu putea avea decât un caracter practic.

Nu eră fără îndoială o cultură prea înaintată, nu atât din punct de vedere al legilor, cari nu erau mai prejos față de ale multor popoare, nici al ideilor, ci mai ales din punct de vedere al răspândirii în popor, al aplicării și al literaturii juridice.

Eră însă o cultură în care predomină caracterul românesc, ceace înseamnă mai mult ca orice pentru cultura națională.

Pe lângă efectele ei asupra vieții de toate zilele și asupra propășirii Dreptului nostru a avut și altă însemnătate.

Ea a contribuit mult la *redeșteptarea națională*. Conștiința despre origina romană s'a întărit, s'a răspândit, fără îndoială și grație ideii — axiomă pentru juriștii vremii — a romanității legilor noastre. Dacă literații se truduiau să probeze romanitatea limbii, pentru juriști chestia nu mai suferea discuție. *Și când se studiază desvoltarea ideii romanității este just să nu se neglijeze contribuția oamenilor de Drept.*

De altă parte toate mișcările politice, sociale, economice din acest timp găsesc un puternic sprijin în cunoștințele juridice.

Tot acestei culturi se datorește *îmbunătățirea așezămintelor* din trecut și înjghebarea unei organizații mai bune în sens european.

Fără de a mai continua această analiză, față de cele expuse, chiar în formă de privire generală, față de ideile ce reies din manifestările arătate *nu mai este îngăduit — cred — să se mai susțină că până la 1865 n'am avut o cultură juridică sau că am avut ceva neînsemnat ori strein.*

Aici, în cele două mici țărișoare, sgduite de atâtea vijelii, a căror existență a fost amenințată, dela răsărit, în această epocă mai mult — poate — ca oricând, aici am avut și înainte de 1865 — e bine s'o știe mulți — o cultură de Drept, nu la înălțimea Apusului, dar nu fără valoare și care, mai ales, eră cu un vădit caracter românesc.

*Alteță Regală,
Domnilor Colegi,*

Acum voiu expune *câteva considerațiuni asupra jumătății a doua a veacului*, asupra timpului pe care-l putem numi *epoca Codului civil* sau, dacă se ia un criteriu de drept public, *epoca Constituțională*.

Cu anii 1864—66 începe pentru cultura noastră juridică o nouă epocă, în care nu i se mai poate tăgădui existența. Atunci s'a pus, pentru Dreptul nostru, noi fundamente, pe care s'a înălțat România și în cadrul cărora s'a dezvoltat vieța zilnică în toate domeniile.

Atât de numeroase au fost și sunt manifestările juridice, în această epocă, încât socotesc că nu este nevoie de a le enumera nici chiar pe scurt ca în epoca precedentă, cece de altfel n'ar permite nici cadrul acestei cuvântări. Trăim — doar — sub stăpânirea acestei culturi, ne folosim de produsele ei, suportăm consecințele ei.

Inceputul acestei epoci este format de introducerea unor noi legi luate din legislațiunile apusene. Nu s'a mai procedat pe cale de modificări, îndreptări, ci s'a rupt legătura cu trecutul aducând legi străine, cari au fost socotite mai bune, în special franceze.

În 1866, servindu-ne de constituția belgiană, am alcătuit o Constituție, care, modificată de câteva ori spre a satisface cerințele vremurilor, este până acum baza organizațiunii de Stat a României.

De atunci și până azi s'a legiferat mult în toate direcțiunile. Colecțiunile au devenit voluminoase. Buletinele și Monitoarele Oficiale conțin destule legi și regulamente. Uneori se zice că nici juriștii nu le mai știu. Ce ar gândi Vodă Știrbei când ar vedea tomurile de azi? Și ce ar zice Brăiloiu când ar afla de noianul de legi ce se propun și de cei chemați și de cei nechemăți?

Organizațiunea judecătorească, de care se ocupau atât de mult oamenii din epoca precedentă, a format obiectul a diverse legi; astăzi ea este așezată pe baze solide. S'a introdus în chip definitiv principiul separațiunii puterilor. Justiția a stabilit că are dreptul de a judeca și constituționalitatea legilor, fiind astfel păzitoarea Constituției și contra abuzurilor puterii legiuitoare. Pentru magistratură s'a introdus — aproape peste tot — principiul inamovibilității, la care năzuiau de multă vreme mințile luminate; s'a căutat să se facă selecțiune și să se înnalțe situația corpului judecătoresc. Au fost continue preocupări de a asigura o bună împărțire a Dreptății; oricâte critice s'ar aduce trebuie să recunoaștem că *Justiția a făcut mari progrese*.

Numărul juriștilor a crescut mult, zisu-s'a, chiar prea mult. Din modestele cursuri de legi dela începutul epocii precedente au ieșit cele mai populate școli ale României, cari au dat țării un mare număr de titrați, dintre cari foarte mulți au dovedit că pot stă, fără alte diplome, alături de produsele Facultăților streine. Și pe lângă ceace ele produceau s'a adăugat, în fiecare an, șirul tot mai numeros — poate prea numeros — al celor ce aveau mijloace să învețe ori să completeze învățăturile din țară la școlile Apusului.

În magistratură, în barou, în administrație, în finanțe, în vieța economică juriștii sunt peste tot și se simt la locul lor.

Cultura juridică s'a răspândit în cercuri tot mai mari. Dorințele, încercările din timpul Reg. Organic devin realități. Aproape în toate școlile se predau și noțiuni de Drept.

În grefele instanțelor și aproape în toate cancelariile autorităților găsim funcționari cu cunoștințe de legi. Dacă Alex. Ghica și ceilalți Domni și fruntași din epoca anterioară erau munciiți de gândul de a avea cunoscători de legi pentru a le încredința diferite funcțiuni azi — în orice caz înainte de rășboiu — se murmură că sunt prea mulți juriști. Dacă pe vremuri

erau primiți în magistratură oameni fără studii de Drept sau numai cu puțină practică, «praxă», ori ca avocați oameni cu ceva deprindere în ale grefelor, astăzi este tendința să nu se mai primească decât cu doctoratul, cu examene și cu practică îndelungată.

Și nu numai în vieța orașelor s'a răspândit învățătura Dreptului ci și la țară. Afară de funcționari, chiar unii săteni au cunoștință de nouile așezăminte și de regulile nouilor legi. Mai cu seamă legea judecătorilor de ocoale — cu mergerea așa de criticată a judecătorilor la sate — a contribuit mult la răspândirea acestor cunoștințe.

În lumea satelor, deprinse a trăi după obiceiurile de odinioară, au străbătut și străbat, zi cu zi, nouile forme de Drept. Cine a cercetat cu atenție lumea satelor — și *cine a știut să cerceteze* — ce se petrece acolo, în special în regiunile moșnenești — așa de bogate în procese — ori în regiunile petrolifere a putut observa aceasta. Cine a auzit pe săteni vorbind, în limba lor, de cod și proceduri, de articole și incidente, cine a stat de vorbă cu cei mai isteți dintre ei, cu «avucații», cine a plecat din rândurile lor și a izbutit să-i facă să vorbească, cine a ascultat povestea nevoilor lor, a gâlcevilor, a judecăților — uneori nesfârșite, cine *le-a înțeles* graiul și sufletul, a văzut că *nu este exactă părerea, după care alcătuirile juridice dela 1864 încoace au rămas cu totul streine pentru poporul român.*

*

Acești 50 de ani din urmă ne-au dat și o bogată jurisprudență. Codurile adnotate, colecțiunile și revistele nu mai sunt o raritate.

Dela vremea lui Donici — lăudat pentru paragrafele ce pune în hotărâri — par'că n'ar fi numai un secol!

Jurisprudența instanțelor noastre merită toată atenția nu numai pentru că e bogată, dar și pentru că e destul de însemnată prin valoarea ei. Sunt hotărâri cari pot figura, pe bună dreptate, alături de cele mai alese ale jurisprudenței streine, sunt hotărâri cari arată nu numai cea mai frumoasă cultură juridică, dar o logică și o finețe, cari nu se găsesc la orice popor, sunt hotărâri cari au atras atenția lumii streine și de sigur că asta s'ar întâmpla mai des dacă streinii ar avea puțința să ne cunoască. Și nu numai dela instanțele superioare — cum găsim și în epoca

anterioară — ci de multe ori și dela instanțele inferioare, unde se întâlnesc elemente culte, cari își înțeleg menirea și se străduiesc cu toată dragostea să muncească pe tărâmul acestei forme de cultură națională.

Independent de fondul chestiunilor rezolvate, merită toată atenția și forma, felul de redacție al multor hotărâri, o formă aleasă, curgătoare, în care vezi mintea limpede a unui popor făcut pentru Drept.

Dacă noi — din fire cam bârfitori — nu ne dăm seama îndeajuns, să comparăm hotărârile instanțelor noastre cu cele streine și mai ales cu cele produse — în timpul din urmă la noi — sub influența altor culturi streine decât cele latine.

Jurisprudența noastră este dovada cea mai bună că suntem în stare să ne apropiem formele cele mai fine de gândire și de cultură juridică.

De altă parte, în această vreme s'au înmulțit și lucrările de drept, s'a alcătuit o *Doctrină*, care reprezintă un adevărat progres față de modestele începuturi din epoca precedentă.

S'au produs lucrări aproape în toate ramurile Dreptului, fie lucrări de total, fie cercetări speciale. Cu cât ne apropiem de timpurile de azi cu atât ele se înmulțesc și multe se înfățișează în condițiuni tot mai bune de pregătire și metodă.

În această epocă, la 1871, a apărut prima revistă cu viață lungă, revista *Dreptul*, care cu toate greutatea a izbutit să-și serbeze anul trecut jubileul de 50 ani, un însemnat moment al culturai noastre.

Mai târziu au apărut și alte reviste, între care trebuie menționat Curierul judiciar — amintitorul Curierului românesc — care are o vechime de 39 de ani și care împreună cu Dreptul au folosit mult desvoltării juridice. Multe însă din reviste au avut o viață scurtă.

De curând au apărut Pandectele Române, cari se înfățișează foarte bine și cari pot fi puse alături de lucrările similare din streinătate.

În ultimii ani pare a se fi deșteptat mai mult interes pentru reviste. Dela câteva sute de prenumerați la jurnalul lui Flechtenmacher s'a ajuns aproape la mii de abonați

* * *

Dacă această cultură reprezintă un progres *să fim însă drepti în judecarea ei.*

La 1864 s'a părăsit căile vechii culturi, s'a rupt firul tradiției. Necontestat că a fost o greșeală, pentru care făptuitorii au fost — cu drept cuvânt — destul de criticați. În loc, însă, de a se repeta critica eră mai bine să se înțeleagă, să se explice cauza.

Trebuia desăvârșită cât mai repede Unirea; trebuia unificată și legislația; nu puteam merge înainte cu două feluri de rânduieli. Pentru asta voiau legi mai bune decât cele existente aci și nu eră vreme de așteptat să le întocmească pe îndelete. Nu puteau — după părerea lor — decât să ia pe cele mai bune ale vremii, în special pe cele franceze, pe care le cunoșteau și spre care se îndreptase spiritul public cu zeci de ani înainte.

Critica mai întemeiată este că n'am făcut aproape nimic pentru a îndrepta ceea ce s'a făcut rău la 1864. N'am căutat să potrivim haina cea nouă pe trupul nostru, n'am cercat să restabilim legătura cu vechea cultură. Legile vechi au fost părăsite, cunoscătorii lor s'au împușinat. Deși mai aveau chiar aplicări practice, școlile nu le-au mai studiat. Ceea ce a fost înainte, mult puțin, a fost dat pradă uitării; și de unde în prima parte a acestei epoci, până pe la 1880 se mai găseau — se vede bine mai ales din hotărâri — dintre aceia cari înțelegeau încă duhul pravilelor de odinioară și sloveneau hrisoavele, cari se siliau să sprijine monumentul cel nou pe temelia românească, în ultimele decenii s'a ajuns să se creadă de mulți că pe terenul Dreptului n'am avut aproape nimic până la 1864 și că dezvoltarea în această materie trebuie îndreptată aproape numai după modele străine.

Dar chiar dacă ar fi adevărat că nu mai avem ce căuta în trecut n'am urmat măcar progresele științei juridice în țările de unde luasem noua legislație. În Franța, în Belgia — în materie civilă de exemplu — s'au adus importante modificări, pe care noi nici până astăzi nu le-am adoptat; în multe privințe suntem departe de modelele noastre.

În ceea ce privește Constituția deși s'a zis că a fost prea liberală, față de starea noastră, totuși mi se pare că aceasta n'a fost un mare rău.

Instituțiunile ei au contribuit mult, fără îndoială, la dezvoltarea spiritului de libertate și au înlesnit propășirea grabnică a poporului. O judecată dreaptă asupra ei s'ar putea face numai dacă ne comparăm cu alte popoare sau dacă s'ar putea închipui ce ar fi fost fără astfel de Constituție.

Răul a provenit din aceea că n'a fost destul de respectată, că massă poporului n'a cunoscut-o și nu s'a folosit în deajuns de ea, că justiția deabiă târziu și-a exercitat dreptul de a o apăra și nu cu toată energia, că partidele au nesocotit-o deseori și ce este și mai rău că din această deasă nerespectare s'a ajuns să-i se discute uneori chiar existența.

S'a legiferat mult — e adevărat — dar mai totdeauna ne-am mulțumit *să luăm legile străine*, uneori traducându-le, alteori dându-le un palid colorit local. Am cercat să legiferăm asupra unor materii speciale. Am izbutit uneori, într'o bună măsură cum este în legea de organizare judecătorească, în legea judecătorilor de ocoale, în procedura civilă, dar de foarte multe ori lucrările nu sunt de laudă, ca de ex: legea consolidărilor petrolifere cu care ne înfățișăm mai ales străinilor, legea proprietarilor și mai ales legile excepționale din ultimul timp.

Și nu s'a reușit — nu fiindcă n'am fi în stare — ci *fiindcă s'a lucrat în pripă* — un obicei național — și *nu de oamenii cei mai pregătiți*.

S'a ajuns la *Decrete-legi*, întemeiate pe așa zisul drept de necesitate și de ele s'a uzat nu numai când ar fi fost în joc salvarea Statului ci și în alte împrejurări, s'a uzat și s'a abuzat din destul. S'a călcat deseori principiul neretroactivității, așa de fundamental pentru siguranța Dreptului, s'a înlăturat efectul hotărîrilor judecătorești, autoritatea lucrului judecat așa de dorită de oamenii din trecut.

În multe privințe, în anii din urmă, am fost pe punctul de a ne întoarce la vremea circulărilor și ordonanțelor ministeriale. Și te întrebai uimit: *Unde mergem? Ce a mai rămas din organizația de Drept a Statului?*

Se pare că ne-am oprit și că am trecut punctul cel mai critic al acestei crize.

În tot cazul e momentul să ne oprim și să intrăm pe adevărata cale a Dreptului, al cărui respect se impune înainte de orice

considerațiune într'un Stat, care vrea să fie socotit Stat de Drept.

Afară de acestea, legiferarea din ultimul timp și mai ales decretule-legi — ca să uităm circulările — reprezintă un regres din punct de vedere al științei Dreptului. Atât fondul cât și forma lasă de dorit; despre unele s'ar putea spune că sunt mai prejos de ceace făceau boierii dela începutul veacului, de care ne ocupăm.

Dealtfel tocmai aceasta e de așteptat că va convinge și pe necunoscători, că *fără o serioasă cultură juridică nu poate fi cineva legiutor, oricâte drepturi i-ar conferi voința poporului.*

Trecând la *împărțirea dreptății*, este de netăgăduit că s'a făcut mare progres; totuș această împărțire este complicată, înceată și costisitoare. Din punct de vedere al *jurisprudenței* fără îndoială că ne înfățișăm destul de bine. Se poate observa însă că și aici am fost mult influențați de cultura străină și n'am căutat destul să dăm o puternică notă românească. În genere jurisprudența noastră n'are o mai pronunțată putere de creație, nu este prea îndrăzneată, ceace este uneori un bine, dar de multe ori un rău, mai ales când legile nu sunt destul de bine alcătuite sau când nu mai corespund cu starea societății.

N'am avut — apoi — *o critică serioasă asupra jurisprudenței, o critică juridică, în genere.* Deabiă în timpul din urmă a început a se înfăptui un astfel de control, care, bine îndrumat, va fi de mare folos pentru desvoltarea culturii noastre.

Ca *doctrină* avem un număr de lucrări, unele remarcabile, dar n'avem destule. Pentru unele materii n'avem aproape nimic sau avem lucrări fără valoare ori necomplete.

În foarte multe din lucrări se vede iarăș prea multă influență străină, în special franceză. S'a dat uneori soluții greșite fiindcă s'a avut în vedere textele franceze, fără să se observe că la noi erau alte texte. În ultimii ani începuse a se resimți mult și influența dreptului german.

Nu s'a căutat în deajuns să se formeze o doctrină românească.

Nu trebuie să se crează că aceasta este o imposibilitate din cauza legislațiunii de origină străină. Chiar în legile adoptate la 1864—65 sunt părți, care oferă destul material unei doctrine românești. Alcătuitoarii acelor legi n'au fost niște simpli tălmă-

citori, cum se crede de obicei. Cu toată graba, cu care trebuia săvârșită însărcinarea dată, au ținut seamă de criticile aduse legilor, de cari se serveau. Multe din schimbări sunt rezultatul rezolvării unei controverse; pe alocuri și-au amintit de dreptul vechiu al țării; în alte părți au combinat 2—3 legi; cărturari în ale Dreptului s'au silit să dea ceva mai bun decât izvorul principal.

Scoaterea la lumina a acestor părți caracteristice poate da o notă românească lucrării, care s'ar ocupa și de ele.

Dealtminteri și asupra celorlalte părți ale legilor — cari nu sunt decât o reproducere a legilor străine — se pot face și în limba română lucrări, cari să aibă măcar atâta originalitate cât au asupra acelorași materii cărțile străine, pe lângă cari s'ar adăuga părțile speciale ale Dreptului nostru. Ce poate face un strein, alcătuind, de pildă un tratat despre locațiune poate și un român, cu deosebire că acesta, pe lângă utilizarea doctrinei și jurisprudenței franceze, necesară pentru înțelegerea textelor din codul civil, va arăta starea chestiunii în dreptul nostru vechiu, o va urmări în legislația secolul XIX anterioară codului civil și în tot cazul o va cerceta în legile de azi. De ce pentru a deslega procesul dintre un chiriaș și proprietar să alergi numai decât la Guillaud ori la alți autori streini și să nu găsești destule cărți românești? De ce pentru studiul privilegiilor și ipotecilor să cercetezi pe Martou, pe Laurent, pe Baudry și să n'ai în românește mai multe tratate despre această materie? Pentru ce să n'ai în limba noastră cărți de drept penal și să fii nevoit să cauți în Garraud, în F. Hélie și în alți autorii?

De ce să te sbați să combini tu textele procedurii civile și să utilizezi scriitori streini și să n'ai câteva lucrări similare în românește?

Doctrina noastră mai avea apoi datorită ca pe de o parte să caute a repara ceea ce mai putea repara din cele săvârșite la 1864-65, să restabilească legătura cu trecutul, să adapteze Dreptul cel nou poporului nostru, iar pe de altă parte să pregătească drumul către reforma legislației, care se impunea chiar dacă am fi rămas în vechile hotare.

Dacă, însă, pe terenul doctrinei juriștii n'au dat tot ceea ce erau datori — și ar fi putut — să dea, asta are o explicație,

în anumite împrejurări caracteristice Statelor în formație. Ca și în epoca precedentă oamenii de legi au fost și sunt întrebuințați în multe direcții. În timpul de formare și consolidare a României contemporane juriștii au avut un mare rol — care n'a fost pus destul în adevărata lumină. Ei au fost chemați — pe lângă misiunea lor principală — la înființarea noii organizațiuni de Stat, la întocmirea legilor, la guvernarea țării, la conducerea instituțiilor economice și financiare, etc., ca să nu mai vorbim de atracțiunea baroului prin rentabilitatea lui. Juriștii, cari ar fi putut scri — și nu ne putem plânge de lipsa unor figuri distinse, ilustrații ale catedrelor, magistraturii și baroului — au fost târâți de val, răpiți vieții de cercetări și studii, purtați în toate părțile, așa că n'au mai avut timpul și liniștea pentru a scri. A trebuit curaj, a trebuit tărie, a trebuit mult foc sacru ca să renunțe la atâtea, să gândească și să aștearnă când și când câteva pagini, și mai rar câte un volum.

Mai este însă o cauză, care a stânjenit desvoltarea doctrinei și în genere a unei culturi proprii.

A fost la noi și tot mai este — s'avem curajul s'o spunem — dacă nu mare dragoste, dar prea mare considerație pentru cece este strein. Dacă în alte domenii ne-am mai vindecat, în domeniul Dreptului boala mai perzistă. Aproape toată lumea aleargă după doctrina și jurisprudența străină, după titluri streine.

Oricât de bună ar fi o carte, un curs, o hotărîre, o diplomă românească tot mai căutată este de mulți cea streină, deși adesea pot fi inferioare celor românești.

Dacă nu este altceva, este o neîncredere în produsele culturii noastre; în tot cazul foarte mulți n'au pentru ele acelaș sentiment ca pentru cele streine. Oricum o fi, cece este strein simți că le mulțumește mai mult sufletul decât ce este românesc.

Față de asemenea stare de spirit, absolut nedreaptă — dar al cărei cerc, din fericire, se micșorează — se înțelege de ce nu s'a produs mai mult. Când am avut din belșug cărți, reviste, jurisprudență streină nu se mai simțea nevoia, nu mai eră grabă de a scri în limba românească.

O chestiune de asemenea neglijată este *chestiunea limbii juridice*. Limba întrebuințată de juriști, în această epocă, lasă de dorit, căci nu este înțeleasă cu ușurință — cum ar trebui —

nu numai de masa poporului ci chiar de către cei cu oarecare cultură. Și nu totdeauna anumiți termeni tehnici greu de tradus — cece se întâmplă rar — au făcut aceasta ci aceeaș exagerată influență a culturii străine. Ne-am depărtat și aici de cece gândiau înaintașii noștri. Puțin, puțin dacă ne-am fi ostenit de sigur că n'am fi avut pe demandore și defendore, preopinent, partaj, mezii, manopere dolosive, ajurnare și atâtea alte cuvinte foarte des întrebuițate mai ales altădată.

Eră mai ușor, pe vremuri, să scăpăm de ele decât azi, când unele sunt pe cale să se naturalizeze.

Este o latură a culturii juridice, de care va trebui să se țină seamă în viitor.

Cultura noastră juridică are destule lipsuri — e adevărat și e mai bine să le arătăm chiar noi — dar nici nu trebuie să le exagerăm.

Deși de origină streină și neadaptată în totul firii noastre totuș prin aplicarea de atâți ani, prin modificările aduse, prin răspândirea și produsele ei această formă de cultură — cu toate imperfecțiunile — nu poate fi disprețuită ca fiind streină și învechită. În ea sunt și părți proprii ale noastre, e o cultură cu fond latin, e susceptibilă de îndreptări după nevoile timpului și se apropie tot mai mult de sufletul românesc.

Judecata asupra ei trebuie făcută cu toată seninătatea și nepărtinirea, ținându-se mai ales seamă de greutatele în care s'a înfiripat Statul și s'a desvoltat cultura noastră.

Cu toate criticile care se pot aduce, trebuie să se recunoască însemnatul progres săvârșit. Nici nu se poate compara ce a fost cu cece este astăzi.

Depriși să admirăm prea mult pe alții nu ne dăm bine seama de distanța străbătută în această sută de ani.

Cu forme de cultură, în care predomină, în prima jumătate de veac caracterul românesc iar în a doua caracterul strein, cu o haină mai potrivită la început, cu una mai largă de împrumut mai târziu, am pășit — cu mari greutate — tot mereu înainte.

Și acum împrejurările cer să năzuim tot mai sus, tot spre mai bine.

*Altețd Regală,
Domnilor colegi,*

Timpul marelui războiu (1914—1918) și unirea țărilor surori apar ca încheierea firească a secolului ce am cercetat.

De acum începe pentru cultura noastră juridică altă epocă cu un orizont cum n'a avut, cu noi curente și cu posibilități de dezvoltare, ce deabiă se pot prevedea.

Necesitatea culturii românești nu mai poate fi contestată.

Dreptul, fiind un produs social, se impune să fie produsul societății, căreia i se aplică. Așa fiind, chiar dacă am introdus drept strein, el trebuie acomodat concepției juridice a poporului român, nevoilor lui, stării sociale, trebuie prelucrat așa încât să devină al nostru.

O cultură juridică puternică și cât mai răspândită este, de altfel, necesară pentru a face cunoscută în adevărata lumină ideea de Drept, pentru a o infiltra adânc în sufletul masselor și pentru a întări sentimentul Dreptății așa de trebuincios oricărei societăți civilizate.

Cultura juridică proprie este o parte din cultura națională, una din rațiunile de existență ale națiunilor, mijlocul solid de asigurarea vieții lor, contribuția pentru cultura generală și progresul omenirii. *Nu se poate concepe cultură națională completă fără una din părțile ei esențiale, cultura juridică.* Oricât de multe principii de Drept se găsesc comune tuturor popoarelor, oricât — pentru înlesnirea relațiilor — s'ar alcătui legi identice, oricât s'ar «internaționaliza» Dreptul, tot vor rămâne destule părți speciale fiecărui popor, pe terenul legiferării și — în orice caz — pe terenul interpretării, înțelegerii și aplicării.

Dar pentru noi cultura românească în ramura Dreptului este și mai necesară acum în vremea întregirii neamului, trăit sub atâtea stăpâniri. Unificarea legislativă trebuie ajutată, îndeplinită, cimentată printr'o cultură, care să încălzească și să lumineze toată suflarea românească. *Cultura e cel mai bun mijloc pentru adevărata înfrățire.*

Nu trebuie, apoi, uitat că o puternică cultură juridică românească ne-ar da puțința să fim, ceea ce avem dreptul și datoria să fim aci în Orient, vrednici urmași ai acelora cari au

ridicat Dreptul pe culmi neîntrecute, reprezentanții culturii romane și răspânditorii științei Dreptului. Aci la noi ar putea să fie locul de unde — măcar cei dimprejur — să-și îmbogățească mintea cu această știință, locul din care să se împrăștie strălucitoare lumina Dreptății.

Este necesar — deci — să facem toate eforturile spre a avea cultura noastră proprie. *Este o datorie să avem legi izvorâte din nevoile și sufletul neamului românesc, să avem doctrina și jurisprudența noastră, să avem cultura, care să poarte în toate manifestările ei pecetia românismului.* Ea trebuie să fie contribuția noastră, originală, pentru cultura universală și titlul de mândrie al celor ce amintesc numele Romei aci în Răsărit.

Nu urmează, însă, că pentru dezvoltarea acestei culturi trebuie înlăturat, nesocotit tot ceea ce-i strein; ar fi absurd; nu înseamnă nici că vom părăsi izvoarele, de care ne-am folosit până acum. Ceea ce s'a introdus la 1864—66 și ceea ce a crescut pe această temelie nu poate fi aruncat după mai bine de o jumătate de secol de viațuire.

Și în viitor o mare parte din ceea ce s'a făcut atunci va trebui să rămână. Și în viitor cultura latină în genere — în special strălucitoarea cultură franceză cu marele-i opere — va servi multă vreme drept călăuză fiindcă — afară de legăturile ce ne unesc — am impresia că nu există pe lume neam cu însușiri mai deosebite pentru Drept ca neamul latin.

Va trebui — desigur — să nu neglijăm și tot ce este potrivit și bun în cultura juridică a provinciilor desrobite.

Dar, folosind legislația comparată și știința streină, cultura noastră trebuie să se întemeieze pe trecutul, pe stările noastre și să se hrănească mai ales din sufletul poporului nostru.

Nu-i vorba de a ne întoarce la pravila Caragea și Calimach, ori la hrisoavele învechite ci de a le cunoaște, de a adună, din toate părțile românești, materialul trebuincios, de a-i pătrunde duhul, de a desprinde părțile strâns legate de ființa neamului și de a primi în nouile alcătuirii numai pe acelea, cari se potrivească împrejurărilor de azi și dezvoltării viitoare.

Cu atât mai de folos va fi cunoașterea acestui trecut și mai ales a primei jumătăți a secolului, de care am vorbit, cu cât legiurile de atunci, cu pronunțat fond roman, mai apropiate

de legiurile din provinciile unite acum pentru vecie — să ne gândim la Donici și Calimach — vor ușura unificarea.

Izvorul principal al culturii trebuie să fie, însă, sufletul românesc. Să cercetăm — cum se cuvine — vechiul Drept, să-l reconstituim pe cât se poate — lucrare grea — să adâncim tainele sufletului acestui popor, să-i înțelegem gândurile și năzuințele, pe care să le întrupăm în rândueli de drept, arătate și tălmăcite în limba lui, să dezvoltăm — în sfârșit — în toate formele culturii ceea ce este românesc.

Unii se îndoesc de posibilitatea dezvoltării unei culturi românești. Neîncrezătorilor, numeroși pe vremuri și pentru alte manifestări naționale, li se poate da ca răspuns exemplul *Belgiei*. Această țară a avut la început aproape aceeași legislație ca a Franței, în mare parte și aceeași limbă, este o țară de cultură franceză; totuși a produs un Laurent, gigant pentru știința Dreptului, un Mainz, un Martou, și atâți alții, a reușit să aibă o legislație, o jurisprudență proprie, a reușit să aducă pentru cultura omenirii un valoros obol original al acestui mic dar harnic și brav popor.

Pe lângă această pildă putem adăuga alta, tot a unei țări mici, a *Elveției*, care strănsă între cultura franceză și cea germană și amenințată astfel să-și piardă individualitatea, a arătat — și în ramura Dreptului — ce poate face un popor bine organizat, prin răbdare, metodă și patriotism, izbutind să creeze — între altele — un foarte bun cod civil, poate cel mai bun, precum și solide așezăminte democratice.

Amintim apoi *poporul italian*, a cărui cultură juridică a fost multă vreme sub influență străină, dar care — printr'o reacțiune în sens național — și-a afirmat în mod necontestat acest caracter și înaintează cu hotărâre pe drumul început.

Dealtminteri, când toate popoarele latine sunt așa de pregătite pentru Drept, nu este motiv să admitem că poporul român ar fi mai puțin apt decât celelalte.

Iar dacă mai este îndoială pentru cineva, să caute a pătrunde a cunoaște vieța acestui popor, mai ales la sate și va fi puternic impresionat de voiciunea, cu care înțelege și prinde regulile de Drept, de însușirile uimitoare cu care luptă pentru învățarea legilor și aplicarea lor. Însăși îndârjirea, cu care luptă

pentru ceace crede că-i al său arată cât de adâncă este în ființa lui ideea de Drept. Cerceteze cine are pregătirea necesară și se va convinge câte predispoziții are neamul nostru pentru Drept și cum seamănă strămoșilor și în această privință.

În ce mă privește — n'ar trebui să mai spun — am toată încrederea în aceste însușiri și convingerea nestrămutată că putem avea o cultură juridică la înălțimea celor mai de seamă culturi streine. Depinde numai de noi s'o înfăptuim. În acest sens trebuie îndreptate toate silințele. Trebuie desăvârșit ceace avem, trebuie ridicat la înălțimea științei timpului și în special trebuie s'o facem a noastră. Românilizarea culturii juridice — *naționalizarea în sensul cel bun al cuvântului și fără exagerări* — iată care ne este datoria.

Pentru aceasta, însă, trebuie muncă multă și bine rânduită, «nespusă osteneală» «trudnice oboseli», cum ziceau vechii praviliști, dragoste pentru acest neam, încredere în puterea și calitățile lui, mai mult spirit de jertfă pentru cultura lui, mai puțin interes numai pentru cele materiale, mai mult idealism.

*Alteță Regală,
Domnilor Colegi,*

Ca și ilustrul meu predecesor am crezut în puterea culturii și în unirea neamului și am afirmat această credință când aveam 19 ani, în prima lucrare tipărită, închinată Alteței Voastre, asupra căruia se concentră de atunci dragostea tuturor Românilor și care erați întruparea speranțelor noastre.

Dacă am văzut realizat ceace atunci eră privit de mulți, cu zâmbet, ca o iluzie izvorită din avântul tinereței, fie-mi permis astăzi să cred în desăvârșirea acestei uniri, să cred nu numai în deplina unire legislativă, care se va înfăptui oricâte piedici s'ar ivi, ci și în viitorul strălucit al culturii juridice a întregului neam românesc.

Cu acest crez am trecut — azi se îndeplinesc 2 ani — pragul acestui templu și lui — mărturisesc în momentul de față, mare pentru vieța mea — îi voi închină slabele mele puteri.

Este, singurul mijloc să mulțumesc și prin fapte aleșilor învățați ai neamului pentru împodobirea, cu care m'au onorat, aducându-mă între ei.

Nu sper să am norocul să văd întrupat în întregime visul, ce-mi făurește mintea pentru această cultură — trebuie doar vreme — dar n'am o clipă de îndoială că el se va izbândi, că trebuie să se îplinească pentru a asigura trăinicia și gloria neamului românesc.

RĂSPUNSUL D-LUI I. C. NEGRUZZI

LA

DISCURSUL D-lui ANDREI RĂDULESCU

Domnule Coleg.

Orice istoric trebuie să fie jurisconsult și orice jurisconsult trebuie să fie istoric. Acestui principiu formulat de un mare autor te-ai conformat cu succes, iubite coleg și deaceea Academia Română te-a invitat pe d-ta, magistrat, să faci parte din secția ei istorică și de științe sociale.

Tot astfel și precedesorul d-tale, neuitatul Alexandru Xenopol s'a ocupat pe lângă studiul istoriei și cu știința dreptului. Ne-ai făcut astăzi o elogioasă descriere a operei principale a regretatului nostru coleg «Istoria Românilor», în care, cu claritatea ce caracteriză inteligența sa, a descris mersul și dezvoltarea poporului român dela apariția sa pe scena istoriei până la epoca însemnată a Unirii Moldovei cu Țara Românească. Dar această lucrare, cuprinsă în șase mari volume, cea mai completă ce s'a scris până astăzi asupra acestui subiect, nu este singura operă însemnată a lui Al. Xenopol. Colegul nostru studiă cu băgare de seamă scrierile istorice contemporane ale tuturor națiunilor culte, le făcea cunoscute publicului român și își dă întemeiata sa părere asupra valorii lor. Cu cât interes urmăreau toți cetitorii noștri studiile lui Alex. Xenopol despre «Istoriile Civilizațiunii» și despre «Cultura Națională», studii scrise în tinereță, pe când nu se întorsese încă dela școlile înalte din străinătate, precum și

articolele sale «asupra stării noastre actuale» și «asupra raporturilor noastre cu Românii»!

Aceste și alte scrieri ale sale îi făcuse de pe atunci o așa de însemnată reputație de autor istoric, încât în anul 1871 când, după ideea pusă înainte de Eminescu și Slavici, cari studiau la Viena, tinerii din toate provinciile Române la Universitate, au organizat neuitata serbare la mormântul lui Ștefan cel Mare dela Monastirea Putna, lui Alex. Xenopol s'a adresat comitetul serbării, cu rugămintea de a face cuvântarea festivă. Cât interes au pentru noi și pentru Românii în genere scrisorile sale «Răsboaiele între Ruși și Turci», răsboaie ce au avut asupra istoriei noastre o influență atât de mare, apoi «Teoria lui Rössler», autor austriac și profesor la Universitatea din Gratz, care cu prevenție ne contestă continuitatea națională pe pământul ocupat de noi; studiile asupra vechilor noastre așăzăminte și altele numeroase asupra tuturor cărților și articolelor istorice ce au apărut în timp de peste patruzeci de ani? Dar Xenopol, precum am spus, nu uită că este și jurist și în această calitate a scris și studii relative la materia dreptului, ca de exemplu: «Justiția sub Fanarioți» și altele.

O crudă boală lovindu-l la jumătatea vieții, amicii lui erau plini de grijă că nu va mai fi în stare să continue operele sale istorice. Dar anii trecând și claritatea minții revenindu-i, producerile sale au reînceput cu aceeaș vervă și activitate și s'au prelungit până la sfârșitul vieții sale.

Exemplul lui Xenopol l-ai avut totdeauna înaintea ochilor, iubite coleg. Și d-ta te-ai ocupat, deaproape, pe lângă numeroase studii juridice, și cu istoria țărilor noastre și ai scris monografiile foarte interesante în această materie. Printre scrierile juridice se va ceti totdeauna cu un mare interes volumele d-tale: «Studii de Drept Civil», precum și multe alte scrieri cu subiecte asemănate. Pe mine m'a interesat în deosebi «Monografia Comunei Chiojdanca», în care descrii cu atâta amănunțime și limpezime vieța locuitorilor de acolo, încât îi vedem aevea înaintea ochilor. Broșura aceasta poate servi de model la toate scrierile asemănătoare.

Ai avut totdeauna un interes deosebit pentru istoria dreptului în țările noastre, precum ne-au dat dovadă studiile ce

ai publicat asupra — ne este iertat a zice — întemeietorilor dreptului scris în Moldova și Țara Românească, în special asupra lui Andronache Donici, asupra Logofătului Nestor și asupra pravilistului Flechtenmacher și Cristopol, cari se consideră drept creatorii legiuirilor Caragea și Calimah, legiuiri în vigoare până la traducerea codicilor francezi ce ne stăpânesc astăzi. Chiar și frumoasa și învățata cuvântare ce ne-ai ținut acum nu este ea o dovadă minunată de studiile aprofundate ce ai făcut asupra culturii juridice la Români în ultimul secol?

Dar, precum am zis, te-ai ocupat și direct cu studii istorice. Ce minunată este descrierea ce ai făcut despre luptele lui Ștefan cel Mare cu Turcii în anii 1475 și 1476! Ne-ai pus limpede înaintea ochilor modul cum marele nostru Domn, cu o armată ce abia cuprindea o treime din puternica oștire a vestitului Sultan Mahomet II, a putut dobândi victoria dela Podul Inalt, și cum în anul următor, deși învins în Valea Albă sau Războeni, a știut prin operații abile să aducă oștirea turcească în așa stare încât a silit-o să părăsească Moldova cu mari pagube, schimbându-i victoria într'o înfrângere.

Citez frumoasele cuvinte cu care sfârșești acest studiu însemnat:

«Când nimeni nu se mai înfățișă pentru a înfruntă pe viteazul Sultan, atunci apăru Ștefan și prin biruința strălucită dela Podul Inalt și minunata vitejie desfășurată la Valea Albă oprî valul furios al Islamismului de a acoperi Europa. Dacă n'a făcut mai mult sunt de vină și Creștinii cari nu l-au înțeles și nu l-au ajutat, și tot uimî pe contemporani și ne uimește și pe noi prin vitejia și prin capacitatea politică și militară, prin măreția personalității sale, în care s'a întrupat tot ce e mai glorios și mai mare pentru neamul «românesc».

Sfârșind cu citarea câtorva din scrierile d-tale, nu pot să nu menționez și broșura ce cuprinde conferința ce ai ținut cu ocazia serbării școlare din 10 Maiu 1900. — S'au împlinit 22 ani de atunci. Nu isprăviseși încă studiile secundare: erai elev în clasa a VI-a în liceul din Ploiești. Cetind această

broșură înțelegem pentru ce profesorii *pe d-ta* din toți școlarii te-au însărcinat să ții cuvântarea festivă cu ocazia serbării noastre naționale. În acea conferință îți pui trei întrebări:

Ce am fost? — Ce suntem? — Ce vom fi? — Răspunzi în deplină cunoștință de cauză la întâiele două întrebări, iar când vii la a treia «Ce vom fi?», arăți că ceea ce ne poate îngriji mai mult pentru viitor este politica vecinilor noștri Ruși, cărora țara noastră le stă în cale în drumul spre Constantinopol. Dealtminteri expui limpede cum trebuie să lucrăm ca să pregătim unirea noastră cu toți conaționali noștri din imperiile vecine. Condemnând frazele pompoase și umflate, întrebuițate așa de des în special de autorii tineri, susții cu drept cuvânt că «adevăratul patriotism constă în cinste și muncă desinteresată». Apoi adaugi:

«Au fost patrioți cei dela 1848; au fost adevărați Români «cu dor de țară. Ei ne-au dat ce au putut. Noi însă trebuie «să fim vrednici urmași ai lor, continuându-le opera de mărrire și de glorie și tinzând la realizarea idealului: *Unirea «tuturor Românilor»*.

Aceea ce numeai un ideal în anii tinereții, ai avut fericirea să-l vezi devenit o realitate în anii maturității. Ne-am unit. Aproape toți Românii formăm astăzi un singur Stat. Dar nu trebuie să ne facem iluzii: Unirii sufletești și unirii politice trebuie să urmeze și o organizare politică comună pentru a constitui un Stat în toate privințele unitar.

Cu 60 de ani în urmă când, după învingerea greutăților externe ce ne stăteau în cale, am creat din Moldova și Țara Românească un singur Stat, unirea desăvârșită eră mai ușoară. Istoricește, Țara Românească și Moldova și-au făcut intrarea în istorie, cu puțină deosebire, cam în aceeaș epocă. Ele s'au constituit în acelaș mod cu Domni ieșiți din dinastii naționale, cu boieri ce aveau sarcina de a administra și mai ales de a formă puterea militară, stărostii ce reprezentau negustorimea și bresle ce reprezentau pe meseriași, cu țărani moșneni sau răzeși și așa mai departe. Istoria ambelor principate a fost asemănată, lupte interne pentru domnie, războaie cu Turcii, pe atunci atotputernici, încheiere de așa numite capitulări, domnia Fanarioților, întoarcerea domniilor

pământene; ocupare de oștirile rusești; regulament organic; proclamarea Unirii. Apoi religione identică, limbă identică cu mici deosebiri dialectale mult mai neînsemnate decât la popoare occidentale de secole unificate.

Simțind necesitatea organizării deplin unitare, cu graba ce caracteriză pe predecesorii noștrii, s'au înlăturat vechile legiuri penale și civile, traducându-se pur și simplu codicii francezi și promulgându-i dintr'o zi în alta. Noi cei mai vechi știm singuri cu ce greutate s'au aplicat la început și în bună parte se aplică și astăzi o mulțime de dispozițiuni nepotrivite cu viața dela țară, cu tradiția și în general cu starea lucrurilor dela noi.

Ei bine, o așa lucrare pripită și ușuratică nu mai e cu putință astăzi. Frații de peste Carpați cari s'au unit cu noi cei din vechiul Regat nu se găsesc în ceeace privește legislația într'o stare de imperfecție cum eram noi cei din Regat cu 60 de ani în urmă. Istoricește ei au avut o dezvoltare deosebită și dacă, în ceeace privește simțirile sufletești și naționale, principiile literare și limbistice suntem de mult și deplin absolut uniți, ei au moștenit dela Statul austriac, în privința justiției și administrației, o organizare fără îndoială bună. Unirea și în această privință trebuie să se facă. — Nu mă îndoesc că, după vremi atât de turburi, reintrând într'o stare de lucruri stabilă și liniștită, avem să procedem la unificarea legislației noastre așa că, în nici o privință, să nu mai fie deosebire de viață între noi. — Nu se poate ca dreptul relativ la persoane, la proprietate, la moștenire, la convențiuni, la prescripție, etc., să cuprindă dispoziții deosebite în deosebitele părți ale regatului. Nu se poate ca pentru aceleași delictе să fie pedepse deosebite. Și iarăș e cu neputință ca unificarea să se facă cu graba și ușurința cu care s'a făcut la 1864.

De sigur că bărbații cărmuitori ai Statului Român se vor adună pentru lucrarea, îndelungată și migăloasă a unificării legislațiunii la persoanele cele mai competente din toate provinciile Române.

Speranța și dorința mea, iubite coleg, este ca să faci parte din comisiunea de legiști ce vor avea sarcina să lucreze

la acea însemnată operă. Cunoștințele ce ai adunat, scrierile ce ai publicat, reputația de care te bucuri ca magistrat, totul te indică pentru această însărcinare grea și poate îndelungată la care vei colabora cu cel mai mare succes.

Dacă în tinerețe ți-ai întrebuințat toate orele libere pentru a produce scrierile ce cunoaștem, nu ne îndoim că astăzi ajuns la deplină maturitate vei continua cu tot atâta fervoare și dragoste șirul de lucrări însemnate în materiile cu care te-ai ocupat. Astfel îți vei întemeia și mai mult renumele de autor și vei face onoare înaltei instituțiuni culturale care te-a chemat în sânul ei. Îți zic doar din toată inima: Iubite coleg, fii binevenit în Academia Română!

ACADEMIA ROMÂNĂ
DISCURSURI DE RECEPȚIUNE
LIV

C O Ș B U C

DISCURS DE PRIMIRE

ROSTIT ÎN ȘEDINȚĂ SOLEMNĂ

LA 30 MAIU 1923

SUB PREȘEDINȚA

MAIESTĂȚII SALE REGELUI

DE

OCTAVIAN GOGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CU RĂSPUNS DE

G. BOGDAN-DUICĂ

CULTURA NAȚIONALĂ

BUCUREȘTI

1 9 2 3

ACADEMIA ROMÂNĂ
DISCURSURI DE RECEPȚIUNE
LIV

C O Ș B U C

DISCURS DE PRIMIRE

ROSTIT ÎN ȘEDINȚĂ SOLEMNĂ

LA 30 MAIU 1923

SUB PREȘEDINȚA

MAIESTĂȚII SALE REGELUI

DE

OCTAVIAN GOGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CU RĂSPUNS DE

G. BOGDAN-DUICĂ

CVLTVRA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1 9 2 3

MAIESTATEA SA REGELE este întâmpinat cu următoarele cuvinte rostite în numele Academiei de d-l Vice-președinte *Vasile Pârvan*:

Sire,

Printre multele acte simbolice, la cari Maiestatea Voastră este chemată să participe, în calitate de Părinte al Patriei, fără îndoială ceremonia solemnă a primirii noilor membri ai Academiei este una dintre cele mai caracteristice, pentru înrudirea ei cu marile consacrări religioase: fie ele politice, fie pur spirituale.

Monarhiile ereditare moderne își au rădăcinile lor în eterna nevoie a umanității de simbole pentru ideea de nemurire a rasei conducătorilor. Un rege este prin însăși definiția sa un nemuritor. Cele mai mici acte ale vieții sale sunt determinate de tradiții milenare și el este epifania ideală a întregului șir de strămoși și de urmași. De sigur, personalitatea sa pur omenască, manifestată creator în chip original prin faptele de seamă ale domniei sale dă suveranului adesea și înfățișarea crescută de erou eponim al unei întregi epoci; dar, întocmai cum el s'a hrănit în existența sa pământească din spiritul și gloria strămoșilor, așa, la rândul lui, el hrănește marile umbre ale strămoșilor cu ambrozia gloriei sale celei nouă și împlântă tot mai adânc în sufletul nemuritor al națiunii gândul dinastic al regalității.

Un rege este însă prin definiție și un istoric. Că el creiază istoria vremii sale, cu planurile îndrăznețe ale minții sale și cu faptele de arme ale brațului său, nu ar fi încă a fi istoric. Dar conștiința din care pornesc acțiunile sale e cea a Trecutului. Suflul care animă entuziasmul său și mângâie ceasurile sale de îndoială, e cel al spiritului și responsabilității istorice.

Maiestatea Voastră, în asemănare cu înțeleptul Vostru predecesor, gândește profund istoric și cunoaște amănunțit istoria, începând chiar dela acele pietre scrise, grecești și latinești, pe cari Maiestatea Voastră le cetia fără nici un ajutor străin, atunci când venia să cerceteze săpăturile arheologice patronate de această Academie.

Prin spiritul și preocupările Voastre, prin faptele istorice și prin caracterul simbolic al vieții Voastre, sunteți, Sire, al nostru.

Venirea Maiestății Voastre între noi nu e dar decât o continuă consacrare a acestor înalte legături sufletești, și prezidarea ședințelor noastre solemne de cătră Maiestatea Voastră constituie pentru noi cea mai înaltă onoare și satisfacție pe care Maiestatea Voastră ne-ar putea-o acordă. Cele două idei de perpetuitate, cele două idei istoric-naționale fundamentale, ale Patriei noastre, idea politic-unitară, monarhic-ereditară, încorporată în iubita noastră dinastie, și idea culturală, încorporată în Academie, reapar mereu înfrățite la ocazii ca aceea de azi, spre mărirea Trecutului și asigurarea Viitorului.

Fiți bine venit, Sire, în mijlocul nostru.

Sire,

Rog prea plecat pe Maiestatea Voastră să binevoiască a lua preșidenția efectivă a ședinței solemne de azi.

M. SA REGELE a binevoit a răspunde următoarele:

Domnilor Colegi,

Cu mare plăcere am venit întotdeauna în mijlocul Domniilor voastre și cu atât mai mare plăcere vin astăzi, când este vorba de a primi un nou element valoros, care de mult este în legătură cu Academia, în sânul membrilor efectivi ai acestui înalt așezământ de cultură.

Domnia-Voastră ați vorbit de rolul istoric ce orice Suveran joacă în viața unui Stat. Mai înainte regii se numiau «prin grația lui Dumnezeu»; astăzi și «prin grația lui Dumnezeu», dar și «prin voința poporului». Eu cred că tocmai numirea aceasta «prin voința poporului» ne strânge și mai tare cu evenimentele istorice prin cari trece un neam.

Mie Mi-a fost dat de Providență să trec prin momente istorice, cari au determinat și cari au confirmat ceeace de secole a fost strâns în mintea și inima acestui popor, de a realiza chemarea la care Providența a împins poporul românesc, pentru a efectua unirea lui națională, la care de multă vreme au lucrat bărbați de inimă, bărbați cu adevărat simț patriotic. Dar unde s'au putut dezvoltă mai bine aceste sentimente adevărat patriotice, adică naționale, decât tocmai în sânul Academiei Române, care le-a putut întruni, atunci când granițe ne despărțiau, sub acelaș acoperământ, strângându-le cu iubirea unei mame în brațele românismului?

Deaceea astăzi îmi pare bine că pot asistă tocmai la primirea unuia din fiii noștri, care, despărțit fiind de granițe, totdeauna a luptat prin versuri și cânturi pentru a ține sus drapelul românismului și adevăratului sentiment românesc.

Dau cuvântul d-lui Goga pentru a citi discursul său de recepție.

REVUE
ANNUALE

*Sire,
Domnilor Colegi,*

Zilele pe cari le trăim astăzi sunt pline de emoții. Sub ochii noștri de câțiva ani se țese istoria neamului svâcnind palpitările ei de fiecare clipă cu o putere necunoscută încă. Sunt generații privilegiate în vieța tuturor popoarelor, cărora le este dat să primească roadele unor îndelungi acumulări de energii și în a căror fericire fulgerătoare se răsplătesc veacuri întregi de amărăciune. Noi suntem o asemenea generație, pe care destinul acestui neam a dăruit-o cu mâinile amândouă, făcând-o să vadă împlinirea gândului urzit în suferințe de o mie de ani...

Unitatea națională de astăzi este încoronarea unei opere de străduinți necurmăte. Ea a venit ca o rezultantă a frământărilor de ieri, ca o consecință logică a unui proces normal de evoluțiune, un ultim acord într'o sbuciumată simfonie.

Trecutul, din a cărui elaborare continuă s'a desprins această strălucitoare isbândă târzie e întunecat și trist. Neamul nostru și-a răscumpărat în cursul vremii existența pe prețul unor jertfe și încordări mari. După gloria proaspătă de tinerețe, încununată de razele legendei, vitregia sortii l-a fărâmițat sub diverse stăpâniri străine, tot atâtea pietre pe pieptul lui cari i-au oprit respirația liberă veacuri de-a rândul. Granițele înfipite în încheieturile acestui organism din copilărie au durut ca niște piroane în carne și au fost mai primejdioase ca orice boală vremelnică, fiindcă au stânjenit în permanență creșterea unui

trup viguros. Am trăit perioade tulburi de apăsare, sub loviturile lor ar fi putut ușor să intervie stingerea noastră. Totdeauna însă, cu rezistența îndârjită a sănătăților robuste, masele românești de pretutindeni au păstrat și în cele mai amărite zile instinctul sigur al unei înrudiri organice. Unitatea de suflet ni-s'a menținut astfel fără știrbire dealungul vremii. Ca la un lac cu adâncimi mari, viforele au bătut valurile dela suprafață și au pătat adese oglinda lor, în alvia de jos însă unda a rămas limpede și pură. Trebuie totuș pe lângă această frățietate a păturii populare, trebuie și conștiința unității de aspirații: crezul care smulge gândul din amortire și-l fortifică, trâmbița fermecată menită să răscolească rândurile și să le înșiruie în linie de bătaie, trebuie o sinteză a solidarității militante, un foc pururea treaz care arde pe culme vestind tuturora că în văile dimprejur lupta se ține încă. Acest fluid miraculos din care beau forțele creatoare ale tuturor oprimaților a fost și la noi ca și în alte părți: *literatura*.

S'a zis cu drept cuvânt, că la începutul oricărei mișcări de libertate e o poezie, la începutul tuturor biruințelor mari ale revendicărilor naționale un mare triumf literar. E un profund adevăr în această axiomă curentă. Literatura a fost totdeauna o energie precursoră. În câmpul ei s'au adunat mai întâi și au cerut cuvânt puterile latente ale unui popor, indicând prin proporțiile lor raza de întindere a măririlor viitoare. În acest chip Elada lui Homer a luminat înaintea Atenei lui Pericle; gloria lui Dante s'a ridicat ca un stâlp de foc înaintea strălucirii lui Lorenzo de Medicis; orizonturile nemărginite ale lui Shakespeare au avansat cuceririle coloniale ale Englierei și astfel, urmând o orânduială consacrată, nu este numai o întâmplare că România Unită, Sire, reîntregirea solului național sub sceptrul Maiestății Voastre, nu s'a putut îndeplini decât după ce gândul românesc s'a sbătut în avânturi înfrigurate, după ce poezia cu culmile ei eterne a săvârșit logodna, dându-ne de o parte geniul lui Eminescu și de alta paginile nepieritoare ale lui Gheorghe Coșbuc.

Ardealul nostru în acest sbucium istoric al neamului a trăit printr'un popor de țărani.

Vrăjmășia stăpânilor străine, care-și pusese ca țintă des-ființarea noastră, ne-a supus unei despoeri metodice vremuri îndelungate. Clasa conducătoare ne-au absorbit-o elementele dominante, Biserica a tânjit în umbră sub persecuții rușinoase, școala nu ne-a împărtășit cu binefacerile ei. Nu ne-a rămas decât țaranul, rob al gliei, secătuit de regimul «Aprobatelor și Compilatelor» sub principii Transilvaniei, această «*misera plebs contribuens*», răslețită prin satele de munte și de câmpie și devenită mai târziu un rezervoriu de forțe risipite când de dragul politicei din Burgul dela Viena, când de năzuințele recente ale imperialismului unguresc. Intr'o vreme când cele două principate dunărene, cu tot cortegiul de mizerii al vasalității turcești, aveau totuș o pătură conducătoare de Stat și un impuls de civilizație proprie, în Ardeal românismul nu trăia decât în cadrul unei vieți patriarhale. Această izolare a iobăgimei noastre însă veacuri întregi s'a prefăcut într'o cetate nepătrunsă a apărării naționale. Oropsiții plugari și ciobani s'au retrănsat în părăsirea lor și o mie de ani păstrându-și datinele, cântecele, superstițiile, torcând firele de argint ale poveștilor din străbuni au trecut neatins din generație în generație patrimoniul sufletesc specific al rasei. In acest chip asperitatea sorții s'a transformat în supremul nostru scut, conservându-se o puritate de sânge intactă în toate nuanțele ei și păzită de neajunsurile oricărui contact străin, ca un tezaur acoperit de ruine. Viforul vremii în Ardeal a trecut astfel ca toate furtunile bătând culmile, frângând creștele copacilor, dar lăsând nemișcate și în deplina lor po-doabă firicelele de iarbă.

Așa ne-au rămas țaranii, singura rațiune de existență a neamului nostru, sub ocrotirea politică dușmană.

Din căsuțele lor, în a doua jumătate a veacului al 19-lea după înlăturarea întocmirilor feudale, au început să se pornească pe ici pe colo copii cu ochii limpezi tivți în lacrimi duși să învețe carte în orașele din vecini. Cele câteva licee românești din Ardeal au devenit focarele umile ale unui început de cultură, în vreme ce molohul străin își întindea de pretutindeni rețelele otrăvite ca să ne sugrume. Opera de desnaționalizare a guvernelor din Budapesta s'a deslănțuit cu o continuitate progra-

matică. Din toate părțile pândea o cursă, un gând ostil, o primjdie pentru noi. Cărturarul ardelean cu frământarea lui de aproape un veac, truda de a-și menține moștenirea de acasă paralel cu preceptele civilizației primite prin prismă străină, lupta surdă cu întreg aparatul puterii de stat, protestările necentenite ale instinctelor seculare în plină revoltă, toate aceste constituie un capitol din cele mai triste din povestea noastră. Câți n'au rătăcit pe acest calvar al luminei greșind drumul și trezindu-se în tabăra adversă, câți nu s'au oprit la calea jumătate, biete făpturi hibride, apariții inutile în economia unui neam și câți nu-și plimbă astăzi sub ochii noștri plăgile sufletești ale trecutului bolnav... Pe seama unui intelectual român țărănimea rămâneă deci și pe mai departe unicul azil în care trebuie să se retragă dinaintea puhoiului ucigaș. Nu eră altă scăpare, decât a-i smulge civilizației tot ce-ți putea dà și încărcat de pradă, scuturând praful din drum, a te întoarce din nou după zidul din bătrâni, a duce mai departe firul unei continuități milenare și a simți respirând în jurul tău eternitatea. Țărănimea deci, singura clasă constituită cu largă ei armonie primitivă eră însăș afirmarea vieții noastre. Din sânul ei plecau unde de energie, solii călătoare, care reveniau iarăș la matcă cu toată agoniseala lor. Tot ce cădea dincolo de raza acestui câmp erau sbucniri răslețe, valuri deplasate, așchii sărite departe de tulpina neamului...

Din această țărănime ardeleană a răsărit și cântecul ei l-a împletit mai departe Gheorghe Coșbuc. Amintirea lui aș dori s'o evoc în cuvinte pioase sub cupola Academiei Române, unde mi-ați făcut onoarea de a răsplăti străduințele mele chemându-mă la scaunul lui văduvit.

În județul Bistrița-Năsăud se găsește satul Hordou, de câteva sute de fumuri. Case albe la poala de deal, strânse împrejurul unei bisericuțe cu turnul țuguat între plopi. Sătenii, toți români plugari țărători de Dumnezeu, harnici, ațoși, uscățivi, cu lumină în ochi și cu sufletul muiat în basme. Sunt din neamul grănițerilor, un fel de răzeși paznici de hotare care și-au semănat oasele pe toate câmpiile Europei sub pajura Habsburgilor. De pe vremea Mariei Terezia soarta li-s'a ușurat și corvezile

robăgiei au scăzut în jurul lor. Satul Hordou însă e sărăcuț și puținel. Cam la mijlocul lui este o căsuță cu acoperișul de paie, cu umerii gârbovi, cu gard de nuele împrejurul ogrăzii scunde și cu grădiniță în față. Aci trăia încă părintele Sebastian Coșbuc și preoteasa Maria acum o jumătate de veac. Ceaslovul însă și darul preoției se adăposteau de vreo 200 de ani sub tavanul de grinzi. Părintele Sebastian ca și înaintașii săi eră preot de legea veche, chipul cunoscut al istoricului «popă românesc», așa cum l-am văzut pe prispă aproape cu toții în copilăria noastră, ălciutor de psaltire, îndrumător al poporului și cel mai puternic stâlp al vieții noastre în Ardeal.

Copilul lui e Gheorghe Coșbuc născut la 8 Septembrie 1866. În mijlocul unui peisaj câmpenesc deci, în aer și în lumină au privit pentru întâia oară împrejur ochii poetului. Tabloul acestei lipe cu misterul lui nu l-a mai părăsit niciodată.

Zările de farmec pline
Strălucesc în luminiș,
Zboară mierlele 'n tufiș...

Sunt primele rânduri din «balade și idile», sunt cine știe un cou întârziat al clipei când i-a căzut pe frunte cea dintâi rază în leagănul dela Hordou, sunt sinteza operei lui Coșbuc.

A fost o copilărie senină la curtea părintească alături de fratele său, rămas țăran și astăzi în brazda din batrâni. Atmosferă de liniște și împăcare patriarhală. Copilul a învățat mai întâi slovele la dascălul Tănăsucă, ajutorul părintelui, cântăreț de strană, care-l purtă pe genunchi. A trecut apoi la școala primară din ecini în comuna Telciu și în curând la Năsăud. Liceul românesc de acolo, susținut de fondul vechiu al grănițerilor, a fost cel mai priincios cuib pe seama poetului adolescent. Lumea împrejur eră o continuare normală a vieții de acasă. Infățisarea rustică dela Hordou reînvia pe ulițele strâmte cu case țăărănești în micul orașel înfundat după colinele munților Bistriței. Eră aceeaș lume, acelaș port și graiu, un colț de românism ferit de orice infiltrație străină. Câteva sute de elevi, copiii dela țară, veniți din toate părțile cu mâncare în desagi, aciuiți în gazdă la

câte un gospodar din capul satului. Coşbuc ne-o spune undeva: «Doisprezece din patrusprezece, câți urmam clasa a 8-a a liceului din Năsăud eram băieți de țărani oieri și purtam căciula și ȋțari. Vacanțele ni-le petreceam prin păduri și prin muntii căci numai la școală eram «domnișori», iar acasă eram țărani». O caldă înfrățire populară însemnă acest liceu priveghiat de dascăli crescuți pe vremea absolutismului austriac pe la universitățile germane, cunoscuții buni pedagogi ardeleni, naționaliști militanți, propagatori entuziaști ai descendenței noastre latine și oameni onești în slujba lor. Sub conducerea acestora la Năsăud stăruia un spirit de îndrăzneală a revendicării noastre și societate de lectură «Virtus romana rediviva» a elevilor, constituită la 1870, cu activitatea ei e o oglindă a năzuințelor literare de pe atunci.

Aici a început Coşbuc să-și urzească cele dintâi versuri. Dacă ar fi rămas analfabet în «căciulă și ȋțari» totdeauna, s-ar fi ales din el un colăcar la nunți, un mare meșter anonim, ca autorul «Mioriței» și suflarea lui de foc s'ar fi topit în flacăra pururea primenită a folklorului. Pe băncile liceului însă impulsul conștient al creațiunii l-a cercetat de grabă și încurajat de profesori înțelegători cari i-au ghicit de cu bună vreme talentul, la cincisprezece ani elevul dela Năsăud, scutit de studii științifice și mai ales de matematici pentru cari nu avea nici o tragere de inimă, — cum ne-o spune dânsul, — fiindcă era isgonită fantezia, publică versuri în «Muza Someșană». Un actual profesor universitar din Cluj, distinsul filolog N. Drăgan a avut buna idee să publice într'o broșură o amănunțită și interesantă dare de seamă despre activitatea literară a elevului Coşbuc în liceul dela Năsăud, a cărei societate de lectură l-a proclamat președintele ei. În cartea acestei societăți, între anii 1882—84, când a luat bacalaureatul, s'a introdus un număr considerabil de versuri de ale lui. Sunt de sigur strofe începute, asperități și nelămuriri destule, așa cum sunt însă, în inspirații din balade populare sau reminiscențe din clasicii germani, frânturi de înțelepciune primitivă sau accente calde din imnul luminos al naturii pe care l-a cântat o viecea întreaga, ele anunță pe cântărețul de mai târziu.

Smulg câteva rânduri din «Tablou de seară»:

Blândă rază
 Lucitoare,
 Scânteiază
 Și-o culoare
 Purpurie,
 Se aruncă
 Pe câmpie
 Și pe luncă...

E poezia lui Coșbuc în scutece, un acord avansat din «Noaptea de vară». Ceeace se resimte însă limpede din îndeletnicirile-i literare de pe atunci e îndrumarea spre genul epic, pecetea de căpetenie a artei lui. O lungă poveste în versuri «*Pepelea din cenușe*», voinicul care se bate cu smeul și pleacă la «Sorbul pământului», o apropiere de Prâslea lui Ispirescu, indică jocul de gânduri și imagini care se țesea în jurul tânărului rapsod. Fire de țaran iubitoare de basm și pitoresc, cu imaginația fecundă și cu ochii înfiți în nemărginire, Coșbuc s'a înfășurat dela început în tortul argintat al mitului popular care l-a fermecat mai întâi ca un cântec de leagăn și l-a urmărit mai târziu ca o vastă problemă de creațiune artistică. Toate l-au ajutat pe acest drum stropit cu pulbere de stele și cu arătările visului fugar. Mai întâi origina lui, vatra dela Hordou. În cenușa ei tremurau basme de veacuri, spuse de oameni ai câmpului, instincte străvechi păstrate în savoarea lor virginală într'o căldare de munți, panteismul estetic al primitivilor cald și colorat, o tainică moștenire pitită din lumea lui Homer într'un ascuns ungher traco-roman. Eră apoi educația particulară a cărturarului ferit de toate aspectele frământărilor moderne, abstracțiunea de esență pură fără sgomot și complicații, prelungirea binefăcătoare a unui basm. Toate aceste, brodându-se pe un temperament de visător deslegat de obezile realității, au dat naștere unei poezii impersonale, al cărei fond se pierde cu vechimea lui în negura vremii dar eră susținut de mijloace artistice noi și superioare. Coșbuc scăpat de pe băncile liceului, trecând un an și jumătate pe la Universitatea din Cluj, care l-a desgustat cu atmosferă

ei străină și respingătoare a gentrylor unguri de pe atunci, s'îmchis în turnul lui vrăjit și pe unde s'a dus a întins pretutindea împărăția satului cu svon câmpenesc și cu freamăt de pădure. La Sibiu, unde s'a ocrotit la ziarul «Tribuna» vreo trei ani mai bine, talentul lui precoce a început să închege într'un mănunchiu fragmentele mitului și o întreagă serie de povești și versuri a văzut lumina tiparului. E o adevărată epopee populară care a făcut școală în Ardeal, plină de imagini și coloană. În «Izvor de apă vie, Pe pământul turcului, Blăstăm de mare, Fata Craiului din Cetini, Fulger, Tulinca, Patru portărei, Crăiasa Zânelor» autorul lui *Pepelea din cenușe* țese mai departe beteala de aur. E o năvală de eroi din basme în scrisul lui. nomenclatură sugestivă pe lângă cea consacrată, *Trăsnet la trântul, Crai încetinat, Tabără Impărat*, o invenție specială în conducerea acțiunii, frânturi de graiu dela țară, crâmpie și învățături din bătrâni și peste tot o înrudire organică cu datele producției ale folklorului nostru... Coșbuc s'a gândit, ne spune el, la un mare epos național în care să se încadreze mitologia românească și care să reoglindască, ca o Iliadă sau Eneidă, însăș copilăria neamului, perioada de legendă și mister, când în intimitate cu natura se plămădeă sufletul nostru. Fără îndoială, că pentru rezonanța *acestui* trecut, viziunea lui eră o mai indicată, nimeni nu s'a coborât așa de adânc în regiunile înflorite ale celuilalt tărâm, nimeni nu venia așa de departe de dânsul.

Intr'un avânt capricios al tinereții înfrigurate, într'o tensiune de nervi și într'o năvală de sânge la tâmpole, tânărul de douăzeci de ani, călător în țara basmelor, ducând cu el cine știe ce icoană, «frumoasă ca un gând răsleț», ascultând un cântec care se ridică dinlăuntru și eră chemat de patima lui, s'a lăsat prins în vrejurile norocului visat și s'a gândit la... nuntă. Fiorul tănărului a cutremurat lumea întreagă pe unde s'a plimbat. mîntea lui în «patru margini de pământ». Pe toți prietenii copilăriei lui fermecate, pe toți stăpânii imaginației populare le-a poftit la ospăț. Și s'a întâmplat o minune. S'a pornit să aleargă potop «din cât afund o mie de crăimi ascund», s'au urnit glasul ciudatului vrăjitor care a scormonit din meleagurile

împărați, feți-logofeți porniți din «nouăzeci de țări», crăiese și «ghinărari» și sfetnici, s'a urnit ca într'un val imens de văltoare cosmică firea întregă...

Și s'au pornit bărboșii regi
 Și sfetnicii 'nvechiți în legi
 Și patruzeci de zile întregi
 Au tot nuntit...

Feciorul popii din Hordou a făcut o nuntă cum n'a mai fost, balada nunții țărănești: *Nunta Zamfirei*. Ca în Teogonia lui Hesiod unde se fixează ierarhia zeilor Eladei, în poezia lui Coșbuc, cea mai strălucitoare creațiune epică a noastră, se redă cu o vigoare elementară și cu o diabolică alchimie a versului cea mai veritabilă incarnație a mitului românesc. Admirabilul poem a fost remarcat de Maiorescu și retipărit în «Convorbiri literare», a consacrat gloria literară a poetului.

Pa atunci Ardealul se sbăteà sub apăsarea guvernării intolerante dela Budapesta. Printre anii 80—90 ai veacului trecut, spiritul lui Coloman Tisza, inaugurând opera de maghiarizare, au început protestările noastre, dar vieța publică a resimțit loviturile date. Atunci ni-s'a picurat otrava educației ungurești cu pustiirea ei, ale cărei consecințe fatale ca proiecțiuni postume se întrevăd și astăzi în unele divagații de ale clasei noastre conducătoare. O atmosferă de temniță intelectuală s'a așternut peste provincia năpăstuită, spiritele libere se mișcau greu sub tentaculele ei. Deasupra graniței însă pătrunsese suflul desrobitor al literaturii proaspăte, care svâcnià în cugetele primitoare și fermentul ei le fructifică. Eminescu, ca un botez de foc, atinsese sufletul cărturărimii ardeleni. Scriitori de seamă își aruncau zilnic peste baionetele neputincioase dela Predeal rețeaua fermecată a atâtor opere de artă. Grăbită și sigură se modelă unitatea literară, iar Bucureștii devenise în conștiința tuturor capitalea culturii noastre integrale. Se va găsi oare cineva care să ridice vălul de pe frământarea unui creier de artist din această perioadă sbuciumată și fecundă, când din Ardealul încătușat ca printr'o surdă prăvălire subterană se porneau valuri de energie spre Regatul fraților liberi și din avântul lor impetuos se des-

prindea inform și tulbure, dar măreț și conștient, preludiul strălucirilor viitoare? Pentru noi soarele la București răsare, — acesta erà în Ardeal dictonul curent care ne scãpã ca un miracol de ravagiile Budapestei. Firește, în acest vârtej de patimi Coșbuc mai mult ca oricare altul simția chemãrile de peste munți spre marele atelier al luminei noastre, de unde ispitele atãtor speranțe îl copleșiau în fiecare zi. Plin de visuri și de armonii, sgduit în toate fibrele de cântecul mare al neamului el a lãsat în urmă granița și a plecat la București pentru totdeauna...

Deacum o lume nouã împrejmue viața lui Gheorghe Coșbuc.

Dupã firidele cu mușcatã dela cãsuța din satul lui, dupã sburdalnica veselie copilãreascã dela Nãsãud și dupã planurile îndrãsnețe de boem visãtor la redacția «Tribunei» din Sibiu deodată vãlmășagul de oraș mare cu sgomot de târg și de cașiraguri de oameni grãbiți, negoațe, indiferență, o vãltoare atã de isbitoare și de necunoscutã. Desigur, dacã ar fi avut el de puținã suplețe de târgoveț, cãteva dispoziții de transacții și împrejurãrile, lucrul ar fi mers lesne... Dar el venia ca un tip rezumativ al unei rase, n'avea concesii de fãcut. El proclamã atotputernicia satului, de care gãndurile nu i-s'au deslipit niciodatã. Coșbuc erã un inadptabil. Dãrz, îndãrãtnic, concentrat în protestarea lui reținutã mãndria grãnițerilor purtați pe atãtea lupte. În clipele cele dintãi a privit cu timiditate în jurul lui, cu oarecare nepãsare apoi și cu o linie de amãrãciune în urmã... În alergarea nepotolitã a Capitalei, cine sã-l fi ocrotit pe pribeagul vãnturãtor de rime, frate de cruce cu «Pepel din cenușe», dar atãt de dezarmat în fața vieții? O sincerã necunoaștere a talentului la început, o strãngere de mãnã. Lumea e atãt de grãbitã cu tinerii poeți! — și în curãnd o slujbã la Minister, ajutor de inginer, dacã nu mã înșel, o rãsbunã postumã a matematicilor...

Dar și configurația literarã a anilor nouãzeci erã puțin prietnicã concepției lui Coșbuc. Geniul lui Eminescu își proiectã toatã întinderea lumina orbitoare. Poezia lui, asemeni unui samum cutropitor, pãrjolise toatã vegetația literarã dimpreț și deasupra altarelor cãzute în ruine strãlucia aureola care

cunună fruntea bolnavă a maestrului. O tristețe vagă stăruia peste tot, strofele lui Eminescu își furișau în inimi plângerea lor în surdină, floarea albastră își scutură petalele ofilite și o morbideță ostenită se răspândea în zare. Literatura întregă primise un aspect de doliu, decepționismul devenise o manieră artistică la modă și un aer de spital te prindea din vitrinele librăriilor, pline de «File rupte» și de «Foi veștede»... În descurajarea generală care năvălise intelectualitatea românească, ca o extenuare subită, poate, după sfortărea pripită a trecerii noastre dela stările patriarhale la civilizația occidentului, se afișau și multe dureri închipuite, teorii de import de peste Prut, alături cu atâtea doctrine de circumstanță din fierberea fără răgaz a Parisului.

Toate acestea au contribuit și mai mult la izolarea lui Coșbuc. Din strigătul pestriț al bulevardelor el se cerea în svon de miriști și pădure, iar împotriva tânguirii unanime care năpădisese literatura curentă, se ridicau instinctele de sănătate vâjnoasă moștenite din munții Bistriței. Zi cu zi se măria distanța între el și mediu, devenise un soliloc, un singuratec cu ochii rătăciți în larg. Când l-am zărit întâia oară, — sunt vreo douăzeci de ani de atunci, — strecurându-se pe Calea Griviței cu trupul lui uscățiv, adus puțin de spate, cu privirile pierdute sub pălăria cu borduri largi, am simțit că nu vede nimic din apropiere, n'aude nimic, că înaintează ca un iluminat cu fanatism spre o țintă care e undeva departe, foarte departe... Așa mi-l închipui, că a fost dela început. Copilăria, amintirile, barba de apostol a părintelui Sebastian, glumele dela Năsăud, mama de pe prispă, basmele cu Pipăruș și Pricolici, toate au venit cu el, toate le ducea ca o nemărturisită povară pe umerii îndoșiți prea de vreme. El le alintă în fiecare ceas, le orânduia, le neteziă cu patimă și cu delicatețe, se înfășură în dantelele lor ușoare, le stropiă cu plâns și cu flori de busuioc, iar într'o zi le a adunat una lângă alta, scumpeturi într'o ladă de zestre țărănească, minunată cu creștături și arabescuri înflorite și le-a zis: *Balade și Idile*.

Volumul lui Coșbuc, ca un proaspăt vânt de primăvară pătruns brusc în liniștea obosită a unui iatac, a sguduit puternic

nervii discordați dimprejur, a înviorat atmosfera, a deschis un orizont nou și a avut marele merit de a reintroduce principiul sănătății în literatura noastră. Autorul baladelor și idilelor a descins din lumea basmelor, dar a făcut popas în satul lui. Ne-a dat o luminoasă monografie poetică a satului românesc. Firește, el nu veniă cu concepția de intelectual chinuit a lui Eminescu, cu un sistem filosofic sau cu o doctrină socială menite să-l facă analistul crud de fiecare clipă, nu eră nici fericitul excursionist coborât din balconul caselor boierești în mijlocul unei lunci, pentru care distanța topește conturile, pipernăcindu-le vieța intrinsecă și rezumând totul în nota decorativă, ca veselul Alexandri. Dacă poate fi vorba de vreo influență străină, atunci clasicismul greco-roman și neo-clasicismul german i-au împrumutat din mijloacele lor, ca să-și realizeze cu mai multă înlesnire opera intuiției lui sigure și pricepute. Dar aceste înrdiri sunt și manifestările organice ale genului epic, care e partea de căpetenie a creațiunii lui. Coșbuc eră înregistratorul obiectiv al satului, un miraculos seismograf al vieții dela țară în aspectele ei senine, idilice, cela mai potrivite cu temperamentul lui și dealtfel cele mai apropiate de caracterul fundamental al poporului nostru. Din primul lui volum ca și din celelalte — *Fire de tort*, din *Ziarul unui Pierdevară* și *Cântece de Vitejie*, menținute toate în aceeaș înlănțuire programatică, ca dintr'o subtilă monografie s'ar putea reconstrui psihologia unui sat în toate ipostazele ei. Zugrăvind acest microcosm, *pars pro toto*, poetul ne dă însuș tabloul sintetic al neamului.

Cântarea lui se desfășură în imnul vast al naturii.

Pe seama lui Coșbuc însă natura are o specială semnificare. Ea nu e cadrul pentru un sentiment subiectiv, decorul care se atașează propriei frământări a autorului. Ea trăește pentru sine, imens laboratoriu de supremă orânduire, în care omul e un element subordonat slujind o țintă a ei, asemeni unei stânci, unui copac, sau unui fulger care despică văzduhul. Nimic din egocentrismul maladiv al liricei moderne care în tremurul unei frunze nu vede decât radiațiunea unei dureri dinăuntru. Poezia lui Coșbuc e o harfă eoliană pe care natura cântă în dragă voie. E concepția omului dela țară, în intimitate străveche cu cerul

și pământul, deaceea pulsațiile vii, multitudinea de senzații, panteismul estetic care se revarsă din aceste pagini pline de mișcare. Fiecare anotimp își desface bogățiile prodigioase ce se risipesc sub ochii noștri stropite cu pulbere de aur. E o încrucișare de forțe ascunse, un uriaș erotism al firii, o măreață învălmășeală de energii active, printre cari omul apare ca un atom ce se pierde în infinit.

Priveam fără de țintă 'n sus
 Intr'o sălbatecă splendoare,
 Vedeam Ceahlăul la Apus,
 Departe 'n zări albastre dus,
 Un uriaș cu fruntea 'n soare
 De pază țării noastre pus...
 Și ca o taină călătoare
 Un nor cu muntele vecin
 Plutea 'ntr'acest imens senin
 Și n'avea aripi să mai zboare.
 Și tot văzduhul eră plin
 De cântece ciripitoare.
 Privirile de farmec bete
 Mi le-am întors către pământ
 Și spicele jucau în vânt
 Ca'n horă dup' un vesel cânt.
 Copilele cu blonde plete
 Când saltă largul lor veșmânt.

.

Poetul privi «fără țintă», zice el, dar ținta eră priveliștea însăși, o strălucită apoteoză.

Astfel pe o claviatură largă cântecul naturii se împletește răsunător. Peisaje, icoane răslețe, detalii intime se înșiră într'un caleidoscop pitoresc și delicat. Apropierea dintre om și natură îi face să se confunde, minunile ei se personifică și iau înfățișări de ființe rustice, calde, pline, rumene, comunicative. *Seara* e o fată dela țară, *soarele* flăcău, *vântul* holtei șiret, *vara* femeie robustă, *Prahova* fecioară năvalnică. Toate-și vorbesc, se agită, se hârjonesc. Iși spun păsul, își strigă durerea lor. Din când în când fășii de întuneric cad pe câmpul plin de soare, orizontul se întunecă, negurile se întretaie brusc, furtunile se încaieră și grindina aspră lovește pământul din care țâșnesc mugete în-

fricoșate... Orchestra unui vifor în codru, sbuciumul uriaș al adâncurilor, stâncile cari se despică, apar cu o putere elementară zugrăvite plastic și lapidar ca în *Cartea Facerii*, toate supuse unei veșnice și chibzuite rotiri în care astrii, plângeri, sori, stele, purced după o tainică poruncă de sus, căci...

— La Dumnezeu
Sunt toate câte sunt să fie

și

— tu laudă mereu
Suflete, pe Domnul...

În această horă nesfârșită a naturii se înșiruie și oameni cu ochii limpezi, glumeți, cuviincioși, iubitori de snoave, cucernici, răbdurii, știutori de dreptul lor și turbați ca marea înviforată când nedreptatea le-a umplut paharul. Sunt țărani noștri pe care Coșbuc, solul lor, ni-i arată într'o lungă și variată apologie. Ei vin dela muncă seara hăulind, când carele scârțâie și fumul iese alene din cămin, ei iubesc, ei cântă, ei se sbat, ei se duc la răsboiu și mor făcând trei cruci, iar peste oasele lor crește iarba verde ca o binecuvântare de sus. E oglinda senină a sufletului dela țară în aceste strofe vioaie, pe care criticii le vor drămui, vor descifra din ele o erotică populară cu toată gama ei de simțire, vor cântări măestria alcătuirilor epice dela povestirile sprintene țărănești până la evocările arhaice ale trecutului istoric, toate în cea mai românească limbă și cu o particulară prozodie, cu o structură de vers când turnată în bronz, când gravă ca un dangăt de clopot în ceasul morții, când ușoară și fină ca un picurat de fluer păstoresc în pacea adormită a unei păduri. Credincios și neînduplecat cântăreț al satului, el îmbracă în haina, în obicieurile și în graiul lui, scene smulse din negura veacurilor, file de cronici și pagini de istorie, pretutindeni cu o rară intuiție de artist făcând să vorbească sufletul nostru, fie că încalecă Ștefăniță Vodă, fie că dela Muselim Selo rănitul trimite carte acasă la ai săi. Mai mult: chiar și eroii din basme se îmbracă țărănește, înțelepciunea lor e a poporului, până și ritualul mortuar păstrează formele consacrate din vechime.

Fulger moare, e plâns și îngropat țărănește :

Pe piept colac de grâu de-un an
Și'n loc de galben buzdugan,
Făclii de ceară ți-au făcut
In dreapta cea fără temut
Și'n mâna care poartă scurt

Ți-au pus un ban.

Cu făclioara pe-unde treci
Dai zare negrelor poteci
In noaptea largului pustiu,
Iar banu-i vamă peste râu,
Merinde ai colac de grâu.

Pe-un drum de veci.

Nu e nici o mirare, că urmărind astfel un popor în toate cărările lui el i-a deslegat taine adânci și a prins pe alocuri adevăruri mari din însăș ființa lui dându-ne poezii rezumative cum e *Doina*, o cântare a cântărilor noastre de totdeauna.

Vieța în acest timp, ca o perfidă ursitoare din baladele lui i-a luat pe rând măcinișul energiilor zilnice: Coșbuc s'a risipit înainte. Munca lui literară tumultoasă la început a urmat într'o continuitate neîntreruptă. A tradus *Aeneida*, l-a atras fluviul larg al lui Homer cu splendorile lui întinse. A scris «*Povestea unei Coroane de oșel*» și «*Răsboiul nostru pentru Neatârnavare*», tâlcuit pe înțelesul tuturor. Spirit militant, a început să-și propage credințele la reviste pe cari le-a redactat alături cu alții. Literatura pe atunci apărea ca un apostolat. Scriitorul credea în misiunea lui de reprezentant ales el unui neam, el se ivia pe arena de luptă de câte ori o mare problemă preocupă mulțimea. Pleiada Caragiale, Delavrancea, Vlahuță, dispărută prea de vreme dintre noi, într'o nobilă solidaritate răscolia valuri agitate în opinia publică, păstrând însă pe seama scrisului un respect religios, menținând totdeauna scrupulele onestității artistice și prestigiul de atelier. Coșbuc se frământa alături de ei. Mi-a fost dat adese să-l văd în casa lui Vlahuță, unde în vecinătatea pânzelor lui Grigorescu se rosteau judecăți și se înfiripau planuri, se încrucișau gânduri, se comentau teorii, fie că le rostiă amfitrionul cu fraza lui sacadată de meșter soco-

titor, fie că într'o împletitură de fulgere Caragiale își asvârlia în fața noastră verva orbitoare. Coșbuc cu buzele strânse îndărătnic, în ochi cu o strălucire pătimase care-i lumina fruntea largă de filosof antic, vorbea rar și apăsător. Ne aducea snoave din călătoriile lui dela țară, din nenumăratele rătăcirii cu trenul cu care plecă fără țintă, disecă încet o chestiune de filologie. Curând însă se cufundă în tăcere, toată figura i se muia în melancolie și cădea pe gânduri. Abia după miezul nopții se scutura de apatia lui obișnuită, cuvântul îi era mai priplit, colțul gurei îi tresăria de un tic nervos și o fosforescență stranie i se ivia în pupilele aprinse. Nu, atunci nu mai era modestul referendar dela Minister, cu timiditatea stângace a săteanului desconcentrat. O deplină conștiință a propriei valori îi ridică fruntea și vorba lui se desfăcea în fraze scurte, rezezi, sentențioase. Ne vorbea de cei mulți, de cei din umbra satelor, de obida lor, de politicieni venali, de subprefecți nebuni, de suprema dreptate care se așteaptă acolo jos și de grozava judecată din urmă. Mi-se părea atunci, că din noaptea asupra noastră seculare, țâșnesc accentele lui de revoltă, ca niște pumnale ascuțite cari se înfig în coaste. Atunci ne mijiă pe dinaintea ochilor caierul de foc din care se smulgeau firele de tort și doina lui, doina noastră, ne înfioră în creștet:

Când știi haiduci în codru
Te prinzi cu ei fârtat,
Le-arăți poteci ascunse
Pe stânci le așterni tu pat.
Când pun picioru 'n scară
Ții roibul lor de frâu,
Grăbit când prind ei pușca
Scoți plumbii dela brâu:
Iar când ochesc cu hohot
Tu râzi, căci plumbii moi
S'au dus deadrept în pieptul
Spurcatului ciocoi.

Coșbuc n'a rămas până la sfârșitul vieții sale numai un poet al idilelor dela țară.

Literatura întreagă de altfel și-a dat tributul ei pentru înfăptuirea revendicărilor populare. E un interesant fenomen,

cum într'o vreme când concepția politică diriguitoare din România modernă, părăsind principiile democrației ideologilor dela 1848, și-a strămutat punctul de gravitațiune la oraș, având ca ultim scop crearea repede prin orice mijloace a unei burghezii românești, într'o vreme când în mecanismul vieții de stat masele nu-și aveau greutatea lor, scriitorii și artiștii noștri nu s'au despărțit de țăran și l-au urmat în toate nenorocirile lui. În deceniile din urmă ale istoriei noastre contemporane, literatura și arta s'au refugiat la țară și aproape singurul lor subiect a fost acest om al pământului. Este, desigur, o înaltă justificare pe seama lor, faptul că mai târziu conștiința obștească le-a verificat unanim intuiția și că în bătaia tunurilor, în zile de cumplită răstriaște, realitatea s'a desprins așa cum au văzut-o acei care mânuind un penel, o daltă, ori un condei, au crezut în torentul energiilor populare. Este nu numai o confirmare a caracterului profetic pe care l-a avut totdeauna o operă de artă, este târzia revenire și o recunoaștere a legitimității artiștilor în afirmarea marilor adevăruri ale neamului.

Coșbuc, poate, în mai mare măsură decât oricare altul, a slujit această idee. Pentru dânsul desrobirea satelor eră mai mult decât o problemă de ordin literar, eră o convingere fanatică de luptător. În măsură ce se depărta de viața patriarhală el orășeanul deplasat simția și umbrele cari fâlfâiau departe. Deodată cu perspectiva distanței a început să înregistreze realitatea. Ca alungate de un duh rău se dădeau la o parte viziunile fermecate, fugiau ielele și glumele, ca să-i apară înainte chipul stors de vlagă al muncitorului trudit, rezemat pe coarnele unui plug, care ară pentru alții :

Și galben, române, ți-e steagul
Iar galbenul spune de voi,
De cei dela pluguri, țărani,
Voi galbeni de foame sărmanii,
De boală purtate cu anii...
.....
Și toată nădejdea-i la voi.

Cum să nu se fi cutremurat de groaznică arătare, el apolo-

getul vrăjilor idilice, smuls din feeria unui vis frumos și asvârlit în fața tabloului brutal de mizerie și neomenie?

Intrebări de conștiință l-au năvălit, protestarea i-a sguduit toate fibrele, a fixat răspunderi, a pipăit rănila, a scormonit răul cu întreagă otrava lui și atunci din demnitatea lui sbiciuită, din dragostea lui înfrigurată pentru cei cari l-au trimis în lume, ca un țipăt desnădăjduit, ca o trâmbiță de alarmă, ca un program de luptă, s'a încheat cântecul furtunos:

Voi ce-aveți îngropat aici?
 Voi grâu? Dar noi strămoși și tați,
 Noi mame și surori și frați!
 . . . Inlături venetici!
 Pământul nostru-i scump și sfânt
 Căci el ni-i leagăn și mormânt,
 Cu sânge cald l'am apărat
 Și câte ape l'au udat
 Sunt numai lacrimi ce-am vărsat:
 Noi vrem pământ!

Spre gloria poetului și spre binele tuturor trâmbița s'a auzit și o largă transformare a intervenit în structura țării.

Pentru Coșbuc satisfacția a venit prea târziu, el a concretizat însă cel dintâi într'o superioară formă artistică nevoia acestei transformări.

În vuetul orașului în care s'a zămislit euritmia versurilor sonore el mai purtă cu sine un fir ascuns, o neîntreruptă chemare pasionată, puternică. Eră dragostea de ai lui, rămași acasă, acolo în înfundătura dela Hordou, dorul de Năsăudul copilăriei cu grănițerii și cu plopii, erau amintirile ce se deslăpiau din neguri și-i băteau la geam în nopți de insomnie. Ce crize, ce sbuciumări, se vor fi deslănțuit în acest suflet sensibil purtat în pribegie, ce valuri de îndoieli îl vor fi străbătut în saltul vertiginos care l-a dus dela dascălul Tănăsucă până la filozofia sanscrită și la terzinele lui Dante? De câte ori nu va fi privit înapoi, de câte ori nu l-a oprit în drum pâlpierea sângelui din vine, de câte ori nu l-au durut poverile misterioase ale moștenirii din strămoși? În astfel de clipe optimismul lui țărănesc cădeă înfrânt:

Mai trăești și-ți merge bine
 Vechi străjer, nu m'ai uitat?

E de mult de când n'am stat
 Ulmule, sub tine.
 Tot aici? Amar e gândul
 Veşnic nemişcat să stai:
 Vezi de-atunci eu alergai
 Lumile dearândul!
 Ce te miri? Eu vin fârtate
 Trist aşă şi liniştit —
 Sunt bătrân! M'au obosit
 Căile-alergate.
 Tu cântai şi'n depărtare
 Eu priveam râzând pe lunci,
 Cum m'am cumiñit de-atunci
 Râd aşă de-arare!..

Cu cât se strângea mai tare cercul oraşului împrejurul lui
 cu atât mai des îl cercetau vedeniile de demult ca o blândă
 muştrare uneori, ca o adiere caldă şi binefăcătoare câteodată:

In vaduri ape repezi curg
 Şi vuet dau în vale,
 Iar plopi în umedul amurg
 Doinesc eterna jale.
 Pe malul apii se 'mpletesc
 Cărări ce duc la moară,
 Acolo, mamă, te zăresc
 Pe tine 'ntr'o căscioară.

Coşbuc se gândia acasă cu stăruinţă, cu patimă. Nu numai
 că nu era desrădăcinatul care şi-ar fi ucis trecutul, dar îşi
 scurgea vieţa de fiecare clipă din acest trecut, eră o fire con-
 servatoare ale cărei rădăcini erau mai puternice decât copacul
 însuş. El era Ardeleanul nedesfăcut de glia lui, — de sigur nu
 în sensul barbar şi inoportun al unui regionalism miop scos la
 suprafaţă uneori în zilele noastre de către drumeţi întârziati ai
 şcolilor ungureşti, pe care sunt convins că s'ar însărcina bu-
 curos să-i scuture şi să-i treacă prin botezul unităţii de suflet
 aşă cum a cântat-o el, dar ardelean prin strânsa legătură cu
 toată comoara de simţire a acestui minunat colţ de pământ.
 In interiorul lui dela Bucureşti, alături de o soţie devotată şi
 de un copil adorabil pe care-l iubiă cu o dragoste fanatică de

părinte, eră o atmosferă de simplitate și cuviință severă ca în vrednicele familii ale vechilor dascăli ardeleni, podoaba intelectualității noastre de ieri. Ardealul l-a tulburat încontinuu cu toate problemele lui culturale și politice. Le urmăria cu priecere și devotament. La procesul Memorandului din Cluj studenții de la București au venit cu poezia lui «*In opressores*» răspândită pe foi volante miilor de asistenți, un patetic strigăt al iredentei:

Dumnezeu ni-e într'ajutor,
Dacă și el e de-al lor,
Nu-l mai vrem ocrotitor
Ne 'nfrățim cu iadul.

Granița, Coșbuc n'o mai putea trece înapoi, nu se prezentase la serviciul militar și contă ca dezertor din armata austriacă. Se ducea însă în fiecare vară la Predeal și când îl vedeam la București toamna ne spunea cu un zâmbet obosit că a fost până la stâlpul de frontieră și că l-a alungat de acolo un jandarm cu pene de cocoș. Ce furtuni mute vor fi bătut atunci în adâncurile din care au țâșnit accentele sumbre de baladă? Abia prin anii 1910 o amnestie colectivă i-a deschis poarta. Cu ce dintâi tren s'a dus la Năsăud și apoi înfrigorat a luat centrele noastre dearândul. Mi-aduc aminte la Sibiu, când a călcat întâi după douăzeci și câțiva de ani, palid, bolnav, neurastenic, copleșit de amintirile tinereții, voluptatea revederii îl durea. Se nemerise tocmai o serbare culturală, lume dimprejur eră adunată într'o sală de conferință. Mi-a cerut să-l duc acolo, fără să suflăm un cuvânt. L-am dus. S'a retras într'un colț de balcon și s'a pitit să nu-l vadă nimeni. Privia cu un tremur de pleoape în toate părțile, la țărani din Rășinari, la costumele dela Săliște, la ceata de preoți, brâne albastre, brâne roșii... O mișcare s'a produs subit în sală, cineva l-a recunoscut, lumea întregă s'a ridicat în picioare să-l vadă, să-l aclame. Deodată un glas de popă tărăgănat a început cântecul și într'o clipă femei, bărbați, copii s'au asociat și a cântat toată lumea și cântă și el plângând:

Pe umeri pletele-i curg râu,
Mlădie ca un spic de grâu
Atâta mi-e de dragă...

În inima lui Coșbuc a svâcnit cu putere idealul împlinirii hotarelor. În poezia lui *Spadă și Corăbii*, dedicată A. S. Principelui Carol, pe vremea când mic copil îl vedeă jucându-se în parcul Castelului Peleş, el întrevede sfârșitul luminos de epopee.

Cu glas de proroc, despică taina vremilor :

Și eu și-acei ce pe a vieții cale
De patru ori făcurăm drum mai lung
Decât al tău, mai pot spera să 'ajung
Să văd pe culmi izbânda vieții tale?
Tu crești acum voinic și Dumnezeu
De nu-i măhnit pe noi ca să ne bată
Cu ce-a știut mai aspru el vreodată,
Să bat' un neam, vai neam român al meu,
De ce chiar tu să ai o judecată
Așa de grea? — de nu-i măhnit pe noi
Cu bine-ți va sporl 'ndelung și anii
Cu braț voinic îți vei oprl dușmanii
Și'n lupte vei conduce-ostași eroi.
Visăm și noi, visăm de mult voinicul
Ursit să scape-o fată de 'mpărat,
Cum făt frumos ursit a fost s'o scape
El iar o să ridice-un neam furat
De-ai săi dușmani și-aproape aruncat
Subt bulgării 'nmormântătoarei sape.
Veni-va el și peste munți și ape
Sumeț, va stăpâni în vest și'n ost
În inimă-mi o știu, o știu eu bine!
Și va veni, și-un timp dorit,
Când cele 'nguste-și vor mări cuprinsul,
Când cele ce au fost joc vor fi 'ntradinsul
Și nu ne va 'ngrădi 'n puteri învinsul
Șirag de munți.

Tu Rege prea mărit,
Al vremilor de atunci, Tu mândre nume,
Voi fi'n mormânt cu suflet tresărit,
Știind că'n lupte porți cumplite săbii
Și drum, măreț tu dai schimbatei sorți
Că'n larg pe Pontul Euxin Tu porți
Unite'n stol puternice corăbii.

Minunea visului s'a împlinit, Coșbuc însă și-a profetit și

prăbușirea lui, el n'a mai fost să cânte isbânda: balada cea din urmă.

Viforul năprasnic l-a frânt lângă groapa copilului lui, în zilele de umilință când Bucureștii gemeau sub călcâiul invaziei dușmane și când poetul rătăcià ca un spectru din Infernul lui Dante cu ai cărui fiori și-a încins ani îndelungați tâmplele cărunte.

Ce a fost Coșbuc în evoluția noastră literară? Să ni-o spuie el:

Sunt suflet în sufletul neamului meu
Și-i cânt bucuria și-amarul.

Noi stăm smeriți în fața geniului creator al neamului care și-a răscumpărat cu jertfe actul de justiție de care s'a împărtășit, și acum când stăruie înaintea noastră umbra lui Gheorghe Coșbuc îi închinăm și ei cuvintele scrise pe mormântul marelui florentin în Biserica Santa Croce:

Onorate l'altissimo poeta!

RĂSPUNSUL D-LUI G. BOGDAN-DUICĂ

Domnule Coleg,

Dacă Academia Română nu ar fi singurul colț de pământ românesc, în care egala îndreptățire este într'adevăr realizată în mod ideal, anume: lăsând, firește numai faptei literare, libertatea cea mai nemărginită, mi-aș îngădui să Te întreb pentru ce ai întârziat prilejul de a Te ascultă vorbind despre Gheorghe Coșbuc așa de frumos, precum ai vorbit acum înaintea colegilor care Te așteptam calzi și respectuoși? Dar nu mai întreb; întâiu, din motivul arătat; și apoi, dintr'al doilea motiv: gloria lui Coșbuc nu a așteptat acest discurs, precum nici gloria D-tale nu l-a așteptat pe al meu. Și Dumneata ai confirmat numai un adevăr vechiu; și eu confirm alt adevăr, mai nou, dar tot atât de sigur. Totuș, formalitățile noastre sunt academice; și trebuie să fie serioase; și deaceea Te rog să-mi dai voie să Te discut și eu pe D-Ta, cam în acelaș chip în care D-Ta ai discutat geniul lui G. Coșbuc.

*Sire,
Domnilor Colegi,*

Dați-mi voie să rectific întâiu credința că O. Goga ar fi rășinărean curat. El este și de aiurea. Bunicul său, țăran care-i semănă bine la față, trăia încă în Crăciunelul de sus, de pe Târnava-mică, un sat mic, curat românesc. Acolo poșta ajunge prin Cetatea-de-Baltă, despre ale cărei furci dela anul 1848 copilul poet a ascultat, în Crăciunel, povestiri groaznice.

Copilul țaranului târnăvean, tatăl poetului, a învățat carte la liceul din Blaj, cu al cărui bacalaureat a trecut la teologie; apoi s'a făcut preot la Rășinari, unde s'a căsătorit cu fiica preotului I. Bratu, născătoarea poetului (1881, 1 Aprilie, stil nou).

Tatăl poetului eră un suflet gingaș; povestitor vioi, cu cuvântul colorat; bucuros de oaspeți vorbăreți ca și el; senin; privind gânditor vieața, căreia însă nu-i cerea daruri pozitive.

Mama, care trăește încă, este o femeie cu cultură germană serioasă; în tinerețe a avut curajul să încerce a ține conferințe; a publicat și versuri, în *Familia* și în alte reviste, cam pe la anul 1880. Acum vieața fiului său bătrâna o urmărește din liniștea unei case vechi, din «ulița popilor» din Rășinari.

La Crăciunel părintele Goga aveă o moșioară. Aici, vara, veniă adeseori poetul, ca să simtă — fără să o caute — poezia câmpenească. Pe acolo zilele erau încă pline de plângerile foștilor iobagi liberi deabiă de vreo 35—40 de ani; de truda clăcașilor; și firește luminate și de mulțumiri plugărești. Pe acolo serile bunilor oameni de pe Târnăvă erau moi, calde, parfumate de busuioc și tămâiță; și pline de basme, de superstiții.

Deacolo curg în operă notele sensibilității fragile, tulburate chiar și de cele mai ușoare ciocniri cu realitățile.

Decât șesul molcom, altfel te crește, însă, muntele. La Rășinari este munte; muntele-i aspru; el dă nervilor soliditate; iar aceasta îi dă omului îndrăsneală.

Indrăsneala este chiar proprie tuturor rășinărenilor. Comuna este foarte veche. Dacă comuna nu eră bine alcătuită pe la anul 1223, cum pretind istoricii sași, la 1383 eră, deoarece atunci, în Ianuarie, ea încheiă cu Sașii o tocmeală de traiu pacinic. Dacă ei făceau pace la 1383, înainte făcuseră, de sigur, războiu; deci fuseseră energici și războinici rășinărenii¹⁾.

Rășinărenii au luptat pentru vieață; apoi pentru drept; abiă

¹⁾ La 1382-83 eră vorba de *Walachi circumsedentes* și ale lor *furta, incendia, spolia, morticina*, și o pace *in perpetum*. Valachi cu care se tractase erau: *Fladmir, Schuka, Petril Schereban, magnus Neg, Schereb, Rodbansch, Thomas, Oldamar Straw, niger Bansch*; apoi: *Kende Knez, Lud, dives Neg, niger Radul, David, Stanbescht, Drowgysch, Dragner Bobusch*. — *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. II, p. 566.

târziu pentru credință și cultură. Cultura pătrundeă fără îndoială și dela orașul săsesc, a cărui proprietate eră satul, și în care rășinărenii aveau de împlinit obligațiuni, peste cari ochii lor ageri zăriau și părți de cultură nouă. Cultura aceasta abiă atingeă însă vechiul tip românesc al vieții patriarhale: cu rusticitatea-i religioasă, cu stânele și cu oile cele multe care pășteau în vreo douăzeci și cinci de munți, cu juzii lor serioși, sumbri ca și pădurile munților. Deaici s'au abătut și în poezia lui O. Goga: oile și răbojul lor, juzii lăcrămători la împăratul și poezia pădurii clocotitoare. În aceste ecouri răsună caracterul vechiei regiuni oierești și luptele sale.

Ca sat de margine, Rășinarul s'a mai ținut și în contact ne-ntrerupt cu Țara românească. Țăranii, fruntașii, popii, rugați, rimși de Sași, plecau adeseori în Țară, să aducă limbă despre ce mai vrea și mai face Vodă sau Turcul. Pe lângă astfel de limbă, ei aduceau însă și alte bunătăți: aduceau legăturile cu Țara», care, pe rând, ne trimiteă astfel frânturi din vieța sa ntăritoare.

Lupta a fost grea și de puțin folos. Dar îndată ce ocupațiunea ustriacă a înlesnit vieța țărănească, lupta a reînceput. La 1717, 1736, 1753, 1777, 1784, 1786 s'au dat lupte și hotărîri, chiar i dela împărăție, cari arată că și rășinărenii cei mai din urmă rau tot neobosiți. Faptul că mai apoi episcopul ortodox s'a șezat în sat, i-a dat Rășinarului mare lustru. Dinainte, dar mai les de-atunci, satul a luat parte și la luptele religioase, în cari reoții intrară cu autoritate.

Despre țăranii din Crăciunel și despre țăranii și popii din Rășinar Goga ne vorbește în *Voi veniți cu mine*, și, certându-se în versuri cu Duiliu Zamfirescu, în *Strămoșii*¹⁾:

Mi se plâng ciobanii de călcări de lege
Și-mi suspină 'n noapte rugă de ciasloave.

Sau:

Sunteți fără număr, popi cu bărbi cărunte,
Cu lumina scrisă 'n frunțile senine,
Cercetași de codri și păstori de munte,
Ceată nesfârșită, voi veniți cu mine.

¹⁾ Din *umbra zidurilor*, 1913, p. 74, 78.

Dintre popii aceștia, din timpurile mai apropiate, din dinastia de popi a Rășinarului, cunoaștem pe preavrednicul protopop Sava din veacul XVIII, ale cărui cărți, scrise de el, se află la Academie; și pe S. Popovici-Barcianu, autorul unei gramatici românești-nemțești, de pe care, în copilăria mea, în clasele a treia și a patra primară, și eu am învățat întâiele elemente de limbă germană, la școalele «normale» din Brașov. Drept este că se învăța greu de pe gramatica aceea! Dacă bunicul de pe mamă și tată nu au fost ca aceia, ei au dus totuș înainte tradiția unei familii bine adaptate scopurilor vieții naționale a satului.

Așa se lămurește cum în opera lui Goga respiră și șesul ardelenesc, și muntele ardelenesc, și toată vieța lui plugărească, oierărească, popească; respiră așa încât începutul cărților lui de versuri a fost și este tipic, caracteristic, *regionalist*.

O odraslă atât de bine întemeiată în calitățile nației sale ardelenesti nu se putea frânge în școalele Ungurilor, la care a dus la vârstă de nouă ani — în liceul din Sibiiu — unde, ca repede reacțiune, se concretizară întâiele versuri cari preamăriau opinca. Un prieten al familiei simți din ele talentul și îi dăruî un Eminescu în ediția lui T. Maiorescu.

Pe la vârsta de cincisprezece ani poetul scria și publica *Familia*, în *Tribuna* și în alte gazete ardelenesti.

Pe atunci Ardealul era scuturat de frigurile memorandumului înaintat la Viena aceluî împărat nesimțitor, care se 'ntoarsese somnoros pe cealaltă ureche. Sibiiul clocotia. Rarele întruniri populare din Hermannsgarten erau mânioase, hotărîte. Amintirile cu revoluția sclipiau din ochi și se fărâmau în pumstrânși. Eu le-am văzut! La acele adunări poetul a luat parte, adus chiar de tatăl său. Versurile lui răspundeau revoluției la acele chemări desperate ale nației, despre care, odată, după marele proces, Dr. Jancsó Benedek, care asistă pe estradă lângă mine, îmi șopti la o adunare: «Acum văd ce primejdii sunt sunteți!»

Printr'o împletire de simple și totuș bizare întâmplări, pentru primirea simțirilor noastre scăpărate de epoca aceea, O. Goga a formase o receptivitate alimentată chiar și de autori ungurești. Poetul Petöfi fusese și pentru el un apostol al libertății; Mi-

száth, pictor mare al vieții dela țară, îi zugrăvise și lui țărani; iar posomorîtul Madách îi dase predilecția sa pentru tenebrele vieții.

Conflictul dintre sufletul românesc și cel unguresc se desfășură energic, din liceu încă. Rezultatul a fost că poetul a părăsit liceul unguresc și a trecut la cel românesc din Brașov, adică la liceul cu spiritul cel mai liberal și cel mai dacoromânesc de pe atunci.

Când colegul nostru s'a ivit, apoi, chiar în centrul aceluia unguirism, contra căruia acum eră așa de închinat să lupte, la Budapesta, el a dus în mijlocul tinerimii universitare propria sa frământare, care nu s'a revărsat numai în articole trimise ziarului «Tribuna», ci și în versuri.

Dar acolo, la Budapesta, se mai lămură și altceva. Din întâiul volum al poetului, dar mai ales din volumul al doilea, contrastul dintre oraș și sat apare la el ca fond grav al unui conflict sentimental foarte tulburător. Orașul nenumit al tulburărilor cântate de el a fost Budapesta: Vechea idilă ardelenească se văieră pe trotuarul ei, în umbrele acelei metropole atât de potrivite să aducă în inimi scârbă și blestemuri pe buze. Pentru ca nici cugetarea filosofică să nu-i lipsească acestei lupte de orientare în babilonia vieții moderne, s'a 'ntâmplat ca tocmai acum Schopenhauer să-i sporească poetului scârba de om, iar Nietzsche să-i așeze sub ochi o lupă de studiu critic cel puțin tot atât de ageră. Eu am însă impresia, că *atunci* cei doi filosofi nu i-au putut înlesni o proprie concepție, care să se poată ridica din vâltoarea sentimentală spre o culme oarecare, dela care vieța să-i apară mai înțeleasă în *toate* formele ei și sufletul să-i rămâie mai obiectiv, mai liniștit. Întors acasă de pe câmpul întâiei ciocniri cu orașul modern, neliniștea sentimentală a continuat, sprijinită de lectura din Dostoiewski, din a căruia mare milă socială ceva esențial a rămas statornic și în sufletul poetului român.

În astfel de împrejurări solul patimilor și al milelor sale caută un mijloc de expresie tuturor atitudinilor care le simțea ivite în conștiință. Strângând în juru-i un număr de frați de identice sânguințe, O. Goga întemeia acum *Luceafărul*, juvenil în câteva numere, apoi luând mereu-mereu un aer de revistă venită la timp, care se impuse. Aceasta a fost odihna sufletească, pe care

nici influențele nouă literare: nemțești, franțuzești și italie-nești, nici știința germană, căutată câțva timp la Berlin, nu o mai putură umbri. Acum, la Budapesta și la Berlin, crescú acel bloc de poezii, pe care, odată, autorul însuș mi le-a numit mie o «monografie sufletească a unui sat din Ardeal», cu toate colorile, cu toate figurile lui, cu toate florile pe care originalul grădinar le-a cules din acel sat, din țara aceea cu intimități pe atunci puțin cunoscute Românilor din regat.

Dacă țara aceea, atunci, ar fi fost mai bine cunoscută, volumul nu ar fi surprins chiar atât cât a surprins. Aceasta o știu din discuțiile ce le-a provocat în București, unde mă aflam luând parte la ele și unde personal poetul încă nu eră cunoscut, deoarece în București, întâia oară, el fusese abia cunoscut vreo două săptămâni înainte de publicarea volumului. Cum pentru el, ecourile literare trimise din București sau din țară erau, până atunci, numai trâmbețe pe hârtie, nu țipete ieșite dintr'o tovărășie de vieață zilnică comună, pot afirma că întâiul volum, *Poezii*, de aici nu a primit nimic, a fost deci deplin original: o îmbogățire a figurilor marcante ale literaturii noastre nu numai ca motive, ci și ca limbă, care din graiul popular și din graiul adeseori cetit și răscetit al cărților bisericesti, se alcătuiseră refuzând orice vechiu tipar, rămânând totuș înțeleș poetic, uneori cam straniu, încă neimitat, propriu până în aceste zile. Cuprinsul nou se învăluiseră frumos și în haină nouă.

Cine într'o casă veche cu rândueli concretizate calcă cu pașă așă de siguri, atrage privirile deprinse cu ghicirea fină a nuanțelor noilor oaspeți. După o astfel de intrare, eră firesc ca vecheșii și atât de puțin literara *Asociație* să-și apropie — ca secretă literar — pe poetul care înfiorase Ardealul și România.

Dar eu știu din propria vieață ce greu eră pe atunci să te simți cu duh și să trăești în acele mărunte orașe ardelenesti: cu puțină lume; în care orice demnitar bisericesc îți cerea să faci o zică el, dar nu permitea să faci ce făcea el; în care orice birtotuzit director de bancă pretindea că în proporția lefii sale — crescute din camăte plugărești — îi crescuse și priceperea politică, și neputința ta de a i-o contesta; în care cei mai mulți creștini — să le zicem așă! — auzind șuerul și văzând sclipici

ideilor moderne deschideau niște guri și niște ochi ca ai naivilor ciobani, când meteorul vâjâie focos în zare ori stelele par a se risipi din bolta azurie; în care o semicultură protejată de stat și oprită în forme de vieață fără diferențieri se oferia privirii noastre visătoare la altfel de bogăție intelectuală, la altfel de sbor al simțirii¹⁾. Lupta acestor societăți cu statul unguresc, pe atunci sigur că ține în mână o pradă care va expira în curând, contribuia, firește, la desagregarea ușor de sămănat într'un mediu fragil. Deaceea volumul întâiu al lui O. Goga nu a fost numai o confesiune estetică, ci o piatră de oprire, de consolidare, aruncată în fața monstrului care urmăria acolo pe toți și care-și zicea: stat maghiar unitar.

Stările acestea meschine de o parte, iar de alta tiranice, îl chemară pe poet și pe tărâmul luptelor politice, pe cari nu am nici un motiv să le urmăresc aici, cari sunt bine știute tuturor. Firește, ca toți Ardelenii dinainte de 1916, a proclamat și el unitatea culturală, despre care, de mult încă, statul său deatunci știa că va deveni și politică. Ideea dacoromână apăruse clară și în poeziile lui O. Goga. Și eu mă mir și astăzi cum de procurorii maghiari nu au zărit-o și nu au cerut să o judece. Pentru ura lor textele constituiau probe suficiente de condamnare. Mai apoi, ideea dacoromână a călăuzit viu, permanent, politica colegului nostru. Dar despre politica sa, aici nu se vorbește!

Domnilor Colegi,

Dacă-mi dați voie să caracterizez acum poeziile care au răsărit din om și de subt situația politică descrisă — cum iese o făină albă de supt piatra grea de moară, care strivește grăunțele, Vă rog să-mi îngăduiți întâiu a bănuî, ca să zic așa, celula sentimentală, din care ele au trebuit să iasă, chiar așa cum le cunoaștem. Examinați-o scurt în scurtul fragment *Așteptare*:²⁾

— Nu vine!..

S'au deșteptat toți *demonii* din mine,

S'au deșteptat în *volbură nebună*,

¹⁾ Vezi versul: Noi suntem drumeții *piticelor* vrmei.

²⁾ *Din umbra zidurilor*, 1913, p. 156.

Un *negru stol* în suflet mi s'adună;
 Cu *răs prelung* ei dănțuesc în goană,
 Imi *sfarmă* 'n drum icoană de icoană;
 Răzbat *păgân* în templul sfânt al vieții,
 De chipuri dragi îmi *văduvesc* păreții;
 Imi samână *pierzarea* din aripă
 Și mă *despoae* clipă după clipă!..
 Vin tot mai mulți *întunecând* pământul,
 Și vântul
Desfrâului cu flăcări de otravă
 Mă *arde* 'n zbor pe fruntea mea *bolnavă*,
 Când patima, o *ne 'mblânzită fiară*,
 În inimă mă sap' adânc din *ghiară*,
 Și blestemând îmi strigă din ruine:
 — Nu vine!..

Un fapt simplu: «nu vine», bate 'n suflet; și o volbură de idei și cuvinte se pornește descoperind o sensibilitate, care nu se stăpânește, care 'nvie icoane de spaimă, de durere, de depreziune. Cuvântul despre «templul sfânt al vieții» par'că se pierde 'n furtuna care bubuie ori se 'ntunecă în fiecare vers. Așa simții odată O. Goga, precumpănitor. Deaceea, ca la nici un poet român, la el se ivesc des și ard, durduie, mișcă vorbele *cutremurat, înfiorat, înfierbântând, sbuciumat, înfrigerat; tulburat, istovit, trudit; prăpastie, beznă* și altele, apoi din volumul al doilea, ceva mai domoale: *minte sbuciumată, gând fără popas, inimă bolnavă; fulgerat de o clipă, tresărit de înfiorare, strivit de groază; suflet pustiu, în el cu tigri, șacali, himere, și altele, și altele*: cuvinte speriate din suflet sperios. Este firesc ca un astfel de suflet vieța să-i pară o goană, o vrășmășie, rășboiu și nimicire; ca gândul să caute mereu o scăpare, este firesc să vedem cum *nădejdea* — pentru sine sau pentru nație — este căutată în toate părțile: în graiul *Apostolului*, în armele lui Ștefan Vodă (*Dela noi*), — în cântecul lui Laie (*Lăutarul și La groapa lui Laie*), în copilași (*Clăcașii și Copiilor*); în viitorul vifor înfricoșat al *Plugarilor*, în «codrii verzi și 'n negrele ogoare» (*Cântăreților dela oraș*), în «picătura de lumină din geana zorilor» (*In codru*), și că rareori numai, și abia târziu — în volumul al treilea abia — să se pogoare în el acea liniște care să accepte în mod precumpănitor *arta pentru artă*.

Nu vreau să zic că la început gândul acesta ar fi fost exclus; nu: dar la început are mai puțin loc de joc. La început luptând cu copleșirea prin ură a vieții sale și a vieții naționale, O. Goga nu este *numai* poet. Tulburările sale îl fac și *publicist în versuri*, ca de pildă în *Oltul*, în *Plugarii*, în *Noi*, chiar și în *Apostolul* (strofa 5 și 6) și în *Dela noi* chiar. O impresie, o intenție adună în juru-i o serie de argumente, de amănunțimi; poezia este un complex, care rămâne vag; în vag, figura devine uneori chiar forțată, ca de exemplu: «*cetățuia de apă*» a Oltului; vagul își permite și câteva strofe curioase.¹⁾ Din fundul lor le 'mpinge însă simțirea înviforată, care tulbură logica, rămânând totuș *sentimental* foarte logică. Vagul acesta l-a dus câteodată la un retorism aprins de fantazia măritoare a sufletului sperios; dar alteori el a fost oportun pentru că 'n el se puteau ascunde toate tainele nădejdlor poetului:

Avem un vis neîmplinit,
Copil al suferinții

Durerea unui neam ce-așteaptă
De mult o dreaptă sărbătoare

Retorismul, vagul este, trebuie să fie o rămășiță dintr'un stadiu de dezvoltare primordial, peste care, la apariția *Poeziilor*, poetul trecuse.

Alături de el, împletindu-se cu el, apărură mult mai des concretul văz al acelei lumi încorporate așa de trăitor în vers, încât mai înainte aveam drept să vorbesc chiar despre regionalismul *Poeziilor*. Aceasta este partea precumpănitoare, este «monografia» conștientă a satului ardelenesc. Imprejurul *casei*

¹⁾ Exemplu:

Și fluturii sunt mai sfioși,
Când zboară 'n zări albastre
Căci roua de pe trandafiri —
E lacrimi de-ale noastre.
Iar codrii ce'nfrățiți cu noi
Iși înfioară sânul,
Spun că din lacrimi e'mpletit
Și Oltul nost' bătrânul.

(*Noi*).

Apoi vagul din strofa I din *Oltul*, despre «*nunta*» lui — cu cine?

noastre și a revederii, tehnicește logic, și altfel cald zugrăvite până la lacrima finală a vecinului, nu a celui întors din străini, eu văd adunată o lume de figuri: tata, mama, preotul bătrân naționalist, dascălul — amândoi sunt «magi» — melancolica dascăliță cu marea-i jertfă și micu-i vis, popii Ieremie, Solomon, Nae, cantorul, vecinul Niculaie, țigani Laie și Iepure, crâșmarul Niculaie și Anița crâșmărița, ciobănelul Sandu dela stână, chiar și jupânul Barbă-Putredă cu Ida sa. În medalioane bine încondeiate, cu tot sufletul, în scurte scene care acumulează înțelesul unor vieți lungi și grele, toți apar cu darul de a ne opri atenția egală, dela început până la sfârșit. Toți încheie o lume întregă, de care te miri cum de a încăput între două scoarțe. Scrisese și G. Coșbuc despre satul ardelenesc, dar el îl fragmentase în idile și balade, care nu se încheie într'un întreg; poetului O. Goga, publicistul, sociologul care este în el i-au ajutat să ne dea *simbolul întreg*, fără nici o știrbire a vieții modeste, sănătoase, umile și pline de nădejdi.

Gravă în umbra acestor figuri sătești reprezentative, se întinde în latul țării mulțimea norodului muncii sale și al pâinii tuturor: țărani cari-și macină trupurile și nevăzuți își plâng lacrimile ostenitoare. O. Goga toată inima sa le-a dat-o lor, celor de azi; lor, celor care de «veacuri umilite», de «veacuri negre» curg pe acest pământ, ca umbre de robi, de cari nimeni nu se îndură, nici Domnul, pe care, numai ca retor, ca publicist, poetul îl roagă:

In veci spre cei rămași în urmă,
Stăpâne, văzul meu îndreaptă.

(*Rugăciune*).

Spre ei altceva îl duse pe poet, nu Domnul: îl duse inimii sale omenesti; îl duse filosofia sa de origine sentimentală care din ale lor și ale sale suferințe derivase un adevăr formulat așa de cu vaier lin și de cu îngrozitoare simplitate, încât el ar putea să se așeze vrednic în orice cor al oricărui mare poet tragic grec-antic:

Amarnic ne poartă pe strâmbe cărări
Vicleana și vitreaga soartă.

(*Dela noi*)

Intr'un moment din cele mai fericite ale vieții sale poetul a încorporat acea vitregă soartă a celor mulți în *Clăcașii*, operă nemuritoare despre care voiu mai zice o vorbă. Intrebuințând iambul, care ține vorba în opreliște, în înaintare greoaie, poetul depresiv, dar nu desperat, sombru, descrie o zi de boieresc, dăltuind fiecare vorbă așa de reușit și de necesar, încât fiecare va rămâne la locul ce i s'a dat; și nici o schimbare nu ar putea să mai îmbunătățească textul; textul este perfect; și seamănă ca spirit și stil cu gravitatea lui Dante. Așa este partea întâia, cea mai frumoasă. Sentimentală, energică, trâmbițând nădejdea, partea a doua încheie demn acest rar model de stil epic românesc¹⁾.

¹⁾ In notă reproduc partea întâia:

CLĂCAȘII

Eră în miezul zilelor de vară
 Și soarele din drumul lui de pradă
 Iși trimetea săgețile aprinse.
 Din brăul lui, din haina lui senină,
 Descopciate ținte de lumină
 Cădeau sfărmate 'n pulbere de rază
 Pe revărsarea țarinei întinse
 Și ascuțiau ucigătoare suliți. . .
 — Eu le vedeam înșiruirea lungă,
 Cum gârbovită 'ncet înaintează.
 Cum stăruind prin holdă-și taie uliți
 Cerșetorind cu ochii strinși o dungă
 De nor pribeag în vânățul de zare.
 Iar secerea 'n trudita ei cărare
 Și așterneă în snopii grei de aur,
 Prisosul sfânt de binecuvântare.

— Erau clăcași: oștenii fără nume
 Ce duc războiul mare-al tuturoră,
 Cei ce se stâng în neguri și uitare
 Și cad și mor de cruda 'mpovărare
 A tuturor durerilor din lume. . .
 Erau atâți în slujba lor de clacă,
 Cei osândiți să plângă și să tacă:
 Moșnegi slăbiți, ce scris' aveau pe frunte
 Zădărnicia pletelor cărunte;
 Bărbați sfârșiți cu sufletele moarte,

Imprejurul acestei lumi poetul a adunat o natură — uneori particulară — în care mai des respiră liniștea și tristețea, care apasă greu :

Cu grele răsuflete apele dorm,
Pe lanuri dorm spicele grele;

(*Dimineața*)

din care jalea se întinde, ca negura, în noi, măbind forța depresivă a caracterului acestui volum; vezi, de pildă, pastelul *Toamna* cu puiul său de ciocârlie, golaș și bătut de vânt¹⁾.

Cu tot amarul unei vieți deșarte.
Și 'n lung șirag femeile trudite,
Cu ochii stinși, cu sânul supt de trudă,
Inaintau în cale gârvobite
De munca lungă, vitregă și crudă.
Cum se târă poporul mut de umbre
Părea o ceată tristă de 'ngropare
Și arșița cădea ucigătoare
Pe-a secerii sclipire ne 'ndurată.

— În urma lor, încet fără zăbavă,
Ca un blestem din vremuri înopstate
Ca o pedeaps'a veacuri de păcate
Veniă stăpânul glei odrăslite,
Cu zâmbetul nădejzii împlinite,
Cu pasul greu de-atâta sănătate.
Obrajii lui se aprindeau în pripă
Și 'n ochii lui ardea mânia oarbă,
Când vre-un moșneag sta locului o clipă
Tremurător cu mâneca să-și șteargă
Sudoarea grea ce-i picură din barbă.

Și se târă poporul mut de umbre,
Neputincioasă ceată de 'ngropare.
Iar când a fost în ceasul de amiază
Și le-au adus merindea lor amară
Din pâne de neghină și săcară,
Ei stau sfârșiți, cu ochii duși departe
In adâncimea zărilor deșarte.

¹⁾ Zugrăvind natura, poetul nu rămâne în margini de pastel realist ori idealist; el are de-acum în puterea sa măestria de a împinge departe dela sine realitatea pentru ca din ea, în vers, să rămâie etericul sufletesc expirat de ea, cum din floare rămâne mirosul, mirezma.

Printre acești oameni și în această natură apare, la toate cotiturile, poetul cu ideile mari care îmbrățișează omenirea sa — am văzut-o — și cu tainele-i personale, cari pică în vers liric-pur. Două fețe are aici poetul. Una-i a energiei tinerești înstrăinate de sat, încercătoare, dornică să se descarce iarăș în joc de horă, în acel *Zadarnic*, care, vorba fiind de vifor vesel, cere anapestului să înlocuească cu mișcarea sa grăbită iambul suitor încet:

Aș! M'asteptați, viu și eu cu voi
Să 'ncepem alaiul, vrăjmașul alai;

a energiei, care jocului nu-i mai ajunge; dar care, căutând un drum, se furișează în versurile cele mai stenice și — nu se mire nimeni de acest cuvânt — cele mai ardelenesti din *Cântece*; în *Cântece* este foc subt spuză, crășmarița dela Dealu-Mare îl aprinde mereu cu ochii; vicleană-i ea, viclean este el; păgân este el, când ironic ia și «psaltirea» în gura sa păcătoasă; păgână ea, că tace mereu la înjosirile pe care ironia exuberanței și a trufiei le aruncă crășmarului dus la iarmaroc; după trei zile de vieață și trei cântece cu chiot, dornic, agonice se lasă obosite în vers potolit, elegic, alte trei, cari sunt trei frumuseți ale poeziei lirice românești. Fie-mi îngăduit a cită numai una:

Dorurile mele
N'au întruchipare;
Dorurile mele-s
Frunze pe cărare
Spulberate și strivite frunze pe cărare. —
În zadar le caut
Visurile mele,
Strălucită salbă,
Salbă de măgele,
Minunată și pierdută salbă de măgele. —
Tot ce-mi țese noaptea
Zorile-mi destramă;
Mi s'a dus norocul;
Nu-l mai plânge, mamă,
La icoana Preacuratei nu-l mai plânge mamă.

Titu Maiorescu observase această latură a tinereții lui O. Goga. A crezut-o, însă, mai puternică decât o cred eu. Eu văd

că celălalt ciclu al poeziei de amor, ciclul depresiv, ciclul tragic precumpănește: este ciclul decepției, care lasă între poet și amor o «noapte» de învălire și durere, fondul (numit precis în fiecare poezie) din *Părăsit*, *Despărțire*, *Invins*, *Solus ero*, *Noapte*, cu prometeica sbatere care înțelege că «îngerul cu ochii limpezi are drept să fugă de vulturul patimei sale.

Constatam mai sus talentul epic din *Clăcașii*. Exprim mirarea că el nu a produs chiar de atunci mai mult. Totuș, văd că, având a învălui un sâmbure liric puternic, el obține cel puțin două balade ale amorului dureros, în *Priveag* și în *La stând*, care, prin densitatea pasiunii izbucnitoare, par'că prepară pe *Ion Crâșmarul* (tot dela Dealu-Mare, ca și *Cântece*) din volumul următor.

Opresc aici observările asupra volumului întâiu, despre care multe s'ar putea spune încă, despre care am spus numai că trebuie, ca să-l pot limita de către al doilea.

În acest volum poetul altruismului apare și mai bine cucerit simțirilor sociale. Cântecul său, acum el și-l trimite să-și «înfrățească rostul cu țărâna», pentru ca pe urma lui să «rodească pământul»; dar nehotărît între oraș și sat, își pare odată chiar «al nimănu» (*Prăpastie*), deși este și al satului și al orașului.

Idila satului se află și aici; însă *Cosașul* toamnei secetoasă este «povestea mare a mânilor nerăsplătite; *Un om*, îngropat cu legătură împrumutată, este o tragedie amețitoare a mizeriei țărănești; *Graiul pâinii* țipă; poezia volumului adună încă odată durerile lumii rurale.

Mila de orașul ascultat cu aceeași înțelegere produce contrastul din *Prăpastie*; din *Inviere*, grandioasă vedere feroasă, a întrupării în lup a foamei, care chiamă în ajutor, chiar din brațele soției și din căldura cuibului tânăr și cald; și ceva mai puțin ghețos, mai mângâios, din *O rază*. Poezia orașului este mai aspră, mai strigătoare.

Și ei, și celei dela sat, O. Goga îi așterne aceeași temelie simbolizată în sămânța lui *Cain*, care este o sinteză de filosofie etică și socială, sinteză poetică, firește, întrebuintând, totuș, un cuvânt (dela Hobbes încoace) celebru: «războiul tuturor», pe care poeticește îl derivă din zestrea care ne-a lăsat-o Cain. C.

să n'audă, ca să nu mai audă plânsul fraților și din sate și din orașe, plâns care-l frânge, alt mijloc n'ar fi decât realizarea unei faimoase figuri poetice din Homer, din Pindar, din Horatiu: *Ossa supra Pelion*, care la Goga sună astfel:

Bieți munți bătrâni! Voi gemeți azi de jale...
De-atâtea ori v'aș fi mutat din cale,
Voi stavila atâtor visuri moarte!
V'ași prăvăli azi munte peste munte,
Intre pământ și cer v'aș face punte
Să n'aud plânsul fraților departe!

Observ scurt că, și aici, în vreo două rânduri, fondul social aduce cu sine tonul publicistic în înțelesul arătat mai sus¹⁾.

Desfăcute de acuitatea fondului social, descris și rămas în licărire la orizont, artă pură, fără intrusiune de umbriri sociale sunt și aici — puținele, frumoasele balade cari dau volumului o notă ardelenescă caracteristică. *Strădinul* este un misterios din lume întors la vatra părăsită, ca și poetul; *De demult*, cu popa, cu juzii, cu căprarul Radu Roată, cari scriu jalba la împăratul, reînvie trecutul rășinăresc despre care am povestit; iar *Ion Crășmarul* este balada tragică a sufletului ardelenesc primitiv, decepționat, nimicitor în prăbușirea sa, în afectul său descărcat cu dărâmbitoare energie; la multe acel suflet renunță, la anumite trebuințe morale, niciodată; dacă ele pier, piere tot! Așa vrea acel suflet, pe care O. Goga l-a prins în balada sa fără pereche, și — pentru ardelean mult mai caracteristică decât chiar și ale lui G. Coșbuc. Balada are și o perfectă motivare psihologică: A nu mai vedea răul este o plăcere; este o plăcere foarte pozitivă a înlătură cauza întristării; este plăcerea nimicirii, uneori (dar nu aici) a crimei.

Deaceea, din amândouă cauzele, îmi iau voie ca într'o notă mare să mă opresc încă la balada aceasta unică în literatura noastră²⁾.

Poezia propriului suflet, confesiunea poetică, ocupă cam tot atât loc ca și cea determinată de împrejurimea socială. Confesiunea se mișcă între cei doi poli demonstrați la volumul

¹⁾ In *O țară știu* (1907) și *In munți*, idea daco-romană cu viitoarea *Cântarea cântărilor mele*.

²⁾ Vezi anexa.

anterior: al depresiunii și mai rar al seninătății, al exuberanței vesele. Elegia cea mai intimă, abia indicată în *Fecunditas*, curge dureros și dulce în *Cântecele mele* caracteristice și pentru modul de fericită creațiune a poetului¹⁾; mișcată de pustiirile vremii ea plânge în: *Zile rele*, în *A fost odată*, în *Sufletul* și în *Esti singură*, în *Noi ne întâlnim*, în *Cântece*, în *Răsună toaca*, în *Revedere*; față de acestea abia putem citi mulțumitul *Carmen*, care vede natura sub prizma iubirii, din care și noi suntem fragmente erotice — poate o amintire de concepția identică a lui Schopenhauer. O mulțime de nuanțe s'au lăsat pe aceste cântece de iubire, ca niște sclipiri de argint blând pe o haină ce o simți cu ochiul: elegantă, văluroasă, încântătoare.

În acest volum mai apar, rod al unui nou fel de vedere, câteva creațiuni de un epicism bizar, romantic, pe care nu văd cum l-aș putea deriva exact, complet din psihologia poetului și care poate să fie datorit unei influențe străine. Mîticul din *Asfințit* se poate încă socoti modificare a unui motiv de baladă populară²⁾; dar *Rapsodiei*, care surprinde, i-se pot pune întrebări de ordine logică (deși este poezie), de rezerve față de limitele iraționalului sau exaltării sentimentului în poezie; iar despre *Frumoasa cea din urmă* mărturisesc că nu o pot concepe ca simbolizare a pierderii frumuseții antice; ar fi un simbol prea căutat, prea fantastic, decât să se poată acorda cu liniștile linii clasice. Însă acest gen a rămas o încercare de moment și nu mai apare; multe fantazii avântate și-au îngăduit adeseori astfel de jocuri trecătoare de virtuozitate.

Recolta volumului al treilea este strânsă din patru ani (1910 până 1913). Și, totuși, poetului îi pare o înstrăinare:

Tu, minunată poezie
Uitatul meu ostrov de flori,
Imi mai deschizi tu poarta mie,
Când mă întorc din pribegie,
Străin cu pași rătăcitori?

De astădată poetul însuși se clasează: semn că el își dă mereu seamă despre semnificarea fiecărui vers al său.

¹⁾ Cf. p. 98. 99. 103. 108.

²⁾ La V. Alecsandri *Soarele și luna*.

Lumea cea veche nu dispare. *Coarde vechi* este aici capitolul ei. Lumea veche revine cu neistovita mândrie de neam (*Voi veniți cu mine, Scrisoare, Strămoșii*) și cu intimitatea muncitorilor umiliți (*Carmen laboris*) cântați, cea din urmă dată, cu avânt; cu un delicat basm despre *Doindă*, care se anină în codri, dându-le poezie; și cu ardeleanasca comparație elegică a *Inimei* cu făgădăul odată mult cercetat de ortaci, azi însă gol.

Lumii vechi îi atribuiu și cele trei mișcătoare, gingașe elegii, cu care cartea începe și în care — în *Agonie* — poetul însuș își constată evoluția într'un vers scris cu mare părere de rău:

Te-ai dus, sărmane suflet de la țară!
Și-o să mă știu străin la tine 'n casă.

Acum mai departe de sat, poetul se află în largul lumii. În capitolul *Din umbra zidurilor*, el cântă *Parisul*, care nu-l încântă, dar îl uimește; aruncă renașterii și culturilor mai vechi priviri impresioniste; din ce a fost și ce este în lume se alege cu adevărul că oamenii sunt «farisei» îmbrăcați în «blândețe de evangheliști»; și respins de aspectul lor, câteodată, și-aduce iarăș aminte de visul satului său dela munte.

Altă lume largă se ivește în ciclul *Cântă apele*, în poezia mării, lângă valurile căreia câteva intimități poetice-psihologice (*Gândește-te și Eu stau la mal*) descoper deacum măeastra puțință de a oprî în coaja cuvintelor tresăririle cele mai fine și mai de moment ale sufletului; intimitățile ne fac să credem, că acesta este bunul drum nou, nu cel bizar din *Aeternitas, Furtuna, De profundis, Lacul și Scrisoarea ta*.

În capitolul *Clipe* drumul cel nou duce la un seceriș bogat de astfel de momente de senzație. Aici poetul — care are și autocritică permanentă — ne vorbește însuș despre deliciul noii poezii în progres de interiorizare, de deliciul «cântecului necântat»¹⁾, ferit de lume, tănuț ca o caldă comoară care nu trebuie risipită²⁾:

Cum te-a 'nchis zăvorul tănuțirii mele,
N'ai căzut în mreaja gureșelor vine.

¹⁾ Căntecele mele.

²⁾ Pag. 102. Vezi și p. 108 (*Taina*); p. 99 (*Poetul*).

Impletit din patimi, coborît din stele,
Cântec de-o vieață, nu te știe nime.

Despre personalizarea aceasta a poeziei sale, despre rafinarea sentimentală, poetul știe că ea nu mai află înțelegerea cea veche, că în cântecele vechi, oglinditoare a mediului cântat, norodul ascultător s'a iubit pe sine, și-a iubit dorurile sale, nu ale poetului, care acum

— a înțeles că nime nu-i
In tot norodul adunat
Să vază lacrimile *lui*.

Tot norodul nici nu-l mai putea urmări ușor. Deoarece, de altă parte, poetul a plecat, fatal trebuia să plece înainte spre concepția la care acuitatea în creștere a simțirii fine îl ducea. Rămă caracter depresiv, ca și până aici, poetul găsește totuși expresii potolite, dulci melancoliei sale răspândite par'că în toată lumea, chemată par'că din lume și din sine în tot momentul. Acum poetul vorbește ades despre: apusul său, despre moartea care de departe-i scrie umbre pe obraz, despre toamne în cari i se pare că aude și plânsul îngropăciunii sale, despre cenușa urnei. Dar trista așteptare nu-l mai învoldurează; acum ea curge blând, elegic. Ba, morții acesteia blând-amenințătoare poetul îi găsește chiar o mângâiere: ea este numai vecinicul curs al trecerii și al reînvierii în formele variate ale macrocosmului, care la O. Goga abia acum apare legat, cu fire de raze, de suflet. Dintre momentele cari simbolizează acest limpezit mod de simțire, însemn, ca probă, numai unul, însă pe cel mai plin de resemnare duioasă: Din glastra cu cenușă poetului mort și ars va răsări floarea albă care va fi cunună cea de cununie a iubitei sglobii!¹⁾

În concepția aceasta a coerențelor macrocosmice, găsită în orele de singurătată acum tot mai stăruitoare, O. Goga se ridică la o filozofie de sentiment, care adie din tot volumul și îi dă unitate, nu de subiect ca în volumul întâiu, sau de criteriu social, ca în volumul al doilea, ci de razim pe singura filozofie admisibilă poezilor lirici: pe o filozofie găsită pe calea sentimentului, nu pe a teoriei.

¹⁾ Pagina 146.

Domnule Coleg,

Acesta ai fost ; așa ești. Din volbură răsboinică Te înalț spre seninătatea poeziei filosofizate. Înălță-te încă și dă-ne — nu cer în curând, căci deaici nu comandăm nici prozei, nici poeziei — dă-ne volumul al cărui motto să fie versurile de înălțare ce le-ai tipărit în fruntea noiei D-Tale reviste :

Eu urc spre culme... Mi-a rămas în urmă
Noroiul prins în putreda-i osândă...
Infrigurata patimilor turmă
Cu chiot lung de 'ntrecere flămândă...

Eu urc... Acolo jos în adâncime
Aud vieța ce-și întinde hora;
E necurmatul cântec din vechime.
Il știu... mai bine n'o să-l știe nime,
Căci am băut din cupa tuturoră
Și l-am plătit cu lacrimi și cu rime...

Acum, în drum când mă opresc vreodată
Și fac popas la *nouă cotitură*,
Priveliștea din înălțimi s'arată
Atât de 'ngustă, strâmtă și ciudată,
Cu valul ei de dragoste și ură,
Că orice pas de mergere 'nainte,
Imi năruie-o aducere aminte,
Imi frânge-un glas, un zâmbet, o icoană...
Din câte jos m'au urmărit în goană...
Și tot așa... de-acum o să-mi rămână
Aceaș țintă fără de zăbavă,
Să-mi ușurez povara de țărână
Să-mi cer de sus paharul de otravă!

Jur împrejur e largul care cântă.
E soare 'n cer, e sărbătoare sfântă
Și 'n vreme ce mi-a amuțit pământul,
Fiorul păcii 'n suflet mi se lasă,
Eternități îmi flutură vestmântul —
Simt Dumnezeu cum mă primește 'n casă...

Mai sus!.. mai sus!.. Cetățile de stele
Cuprind rotirea gândurilor mele,

Și ca un sân ocrotitor de mamă
O năzuință proaspătă mă chiamă:

— Neprihănită, mândră poezie,
Lumină albă, veșnic adorată,
Ascultă-mă cu ruga mea târzie,
Și fă pe veci în minte să-mi tresalte,
Strălucitoare, rece și curată,
Singurătatea culmilor înalte...

Domnule Coleg,

Cu poezia aceasta — *Din larg* — ai dat lumii o nădejde, o făgăduință. Impreună cu toată lumea noastră, suntem dornici să Te vedem totdeauna pe «culmi înalte». N'ai nevoie, știm, de îndemnul nostru; dar aprobarea noastră Te va îmbărbăta totuș. Ca amici și colegi așteptăm culmile la cari, cu D-Ta, să ne urcăm și noi. Ca tuturor celor ce promit încă, Iți zic foarte călduros: Fii binevenit în Academia Română!

A N E X A

DESPRE «ION CRĂȘMARUL»

Când încerc să-mi dau seamă de impresia ce mi-a lăsat *Ion Crășmarul*, întâia oară, îmi vine în minte un medalion de bronz, bine, dar cam dur reliefat. Așa este și Ion Crășmarul: strâns ghem, posomorit, gata de explozie, cu simțirea sprijinită în oase tari.

În crășmarul Ion ajunge la formă desăvârșită și s'adâncește până unde mai departe nici nu poate merge un motiv mai vechiu. Motivul se găsește și în volumul întâiu al lui Goga. Il atinsese atunci, încolția numai peatunci; apoi el s'a izolat și a țâșnit în sufletul lui Ion Crășmarul. Plămădirea aceasta îndelungată a operei finale este remarcabilă: Ea nu dovedește numai că motivul îi eră simpatic poetului, dar și că plămădindu-se mult timp, s'a încălzit din sufletul ce-l purtă și că apoi a ieșit din el înzestrat cu părți din acel suflet, cum morarul iese alb din moara sa. În Ion iese în lume și *ceva* din poetul lui.

Când de jele cântă Laie
Zboară cupa pe fereastră. —
Și-ași aprinde-atuncia satu,
Să-l. văd pară vâlvătaie
Ochii vineți foc să-i arză.

Cântecul înlesnește acolo expresia simțirii și-o potențează; Cântecul înlesnește fapta. Ca și în *Ion Crășmarul!*

Și altă parte din Ion se găsește în volumul întâiu; anume, în excelentul **pribeag**: Este sufletul care fuge de locul nenorocirii, dârz și moale, moale și **lăcrămând**, dârz și pribegind:

Se înalță 'n șea voinicul,
Vede-o casă 'ntre poiene
Și cu mâneca cămășii
Zvânt'o lacrimă din gene.

Dar se poate, să lăcrimeze *el*, cel tare ?

Intr'o clipă, strânge frâul
 Și-l îndeamnă 'n altă parte;
 Dărz pleoapele-și închide...
 — «Du-mă, murgule, departe!»

Pribeagul fără nume, «voinicul» este un om aspru care simte adânc : ce străznică patimă trebuie să-l zgudue pe el, ca să poată plânge o lacrimă !

Ca voinicul pribeag simte și Sandu copilandru din *La stână*, altă comoară moale ascunsă supt pădureața înfățișare a ciobanului :

Numai Sandu copilandru
 Nu se prinde 'n hora mare.
 Cântă jalnică cântare...
 Cimpoieriu-i ia de veste,
 Stă o clipă, hodinește —
 Schimbă hora 'n cânt de jale:
 — «Mândră fată, ochisorii,
 Ochisorii, obrăjorii»...
 — Se opresc în joc feciorii
 Dumerindu-se deodată.
 — Par'c'ar vrea să plâng'o fată
 Fața-i arde vălvătaie...
 Strigă Sandu copilandru:
 «Zi, căprare Niculaie,
 Zi, căprare Niculaie!»
 — Și cum arde focu 'n stână
 Și lumin'o buturugă,
 Vede baciul că lui Sandu
 Ii cad lacrimi pe glugă»...

Și pe voinicul *Cântecelor*, și pe voinicul pribegiei, și pe copilandru Sandu delă stână îi unește acelaș fel de-a simți adânc, cu tot trupul și sufletul, pe *înfundate*. Acest fel de oameni sunt atât de deși în Ardeal, încât Goga i-a în-tâlnit și în munte și în sat și pe drumul pribegiei. Sunt ! De-aceștia sunt chiar mulți de tot în Ardeal : așa este Ardealul. «Cultura modernă» abia i-a lîns inima încă nu i-a înmuiat-o ; patimile lui sunt încă agreste ; și adeseori chiar iubirea rea-i este tot astfel. Ion Crășmarul este simbolul lui, oglindă a rasei. Pe energia primitivă a rasei se aștern florile fantaziei, din ea răsare o poezie care bărbătească, și frumoasă, și gingașă.

Simpatia cu care Goga a învălit pe Ion Crășmarul i-a dat puțința de a construi și pentru noi aidoma iluziei lui.

Simplu, anunțând cu un «mi se pare» îndoielile măcinătoare ale crășmarului începe versul :

Vezi, multe păcate
 Sunt pe lumea asta,
 Lui Ion crășmarul
 I-a fugit nevasta ;
 Mi se pare, cu vătaful i-a fugit nevasta.

Amarul lui i-a împietrit par'că tot trupul. El nu mai atinge pâinea, nu mai bea apă, are un singur gând stăpân pe el. Atrag atenția asupra durerii din «fără pâne, fără apă»:

Trei zile 'mplinite
Și-a grijit amarul,
Cu obrăjii 'n palme
A veghiat crășmarul,
Fără pâne, fără apă a veghiat crășmarul.

Gândul lui se deslușește acum. Simțiți-i nuanța din vorba «lotri», care prepară pentru groznicia care va veni:

Când a fost de-a patra
Și-a chemat ortacii,
Gloată voinicească
Mi-au venit săracii;
Lotri mari din două sate, mi-au venit săracii...

Și începe acum propria nimicire: Fără *ea* nu-i mai trebuie nimic, nimic nu mai are preț fără de *ea*:

— Beți copii, de-acuma
Rău să nu vă pară
Să bem crășma toată
Până de cu seară;
Praful din toate să s'aleagă, până de cu sară!

S'au sumes voinicii
Și mi-au prins păharul,
De buți și butoaie
Mi-au golit celarul;
De cuprinsurile toate, mi-au golit celarul...

Dar prietenii l-ar mângâia cum se pricep ei și vorbesc «legănat» și-l îmbie. Tragica lipsă de conștiință despre primejdia de-aproape este strânsă aici într'un singur vers: «Cine știe—»

Zice-un baci năstrușnic
Vorbe legămate:
Bea și tu, Ioane
Bea și tu, fârtate;
Cine știe câtă vreme mai trăim, fârtate!

Dar Ion crășmarul
Bea și nu prea foarte
Și-i pare obrazul
Galben ca de moarte;
Eră răzimat pe coate, galben ca de moarte.

Colo cătră sară,
Strașina de paie

A 'nceput să ardă
Foc cu vâlvătaie:
De trei părți vărsă din crâșmă foc cu vâlvătaie!

Lui Ion crâșmarul
Nu-i mai știu de nume.
Spun că peste multe
A plecat în lume;
Cu căciula pe sprâncene, a plecat în lume...

Ion Crâșmarul este atât de *național-ardelenesc*, încât nu pot să nu citez, ca probă, o serie de cântece populare, în care se găsesc — împrăștiate — toate elementele lui. Le citez pentru cei ce *nu* le cunosc, pentru ceice nu se ocupă cu poezia populară din Ardeal, cu poezia populară cea mai plină de pasiune, putere și mândrie. Ca să nu-mi încarc prea tare notița, citez dintr'o singură colecție (Iarnik-Bârseanu).

La strofa 1:

Florică dintre foi,
Nu-ți da gura la slugoi,
Ci ți-o dă la cei cu boi.
— *Decât gazdă păcătoasă*
Mai bine slugă frumoasă,
C'a slujl un an sau doi,
Și-și va face car cu boi,
Și-o slujl o lună două
Și-și va face casă nouă!

La strofa 2:

Când gândesc, mândră, la tine,
Nu mai am inimă 'n mine;
Puțintică ce-a rămas
Mi s'a fript și mi s'a ars!
Când gândesc, mândră, la tine,
Plânge inimioara 'n mine
Ca copilul de trei zile.
Copilul plânge și 'nceată;
Inima mea *suciodată!*

Florică frumoșică
Dorul naibei tare strică
Pe mândruța ocheșică:
Nice bea, nice mănâncă
Nici trăește, nici nu moare,
Ci se uscă pe picioare

La strofa 3:

Te cunoști, mândră, cunoști
Te cunoști, te prea cunoști...
Te cunoști pe cingători
Că ești *loatră* de feciori...

La strofa 4—9:

Frunză verde pe nuiile,
 De doruțul mândrei mele
Nici în crâșmă nu pot bea,
Nici în sat nu pot ședeà.
 Frunză verde de pe soc,
Dare-ar Dumnezeu un foc
 În pădurea grindului,
 În frunza moliftului
 Să arză pân-la butuc
Dorul ei să nu-l mai duc,
 Că de când dor am purtat,
 Ca scândura m'am uscat!

La strofa 9:

Pică frunza de pe nuc
Vint'o vremea să mă duc,
 Să mă duc de-aici cu dor,
 Ca și luna printre nor;
 Să mă duc de-aici cu jele
 Ca și luna printre stele;
 Să mă duc, ca să-mi ajungă,
 Dorul mândrei să mă frângă!
 Dorul mândrei de m'ajunge,
 N'oi mai încetă d'a plânge.
 Și când eu voiu lăcrimă
 Munții s'or cutremură,
 Văile vor răsună
 Păunașii s'or miră,
 Cu jele m'or întrebă:
 «Voicelule frumos
 De ce plângi așa duios?»
 — Foaie verde, lemn uscat,
 Mândra rdu m'a înșelat!

A_C_A_D_E_M_I_A R_O_M_A_N_A
D_I_S_C_U_R_S_U_R_I D_E R_E_C_E_P_T_I_U_N_E
L_V

I_S_T_O_R_I_O_G_R_A_F_I_A
R_O_MÂNĂ A_R_D_E_L_E_A_NĂ

I_N L_E_GĂ_T_U_RĂ C_U D_E_S_F_AȘ_U_R_A_R_E_A
V_I_E_Ț_I_I P_O_L_I_T_I_C_E A_N_E_A_M_U_L_U_I
R_O_MĂ_N_E_S_C D_E P_E_S_T_E C_A_R_P_A_Ț_I

C_U_VĂ_N_T R_O_S_T_I_T I_N Ș_E_D_I_N_Ț_A S_O_L_E_M_NĂ
D_E_L_A 2 I_U_N_I_E 1923

S_U_B
P_R_E_S_I_D_E_N_Ț_A M_A_I_E_S_TĂ_Ț_I_I S_A_L_E R_E_G_E_L_U_I
D_E
A_L_E_X. LĂ_P_E_D_A_T_U
C_U RĂ_S_P_U_N_S D_E
I_O_A_N B_I_A_N_U

C_V_L_T_V_R_A N_A_Ț_I_O_N_A_LĂ
B_U_C_U_R_E_Ș_T_I

1923

MAIESTATEA SA REGELE, suindu-se la scaunul presi-
dențial, deschide ședința cu următoarele cuvinte:

«D-l Lapedatu ne va ceti discursul său de primire. Imi pare bine că în decurs numai de câteva zile am avut plăcerea de a veni de două ori printre domniile-voastre, pentru a asistă la primirea a doi membri în acest înalt așezământ de cultură. Bucuria Mea este, astăzi, cu atât mai mare, cu cât acesta al doilea coleg, d-l Lapedatu, este și Directorul Institutului de Istorie națională ce Eu am înființat la Cluj».

Apoi, adresându-Se d-lui Lapedatu, Maiestatea Sa termină cu cuvintele: *«Fii dar binevenit printre noi».*

Sire,

Domnilor Colegi,

Când, în sesiunea extraordinară, de pribegie, a Academiei noastre, ținută la Iași, în Octomvrie 1918, mi-ați făcut marea și neașteptata onoare de a mă chema în mijlocul Domniilor-Voastre ca membru activ al acestui înalt așezământ de cultură națională, ziceam, mulțumind binevoitoarelor cuvinte de salutare ce-mi adresă, ca president de ședință, mult regretatul Duiliu Zamfirescu: că vremea de așezare ce va urma fundamentalelor prefaceri ce începuseră, va impune, negreșit, cel puțin generației noastre, ocupațiuni intense și în afară de îndeletnicirile ei obișnuite. Aceasta și pentru că, adăugam, Academia Română nu va mai fi numai un simbol cultural al unității naționale, ci o vie și înaltă expresie a acestei unități chiar, ea însăș o completă și definitivă realitate.

Mai curând decât aș fi putut crede atunci, astfel de ocupațiuni se impuseră și celui ce vă vorbește. Căci, din Decemvrie 1918 până în August 1919, el trebuì să funcționeze ca Consilier pentru chestiunile istorice și etnografice pe lângă Delegațiunea țării la Conferința de Pace dela Paris, pentru ca, după câteva luni, să fie nevoit a se întoarce din nou, în aceeaș calitate, acolo, până în Aprilie 1920. Astfel obligația înscrisă în statutul corporațiunii noastre, de a ne rostì cuvântul de primire în cea dintâiu sesiune după alegere, rămase, în ce mă privește, să fie îndeplinită în anii următori. Dar lucrări nouă, mai apropiate trebuințelor culturale de ordin practic ale instituțiilor la cari fusesem chemat să colaborez și eu, mă prinseră cu totul în mijlocul lor în 1921, iar Conferința dela Genua mă ținù departe de Academie tocmai în preajma sesiunii generale de anul trecut, așa că abia acum, după aproape

cinci ani dela alegere, mi-e dat să mă pot înfățișa înaintea Domniilor-Voastre cu obligatoriul discurs de recepție. . . .

Aceasta nu e însă singura abatere ce-am fost nevoit să fac dela statutul nostru. Mai e una, pe care asemenea trebuie s'o lămuresc — aceea de a nu mă putea ocupa, în acest discurs, astfel după cum se obișnuiește și ni se impune, de viața și opera predecesorului meu în Academie. Căci întâmplarea a făcut să fiu, în scaunul ce mi s'a conferit, succesorul unui bărbat despre a cărui activitate publică din ultimii săi ani nu s'ar putea, de sigur, vorbi, fără de aprecieri și judecăți pe cari, în cunoștința de azi a lucrurilor, unii le-ar găsi, poate, prea aspre și nedrepte, iar alții, sub înrâurirea încă vie a evenimentelor, dimpotrivă, prea indulgenți și nu îndeajuns de juste.

Așa fiind, am crezut că e mai bine să las ca vremea, nivelatoare a toate, să se aștearnă peste ceea ce a fost rău și dăunător în lucrarea lui Vasilie Mangra și să scoată la iveală, mai pronunțat, ceea ce a fost, negreșit, bun și folositor în activitatea sa anterioară, activitate peste care azi sunt proiectate încă umbrele întunecoase ale rătăcirilor și greșelilor sale, pentru ca, în alte împrejurări și față de alți oameni, să se poată expune cu mai îndestulitoare cunoștință a faptelor, și judecă, cu mai mulțumitoare obiectivitate pentru o incintă ca aceea în care ne găsim, viața și opera, culturală și națională, a acestui predecesor — fanatic, dar și nestatornic în credințe, hotărît, dar și temerar în acțiuni.

Explicând și această a doua abatere dela statut și potrivit latitudinei ce el îmi dă, am ales să tratez înaintea Domniilor-Voastre, cu ocazia de față, o chestiune — *istoriografia românească ardeleană* — care ar putea să intereseze, după părerea mea, această distinsă asociațiune de învățați, nu prin noutatea contribuțiunilor la mai deaproape cunoaștere a ei, contribuțiun pe cari nu le-am căutat, ci prin punctul de vedere special din care va fi tratată și anume: că nașterea și dezvoltarea acestei istoriografii a fost determinată și îndreptată, dela început până la sfârșit, de însăș desfășurarea vieții politice a neamului nostru de peste Carpați — de luptele purtate de națiunea română

transilvană pentru restaurarea vechilor sale libertăți și drepturi, — de silințele ei, continue și stăruitoare, de a-și impune și valorifică aceste libertăți și drepturi în cadrele de Stat ale fostei Monarhii dunărene, — de trebuințele organizării sale naționale pe toate terenurile, cu deosebire însă pe cel politic și cultural.

I.

Dat fiind condițiile, anormale, în cari a trăit neamul nostru de sub fosta dominațiune, milenară, maghiară, istoriografia română ardeleană n'a trecut, domnilor colegi, prin fazele comune desvoltării altor istoriografii naționale, între cari și cele ale țărilor române ciscarpatine. Ea nu începe adică cu obișnuitele anale, pentru ca dela acestea să treacă, treptat, la cronice și dela cronice să ajungă la expunerile istorice, de erudiție și de critică, ale timpurilor moderne, ci — datorită, cum vom vedea, unor anumite împrejurări ale vieții politice românești de peste Carpați — se manifestă, dintr'o dată, în forma aceasta din urmă: erudită și critică a scrierilor lui Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior.

Căci ceace se înregistrează în deobște ca produse istoriografice transilvane anterioare — Cronica popii Vasile din Șcheii Brașovului, Cronica lui Gheorghe Brancovici și «Istoria» lui Radul Tempea — nu are nici un fel de legătură cu opera istorică a celor trei mari scriitori pomeniți, cari n'au cunoscut aceste lucrări și n'au putut deci clădi nimic pe ele. Mai mult chiar. Prin originea și natura lor, ar putea fi considerate ca stând în afară de domeniul istoric propriu zis al Transilvaniei. Intr'adevăr, Brașovul, ca viață culturală românească, a aparținut, până târziu de tot, aproape de epoca modernă, Țării-Românești și Cronica bisericii Sf. Nicolae din Șchei, scrisă de popa Vasile dela această biserică pe la 1650, după însemnările mai vechi ale predecesorilor săi și după propriile-i însemnări contimporane, a fost redactată în spiritul și după modelul scrierilor similare din această țară. Cronica lui Gheorghe Brancovici, pornită numai din interesul familiar al autorului, de a transmite posterității cunoștința vieții și activității

fratelui său mai mare, Simeon, cunoscutul Mitropolit al Românilor ortodoxi din Ardeal, Sava Brancovici, n'a fost nici măcar scrisă în Transilvania. Iar «Istoria» Protopopului Radul Tempea, redactată ca o continuare la Cronica bisericii Sf. Nicolae din Șchei, deși tratează evenimente de cea mai mare însemnătate în trecutul neamului românesc de peste munți — luptele Brașovenilor împotriva Unirii — nu depășește decât puțin cadrul unui interes local.

Dar, afară de forma, erudită și critică, sub care se manifestă, — istoriografia română ardeleană se mai înfățișează, tot dela început, și cu un pronunțat caracter polemic și militant. Faptul se explică prin necesitățile de interes național cărora a fost chemată să răspundă această istoriografie. Căci, născută cum am spus, pe urma unor anumite împrejurări ale vieții politice românești de peste Carpați, ea a trebuit să fie pusă îndată, direct și indirect, în serviciul acțiunilor susținute, atunci și mai apoi, pentru revendicarea vechilor noastre libertăți și drepturi, răpite și abolite, în cursul timpului, de foștii stăpânitori, prin uzurpare și înșelare. A privi deci aceste acțiuni în succesiunea și lăntuirea lor cauzală, însemnează a determina mai de aproape împrejurările și necesitățile de care vorbim și de pe urma cărora s'a născut istoriografia de peste munți, în forma și cu caracterul arătat.

Evenimentul capital, cu urmări norocite pentru prefacerea în mai bine și dezvoltarea în folos general a vieții culturale și, prin aceasta, a celei politice, din trecutul Românilor trăitori peste Carpați, a fost, fără îndoială, unirea unei însemnate părți a lor cu Biserica Romei, — unire pusă la cale și înfăptuită, e știut, cu scopuri politice străine neamului, dar care, din fericire, a sfârșit prin a servi interese ale noastre ale tuturor celor de dincolo, ca și de dincoace de munți. Faptul nu poate fi tăgăduit și afirmarea lui e, desigur, o banalitate. Totuș, față de anumite contestațiuni, o banalitate, dacă mă pot exprima astfel, necesară. Căci prin unire am ajuns în școlile din Apus, din Roma în deosebi, și în cele ale călugărilor crescuți și educați acolo. În aceste școli au venit ai noștri în contact cu clasicitatea greco-romană și cu oper-

istorică, medievală și modernă, din a căror învățatură au tras cunoștințe lămuritoare și edificatoare asupra originii romane a neamului și continuității lui, neîntrerupte, pe teritoriul Daciei traiane. Pe baza acestor cunoștințe, prelucrate și propagate printre cei de acasă, s'a restaurat vechea conștiință, amorfă, a latinității și autohtoniei noastre și s'a născut — prin colaborarea, de sigur, și a altor elemente și influențe — noua conștiință, vie, a drepturilor naționale. Pentru dobândirea acestor drepturi s'au formulat cererile, precise și pozitive, ale primelor manifestațiuni politice românești de peste Carpați. În cadrele Bisericii unite s'au afirmat, în fine, mai întâiu, aceste cereri și prin lupta și jertfa celui mai mare arhiereu al acestei Biserici — Ioan Inocențiu Clain — s'au impus ele opiniei publice din Transilvania.

Noua conștiință politică națională, activă și luptătoare, a poporului român de peste munți din ultimele decenii ale sec. al XVIII-lea, care trebuie privită, cum s'a arătat de curând, ca una din cele mai însemnate manifestațiuni istorice ale spiritului nostru public, provocă, în mijlocul neamurilor dominante din patrie — printre Unguri și Sași — o nestăpânită pornire împotriva Românilor și a cererilor prin cari ei socotiau că vor putea ajunge din nou în posesiunea pierdutelor lor libertăți și drepturi. Și fiindcă la baza acestor cereri erau argumente de natură istorică și juridică și anume: originea latină a Românilor, continuitatea vieții lor în Dacia și împărtășirea, odinioară, cu libertăți și drepturi constituționale egale celorlalte națiuni din țară, — acestea trebuiau cu orice preț infirmate. Astfel Românii fură prezentați, atunci mai întâiu, cred, ca un popor de obârșie nelămurită și de calitate inferioară, alături de alte părți decât cele ale patriei lor actuale și venit aici, pe furiș, în urma tuturor, spre a cuprinde și uzurpa, ei, răștinașii, prin mărնimoasa îngăduință a celorlalte neamuri, toc și rost în dauna lor — cu alte cuvinte, fără nici o îndreptățire, istorică și juridică, de a pretinde altă situațiune decât ceea ce o aveau înscrisă în legile țării — faimoasele *Approbatae et compilatae constitutiones Transilvaniae* — adică de tolerați numai, spre folosul «domnilor», cât și cum le vor plăcea lor.

Toate acestea nu erau însă, deocamdată, decât simple afirmațiuni, cari, ce e dreptul, prinseră și se răspândiră, nu numai în patrie, la cei preocupați, ci și la popoarele vecine, dar și cari cei ce le colportau și le susțineau nu erau în stare să dovedească cu mărturii solide și argumente convingătoare. Era deci în interesul stăpânitorilor să se găsească cineva, care să aducă și să prezinte, în sprijinul acestor afirmațiuni, astfel de mărturii și argumente, în mod științific. Întâmplarea făcând aceasta să nu fie nici Ungur, nici Sas, ci un German, originar din Elveția, Franz Joseph Sulzer († 1791), trăit însă multă vreme în Transilvania, ca auditor militar al armatei chesarești, apoi în Țara-Românească, unde a și murit, ca slujbitor (juris-consult) al lui Alexandru-Vodă Ipsilanti (1774—1788) și care și-a dat multă și laudabilă osteneală să cunoască mai bine și mai temeinic starea poporului nostru și trecutul său. Dar, în comunitate de sentimente, ostile nouă, cu conștiința patrioții sași, din mijlocul cărora îi era soția — fiică a patriarhului brașovean Johann v. Drauth — el se identifică până într'atâta cu preocupările politice ale acestora, încât își însușește părerile preconcepte și interesate cari circulau în mediul lui asupra originii, trecutului și drepturilor Românilor — idee de la care a pornit și s'a lăsat condus și în investigațiunile sale istorice, cum se dovedește aceasta din însăși scrierile sale și cum ne-o spune despre dânsul unul din cei ce l-au cunoscut bine — Petru Maior.

Intr'adevăr, Elvețianul acesta formulă, el cel dintâiu, teoria opera sa, foarte prețioasă de altfel — *Geschichte des transsilvanischen Daciens*, I-III, Wien 1781-2 — ca teorie, științifică, aceste expusă și susținută, părerea după care Românii s'ar fi alcătuit ca popor la Sudul Dunării, în Peninsula Balcanică de unde ar fi imigrat în Nordul fluviului, în actualele lor locuințe, numai în sec. XII și XIII. Teoria aceasta, pe care autorul se nevoi — în adevăr cu multă pricepere și erudiție — a o înfățișa în lumina dovezilor și argumentelor istorice temeinice și obiective, aveă avantajul de a explica și justifică situația de sclavaj politic și social în care fuseseră aduși și erau ținuți Românii de peste munți de națiunile dominante de aci. Deaceea, deși în opoziție cu întreaga tradiție istorică

de până atunci, scrisă și nescrisă, indigenă și străină, relativă la originea și trecutul elementului românesc nord-danubian, care consideră pe Români ca descendenți ai coloniilor lui Traian și, în același timp, ca trăitori, neîntrerupt, în părțile fostei provincii a Daciei (D. Onciul, *Românii în Dacia Traiană*, București 1902 și *Tradiția istorică în chestiunea originilor române*, București 1907), ea a trebuit să fie primită cu particular interes îndeosebi în Transilvania — printre cărturarilor și conducătorii politici ai națiunilor stăpânitoare — Unguri și Sași — ca una ce pune la îndemâna acestora cea dintâi operă științifică prin care se putea răsturna baza însăși, istorică și juridică, a postulatelor naționale și politice ale poporului românesc transcarpatin.

Aceasta cu atât mai mult, cu cât în deceniul ce urmă apariției cărții lui Sulzer se produse în Transilvania anumite evenimente de natură a crește într-o potențată măsură conștiința acestui popor — ce privește rolul pe care-l avea în susținerea vitrigei sale patrii, — însemnătatea pe care ar putea-o câștiga în această patrie prin redobândirea vechilor sale libertăți și drepturi, — schimbarea, în fine, ce s'ar produce în situația ei și a țării, în caz când ar fi pus pe picior de egalitate, în viața publică, cu neamurile conlocuitoare. Evenimentele acestea fură: întâiu — reformele liberale, de scurtă dar impresionantă durată, pe cari Impăratul Iosif II le acordă popoarelor ale și de pe urma cărora neamul românesc de peste Carpați ar fi putut fi scos de sub regimul feudal al Tripartitului werböczyan și împărțit cu drepturile constituționale ale celorrei «națiuni» politice ale Transilvaniei. Al doilea — mișcările evoluționare ale lui Horia și tovarășilor săi, dela 1784-5 și cari fuseseră amestecați, direct și indirect, mai mult decât s'ar crezut până acum, conducătorii din acea vreme ai poporului român, preoții și cărturarilor săi. Al treilea — memoriale acțiune politică pentru revendicarea drepturilor sale, înreprinsă de națiunea română transcarpatină, în mod solidar, dela 1791-92, cu acel temeinic, conștient și demn memorandum politic, numit, cam în batjocură, de un adversar contimporan, *supplex libellus Valachorum*.

Tustrele aceste evenimente, dar mai cu seamă cel din urmă, au avut darul de a provoca o mare îngrijorare, turburare chiar printre Unguri și Sași, aflați, tocmai atunci, după revocarea ordonanțelor liberatoare, într'o acută dispoziție de reacționism, în vederea reîntronării și asigurării pentru totdeauna în viitor a poziției lor, privilegiate și dominante, — poziție clădită și amenințată, pe cât de neașteptat, pe atât de serios, prin efemerile reforme iosefine. Căci, în cazul când postulurile politice naționale române, de egală îndreptățire la viața publică a țării, reclamate prin *Supplex libellus*, ar fi fost cerute, numărul cel covârșitor al Românilor și, negreșit, valoarea și calitățile ce ei afirmaseră în ultimul timp pe terenurile unde propășirea nu le putuse fi cu totul împiedecată, trebuiau să fie, pentru acei ce până atunci profitaseră exclusiv de munca și jertfa acestui popor, serioase motive de îngrijorare, de turburare, cum s'a vădit aceasta în desvoltarea mai târziu a vieții publice din Transilvania. De aci necesitatea pentru dânșii a unei serioase lupte împotriva cererilor române, nu numai pe teren politic, ci și științific. Și de aci prilejul bine venit ca noua teorie istorică a lui Sulzer, privitoare la origina balcanică a poporului român, să fie pusă în serviciul luptelor politice, prin acei sciitori ai timpului, care se făcuseră exponenți ai concetățenilor sași și unguri în acele lupte — ca Johann Carl Eder (1760—1811), Martin Bolla (1751—1831), Michael Lebrecht (1757—1807) și alții, mai puțin runți, rămași necunoscuți.

Scrierea celui dintâiu — *Supplex libellus Valachorum cum notis historico-criticis*, Claudiopoli 1791 — oglindește perfect starea de spirit — de ură și vrăjmășie — în care se găsea atunci, națiunile stăpânitoare ale Transilvaniei față de poporul român în genere și de revendicările lui în particular. Cu cartea aceasta a lui Eder nu e expresia unei voci izolate, fără ecou, ci o scriere polemică și militantă, răspunzând totul sentimentelor și intereselor politice din acel moment al concetățenilor săi sași — scriere oficială, anume redactată în seama reprezentanților acestora în dieta țării, ca să poată avea firmă, cu ajutorul ei, punct de punct, cererile românești. Aceste dizertațiile, rămase nepublicate, ale lui Martin Bolla (*Dis*

tatio de Valachis qui Transilvaniam incolunt) și Michael Lebrecht, ca și răspunsurile, păstrate în ms. ale municipalităților din Brașov și Sebeș, sunt dovadă de gradul în care revendicările noastre au trebuit să preocupe cercurile politice ale Ungurilor și Sașilor, pentru ca fruntași intelectuali ai lor, ca scriitorii mai sus citați, întâiul rectorul Piaristilor din Cluj, al doilea membru al Capitlului evanghelic din Sibiiu, și corporații întregi orășenești să se simtă obligate a trata chestiunea acestor revendicări în mod științific — cu argumente istorice și filologice.

Prin publicația lui Eder și prin discuțiile pe cari învățații sași și unguri ai timpului le întrețineau în jurul «problemei valache», teoria istorică a lui Sulzer a trebuit să se facă cunoscută, mai întâiu și mai bine, în Transilvania. Totuș, nu pe aici a pătruns ea în lumea științifică străină și nu prin scrierile numiți a ajuns să se impună acesteia. Acela prin care teoria aceasta s'a răspândit în afară și s'a valorificat sub raport istoric a fost un Transilvan, ci un Șvab, născut în Ungaria, dar ducut în Germania, la cea dintâiu Universitate a timpului, cea din Göttingen, ca elev al vestitului August Ludwig Schlözer (1735—1809), și trăit la Viena, ca secretar la Cancelaria aulică transilvană de acolo, — Johann Christian Engel (1770—1814). Căci prin operele acestuia, cel mai serios și valoros, pentru timpul său, istoric al țărilor fostei Coroane ungare, învățat cu bogată cultură specială și superior spirit științific, teoria lui Sulzer, modificată în sensul că admigrarea e pusă în secolul al IX-lea, așa dar înaintea cuceririi maghiare și colonizării sești, a pătruns ea printre învățații din afară și s'a impus. Și aceasta prin cele două mai cunoscute nouă scrieri ale sale: *Commentatio de expeditionibus Trajani ad Danubium et origine Valachorum* (1794) și *Geschichte der Moldau und Wachei* (1804), — cu deosebire însă prin ultima, care a fost și rămas, vreme de-un secol pentru străini și mult timp chiar pentru ai noștri, scrierea critică de căpetenie privitoare la teoria noastră națională.

Abia așa dar se formulară, în scris și în tipar, într'o perioadă către Capul Statului, argumentele pe cari se sprijiniau stulatele politice-naționale române din 1791-92, și se ri-

dicară, împotriva lor, din toate părțile, într'o întreagă literatură, contra-argumentele prin cari adversarii de veacuri tirdeau să distrugă baza, istorică și juridică, a acelor postulate. O adevărată ofensivă politică-literară, față de care învățații români ai vremii simțiră o datorie de imperioasă necesitate națională și de onoare științifică să ia atitudine hotărâtă în apărarea vechei tradițiuni istorice, susținând, în acelaș mod erudit și critic, latinitatea și autohtonía noastră și apărând în acelaș mod, polemic și militant, drepturile avute și cucerite, dar contestate și refuzate poporului român. Și, din noroc, tocmai atunci, între puținii cărturari ai neamului, se găsiră câțiva, cari, prin întinsa și temeinica lor învățătură, prin patriotismul lor cald și luminat, prin temperamentul lor vif și militant, prin stăruința lor neogoită și neobosită, erau în măsură să îndeplinească, cu cinste și cu demnitate, acest rol: întemeietorii istoriografiei române transilvane — Samuil Micu (1745—1806), Gheorghe Șincai (1754—1816) și Petru Maior (1760—1821).

Aceste au fost, domnilor colegi, împrejurările vieții noastre politice și necesitățile de interes național ce au determinat nașterea istoriografiei române ardelenice. Numai cunoscându-le putem înțelege ceea ce am voit să explicăm prin expunerea lor mai deaproape — forma, erudită și critică, și caracterul polemic și militant, în cari s'a manifestat și s'a înfățișat de la început această istoriografie, în scrierile marilor săi întemeietori. Ce fel aceștia și-au îndeplinit, fiecare în parte, sarcina impusă de împrejurările și necesitățile arătate, adică cu ce pregătire, cu ce mijloace, cu ce pricepere și cu ce zel, e cunoscut și nu e cazul să insist aici. Ceea ce trebuie relevat este numai că trei chestiuni i-au preocupat în mod particular: continuitatea gineea romană a neamului, continuitatea, neîntreruptă, a vieții sale în Dacia și raporturile de drept între Românii autohtoni și Maghiarii cuceritori. Cea dintâiu, spre a dovedi că suntem nu numai cei mai vechi locuitori ai patriei, ci, în acelaș timp și cei mai curați și direcți descendenți ai coloniștilor lui Traian și populației romanizate prin ei. Cea de a doua, spre a dovedi că atât Maghiarii, la așezarea lor, cât și Sașii, la colonizarea

ne-au găsit acli, cu o vechime de aproape o mie de ani. Iar cea de a treia, spre a dovedi că dominațiunea ce-o exercitau Maghiarii asupra Românilor de peste munți e întemeiată, nu pe supunerea acestora prin cucerire, ci prin răpirea și abolirea, ulterioară, prin uzurpare și înșelare, a strămoșștilor lor libertăți naționale și drepturi politice.

Tustrei — Samuil Micu, Gheorghe Șincai și Petru Maior — au tratat în scrierile lor aceste chestiuni, cu argumente istorice și filologice, fie de sine stătător, fie în conexiune cu altele. Iar dacă dela aceste chestiuni speciale, ei au trecut la studiul vieții bisericești și celei politice, în cadrul istoriei generale a neamului, au făcut-o pentru a dovedi, mai mult decât cereau interesele politice ale momentului, dezvoltarea unitară, sub raport sufletesc, a poporului românesc și destoinicia lui în a-și fi putut organiza și conduce — împotriva tuturor adversităților soartei — o vicață politică proprie, independentă. Din nefericire însă această monumentală operă istoriografică, nefiind publicată, în cea mai mare parte a ei, decât mai târziu, atunci când scopul practic pentru care fusese întocmită se îndeplinesc, rămase, pentru contimporani, ca și îngropată. Ea n'a influențat deci decât prea puțin în afară și nu atât cât ar fi putut înlăuntru — la Români: prin scrierile lui Petru Maior, cari, singure, văzură, la timp, lumina tiparului, ca să se poată infirmă prin ele părerile reprezentanților autorizați ai contrarilor — Sulzer, Eder și Engel, iar, mai târziu, Kopitar (Bartolomeu, 1780—1844) și alții.

Dacă însă întâmplarea, legată, de sigur, de împrejurări, dar și de voința hotărîtă a omului, a făcut din acesta, din Petru Maior, singurul exponent al lumii învățate române din acea vreme în polemica istorică cu adversarii numiți, ceea ce i-a dat lui înalta autoritate științifică și morală de cares'a bucurat, la contimporanii și, cu deosebire, la urmașii săi, a fost valoarea particulară a scrierilor sale, mult superioare, ca spirit științific — și o putem spune — aceloră ce cunoaștem dela tovarășii și predecesorii săi, Gheorghe Șincai și chiar Samuil Micu. De ceea scrierile aceste — atât de solide ca informație, ca argumentare și ca interpretare — au rămas, multă vreme, izvorul bogat și nesecat din care s'a adăpat istoriografia noastră pentru

susținerea mai departe — ori de câte ori necesitatea s'a ivit — a bazelor istorice și juridice pe cari s'au sprijinit, din început, postulatele politice ale luptelor noastre naționale. Căci ceea ce timpul a irosit din scrierile lui Petru Maior e numai accesoriul — exagerări explicabile pentru vremea aceea, teorii dovedite în urmă ca eronate, păreri personale și fără actualitate mai târziu. Esențialul însă a rămas și a intrat în circulație mai întâiu prin scrierile polemice ale urmașilor săi nemijlociți, apoi prin cele ale continuatorilor de mai târziu, în alte condiții și cu alte mijloace, a luptei sale literare.

În adevăr, până la realizarea postulatelor naționale dela 1791, adică până la 1848, după cum acțiunile politice ce s'au întreprins între timp pentru dobândirea vechilor noastre drepturi, aveau, la baza lor, argumentele cuprinse în *Supplex libellus*, tot așa scrierile istorice și filologice, polemice, ce s'au mai publicat pentru susținerea acestor argumente au, la baza lor, rezultatele științifice ale operei istorice a lui Petru Maior, — devenite, prin acceptare și răspândire din ce în ce mai largă, bunuri istoriografice comune, întrebuintate, ori de câte ori a fost nevoie, de cei următori. Căci, exceptând pe contemporanii lui Maior, decedați înaintea sa, Paul Iorgovici (1764—1808) și Ioan Budai-Deleanul (1770—1820), cari în scrierile lor, rămase manuscrise, — cel dintâiu în *Scurta istorie a Românilor din Dacia*, iar cel de al doilea în *De originibus populorum Transilvaniae, De unione trium nationum Transilvaniae și Hungari vi armorum Transilvaniam non occuparunt*, — au putut trata chestiunea originii, continuității și drepturilor Românilor de peste munți în mod independent, cei următori, cu toții, s'au servit în scrierile lor de opera lui Maior. Așa canonicul prepozit de mai târziu, Teodor Aaron (1803—1854) publică, la Buda, în 1828, un *Scurt apendice la istoria lui Petru Maior care începutul Românilor din Romani adevărați la mare lumind îl pune*, — iar tânărul student și publicist, de origine din Banat, Damaschin Bojincă (1801—1866), care va da, cu sprijinul moral și material al lui Iordache Mălinescu, a doua ediție — din 1834 — a *Istoriei pentru începutul Românilor din Dacia*, adăugându-i răspunsurile autorului la întâm-

pinările lui Kopitar, polemizează, ca și compatriotul său Eftimie Murgu († 1870), dar independent unul de altul, cu autorul anonim al cărții tipărită la Halle în 1823: *Erweis dass die Wallachen nicht römischer Abkunft sind*, primul în *Animadversio in dissertationem Hallensem* (Pestini 1827) sau, după titlul versiunii românești: *Răspundere dezgurzătoare la cărtirea cea din Halle* (Buda 1828), iar secundul în *Beweis dass die Wallachen der Römer unbezweifelte Nachkömmlinge sind* (Buda 1830).

În sfârșit, când procesul nostru politic cu Ungurii se găsea în ajunul rezolvării sale prin urmările revoluțiunii dela 1848, Simeon Bărnutiu (1808—1863), spiritus rector al acestei revoluțiuni, în memorabilul său discurs, rostit la 3/15 Maiu, în adunarea dela Blaș (Al. Papiu-Ilarian, *Istoria Românilor din Dacia superioară*, ed. 2-a, II, 307—363) trată chestiunea raporturilor dintre Români și Maghiari, din punct de vedere istoric și juridic, după scrierile marilor săi predecesori, adică după Maior. Cuvântarea aceasta, capo-d'operă a elocinței politice române, cum a numit-o Aron Densusianu, nu e decât chintesența ideilor ce s'au agitat și frământat în această privință la Români în ultima jumătate de veac. Ea poate fi deci privită, cu toată dreptatea, ca ultima manifestare a istoriografiei române ardelenne din prima parte a sec. al XIX-lea. Căci, cu realizarea postulatelor dela 1791-2, istoriografia aceasta își încheie rolul pe care i l-au impus împrejurările vieții naționale de până atunci: de a fi stat, direct și indirect, în serviciul acțiunilor purtate de Românii transcarpatini întru dobândirea libertăților și drepturilor lor.

II.

Intr'adevăr, domnilor colegi, când aceste libertăți și drepturi fură câștigate, chestiunile ce preocupară până 'n acel timp istoriografia noastră transcarpatină au fost lăsate deoparte, căci altele, în funcțiune de noua situație politică dobândită la 1848, le luară locul în lucrările celor ce se consacrară de aci înainte studiilor de istorie națională. Deaceea scrierile lui Vasile Maniu

(1824—1901) și Simeon Manguica (1831—1890), Bănățeni amândoi, privitoare la obârșia romană a neamului și la stăruința lui, neîntreruptă, în Dacia (*Disertațiune istorico-critică și literară tractând despre originea Românilor din Dacia-Traiana*, Timișoara, 1857 și *De originea, vechitatea și însemnătatea numelui de Valac*, 1866—7), ne apar azi, în mijlocul noii literaturi istorice a vremii, ca niște palide ecouri ale unor întârziate preocupări.

Iar când mai târziu, chestiunea originii și autohtoniei noastre va fi readusă în discuție cu tot aparatul criticii științifice moderne, prin operele filologice ale lui Franz Miklosich (1813—1891) și cele istorice ale lui Robert Roessler (1849—1881), cei ce vor lua, asupra-le, greaua dar onorătoarea sarcină de a se face apărătorii tradiției istorice în chestiunea așa zisă română, nu vor mai fi scriitorii de peste munți, ci învățați de aici, din țara cea veche — B. P. Hasdeu (1836—1907), A. D. Xenopol (1847—1920) și D. Onciul (1856—1923). Și aceasta nu numai pentru că între cei dintâi nu erau, acum din întâmplare, oameni de pregătire și autoritate științifică a acestora, ci și pentru că ei nu mai simțeau trebuința practică să intervină într-o discuție, care, din punct de vedere politic, nu mai avea însemnătatea de odinioară. Căci, sub acest raport situația Românilor din Transilvania fusese definitiv hotărâtă prin urmările revoluțiunii dela 1848 și nu mai putea fi schimbată sub influența rezultatelor noii polemici literare, redeschisă și pusă, ca și cea dintâi, prin intervenția preocupată a scriitorilor unguri și germani, în serviciul unor bine cunoscute interese politice.

Dealtfel, ajungerea poporului român de peste munți la egalitate de drepturi politice cu națiunile patriei foste până atunci privilegiate, fu privită de contemporani — așa cum și era — ca un eveniment de o epocală însemnătate, care trebuia neapărat înregistrat și comentat, în toate amănunțele sale, cu deplină seriozitate și imparțialitate. Un tânăr, cu adâncă simțire națională, cu remarcabilă intuiție istorică, cu temeinică cunoaștere științifică a trecutului patriei și neamului său și, pe lângă acestea, cu frumos și ordonat talent literar, care participase însuși

lucrările și acțiunile revoluționare, fie, direct, ca actor important, fie, indirect, ca observator serios, — Alexandru Papiu-Ilarian (1828—1878), concepù planul unei asemenea publicațiuni. După un preambul, tratând despre situația anterioară a Românilor și în deosebi despre raporturile lor, de fapt și de drept, cu Maghiarii, — scrierea aceasta aveà să cuprindă, în intenția autorului, în a doua sa parte, opera propriu zisă, care, în 6—7 volume, urmà să dea expunerea, completă și amănunțită, a evenimentelor revoluționare dela 1848-49 la Români din Transilvania, iar, în appendice, documentele și actele mai importante relative la materialul tratat.

Din nefericire însă, din acest măreț plan, autorul, pe atunci tânăr de abia 22-3 ani, nu putù realizà decât o mică parte. Căci din valoroasa sa *Istorie a Românilor din Dacia superioară*, nu apărù decât partea întâia, preambulul iar din partea a doua numai un singur volum, enarând evenimentele până la 3 /15 Maiu. Totuș cartea, așa neterminată, este și azi, pentru partea tratată, cea mai prețioasă scriere a noastră cu privire la revoluția dela 1848 a Românilor de peste munți. Și ea merită această deosebită distincțiune, nu numai pentru valoarea sa istorică, ci pentrucă, prin scopul practic ce urmăria, autorul erà în tradiția marilor săi predecesori istoriografi: de a servi interesele vieții politice a Românilor transcarpatini, — viață care va luà, de aci înainte, o nouă îndreptare și o mai mare desvoltare, cum se va vâdî aceasta și din modul în care se înfățișează mai departe istoriografia română ardeleană.

Căci, după satisfacția recâștigării drepturilor politice, ca rezultat al luptelor purtate în acest scop o jumătate de secol, urmă, pentru poporul român de peste munți, necesitatea validității efective a acestor drepturi în viața publică, față de cei ce le contestaseră și le refuzaseră cu îndârjire până atunci și cari înțelegeau să se opună și acum, din toate puterile, realizării lor echitabile, potrivit nouilor raporturi de drept stabilite după 1848. Ori aci se iviră greutățile, — greutăți provenite în special din puțină pregătire a Românilor de a se putea ridicà și menține, mai pe toate terenurile, alătura și împotriva foștilor stăpânitori, cari, dacă nu mai aveau, acum, de drept,

situațiile și prerogativele anterioare, continuau totuș să le dețină, în mare parte, de fapt. Se simți deci necesitatea imperioasă a organizării, cât mai repede, a vieții naționale românești în toate domeniile ei de manifestare publică — cu deosebire însă în cel politic și cultural.

Absolutismul austriac (1849—1860), care urmă revoluției dela 1848, după zdrobirea republicei Kossuthiane, și regimul restabilirii vieții constituționale în provinciile Imperiului, deci și în Transilvania (1861—1865), au fost, cum se știe, destul de prielnice acestei opere. Căci și pe terenul social-economic, prin reformele Guvernului central dela Viena, dar mai cu seamă pe cel politic și cultural, progresele fură însemnate. Instituțiile noastre bisericești, școlare și culturale, căpătără nouă forme de organizare, prin înființarea provinciei metropolitane de Alba-Iulia și Făgăraș (1853), prin restaurarea vechei Metropolii a Românilor ortodoksi din Transilvania (1864), prin întemeierea de noi institute de învățământ și, în particular, de numeroase școale poporane, prin fondarea și susținerea de societăți literare și culturale, prin alcătuirea unor clase din ce în ce mai numeroase de intelectuali, crescuți mai cu seamă la Universitățile și Academii germane, prin îmbunătățirea și răspândirea publicisticii naționale, etc.

Paralel cu această serioasă lucrare de organizare a vieții publice românești transcarpatine, începù o alta, de studii și cercetări, cu caracter științific, privitoare la trecutul nostru, în scop de a se cunoaște cât mai bine formele și aspectele vechei culturi naționale — atât cât și așa cum putuse fi ea. Prin lucrările mult eruditului Timoteiu Cipariu (1805—1887), ale devotatului său discipol Ioan M. Moldovanu (1833—1915) și ale altora, studiile și cercetările acestea se îndreptară în primul loc asupra trecutului bisericilor noastre, singurele instituțiuni prin care s'a putut manifesta viața publică românească în vremea când eram numai «tolerați» și prin care s'a susținut, în mijlocul poporului nostru din Transilvania, o cultură cu caracter propriu, național. Cu aceste studii și cercetări s'au pus bazele istoriografiei române ardeline din a doua jumătate a sec. al XIX-lea, care, părăsind, cum am arătat, vechile probleme, își puse altele, în legătură cu noua situație politică

dobândită și cu trebuințele culturale reclamate de ea. În același timp, pe lângă trecutul bisericii, încep studiile și cercetările, mai întâiu sporadic, apoi din ce în ce mai largi în ce privește cadrele și mai serioase ca valoare, privitoare la toate acele chestiuni cari constituiesc ansamblul și dau caracterul istoriografiei române transilvane din perioada de care vorbim și asupra căreia vom reveni îndată, după ce vom fi relevat mai întâiu o altă latură de manifestare a acestei istoriografii — cea special politică, determinată de radicalele schimbări intervenite în alcătuirea formei de Stat a fostei Monarhii dunărene.

Intr'adevăr, e știut că după perioada guvernării absolutiste urmă, în această Monarhie, perioada așa zisului regim constituțional, în care Românii de peste munți, cu ceace putuseră câștiga ca pregătire între timp, se afirmară, pentru întâia oară, ca element nou politic, în viața constituțională parlamentară a patriei lor, alături de națiunile conlocuitoare, cu educație și tradiție politică de veacuri. Dar noul regim, sub care ai noștri puteau fi avantajați prin numărul cel mare și prin puterea elementară de viață, nu ținū decât prea puțin. Căci pe urma alipirii Transilvaniei la Ungaria (1865) se desființă viața politică proprie, autonomă, a fostului mare Principat, iar pe urma dezastrului dela Königrätz (1866) se ajunge — prin pactul austro-ungar — la noua Ungarie, dualistă, cu viață politică unitară și centralistă. Românii își deteră numai decât seama că în noua alcătuire de Stat, fundamental prefăcută, a țării lor, nu-și vor mai putea valorifica drepturile, așa după cum ar fi putut-o face în Transilvania. În consecință ei reclamară — și cererea rămase punctul cardinal al programului lor național până la războiul unității noastre naționale — restatornicirea vechei independențe politice a Transilvaniei (sub formă de autonomie), așa cum fusese ea în decurs de aproape o mie de ani și cum o pretindeau interesele vitale ale celui mai vechiu, mai numeros și singurul de viitor popor al acestei țări.

În slujba acestui capital postulat politic se născū și se dezvoltă o anume latură, cea politică, a istoriografiei române ardelenene, aceea care aveă să susțină, pentru orientarea opi-

niei publice românești, legitimitatea, sub raport istoric și juridic, a acestui postulat. De aci scrierea lui Alex. Papiu-Iliarian, publicată în anul schimbării regimului absolutist prin cel constituțional, 1861: *Independența constituțională a Transilvaniei* (tradusă în nemțește, la 1862, de I. F. Neigebaur). Și de aci scrierea, de acelaș cuprins, a prietenului său Iosif Hodosiu (1829—1880): *Românii și constituțiunile Transilvaniei* (Pesta 1871). Din aceeaș preocupare politică națională a izvorît apoi opera cunoscută a neobositului octogenar ce era Gheorghe Baritiu (1812—1893): *Părți alese din istoria Transilvaniei pe două sute de ani din urmă* (I—III, Sibiiu 1889—91), în care se arată în ce împrejurări istorice și forme de drept public a trecut Transilvania în stăpânirea Habsburgilor, cum și ce fel aceste împrejurări și forme s'au desvoltat și păstrat, cu specială privire la situația neamului românesc, până la 1848. și de atunci înainte până la 1867, epoca dualismului, iar sub Ungaria unitară până la 1883. Și tot din aceeaș preocupare a izvorît întinsa și meritoasa colecție de acte și documente privitoare la acțiunile și manifestațiunile politicei românești transcarpatine dela 1791 până în zilele noastre (1910), a d-lui T. V. Păcățianu, numită *Cartea de Aur sau luptele politice naționale ale Românilor de sub Coroana ungară* (I—VIII, Sibiiu, 1904—1915). În fine, în acelaș domeniu de literatură istorică trebuiesc puse diferitele memorii politice ce s'au publicat la Români de peste munți în a doua jumătate a sec. trecut, — în frunte cu cel din 1881 (*Memoriu compus și publicat din însărcinarea Conferinței generale a reprezentanților alegătorilor români*, Sibiiu, 1883), redactat de Gheorghe Baritiu și în care se motivă, în chip magistral, sub raport istoric și juridic, punctul prim al programului partidului național român unitar, program atunci întocmit și publicat: autonomia Transilvaniei. Asemenea prețioasa carte de propagandă a lui Eugen Brote (1850—1916): *Chestiunea română în Transilvania și Ungaria*. București 1905 (cu o versiune germană).

Dar lipsa de perspective mai apropiate ce privește schimbarea, în folosul Românilor, a situației politice decretate la 1867, cum și politica de maghiarizare, concepută și urmărită.

sistematic și perseverent, de noul Stat ungar, dualist, siliră pe Români să-și adune și întrebuințeze toate forțele întru organizarea și susținerea luptei pentru conservarea ființei lor etnice. Terenul principal al rezistenței eră, evident, cel cultural și constă din întărirea și înmulțirea mijloacelor de întreținere, vie și activă, a conștiinții naționale. Iar unul din aceste mijloace fu opera de studii și cercetări ce s'a întreprins de atunci încoace pentru cunoașterea vieții române transilvane sub toate formele și aspectele ei. Căci n'a fost domeniu, cât de ascuns și de modest, al acestei vieți care să fi rămas necăutat și necercetat: trecutul bisericesc, școlar, cultural, al instituțiilor naționale de pe vremuri, al personalităților istorice, al diverselor acțiuni și manifestațiuni politice, al ținuturilor specific românești ca Făgărașul, Hațegul, Banatul, Bihorul, Maramureșul, — toate s'au cercetat și studiat, după putință și împrejurări. Interesul istoricilor s'a îndreptat însă, cu deosebire, spre vieța bisericească, domeniu în care s'au publicat cele mai meritoase studii ale istoriografiei române ardeleno-contemporane și în care s'au distins cei mai de seamă reprezentanți ai ei. De aceea, pentru cei viitori, caracterul dominant al acestei istoriografii, va fi, ca și pentru noi, cel bisericesc.

Nu-mi stă de sigur în putință să dau, acum și aci, un repertoriu al acestor scrieri și nici să fac o enumerare a celor ce le-au publicat. Totuș, nu voiesc să trec mai departe, fără să nu menționez, cu acest prilej, măcar numele celor mai cunoscuți din aceștia. Și anume, pe lângă cei deja citați, pe Aug. Treb. Laurian, Ioan Maiorescu, Andreiu Șaguna, Nicolae Popea, Ioan Ardeleanu, Nic. Tincu Velea, Vichentie Babeș, Alex. Roman, Atanasie Marienescu, Iosif Sterca Siulutiu, Artemiu Alessi, Gregoriu Silași, Nic. Densusianu, Ioan Pușcariu Alex. Grama, Vasilie Mangra, Ioan Slavici, Ilarion Pușcariu, Andreiu Bârseanu, Ioan Crișanu, Gh. Popovici, Ioan Mihaly, Gh. Bogdan-Duică, Ioan Sârbu, Patriciu Dragalina, Silvestru Moldovan, Ioan Russu Șirianul, Aug. Bunea, Ioan Lupaș, Elie Daianu, Iacob Radu, Ioan Ratiu, Sterie Stinghe, Nic. Sulică, Virgil Siotropa, Iulian Martian, Alex. Pop, Sever Secula, Ioan Bârlea, Alex. Țiple, Silviu Dragomir, Zenovie Pâclișanu,

Onisifor Ghibu, Ioan Mateiu, Ștefan Meteș, Avram Sădeanu, Teodor Botiș, Victor Motogna, Iuliu Vuia, Nic. Firu și alții asemenea lor, cari au scăpat, de sigur, înșirării noastre sumare și fugitive.

Opera acestor scriitori, privită în întregul ei, ca rezultat al tuturor bunăvoințelor și silințelor, dela cele mai modeste și mai puțin cunoscute, până la cele mai însemnate și mai bine reputeate, are o netăgăduită valoare științifică și constituie, în această privință, un aport însemnat la progresul istoriografiei noastre naționale în general, celei bisericești în special. Mai mult decât aceasta, ea are însă o valoare culturală. Căci publicată fiind, aproape în totalitatea ei, în reviste și ziare, cari la România de peste munți au îndeplinit, până în anii din urmă, ca și presa de aici, din vremurile glorioase ale începuturilor sale, un important rol cultural, — opera istorică de care vorbim, a fost, ca tot ce dedeau aceste reviste și ziare, deaproape și serios urmărită de cetitori, contribuind astfel, în largă măsură, la cultivarea și educația, istorică și națională, a publicului românesc cărturar de dincolo. Dar mai mult și decât această valoare culturală, istoriografia română ardeeană din a doua jumătate a secolului trecut și începutul celui prezent are o mai mare valoare morală. Și aceasta pentru că cei ce s'au consacrat progresului ei, au avut să lucreze cu mijloace adesea foarte sărăcăcioase și în condițiuni mai totdeauna foarte grele, pe cari le-au putut suplini și învinge numai prin conștiința necesității lucrării ce trebuiau să îndeplinească. E n'au dispus de mijloacele științifice și materiale, lesnicioase și bogate, pe cari le-au avut la îndemână istoriografii străini compatrioții lor bunăoară — Sașii și Ungurii. Iată de ce, privită sub acest aspect, istoriografia noastră are o valoare de ordin moral pe care n'o pot avea aceste din urmă și care întrece atât valoarea ei culturală cât și pe cea științifică. E tocce ai noștri au putut da mai de preț și mai de folos în domeniul culturii naționale într'o vreme când propășirea pe alte tere-nuri ne eră mai grea și mai anevoioasă.

De cât, din cauzele mai sus expuse, această operă istoriografică s'a desvoltat multă vreme în mod independent.

izolat, nu numai de istoriografiile celorlalte popoare din patrie, dar chiar și de istoriografia națională de dincoace, din țara veche. Căci nu e lipsit de interes a constata, împreună cu d-l Nic. Iorga, că tradițiile deosebite, în cadrele cărora s'au dezvoltat cele două istoriografii surori, au adus cu sine ca istoricii din Transilvania să rămână multă vreme străini de preocupările celor de dincoace, după cum istoricii din vechiul regat de preocupările celor de dincolo. Mai mult. Istoricii ardeleni, siliți de împrejurări a trece în patria liberă au trebuit să părăsească, mai toți, preocupările de acasă și să-și însușească pe ale celor de aci. Astfel Florian Aaron (1805—1887), Aug. Treb. Laurian (1810—1881), Alex. Papiu-Ilarian (1828—1878), Nic. Densusianu (1846—1911), Gh. Bogdan-Duică și Ioan Sârbu († 1922), spre a nu menționa decât pe cei mai cunoscuți și a lăsa deoparte pe istoricii transilvăneni formați dincoace de Carpați. Cazul fiecăruia e tipic în această privință și poate fi perfect ilustrat în sensul celor afirmate. De aceea nu vom releva decât pe acel al distinsului și prea învățatului nostru coleg d-l Gh. Bogdan-Duică, care câtă vreme a lucrat în Ardeal a publicat numai scrieri privitoare la istoria Românilor de acolo, iar odată trecut dincoace a părăsit studiile sale anterioare, dedicându-se cu totul altora — de interes și de folos mai apropiat tendențelor și trebuințelor culturale de aci.

La fel istoricii de dincoace, cu toată apropierea, colaborarea lor, în această Academie, cu istoricii din Transilvania, nu s'au preocupat decât arareori și prea puțin de problemele storiografiei române ardeleni. Cel dintâiu istoric din regat care a încălcat, cu pasiune și vigoare crescândă, terenul acestei storiografii, străbătându-l, în scurt timp, dela un capăt la altul, în toate direcțiile, a fost, cum ușor se poate închipui, cel căruia nu i-a rămas nimic lipsit de interes, indiferent deci, de trecutul neamului românesc — d-l Nic. Iorga. Cercetând mai întâiu arhivele orașelor transilvane de lângă fosta graiță, pentru studiul relațiilor politice, economice și culturale ale Țărilor Române cu Ardealul și Ungaria, d-sa a intrat dreptat-treptat și din ce în ce mai adânc în studiul vieții trecute, proprii, a poporului român de peste munți, în domenii

investigate până atunci aproape exclusiv de ardeleni. Prin aceste studii, d-l Nic. Iorga trece curând alături și înaintea celorlalți. Și aceasta grație nu numai extraordinarelor calități prin cari a ajuns să domine — cu strălucita sa personalitate și grandioasa sa operă — activitatea istorică-națională a zilelor noastre, ci și faptului că a ținut să cunoască, direct, prin sine însuși, întreg pământul strămoșesc, cu toate formele și aspectele vieții românești, trecute și prezente. Lista scrierilor sale privitoare la Românii din Transilvania e, azi, mai bogată decât a oricărui din istoricii ce s'au mai ocupat cu astfel de studii. Deaceia, înaintea tuturor acestora, d-sa a fost în măsură să ne dea — în preajma războiului pentru unitatea națională — prima mare și însemnată operă de sinteză privitoare la *Istoria Românilor din Transilvania și Ungaria* (București 1916; cu versiune franceză), în care, pentru întâia oară, trecutul lor a fost fixat și înfățișat, în cadrele organizațiilor politice sub care au trăit după vremuri, din punct de vedere național și în legătură firească cu evoluția istorică a tot neamului românesc.

Paralel cu această operă istorică propriu zisă, d-l Nic. Iorga a mai îndeplinit însă o alta, tot atât de importantă, prin urmările sale, ce privește legătura organică a celor două istoriografii naționale. Căci prin cărțile, revistele și ziarele ce publică și editează de aproape un pătrar de secol, d-sa a contribuit, cum se știe, ca nimeni altul, la unificarea vieții noastre culturale în toate domeniile ei de manifestare. Și cum între acestea, mai important, prin îndeletnicirile sale speciale, e cel istoriografic, de sine înțeles că a trebuit să dea o particulară atențiune publicațiilor din acest domeniu. Și într'adevăr, cu o râvnă și consecvență ce nu se pot îndeajuns admira, d-l Nic. Iorga a făcut cunoscut, zi de zi, putem zice, dincoace tot ce se publică dincolo, iar dincolo tot ce se publică dincoace, în istoriografia românească, deșteptând astfel, de o parte și de alta, prin căldura și autoritatea scrisului său, iubire și interes crescând pentru această însemnată latură a activității noastre culturale.

Și cum lucrarea aceasta a d-lui Iorga fu secundată și susținută de numeroși imitatori și discipoli, rezultatul a fost că unul după altul, mulți din cei ce se dedicară studiilor și ce

cetărilor de istorie națională, tinerii în deosebi, începură, după exemplul dânsului, a privi și lucră reciproc în câmpurile până atunci deosebite ale celor două istoriografii. Baza națională și morală a acestor nouă studii și cercetări fură vechile și prețioasele legături istorice ce se dovediseră a fi existat în viața noastră bisericească și culturală de o parte și de alta a Carpaților, încă de pe vremea lui Ștefan-cel-Mare și a contimporanului său din Țara-Românească, Radu-Vodă, zis asemenea cel-Mare, dar, firește, în alt înțeles și cuprins. De aci s'a trecut apoi la alte chestiuni ale istoriei noastre de peste munți, pentru ca, după o continuă conlucrare de ani de zile, studiile și cercetările acestea să ajungă a constitui unul din cele mai de seamă câștiguri dobândite pentru înfăptuirea unității culturale române. În acest mod legătura organică între istoriografiile noastre de dincoace și de dincolo fu realizată, iar împreună lor dezvoltare în viitor asigurată, oricari ar fi fost piedicele ce s'ar fi pus în cale.

Dar nu numai de istoriografia din țara cea veche a rămas, atâtă vreme, istoriografia ardeleană izolată în evoluția sa, ci, cum s'a spus dejă, și de cea a popoarelor conlocuitoare din patrie — Ungurii și Sașii, cari, lucrând totdeauna în condiții și cu mijloace mai avantajoase și mai bogate, posed istoriografii cu tradiții seculare și la un nivel superior aceleia a noastre. Cauzele izolării de cari vorbim trebuiesc căutate, în primul loc, în faptul că, cu rari excepții, istoriografii unguri și sași n'au voit să recunoască poporului român transcarpatin rol istoric în trecutul țării lor, decât din momentul când acest popor a dobândit și el libertăți și drepturi constituționale egale lor. În consecință, pentru epocile anterioare, socotit fiind ca tolerat numai și fără vreo înrâurire culturală și civilizatorie, el a fost, obișnuit, desconsiderat ori, în cel mai bun caz, ignorat, chiar și în acele modeste manifestări ale vieții publice, în care ar putea avea totuș o acțiune proprie, națională. Ori, cum preocupările istoricilor ardeleni se îndreptau în deosebi către aceste în urmă, ei n'au putut trage prea mult folos din scrierile istorice ungurești și săsești, de unde și interesul mai redus al lor pentru ele.

Pe de altă parte cece se putea găsi în aceste scrieri mai cu îmbelșugare și anume: știri și lămuriri relative la organizarea și viața națională a Românilor din Transilvania și Ungaria în Evul mediu, la situațiunea de șerbie politică și socială creată lor după aceea și la relațiile de tot felul dintre Ungari și Transilvania cu Țările Române «transalpine» n'au interesat pe ai noștri, cei de dincolo, în chip deosebit, decât mai târziu și atunci pe al doilea plan. Dealtfel chestiunile acestea, care privesc pe Români, n'au format obiectul îndeletnicirilor istoricilor unguri și sași în măsura importanței lor și n'au fost tratate totdeauna cu obiectivitatea recerută. În asemenea condiții, natural că între istoriografia română ardeleană și între istoriografiile alogenilor noștri de azi — unguri și sași — n'au s'au putut stabili legături mai apropiate și mai profitabile ambelor părți, decât doar prin reproducerea în reviste și ziarele timpului de acte privitoare la Românii de peste munți, din colecțiile de documente, ungurești și săsești, mai vechi.

Totuș, în timpul din urmă, tineri istorici ardeleni, în cercetarea cu rezultatele și tendințele istoriografiei naționale de dincoace, care, mai bine de două decenii, utilizează, după putință, literatura istorică ungurească și săsească, în special publicații de documentare, pentru studiul relațiilor cu Transilvania și Ungaria, au luat contact mai de aproape cu aceste istoriografii căutând în ele știrile și lămuririle privitoare la trecutul poporului nostru de peste munți, sub raporturile mai înainte arătate. Tendința aceasta s'a manifestat, simultan, și la istoricii unguri și sași — dintre cari țin să menționez aici pe cunoscutul editor al izvoarelor istorice transilvane și ungare, dr. d-l Andreiu Veress. Iar contactul acesta reciproc se accentuează așa fel înaintea războiului că putem spune cum că și în această privință se făcuse apropierea necesară între istoriografia română ardeleană și cele alogene — apropiere, care, continuând a se desvolda, ar fi dus, cu timpul, la acea legătură fără de care istoriografia noastră nu-și va putea completa lacunele desvătării sale, atâta vreme, izolate.

* * *

Aceasta este starea în care se găsiă — în desvoltarea sa — istoriografia română ardeleană la începutul secolului prezent, în preajma războiului mondial. Progresele realizate erau, negreșit, însemnate, iar serviciile aduse cauzei culturale, pentru susținerea cu succes a luptei de conservare națională, remarcabile. Cu toate acestea, împrejurările și mijloacele cu cari aveau să lucreze cei ce se dedicau studiilor istorice erau încă, dincolo, așa de grele și de reduse că, dacă n'ar fi intervenit marile prefaceri politice ale zilelor noastre, numai printr'o stăruitoare și îndelung răbdătoare lucrare, istoriografia română de peste munți și-ar fi putut îndeplini rolul pe care-l avea pentru promovarea, până la capăt, a năzuințelor noastre de atunci: unitatea culturală și, prin aceasta, cu timpul, cea politică, a neamului. Din norocire însă pentru noi, schimbările de cari vorbim au intervenit mai curând decât am fi crezut, punându-ne, dintr'odată, în măsură de a putea înfăptui, acum, în chip mai viguros și repede, ceea ce, înainte vreme, n'am fi putut realiza decât în mod lent și îndelungat.

Intr'adevăr, domnilor colegi, istoriografia română ardeleană, a cărei naștere și desvoltare a fost, cum s'a putut, sper, învedere, din cele premerse, în funcțiune permanentă de evoluția vieții politice a poporului nostru de peste Carpați, va trebui să se resimtă adânc, în desvoltarea sa viitoare, de recenta ordine stabilită pe pământul strămoșesc. Căci, cu nouăle forțe și mijloace dobândite, ea va putea, continuând o tradiție deja seculară, să stea, mai mult decât până acum, în slujba idealului actual — politic și cultural — al neamului: de a reprezenta acli, la Dunărea-de-Jos, pentru îndeplinirea misiunii noastre istorice și potrivit genului, latin, al rasei, cultura și civilizațiunea romană, pe care, acum, pentru întâia oară dela așezarea și constituirea noastră ca popor, în aceste părți de lume, am fost puși în stare să le putem înfăptui, liber și de noi.

Pentru aceasta istoriografiilor noastre de peste munți vor trebui să cerceteze și studieze, mai întâiu, cu amănuntul și temeinic, viața poporului român de acolo, sub laturile ei mai puțin cunoscute, scrutând, în acest scop, istoriografiile naționale ale popoarelor alogene, Unguri și Sași, — să întindă, apoi, câmpul

investigațiunilor lor asupra relațiunilor de tot felul ce au existat în trecut între Transilvania și Ungaria deoparte și Țara Române de alta, pe baza, în deosebi, a aceluiaș întins și neploatat încă material istoric, — să caute, în fine, a scoate în evidență și a pune în valoare, cu toată iubirea și interesul ce conștientă poartă, elementele cu caracter propriu, național, ale vechilor culturi și civilizațiuni românești. Căci oricât de modeste ar părea ele unora, pentru noi sunt tot ce poate fi mai prețios: ca produse, în împrejurări istorice atât de nefavorabile, ale genului asimilator și creator al rasei noastre, merită a distinge și caracteriză, în evoluția lor viitoare, noua cultură și civilizațiune românească, de culturile și civilizațiunile străine, întemeiate și susținute de alții, de sute de ani, pe acest pământ strămoșesc, — culturi și civilizațiuni, cari, oricât ar prețui în valoare în sine, nu sunt și nici nu pot fi, prin natura și scopurile ce le-au călăuzit și le călăuzesc, apropiabile nouă.

Lucrările aceste, aci numai schițate, vor trebui deci să se cătuească programul de viitor al istoricilor români de pe amunți, program, care, în nouăle împrejurări ale vieții naționale, va putea fi satisfăcut mai cu înlesnire și mulțumire, deoarece mai tot ceea ce ne lipsia ori ne eră chiar spre pierdere în activitatea noastră istorică de până aci, ne stă acum la dispoziție. Universități nouă, pentru pregătirea științifică, în spirit național, a viitoarelor generațiuni de istorici, — societăți culturale, pentru răspândirea cunoștințelor privitoare la trecutul nostru și pentru cultivarea sentimentului istoric în mijlocul poporului, — instituțiuni speciale, pentru progresul studiilor istorice române, cum este și aceea întemeiată prin generoasă munificență și înalta preocupare patriotică a Majestății Voastre, Sire: Institutul de Istorie națională dela Cluj, și altele.

Mai presus de toate însă, instituțiunea chemată a promova studiile de istorie națională la Români este Academia noastră, care, de peste o jumătate de veac, susține, cu toate mijloacele ce i-au stat la dispoziție — științifice, materiale și morale — și cu toată autoritatea și prestigiul pe care i l-au câștigat, asigurând cei ce au lucrat la îndeplinirea scopurilor sale — liniștea tuturor celor cari la noi s'au devotat cercetării și stă

dierii pământului, trecutului și graiului românesc. Căci nu este nici unul din aceștia care să-și fi câștigat merite mai deosebite cu astfel de cercetări și studii și să nu fi fost chemat a colabora, direct sau indirect, la lucrările Academiei noastre, ori măcar distins, într'un fel sau altul, pentru silințele sale, — cum a fost și cel ce are onoarea a vă vorbi și care ține ca și cu această solemnă ocazie să reînnoască mulțumirile sale recunoscătoare domnilor colegi ce i-au acordat binevoitoarea lor încredere, chemându-l, acum cinci ani, printre dânsii și să trimită, în acelaș timp, ca ultim ecou al cuvântării sale de primire în corpul academic, omagiul său respectuos memoriei scumpe și neuitate a celor ce au plecat de atunci dintre noi, în lumea mai bună și mai fericită a liniștei celei veșnice.

RĂSPUNSUL D-LUI I. BIANU.

Domnule Coleg,

Oricât este de natural ca, după alegerea și chemarea unui nou coleg în acest cerc restrâns de cărturari, să ajungem la această oră a solemnității primirii lui, oricât această oră este cerută de statutele instituțiunii și amintită nouilor aleși de cei însărcinați cu paza bunelor regule scrise, — totuși ora aceasta nu este lipsită de emoțiuni, atât pentru mirele zilei cât și pentru colegii cari consacră, pentru toată viața lor și a lui, în mod solemn, asocierea noului ales la lucrarea comună, la împlinirea înaltelor datorii morale, pentru cari ne aflăm aici, în sânul acestei instituțiuni culturale, cea mai înaltă a neamului nostru.

Emoțiunea este naturală pentru noul venit, care intră acuma, formal și solemn, sub legătura și apăsarea nouălor sarcini și răspunderi, spre cari adeseori însuș a râvnit, iar alții a fost atras de alții și pe cari trebuie să le împărtășească, de acum înainte, cu colegii în a căror frăție este primit, nu numai pentru viața lui întreagă, ci și departe, în viitor, după sfârșitul acestei vieți. Căci, Domnule Coleg, făptuirea noastră aici — nu trebuie să uităm niciodată — se desvoltă sub privirile neîncetate ațintite ale părții celei mai instruite a neamului nostru, a cărturarilor, cari adeseori nu sunt cei mai iertători și câteodată nu sunt cei mai buni.

Emoțiunea noului venit este deci firească, dar firească este și emoțiunea noastră, a celor vechi, cari te chemăm — cum am fost chemați și noi — și te întâmpinăm, cu iubire, cu dorințe și cu speranțe, la pragul acestei incinte, în care vă oferim un scaun, spre a fi între noi — *inter pares* — o nouă putere de muncă, de gândire și de înțelegere. Această chemare, această întâmpinare solemnă aici, este și pentru noi un fapt de răspundere și prin urmare de emoțiune.

Astăzi emoțiunea între noi — între d-ta care vii chema aici și acel însărcinat să-ți spună cuvântul de bun venit — este și mai firească decât de obicei, din mai multe cauze speciale.

Ești chemat aici, mai întâiu, ca să sfințești singurul scaun profanat în această incintă prin rătăcirea, dureroasă pentru noi toți, a unuia care n'a știut și nu s'a putut ține la înălțimea convenită în vremile grele, când eră dator să păstorească turme pe căile mântuirii și să stea drept ca purtător de lumină și de întărire sufletească în fața furtunii.

Ai fost ales și chemat, apoi, între noi, în zilele de mare durere în sesiunea extraordinară, ținută la Iași, în Octomvrie 1907 când țara până la Siret eră încă sub apăsarea călcâiului inimicilor cuceritori.

La aceste firești și puternice pricini de emoțiune se adaugă coeficientul personal — legăturile noastre de conlucrare aici. Nu mă pot împiedeca de a-mi aduce astăzi aminte că cinci ani încheiați (1903—1908) ai lucrat aici, în serviciul colecțiilor Academiei, că de atunci au trecut două decenii, că din tânărul așezat, liniștit, cuminte, care descifra, cu răbdare și atențiune, vechile documente ale trecutului nostru, din care împreună am publicat în 1907 seria celor 227 documente rămăsești din anii 1576—1632, publicație pe al cărei titlu din exces de modestie — nu ai voit să ți se pună numele — că din acel tânăr de acum douăzeci de ani s'a făcut bărbat, profesorul universitar, istoricul de astăzi, care a avut ocazia să-și slujească țara și neamul în împrejurări de cea mai mare însemnătate după marele războiu.

Amintindu-mi toate acestea și multe altele, nu mă sfiesc recunoaște emoțiunea care mă stăpânește, când vin să-ți spun cuvântul de bun venit între noi.

Domnule Coleg,

Ne-ai vorbit în frumoasa d-tale cuvântare de astăzi despre *istoriografia română ardeleană în legătură cu desfășurarea vieții politice a neamului românesc de peste Carpați*. Eră natural

eră potrivit să vorbești astăzi despre acea istoriografie, care nu a fost scrisă pentru fala și plăcerea de a povesti faptele moșilor și strămoșilor, nici pentru delectarea nepoților și strănepoților. Acolo, istoria, câtă s'a scris, eră armă de luptă împotriva morții naționale amenințătoare, eră pârghia de înălțare a conștiinței neamului, cotropit de străinii năvălitori pe pământul nostru strămoșesc; acolo, secolii lungi și grei au trăit ai noștri numai în puterea amintirilor nescrise, în puterea credinții și a conștiinții în dreptul lor etern de stăpânire pe ținuturile moștenite. Când istoria scrisă s'a arătat, ea n'a făcut decât să afirme și să întărească ceea ce eră știut și simțit în adâncurile sufletelor și conștiințelor.

Pentru a ne vorbi despre această istoriografie erai indicat în mod firesc, atât prin pregătirea d-tale cât și prin situația în care te afli acum.

Te-ai dedicat dela început cu dinadinsul studiilor istorice naționale, pentru cari am încrederea că vor fi contribuit să te fixezi și cei cinci ani de tinerețe petrecuți în biblioteca Academiei, pe lângă lecțiunile și lucrările de școală ale mult regretatului nostru Onciul. Intr'adevăr, dela 1903 monografiile d-tale istorice se țin șir neîntrerupt, începând cu Radu-cel-Frumos, Vlad-Vodă Călugărul, Ștefan-cel-Mare, Damaschin Episcopul și Dascălul, Episcopia Strehaii, Cetatea Sucevii, Mihai-Vodă Viteazul, Radu-cel-Mare, Mihnea-cel-Rău, până la marele nostru învățător al tuturor — Petru Maior

Ani îndelungați ai condus lucrările Comisiunii Monumentelor Istorice și ai supravegheat frumoasele ei publicații — *Buletinul* și *Anuarul* — de o bogăție neprețuită de informațiuni și de studii asupra glorioaselor rămășițe artistice ale mult prea puțin cunoscutului nostru trecut. Studiile, notele și adăugirile d-tale, ca redactor al acelor publicații, le dau mare valoare și aproape pe toate paginile lor se vede și se simțeste atențiunea luminată, preciziunea, siguranța și mulțimea cunoștințelor d-tale împrăștiate în ele.

Inzestrat cu această pregătire, te-ai avântat apoi până sus, spre Nicolae Bălcescu, îndrăsnind să faci față de mărețea lui Epopee asupra Marelui Voevod lucrarea pe care o încearcă arhitectii sau sculptorii față de monumentele capo-d'opere

mutilate sau rămase neterminate. Pătruns de spiritul marelui scriitor și al epocii povestite de dânsul și întărit de siguranța deplinătății cunoștinței izvoarelor istorice din cari s'a adăpa Bălcescu, ai continuat partea finală a operii lui, pe care sfârșitul lui dureros nu-l lăsase s'o scrie.

Bogăția și siguranța culturii d-tale istorice, liniștea și seninătatea judecăților d-tale — fiind, din fericire, văzute și înțelese, unde aceasta nu se întâmplă adeseori, ai fost chemat să dai ajutor, ca informator istoric, la lucrarea de cea mai mare însemnătate și delicateță a așezării păcii după marele război.

Acolo, pentru luminarea celor chemați a hotărî, a colaboratorilor lor și a opiniei publice care-i înconjură și în fața căreia aveau să răspundă, d-ta, ca istoric și etnograf român ardelen, ai dezvoltat o activitate bogată și de cel mai mare folos. Memoriile pe cari le-ai scris atunci — atât cele publicate cât și cele nepublicate — sunt un titlu de merit care puțini cărturari au norocul să se poată învrednici. Nău, cari te-am chemat aici în 1918, am fost adânc mulțumiți că alesul nostru a fost făcut părtaș la o lucrare de o așa mare însemnătate.

Dumnezeul părinților noștri — evocat în Cântarea României — ne-a dus la împlinirea aspirației, păstrată, vie, din neam în neam, prin cursul secolilor celor mai grei, aspirație care cea mai viu colorată expresiune i-a fost dată de Bălcescu și Eminescu: Unitatea Națională.

Atunci ai avut cuvenita, dreapta și meritata răsplată să se dea sarcina de a conduce cultura istorică a viitoarelor generații în cea mai înaltă școală din «Dacia Superioară» și să pregătești pentru viitor, prin înțelegerea trecutului, cu deosebire acea parte a neamului românesc, a cărui istorie au fost suferințele, sângele și sudorile vărsate în cursul secolilor, sub apăsarea stăpânilor străini. Din nepoții iobagilor ardeleni avem menirea de a face cetățeni conștiinți, atât de drepturile naționale istorice, izvorâte din trecut, cât și de datoriile lor pentru viitor. Nici urmele umilințelor din trecut să nu rămână, dar nici fumuri de ambiții și vanități din situația câștigată să nu întunece conștiința datoriiilor pe cari fiecare le are față de neamul ai cărui fii suntem.

Sunt și suntem adânc încredințați cu toții că în acel cadru de activitate, lucrarea d-tale va da roadele cele mai bogate, după cum arată frumoasele începuturi. Dealtfel această lucrare a și primit cea mai frumoasă prețuire și cea mai înaltă încurajare din partea Celui care ține cârma direcțiunii noastre a tuturor și cinstește cu prezența Sa augustă solemnitatea noastră de astăzi.

Domnule Coleg,

Cuvintele de încredere în rodnicia viitoarei d-tale activități și în frățesca conlucrare aici în Academie nu sunt întemeiate numai pe vechea cunoștință despre aptitudinile d-tale, dovedite prin cecece până acum ai înfăptuit, oriunde ai fost pus la lucru și orice ai întreprins, și nici numai pe calitățile personale de caracter. Increderea aceasta are un temei mai larg și mai adânc, căci văd în d-ta continuarea intelectuală și suletească a însuflețitului poet, a profesorului luminat și iubit, a cărui pierdere în floarea tinereții a aruncat zăbranicul durerii la 1878 peste școalele noastre din Brașov și peste toată lumea cultă de atunci de peste Carpați. În d-ta văd entuziasmul apostolic al sufletului acelui Onea Lapedatu, fiu de plugar, setos de învățătură, pe care o câștigă cu zel neobosit, abdicând lipsurile, cunoscute numai acelor cari am copilărit la școală cu merinde aduse de acasă, la săptămână, de iubirea adormită a părinților plugari, a acelor plugari, cari, în năzuințele pentru înălțarea neamului lor spre lumină, spre cultură, nu cunoșteau greutatea nebiruite. Dintre aceștia a fost și părintele d-tale: suflet pătruns de un entuziasm adânc dar tăpănit, luminat în centrele culturale occidentale, el adusesese în Carpați, în școlile Brașovului, avânturi nouă, fusese acolo unul din puținii poeți cari s'au arătat între Mureșanu și Coșbuc. El a evocat «glasul străbunilor» în strofe ca aceasta:

•Pe-ale Ulpiei-Traiane
 •Vechi ruine rătăcesc;
 •Tainic umbrelor romane
 •Plângu-mă și le grăesc».

pite, ne incumbă sarcina de a contribui, prin învățământul nostru, prin toată activitatea și purtarea noastră în mijlocul nerimii, ca dragostea dela frate la frate, ca încrederea și strânsătatea dintre noi, din toate ținuturile, să cimenteze marea operă deplină.

Lucrarea și intensificarea culturii naționale este întotdeauna mijloc care poate da caracterul de eternitate unității neamului românesc unit.

Cu deplină încredere că d-ta, fiind unul dintre cei mai buni frunte reprezentanți ai acestei misiuni, vei desvoltă și vei continua a reprezenta, aici și oriunde te vei găsi, o activitate nobilă și bogată în roade pentru atingerea acestui înalt scop — îți zicem din toată inima: Fii binevenit!

A C A D E M I A R O M A N Ă,
DISCURSURI DE RECEPȚIUNE
LVI

POEZIA POPULARĂ

DISCURS ROSTIT LA 9 IUNIE 1923
IN ȘEDINȚĂ SOLEMNĂ SUB PREȘEDINȚIA
A. S. R. PRINCIPELUI MOȘTENITOR

DE

MIHAIL SADOVEANU
CU RĂSPUNSUL D-LUI
G. BOGDAN-DUICĂ

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1 9 2 3

ACADEMIA ROMÂNĂ
ISCURSURI DE RECEPTIUNE
LVI

P O E Z I A
P O P U L A R Ă

D I S C U R S

ROSTIT ÎN ȘEDINȚĂ SOLEMNĂ

LA 9 IUNIE 1923

SUB PREȘEDINȚA

A. S. R. PRINCIPELUI MOȘTENITOR

DE

MIHAIL SADOVEANU

CU RĂSPUNS DE

G. BOGDAN-DUICĂ

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1 9 2 3

*ALTEȚA SA REGALĂ PRINCIPELE MOȘTENITOR este întâmpinat
la sosire cu următoarele cuvinte rostite în numele Academiei de d-l Președinte
C. Negruzzi:*

Alteță Regală!

Academia Română este recunoscătoare Alteței Voastre că a
volet să asiste la această ședință a ei. Ea știe că Alteța Voastră,
președintă în învățătura și în sentimentele naționale s'a interesat
totdeauna de mișcarea intelectuală a poporului român. Ea
știe că Alteța Voastră a întemeiat o însemnată instituție cul-
turală care este în plină prosperitate. Ea știe deasemenea că
Alteța Voastră cunoaște rolul cel mare ce-a avut Academia
română de a pregăti prin unirea culturală unirea reală a
tregului nostru popor și e sigură că Alteța Voastră o va
susține cu autoritatea sa în grelele timpuri prin care trece.

Academia Română, rugând pe Alteța Voastră Regală să-i
cădoare onoarea de-a o prezida, exclamă din toată inima: Trăească
laieștățile Lor Regele și Regina, trăească Alteța Voastră și
treaga Familie Regală!

ALTEȚA SA REGALĂ A BINEVOIT A RĂSPUNDE:

DOMNULE PREȘEDINTE,
DOMNILOR COLEGI,

Vă mulțumesc din suflet pentru cuvintelecu cari M'ați întâmpinat în numele Academiei Române.

Trebuie să mărturisesc că nu pot vorbi, fără o adâncă emoție, înaintea acestei alese adunări, când mă gândesc la toți românii ari, reprezentanți ai culturii noastre, cari au ilustrat această altă instituție.

Anul trecut, cu prilejul întâmpinării ce Mi s'a făcut aci de către mult regretatul Președinte Onciul, am făgăduit că-Mi voi chină cea mai mare parte a timpului liber pentru propășirea culturală a României.

Dorința de a colabora prin toate puterile Mele la această eră nu este numai rezultatul unei distracții personale, ci și adâncă convingere că cea mai mare garanție a consolidării țării rezidă în această mare și complexă problemă.

După ce vitejia luptătorilor oastei ne-au dat granițele materiale ale României întregite, este datoria luptătorilor culturii să păstrească sufletește aceste hotare.

România, așa cum a eșit ea din războiul neamului, prezintă un complex de probleme, cu mult mai grele decât acele ale veșnicului regat. În noianul acestor probleme cred că este una care stă în capul tuturor, problema culturală.

Problema aceasta prezintă tot atâtea complicații și greutatea și cele politice și economice.

Am adâncă convingere că cu cât se vor desvoltă mai bine chestiunile adevărat culturale ale României întregite, cu atât mai mult cei cari au conducerea politică și economică vor găsi calea și netezită.

Cultura va întinde ramura de măslin, făcând pace și înțelegere între toți locuitorii țării, fără deosebire de origini și credințe.

Avem datoria de a uni pe toți în năzuința spre cultură, unind aceste forțe răslețe să formăm curentul cultural al mâinii noi, care va trebui să fie așa de puternic încât pe se înalte România întregită.

Nevoia cea mare de cultură se simte cu atât mai mult cu cât cele două reforme mari, împroprietărirea țăranilor și votul universal, stesc îl cer cu insistență.

Aci se face legătura cea mare între problema culturală și problema politică și economică.

Au datoria oamenii de cultură să ajute la educarea cetățeanului românesc și economică a masselor.

Nu pricep prin cultură importul unei influențe de peste țară, ci pricep dezvoltarea Eului adânc al neamului românesc spre a-l aduce la nivelul vechilor culturi.

Noi avem avantajul de a fi o populație latină, deci vie și înzestrată de progres, pe care s'a grefat influența și sângele străine. Aceasta ne dă prilejul de a forma, cu vremea, o cultură care să fie a noastră și numai a noastră.

Importul culturilor de peste hotare trebuie să fie numai un îndemn și o pildă, nu trebuie să fie un schelet pe care să se bazeze o romanizare factice; și scheletul și carnea culturii trebuie să fie a țării noastre.

Și Neamul nostru are o așa bogăție culturală încât se poate face, am adâncă convingere. Nu astăzi, mâine poate, poate de sigur.

Alteță Regală,
Onorați Colegi,
Onorat Auditoriu !

Dintre drepturile pe cari venerabilul meu înaintaș le-a avut la stima contemporanilor și urmașilor, voiu pomeni pe cel mai dintăiu și mai de seamă : străduința sa pentru literatura populară, dragostea sa pentru această nobilă manifestare a neamului nostru. Ion Caragiani a venit din Macedonia, din acel cuib răsleț al poporului românesc, peste care au trecut atâtea înturi și valuri, bătându-l fără să-l clătească. A trecut Dunărea la frați, cu sufletul plin de poezia semeților păstori ai Pindului, și, plecându-și urechea ș'aici la murmurul cel din veacuri, a găsit în limbă și'n simțire legăturile nedestructibile ale aceleiași obârșii.

E o întâmplare, fără îndoială, că urmașul său, care are cinstea să se înfățișeze astăzi înaintea unei așă de alese adunări și care vă mulțamește din inimă pentru distincția ce i-ați acordat, — e o întâmplare, zic, că urmașul lui Ion Caragiani are pentru literatura marelui anonim același cult. Unii dintre cei cari au sălășluit ori sălășluiesc în această incintă au putut privi cu un ochiu indiferent această artă primitivă, alții au judecat-o leștul de aspru. Mă simt întrucâtva mulțămit că înaintașul meu n'a fost dintre aceștia. Trebuie să fac mărturisirea de creștință că poporul este părintele meu literar ; că trecutul pulsează în mine ca un sânge al celor dispăruți ; că mă simt ca un tejar dela Orhei, cu mii și mii de rădăcini înfipte în pământul neamului meu.

Intre zădarnicele și trecătoarele lucruri ale oamenilor, sinură arta sparge negura viitorimilor. Ambiții nemăsurate, răsoaie glorioase, împărății bogate, — toate cad în pulbere ca într'un mormânt opac. Ci sufletul popoarelor alese petrificat

în opere de artă și glasul inimii lor, — după ce s'au alinat de șertăciunile, mult timp încă stăruesc, ca și

Lumina stelei ce-a murit...

Din ce a fost al înaintașilor, din ce va fi al nostru, nimic nu va rămâneă unui mileniu viitor decât o linie grațioasă și o duie împerechiere de sunete, cari vor purta numele nostru dacă vor avea pecetea sufletului nostru. Deaceea artiștii, cu fața în lumină nouă de auroră, trebuie să-și plece urechea spre trecut și spre popor.

Și mai ales la noi spre popor.

La începutul secolului trecut, cele dintăiu manifestări puternice în literatura noastră au fost ale acelor scriitori care, trezindu-se de cuvântul lui Herder, au ascultat glasul poporului, necunoscându-l și neprețuit până atunci. Alecsandri, Russo, Negruzzi — și mai ales Alecsandri — încep să caute în munții și văile Patruș în satele umilite, cântecele neamului, aceste răsunete ale patiminelor bucurii și a nesfârșitelor dureri ale trecutului.

Istoria noastră mai veche, — cea dinainte de Negru-Vodă și Bogdan, — este ca și necunoscută. Singurul document stăruitor vechiu care o luminează întrucâtva este cântecul popular, din el se vede că străbunii noștri au trăit într'un lung și aspru amurg de suferință. Puține popoare au fost așa de crud încercate ca poporul nostru. Asta a ajuns acuma o banalitate și patimile nu ne mai mișcă. Când însă ne întoarcem la tristul glas al trecutului și-i ascultăm versul, înțelegem ceace cuvintele nu pot exprima decât foarte palid. Svârlit aici de soartă la hotarul unei mari împărății, lăsat în părăsire pe puterile-i proprii, mie și mai bine de ani a stat în calea furtunilor Asiei. Trecându-se semințiile sălbatice și spâne din răsărit, râvnind la bogățiile lumii vechi și mișcându-se neconținut cătră apus, s'au lepădat întâiu de Dunăre și de Carpați, deci și de neamul nostru. Trecându-se hoardele cu nume urâte și uitate au prădat acest pământ și ars așezările năcăjiților noștri strămoși. În acele vremi restriște, singurul chiag care ținea pe bătrâni erau limba și credința. Limba închegă în versuri și cântări suferințele; credința îi îndemnă să zidească, pe pământul stropit de sânge să presărat de morminte, biserici lui Dumnezeu. Atâta se în-

metau bătrânii să zidească din piatră, pentru veșnica credință. Incoio, sălaşurile oamenilor țineau între două spulberări de furtună. Iar omul, după cuvântul biblic, eră

...ca iarba,
Zilele lui
Ca floarea câmpului...

Năcăjiții noștri străbuni au suferit, au luptat și au murit. Iar cântecele bătrânești și doinele s'au ridicat din inimile lor ca flori pe morminte.

Se înțelege că nu voi face aici nici un fel de studiu și nici un fel de analiză a poeziei populare. O cunoașteți cu toții, și e de ajuns. Voi aduce înaintea domniilor voastre numai câteva impresii. Vădit este că în aceste manifestare artistică poporul nostru, pe lângă răsunetul durerilor și bucuriilor, și-a pus caracterele sufletești. Prin aceasta literatura noastră populară are ceva al său propriu, deosebit de al altor neamuri — și asta e îndestulător ca să poată porni dela ea o literatură cultă originală și a noastră. Dealtfel pe cercetătorii literaturilor nu-i interesează și nu-i vor interesa decât literaturi cu caractere specifice ale neamurilor, — pe lângă acel general omenesc comun tuturor. Fiecare neam trebuie să-și aducă nota sa în armonia obștească. La urma urmei, de undeva trebuie să pornim. Unii au încercat să purceadă dela artificialități și imitații străine. N'au adus însă lucrări ale noastre și de valoare decât acei care au avut în vedere elementul statornic al neamului nostru, poporul cu limba lui.

Cugetarea ascuțită și puținel sceptică, pe care o găsim în proverbe, expresia colorată și plastică, alternanța de zâmbet și tristețe, tot sufletul poporului, variat ca o primăvară dela noi, — le găsim în cel dintăiu povestitor artist al nostru, Ion Neculce, — care nu e un mare cărturar cum au fost Costineștii, și care vorbește ca un răzeș sfătos de odinioară. Năcazurile săracei Moldove, Neculce le-a avut scrise în inima lui, cum spune însuși. În marginile limbii simple și înțelepte, a adunat în cronica lui comori de frumuseți artistice. *Letopisețul* său mi-i carte de căpătăiu, — și de câte ori îl deschid mi se umple sufletul de plăceri rare.

Vă rog să vă aduceți aminte de cele dintâi frumuseți poetice ale literaturii noastre culte. *Doinele și Lăcrămioarele* lui Alecsandri sunt vădit ecouri ale poeziei populare. Și străbătând opera marelui bard dela Mircești, nu te poți opri să nu observi că producțiile lui imediat următoare, în care se simt răsunații ale unei literaturi străine, nu egalează în frumusețe acele prime și curate acorduri ale sufletului său.

Alecsandri a înțeles și valorificat cel dintâiu frumusețea literaturii noastre populare. Poporul nostru nu s'a bucurat de o viață intensă și de cultură aici, la hotarul lumii barbarilor; sufletul său însă mai stăruia lumina altei vieți și răsfrângeră unei culturi de odinioară. Păstorind pe plaiuri și în văi, între freamătul apelor și a codrului frate, într'o natură nesfârșit schimbătoare, în vremuri de restriște a așteptat cu dor un cubeu de pace; și în viforurile iernii a dorit c'o lacrimă și c'o zâmbet zilele primăverii. În sufletele acelor ciobani care priveau cu ochi de poet zărilor și murmurau cântece, eră ceva care-i deosebiă de neamurile barbare, — o artă și o finețe deosebită.

În poezia lor plină de contraste, acești vechi poeți anonimi cântau când suferința în doină, când amorul c'o delicatețe deseori surprinzătoare, când zâmbiau în strigături, când avântau spre zări fantastice în cântecele bătrânești.

Cui n'au adus un zâmbet acele agere versuri pe care le arăstă flăcăii în tactul danțului! Multe nu pot trece granița artei, — căci nu orișice trecător este un depozitar al comorilor literaturii populare, după cum nu orice Român e născut poet; și pe noi nu ne interesează numai ce-i artă. Iar cele alese și artistice sunt vrednice să se înfățișeze în orice antologie. De pildă, o epigramă împotriva unor fete nu tocmai harnice:

Multe 'n lume omul vede:
La o casă șapte fete
Și fântâna sub părete, —
Moare cânele de sete!

Și câte altele tot atât de ascuțite!

Iată câteva suspine de dragoste, curate ca o lucire de izvoare sub sprânceană de codru:

Bădișor depărțișor,
Nu-mi trimete-atâta dor
Pe gurile tuturor.
Trimete-mi mai puțin,el,
Dar vin' dumneata cu el!

*

Mândro, dac'oiu muri eu,
Vină la mormântul meu
Și te razimă de cruce,
Să-mi mai spui o vorbă dulce!

*

De ți-ai face patu-afară,
Eu m'ași face vânt de vară...

*

Primăvară, mama noastră,
Suflă bruma din fereastră
Și omătul de pe coastă...

*

Trage, mândro, și-mi ghicește
Codrul de ce 'ngălbinește,
Omul de ce 'mbătrânește...

Din ce noian de doruri au răsărit aceste accente de suavă
poezie! Au tresărit la viersul lor inimile dela o generație la alta
în veacuri, și s'au aburit de lacrimi ochi

...plini de suferinți
Ce ni-i lăsară din bătrâni
Părinții din părinți...

În ce privește doina, în plângerea căreia plutesc negurile
veacurilor, ce ași mai putea adăuga? Răsunetul ei e în inimile
tuturor celor care se pot întoarce îndărăt, în țintirumul jalni-
cului odinioară.

Din viforurile trecutului au plutit, îngânându-se, până la
noi și cântecele bătrânești, — pasări albastre ale fantaziei. Unele
din aceste balade sunt pline de putere de expresie, cum e, de
pildă, *Cântecul Corbei*, despre care așa de frumos vorbiă ne-
uitatul maestru Delavrancea. Altele au o stranie putere de evo-
care, ne fură spre lumi romantice, ca atunci, de pildă, când e
vorba de acel

Toma Alimoș,
Boier din Țara-de-jos, —

Nalt la stat,
Mare la sfat
Și viteaz cum n'a mai stat!

Intre toate aceste rămășiți ale trecutului, însă, este una care se ridică prin arta ei fină și prin simțământul ei pătrunzător așa de sus, încât, cu drept cuvânt, ne putem întrebă dacă i se poate găsi păreche în alte literaturi populare, și dacă chiar literatura cultă, în infinitele-i variații, a realizat vreodată un mic poem așa de armonios și de artistic. E vorba de acel minunat cântec bătrânesc, publicat în veacul trecut de Vasile Alecsandri și care se cheamă *Miorița*.

Amintiți-vă acele versuri simple. Ascultați-le picurând cu dulceață într'un amurg de toamnă, pe-o coastă de munte, sub un cer adânc. Cântărețul își întovărășește recitativul c'o riturnelă de fluier ori o mlădiere de cimpoi, și cu un tremur de lacrimi

Ași îndrăzni să vă chem în amintire acel senin început, care arată coborîrea turmelor în văi:

Pe-un picior de plaiu,
Pe-o gură de raiu...

din varianta Alecsandri, — sau începutul celalalt, lin și melodic ca o adiere de buciom, dintr'o altă variantă, mai puțin cunoscută:

S'aude, s'aude —
Departa, la munte,
Gomăn, gomănaș
Glas de buciumași,
De trei ciobănași,—
Gomăn gomănind
Oile pornind
Pe-un picior de munte
Cu hățașuri multe...

V'ași mai rugă apoi să vă reamintiți acea alegorie fără păreche care îmbracă moartea, dușmana omului, în haine de mireasă zâmbitoare; apoi acea dramatică sosire a mamei, care vine întrebând de flăcăul ei... Aicea versul devine violent, rupt și

grăbit; se armonizează fondul cu forma așa de plin, încât parcă am avea de a face cu opera unui mare meșter de sunete și rime. Dar sentimentul baciului moldovan în fața naturii, care-l pătrunde și 'n dragostea căreia se cufundă? Și resemnarea aceea așa de atingătoare și de caracteristică rasei! Pentru poetul anonim moartea este întoarcerea în pulberea din care a ieșit; moartea este o fatalitate pe care o primește cu suflet tare, împăcat și liniștit.

În toată structura ei, această baladă unică este așa de artistică, plină de o simțire așa de înaltă pentru natura eternă, încât eu o socotesc drept cea mai nobilă manifestare poetică a neamului nostru.

Poate și frumusețea *Mioriței* să fi îndemnat pe marele poet să-și caute întăile izvoare de inspirație în poezia poporului. Și el, și puținii scriitori artiști ai acelei generații — Negruzzi, Russo, Kogălniceanu — au înțeles încă deacum un veac că literatura noastră trebuie să-și găsească temelia firească în popor. Pe drumul acestei tradiții îl găsim și pe Eminescu. Arta lui așa de subțire are rădăcini și în sufletul marilor și simplilor rapsozi populari. Direct din popor iese și Creangă, inimitabilul Creangă, vioiu, spiritual, sceptic, zâmbind în suferință, simplu în aparență și totuși complex ca poporul. Creangă nu e un biet scriitor popular, cum au spus unii, ci cea mai măiastră și artistică manifestare a poporului în literatura cultă.

Dela Ion Neculce și până la Creangă a curs vreme îndelungă: aproape două veacuri. Și în unul și în altul simțesc însă sufletul cel veșnic al neamului. Și la unul și la altul găesc caracterele specifice ale poporului nostru. Și unul și altul au înflorit pe aceste plaiuri și au scos la soare vechile comori. Amândoi au făcut parte din acea familie de oameni rari și ciudați care ies din când în când de pe drumurile obștești și se răsleşc cântând, cu ochii spre Dumnezeu. Ca și ei, odinioară, câte un păstor necărturar se înalță pe aripi de gânduri și de visuri, cântând sfios frumusețea veșnic schimbătoarelor lucruri și jalea scurtei și trecătoarei vieți. Aici e panteonul meu literar, simplu și rustic, fără podoabe ca natura, însă măreț ca și dânsa. Simțindu-mă al acestui popor și al trecutului și ucenic al acestor

mari înaintași, — le închin lor clipa solemnă de acum, în care o adunare așa de aleasă pe ei îi cinstește în umila noastră operă.

«O, cântece populare! — zicea cândva un mare poet al Poloniei, — voi sicriu sfânt al credinței, care legați vremurile vechi cu cele nouă, în voi își depune un neam trofeele eroilor: nădejdea cugetării și floarea simțirii!»

În durerile și furtunile negurosului nostru trecut, Doina și Cântecul bătrânesc au fost izvoare de viață și energie. Când suferind, acest popor a cântat, el dădea dovadă că trăește și va răsbî. De atunci încă pregătiți vremurile mari de azi. De aceste fermecate izvoare de apă vie câtă să se adape toți cei cari cântă și se simt ai acestui popor și ai acestui pământ.

RĂSPUNSUL D-LUI G. BOGDAN-DUICĂ

Domnule Sadoveanu,

Primindu-Te astăzi în mod sărbătoresc, în Academia Română, noi, colegii D-tale, Îți dăm un loc și o recunoaștere pe care poporul român Ți-a dat-o deplină, călduroasă și neșovăitoare încă de mult timp. Ușa Ți-a deschis-o acea neștirbită recunoaștere din partea națiunii; noi am bătut doar din palme la intrarea, totuș, foarte sfioasă, între noi, a D-Tale.

Iar eu am acum însărcinarea tradițională să-Ți spun câteva vorbe de binevenire; să le spun în fața unei lumi, care Te-a cetit și căreia — sunt aproape sigur — tălmăcirea mea nici nu-i este de trebuință. Dar, deși nu-i va fi de trebuință, eu tot trebuie să încerc a o interesă iarăși la ființa D-Tale, la scrisul D-Tale, la nădejtile pe care Academia Română le pune în opera-Ți viitoare, pentru care asemeni suntem aici, poate chiar cu mai multă îndatorire decât am avut, din proprie și liberă alegere, în trecut, nefiind și aici.

Domnilor Colegi,

Biografia noului nostru coleg — câtă o știu eu — este foarte scurtă.

S'a născut la 1880, în 5 Noemvrie, în județul Suceava, la Siret, în târgușorul Pașcanii, pe care d-sa l-a zugrăvit de multe ori, ai cărui oameni au luat un loc mare în opera novelistului. Colegul nostru a împlinit așadar 43 de ani, se află în toitul vârstei bărbătești; și toți suntem încredințați că energia sa fizică, sprijinul celei sufletești, îi va îngădui să sporească încă viața sa literară, care este dreaptă comoară și a națiunii.

Târgul Pașcani a crescut deodată cu omul nostru; ori omul nostru crescû deodată cu târgul, precum chiar d-sa zice într'un loc oarecare. Din vechea idilă a Pașcanilor autorului i-au rămas presărate în multe volume, multe duioase și adânci elegii miș-

cătoare; din prefacerea nouă a târgului i s'a îmbiat trista vedere a stricăciunii pe care gara, fabrica, administrația și străin o întinseră în popor, silind astfel pe tânărul târgoveț, să par a fi căutat naturalismul, deși el numai soarta, numai rana locului său le căută.

Acolo, în Pașcani, se află un învățător, care eră foarte bun dascăl, și om foarte bun, al cărui nume eră Busuioc. În opera academicianului, Busuioc s'a prefăcut în domnul Frandafir, amintit în câteva povestiri.

D-l Busuioc pe colegul nostru l-a pregătit bine pentru gura naziul pe care l-a făcut la Fălticeni. Dar Busuioc nu prezintă numai; el mai și cetia; și odată le cetia și școlărilor săi din Iași. Creangă; atunci pe Mihail Sadoveanu Busuioc îl câștigă la Iași. Creangă, vorbeii lui țărănești, dragostei lui de țaran și de țară. Aceasta a fost revoluția sufletească cea mai veche despre care urme bine apăsate se găsesc în opera lui M. Sadoveanu. Că i-a mai căzut apoi, după meșteșugul lui I. Creangă, în suflete se arată pe ici, pe colo, fragmentar de sigur, în opera sa. Pentru Ispirescu, cu *Poveștile unchișului sfătos*, este pomenit într-un singur loc: Ispirescu va fi întărit pe Creangă.

La Fălticeni, în timpul studiilor gimnaziale, cam la vârsta de 14—15 ani, deci pe la anul 1894—1895, autorul simțea în tâtele friguri ale poeziei care-și căută cuvântul clar, cum icoana își caută pervazul. Profesorul N. Apostol îi dete, atunci, sfatul bun să scrie, dar să nu se grăbească a tipări, deoarece spre a aleși gloria vine singură.

Însă în timpul acelor friguri autorul își petrecea vacanțele la țară, pe malul Moldovei — râul cel mai des amintit în opera — în locul de naștere al mamei sale, care eră — pentru mine un semn de distincție — țărăncă, anume: neam de țărăni zeși, dar țărăncă cu graiu înflorit, ca și Ioan Creangă¹⁾.

În figurile de scriitor, când ochii caută, când inima alese subiectul, Mihail Sadoveanu se află lângă blânda, dulcea, subțiritoarea mamă — așa o văd eu călauzindu-mă de o duioasă dureroasă schiță — la țară, într'un neam cu mândrie; și eră două elemente: marele talent și marele suflet al nației dăruite.

¹⁾ *Un instigator*, p. 59—61 (1912).

ară se găsiră, se îmbrățișară și îmbrățișate rămaseră până astăzi.

Tatăl eră de mai departe, de mai de sus. Din timpul zaverii ărintii tatălui, olteni, fugiseră la Moldova, și-l născură, în ași, pe la 1834. Tatăl eră avocat; și-l chemă Alexandru.

La Iași Mihail Sadoveanu a sfârșit liceul condus de Vasile Burlă. Apoi tânărul s'a îndreptat spre capitala, care, ca și așul, nu a reușit să-i facă drag nici orașul, nici pretinsa lui civilizație, pe care novelistul a criticat-o zugrăvindu-i uneori ertfele ce le cere, alteori ironizându-o.

Aflându-se doi ani (1904—1906) funcționar la ministerul ăstrucției, după răskoala tragică dela 1907 il descoperi, în ărsit, Spiru Haret și, deși foarte tânăr, îl numi inspector al ărcurilor culturale, dându-i astfel un nou prilej prelung de a ădea tot țară, tot țărani. Acum Mihail Sadoveanu se mută răș la Fălticeni, și acolo stătù până la 1908, când se așeză Iași, unde dela 1910 până la 1920 a fost director al teatrului țional.

Dela 1920 Mihail Sadoveanu este liber. Statul român, care teodată păstrează în funcții chiar și pe amnistiați, ba chiar amnistiază, pentru ca să-i poată păstră, a socotit că nu-i bine fie tot bine, și că bine este ca și în teatrele naționale să se i întoarcă gospodăria cea veche. Din grația acestei predițiuni a politiceii culturale, colegul Mihail Sadoveanu este im liber; și trăește din literatură, un titlu de laudă pentru dar și pentru poporul care-i cumpără odoarele literare.

La 1910, când statul i-a încredințat direcția teatrului din ă, Mihail Sadoveanu eră un literat consacrat. Incepuse a ări de pe la 1897-1898, într'o revistă: *Viața nouă*; apoi la 8-1899, în *Pagini literare*, redactate de I. Gorun și A. Stavri, lind M. S. Cobuz; la 1901-1902 în *Pagini alese*, o revistă obscură. Lumea nu ghicia încă tot înțelesul sclipirilor care viau, ca mici focuri vii, când ici, când dincolo. Dar în acest se așternuseră pe hârtie *Șoimii*, acel clocot de patimi și til, despre care voiu vorbi încă, și alte creațiuni de aceeaș are. Așă începuse a tipări Mihail Sadoveanu. Dar loc serios teratură, el luă abia după sosirea la București, după alătura sa la *Sămândtorul* (1904), o revistă simpatică prin apro-

pierea literaturii la noțiunea caldă a patriei și a nației. În toate experiențele vieții sale și poate în special amintirile pe care le ai, bogăția iubirii pentru emanciparea țărânimii, îl înclină, în fine, în pînă, la 1906, spre *Vieța românească*, unde patria era considerată sociologiceste ca obiect de necesară prefacere repetată.

Laturea aceasta a înclinărilor sale colegul nostru a dezvoltat-o în cercurile culturale, în care a făcut propagandă pentru acțiunile economice; în *Răvașul poporului*, gazetă pentru popor, redactată împreună cu Artur Gorovei, în biblioteca pentru popor, pe care el a întemeiat-o la *Casa Școalelor*, însuș scriind câteva volume (*Alexandria, Ghenoveva, Esopia, Povestiri petrecere și de folos*;) scriind *Comoara dorobanțului* (Biblioteca Steaua), iar acum în urmă *Lacrimile Ieromonahului Venian*, lucrând, precum văd, cu dragoste și râvnă, socotind muncă pentru cei mulți și neluminați ca o datorie dela care nici clipită nu se pot retrage cei ce sunt convinși că în păturile jos zac toate temeliile întregului nostru viitor. Dar de această lature a civismului, care apare (1908) și în *Oameni locuri* nu voi vorbi nimic deosebit. Vorbi-vor despre ea în grafii îndatorate a fi compleți. Eu voi schița acum numai esența luptă a celei literaturi, care a adus pe colegul Mihail Sadoveanu în mijlocul nostru.

Domnule Coleg,

Povestirile dela 1904 ne-au descoperit aproape toate caracteristicile opereii D-Tale, semn că ele izvorau dintr'o precocitate definitivă a firii D-Tale poetice.

Deatunci am văzut că omul care-i place fantaziei D-Tale este omul energic, puternic, chiar sălbatic, ca Pavel Novak, Năstase Crăiniceanu, ca strajnicul Ivanciu-leul, cel care este numai de o proprie patimă teribilă, și ca acel Cozma Rădulescu a cărui putere scapără, dintr'o femeie tot atât de energică dragostea care i-o supune. Deatunci viețile acestea stranii însuși eroilor li se par neînțelese, căci adeseori ei înșiși și ei nu se mai înțeleg, căci ele ies din nepătrunse adâncimi suflete, unde zac îngropate, deatunci viețile acestea D-Tale atârnai bucuros între două necunoscuturi; întâiul: al

largo din care eroii ies; al doilea: al largei zări de viitor în care, după o furtună de scuturări omenești și cam tot atâtea supra-omenești, se pierd iarăș. Pe acești oameni misterul îi naște, misterul îi înghite; din cursul faptei lor misterul ne întrebă rădădeseori dacă, din ei, ghicim ori nu enigma sufletească. Cum n'ar fi deosebit de interesant un mod de povestire astfel așezat pe «neștiut» și «mister», descifrat însă de pătrunderea D-Tale congenială?

Și totuș sufletul capabil de izbucniri și de fapte supraomenești poate deveni moale, elegic, înlăcrimat. Deaceea, din *Povestiri* încă, furtunilor care urlă și frâng li se alăturară elegiile care mângâie sau tolesc.

Intre furtuni cari omoară și elegii cari se molcomesc în dulci prelungiri — câtă lume nu încape! D-Ta nu Te-ai ferit de nici o parte din lume; toată lumea ai înțeles-o, și toată ai exprimat-o, deatunci încă.

Deatunci încă D-Ta ai un tipar al căutării efectului: D-Ta ezi mai limpede pasiunea, adică vezi cum ea se ivește, crește, ierbe în om; apoi iei omul și cu nepilduită înlesnire îl așezi a povestire cu atâta vieață câtă târăște după sine pasiunea, adică tocmai cu atâta vieață câtă este de nevoie ca energia pamii să se ivească bine și să miște pe cel ce cetind o vede; în lume D-Ta tai fragmentul care-Ți trebuiește, cât l-ai văzut eriferic, cercetând central sufletul, cât ne trebuiește și nouă, a să vedem identic; și nu umbli după inutilul amănunt naturalist. Libere de acest încărcător amănunt, figurile D-Tale se încorporează în prejurul patimei lor, fie îndelungată, fie de moment sau o senzație, cum zici undeva; și toți par'că sunt vii, încă cetitor.

Și acum rupi astfel din lume fragmentele calde, din natura care ele trăesc asemenea tai mereu; iei cu acelaș meșteșug ce trebuiește, pentru ca fapta să se desfășure mereu: în luminii sau umbre, în veri sau ierni, în păduri sau șesuri, în secete u belșuguri de rod, care s'apleacă — toate — asupra faptelor omenești, fie și numai pentru a schimbă o sclipire de ochi, care leseori alt înțeles dă sufletului din acei ochi. Aici se află altă are putere a D-Tale. Cetindu-Te, acum încă odată, la un oment mi-am zis: «Dar acesta-i chiar lucru de mirare; par'că

toată natura a năvălit în acest scriitor și acum iese din el în fragmente, dar ca fragmente puternice». În natură e mișcare multă; toată a trecut în opera D-Tale; în opera aceasta este un mare curs de colori, de sunete, de mirosuri, de atingeri, de mișcări, de sbucium, de liniștiri; nici de unele nu-Ți lipsește. D-Ta împletești pe om cu natura și natura cu omul așa cum meșteșugit, încât par'că anume vrei — dar eu știu că și curge fantazia D-Tale și că nu vrei anume — să-l legeni oarecum pe cetitor trecându-l mereu din natură în viață, din viață în natură și să-l farmeci în acest fel. Iar când se întâmplă ca și viața și natura să aibă aceeași atitudine, să se așeze paralel să înalțe ori să apese, amândouă deodată, sufletul care te urmărește, atunci ești mai cuceritor decât oricând. Deatunci îți știi să înmoi inimile scriind de pildă, ca la sfârșitul *Celor trei*

«Oarță se așezase întunecos în scaun și se uită fără nici un cuvânt în jurul lui. Mândrilă zise iar, cu voce înceată și foarte tristă: «Odată m'a oprit și mine ceva pe loc. Acuma totul s'a sfârșit!» *O undă de vânt trecu suspins pe la fereastră.* Și în tăcerea odăii toți ne gândiam, Oarță întunecos și galben ca un mort, Mândrilă cu un zâmbet duios pe buze; toți ne gândiam la o trupuri sângerate, care zăceau pe spate, cu fețele palide spre cer, undeva *neguri de toamnă.*»

Ce ar fi sfârșitul acesta fără *unda de vânt* care trecea sus și nâd pe la fereastră și fără *negurile toamnei*?

Ce ar fi acea perlă elegică, care este *Moarta*, fără sfârșit și «Și în liniștea asfîntitului, o fâlfâiere sfioasă de vânt trecu pe ramuri. Par'că trecea sufletul moartei»¹⁾.

În același timp și din același fel de concepție, pentru că viața este «o frunză în vânt» se nascură — pe când aveai să

¹⁾ Textele asemănătoare sunt sute și sute. Iată încă două:

«Peste obrazul liniștit, pe care sprâncenele și mustățile trândungi negre, trecea vântul de seară ca mângâierea unui vis».

Poestiri din războiu, ed. II, p.

«În văzduhul liniștit al apusului, undeva, în înălțime, o pasăre purgatică țipă de câteva ori slab, prelung, melodios. Domnița închise ochii, într'o noapte amară de durere. Sus, în singurătatea înălțimii, par să țipase sufletul ei, dintr'odată despărțit de trup».

Mormântul unui copil, ed. Cartea Românească, p. 189 (în Par

douăzeci de ani — *Șoimii*¹⁾ (1904). Epoca lor: vremea lui Ion Vodă cel Cumplit, a scuturat multe astfel de frunze. La D-Ta vântul cel neîndurător este dorul de răsbunare: eroii bătuți de el sunt viteji de arme; victima urmărită sunt vânzătorii «câni de boeri». Despre vitejii aceștia eu nu pot zice că au simțire; este mai adevărat să zic că simțirea îi scurmă, și ca urmare, gestul lor nu este lin, ci flutură, vâjeie²⁾. Odată pe la Balta-Seacă, aproape de trecerea Nistrului, povestea astfel dusă, chiar mi-a luat răsuflarea; marșul ei mă întepese de tot; și în mersul răsunător mă răpise de sigur și acel stil sgomotos, care, întâmplărilor ce le spui, le ține foarte potrivit hangul. Ajuns la capăt am gândit: «Dacă un tânăr Prometeu românesc ar fi scris un roman, l-ar fi scris de bună seamă în graiul acesta: bolovănos, duduitor și totuș plin de inimă, al vitejilor de mare cântec popular, în rostul cărora chiar și cel mai brutal cuvânt reușește să devie poetic».

Descărcându-Te de *Șoimi*, ca de o dulce boală înfrigurată, ai cârmit spre lumea *Durerilor înnăbușite*. Aici Te-a dus și acea milă, care trebuie să fie foarte bogată în inima D-Tale, nu numai arta psihologică sau estetică. Aici intri, întâia oară deplin conștient, în acea Africa românească, pentru a cărei descriere Ți-aș zice că ești un Stanley al novelii noastre. Incepi cu sărmanul *Ion Ursu*, care fără să știe își lasă pe Domnica sa în brațele popii Tănase și se pierde în beția muncitorilor dela atelierele din Pașcani, unde — cuvântul îmi aduse aminte de vaerul biblicului Iov — «munceà ca un cal orb». Ah, popii aceștia! În *Povestiri*, în *Intr'un sat odată*, unul bea încă înainte lângă damblagiul căzut mort alături, în crâșmă: mai târziu, în *Crâșma lui moș Precu* alți doi, beți, vor boteză în fața crâșmei o iapă; așezându-se cronologic între acești doi-trei Africani popiți, popa Tănase se mulțumește, ca băieții bolnavului Ursu să-i spuie lui, lui Ursu, la întoarcere în sat, că el, nănașul, popa, doarme — la mama lor! Și Ursu pleacă iarăș în lumea plină, cum zici, de «durerile unui întreg popor necăjit». Din acest popor ne descoperi, în *Sluga*, pe Năstase cel cu sufletul

1) «Din lume am venit, în lume mă duc», zice unul, Tudor Șoimaru. «Sunt suflete tari cu greu se lămuresc», zice tot el.

2) Sunt «din vremea când strămoșii erau dârji».

«mai aproape» de cai decât de boier, din soiul celor ce «îndur palme și umiliți — iartă»; pe voinicul și deșteptul Gheorghies rămas slugă la tatăl său boierul, pe când fratele său legitime pierde vremea la «studii», în Paris; iar în *Două vieți ții* — simbolic — în umbră, în întuneric acea putere a vieții care împune unui bunic, să iubească un nepot pe care-l ură. Vorbisem despre niște popi ticăloși, aici, în *Dușmanii*, D-Ta descoperi cum creștinismul învierii atinge mai curând inima țăranilor, în care oricât ura din gelozie i-ar repezi la o trântă de moarte, într-un colț de inimă tot se mai găsește un meterez din care dragostea de om și de pace nu a putut fi izgonită.

Cu *Crâșma lui moș Precu*, o înșirare de tablouri, nu o acțiune înaintezi și mai adânc în Africa noastră. Crâșma-i centru, deși și ochelarul prin care privești prelungirea în sat a vieții oaspeților de aici, a vieții de aici stâlcite, stâlcite însă și de destrăbălarea care vine dela oraș. Mahalaua acestuia, cu sufletul ei unu o descoperi, deocamdată printr'o brutalitate protejată de autoritate, în *Câinele*. Printre aceste analize de morgă națională căreia-i adaugi pe cei doi «Ploșteni» (*Cei doi străini*) și oca din *Două firi*, așezi, totuș delicat, un moment dulce, pe Eugenița din *Luna*.

Floare ofilită (1905—1906) este soră cu *Crâșma lui moș Precu* și cu *Durerile înndăbușite*; căci și această operă se scoboară în subteranele sufletești ale unui scund cuib de figuri foarte zărnice, printre cari, rar, cade câte o floare care se ofilește. Felul D-Tale de a vedeà lumea ca fragment legat de o patimă, de un suflet, Te împiedică, să ne arăți aici pe funcționar ca funcționar; funcționarismul nu se vede; se văd numai pătimiși ca sunt și funcționari, oameni de obscură provincie, a căror esență nu-i cariera, ci firea umană generală, aici monotonă. Ca medic care frânge floarea, curge și stilul: lin, molcom, amănunțit, monotonia Vascanilor (Pașcanilor), în care doi ochi frumoși străini tulbură pe Vasile, de care acesta scapă în brațele Tinei cu privirea «ca a copiilor fragezi rămași fără mame», și în care după niște Paști de cunoaștere și după fiorii de nuntă, vine înșelare năpraznică. Un roman cu tehnică simplă; cu părți gălgașe, admirabile; și cu finala ferire de a indicà viitorul, cu care ea «începeà să se împace». Peste doi ani *Insemnările lui Mar*

vor relua și tema și mediul desființator al orășanului mărunt. In fond aceeaș temă: a instinctivei râvne feminine după ideal se sbate și în *Apa morților*, în care nici orășelul, dar nici țara și chiar nici satisfacția întâia nu potolește dorul legănat domol de un suflet alcătuit dumnezeeste. Aici idealul se sbate între un maior-milităroiu și un bun om cu palmele țărănite, care poate oferi iubire, nu înălțare. Și aici poezia depresiunii sociale devine protest și durere mâhnitoare.

Din mahalaua orășelului Te-ai îndreptat apoi spre cazarmă și i-ai șters firma de cuib al vitejei, scriind în tristu-i cont *Amintirile căprarului Gheorghidă*. Cum povestești aici copilăria ărmanului Lăzăroiu, cel cu suflet stingherit de singurătatea orșanului înfricat, pentru ca mai apoi să înțelegem ce nedrepte sunt palmele trase din porunca lui «dom' căpitan»¹⁾, este numai un act bine adus dintr'o vieată comandată de oameni cari nu mai sunt oameni, ci șefii unui institut de barbarizare a săteanului²⁾.

Firește, dacă așa este, întorcându-se în sat, foștii soldați ai țării pot spune că în cazarmă «par'că au trăit într'o țară străină»! Firește, din această carte adevărul a izgonit poezia. Aici ai fost un procuror novelistic.

Și totuș altul este sufletul soldătesc român. Cu un an înainte descoperiseși în *Povestiri din răsboiu*, cari sunt pline de creștință și de frăție, de resignări și răbdare, de încordări și ajutor, de dor și griji de acasă și de — batjocura care boierul de acasă încearcă asupra femeii eroului dus la luptă³⁾. Toată gloria aceasta, povestită cu aceleași mijloace de impresie — printre care scoborîrea și în răsboiu a naturii bogat zugrăvite este cea mai deosebită frumusețe — Ți-a dat drept să afirmi despre eroul tău «păreră»⁴⁾, adică să nădăjduiești, fără ca nădejdea să Ți se împlinească. Să nădăjduim deci că și cetitorii viitorului se vor întoarce mai atenți la pagina unde scrii: «Și mă gândii la poporul

¹⁾ Ed. 1906, p. 35—42 și p. 92 (citatul) și p. 279.

²⁾ «Căpitanul șueră și instructorii se adunau. — Domnilor, merge prost de tot. Dacă va merge tot așa, o să vă bag la închisoare! Fiți aspri, fiți pătrunși de adevărul războiului militar! Trage-i! Asta-i dorobanș, nu e permanent; face douăzeci de zile și s'a dus; trage-i, altfel nu merge! — Da, am înțeles, s'trăiți, domnule căpitan!»

³⁾ Ed. II, p. 142—144.

⁴⁾ Pag. 128.

cel necăjit și nebdgat în seamă în care fierbe putere nemărginită și iar mi se umplu sufletul de mângâiere: vrednicia noastră izbucnit și tună în țărmurile străine, și nu-i departe ziua vierii». Optimist, ca toți miloșii și iubitorii, Te-ai înșelat atunci departe și departe este încă învierea cea deplină¹⁾.

Durerile obosesc. Trebuie să fi suferit mult zugrăvind țesele animalice, războiul orb și cazarma barbară! Te vei obosit și pe D-Ta durerile, dar nu Te-au biruit. Căci în opera D-Tale durerea curge înainte, în cel mai deaproape volum căruia i-ai pus nume *Mormântul unui copil*. Aici, întors lumea în care gândul monoton-maniac al uciderii nu mai este dominantă strângătoare a energiilor, aici iarăș în lumea oamenilor numai omenești, ai cules câteva din cele mai mari geditii ale operei D-Tale. *Puiul* chiar, încă nu; sufletu-i este surd, abia ciocănește în coaja din care nu are putere să se și deaceea moare în milă, nu în tragedie. Însă, *Păcatul boierului* este o mare tragedie: sărăcitul țăran, căruia boierul-tatăl lăsat numai casa caldă și pușca rece, apără contra boierului pe fata sa, care este poate sora lui; și în scena finală a mistu prin ura «fără nume» a «unui întreg neam obijduit pe moare tot el, părintele rușinat și el deodată cu rușinea feței. Însă, tragedie este stingerea Nataliei din *Tu n'ai iubit!*, în care Daniil Macovei închipuește într'adevăr o neîndurată fatalitate mută. Însă, tragedie strajnică este și începutul și sfârșitul de niței Maria Grigorașcu, care între acești timpi a închis o din fața singurei iubiri sfioase ce ar fi rupt-o poate din curîmplinirilor ereditare, așezate — simbolic și sentimental — pustiul din *Pustiul*. Și alături de acestea sau printre ele, o tragedie nu mai este, cel puțin elegiac plânge novela: într-o cântare a amintirilor, într'un plop istovit, pentru ce odată suflase cald și strâns sub plop; și în acea noapte în care stau, ochi în ochi, două firi sculptate clasic, cu cel mai sentimental plâns care plânge și trecutul și viitorul; și, ca să nu sească nici aici o deschizătură tragi-comică între norii pe moriți, ne duci și la primarele Ghiță Samson, care trebuie să fi existat, căci altfel, drept recunoștință, n'ar fi lăsat pe cins

¹⁾ Privitor la armată judecata d-lui Sadoveanu este mai blândă, fără a fi limitată, în 44 zile în Bulgaria (1913—1914).

străjar Bălan afară, în iarnă, neîncălzit, «învălit în cojocul și în necazurile lui». Iată pentru ce, iubite coleg, trebuie să afirm despre acest volum, că *el reprezintă întâia D-Tale culme înaltă a poeziei și a artei*, fără nici un punctișor de scădere, dela pagina întâia până la cea din urmă. Deodată cu înțelesul s'a înălțat și stilul, care-i bogat, fin și incrustat cu nenumărate nuanțe de genial argintar al limbii românești.

Ți se făcuse, însă, iarăș drag de vremea lui Ion Vodă și în *Vremuri de bejenie*, spuse în despărțiri ca de baladă, ne-ai cules iarăș pe cel mai svelt, mai tineresc, mai drag, mai drăgăstos erou, pe Andrieș Hamură și l-ai contrastat și însoțit cu acel Morocâne din Codrenii Tigheciului, om de inimă, față de spaimă, care se află oriunde-i rășboiu și zare largă și despre care nici însuș Dumnezeu nu va știut de unde vine, cât se oprește unde-l prinde prilejul și unde se duce în acel «necunoscut», despre care și aici, ca și aiurea, D-Ta iarăș aduci aminte. Se pare că, văzându-Te speriat de un prezent al mizeriilor și al lașităților, de astădată fantazia miloasă a venit și Te-a mângâiat cu daruri de care ea numai o singură dată a dăruit unui scriitor român: a fost de această dată! Dar pe lângă acest volum nu pot trece fără a culege încă un titlu *In pădurea Petrișorului*, în care coconul Grigoriță și păcurarul său se încarcă de păcat însângărând de moarte cea mai elegantă și mai dulce căprioară care a trecut prin codrul de nuvele al D-Tale.

Cetind sau recetind *Vremuri de bejenie*, așa, din în tâmplare, un text îmi inspiră ideea să caut a vedeà și din ce adâncuri iese puterea de concretizare stăpânită absolut suveran; adică ce vieață a simțurilor se ivește în textele D-Tale; să aleg cuvântul vizual, auditiv (care uneori se face vers, ca în: «*păcăniă grăbitmurgul din copite*¹⁾), olfactic (ca la Turghenev), chiar cinestestic²⁾). Găsim bogat izvorul în care lumea D-Tale s'a oglindit, unde ea a rămas pe loc, ca vrăjită și de unde, când vrei, fantazia Ți le scoate fără să le dea de fund, par'că ar fi ca niște găleți învârtite să încerce a goli o mare adâncă. *La noi, în vișoară* mi-a adaos bogat prilejurile de-a exemplifica

¹⁾ Ed. II (1913), p. 11—12. Vezi și alte pilde; la pp. 24, 39, 55, 56, 57, 67, 71, 115, 116, 165 etc.

²⁾ «Aveam simțirea *aspră-gheșoasă* că am trecut printr'o mare primejdie», p. 158.

căutările mele ¹⁾. Eram așa dar sigur că în acest timp, pe vârsta de 25—26 de ani, D-Ta înțelegi că chipul cel simțit al lumii este cel ce'n artă naște realismul afectiv, care te aflai bine cuprins, nu naturalismul bistorial-dofurcesc. Observarea m'a făcut, firește, doritor să cercetez amănunțit și urmarea, mai ales că și D-Ta îndemni gândul că zici, într'un loc din această operă ²⁾: «dar tot, știi câteodă fiecare lucru, oricât ar fi de mic, își are însemnătatea lui. Numai fiind astfel înzestrat, ai putut înzestră pe strămoșii tăi. *Bardac* cu puțința de a-l crede: hoț fricos și fricos sugrumător al unei blânde văcuțe din grajdul județului. Dar astăzi vorbe de analitic cu carte psihologică. Să lăsăm cartea! Și acum Te întreb, Manole Crețu acela, răzeșul din *Sfaturi vechi*, este chiar bunicul D-Tale? și deci nu *orice* bunic dintr'o năvelă *oarecare*? ³⁾ Nu-i el, cel care nu «a răpit munca sârului», «om tare, cu suflet bun, simplu» și părtaș pe ducă la acel aur de naivitate al «celei mai tinere mlădițe a neamului care m'a tresărit ca un moment de rară inspirație, deși nu poate decât cel mai pur adevăr? Răzeșismul acesta este un uric de cinste, scris cu slove latinești și cu mare inimă doritoare, casei și neamului din al cărui sânge și din ale căre povețe D-Ta ai răsărit așa cum ochiul meu Te vede în citirile D-Tale. Dar, dacă timp ar fi, am putea vorbi și despre durerea ce-ai ascuns-o în *Părintele Antonie*, care, fără a ști întâiu, știind pe urmă, a scăpat vieța boerului care-i rușinată logodnica, mânându-l astfel la călugărie, și despre luminarea duhurilor din *Cearta* nepoților lui Vasile Bujor; și înlăturarea acea năpraznică a rivalului din *Cel mai tare*, după care apăsarea fata merge tremurând, omeneste, dar exact ca'n regnul animalelor. Un motiv atins scurt, din *Necredinciosul*, îl vei trece mai apoi în *Floare ofilită*. Și astfel ai semănat mult și ai pregătit și criticului seceriș bogat. Căci vorba poveștii, și de ai înaintea încă mult mai este.

¹⁾ Vezi exemple de auz ca la p. 237: «prin văzul bradului trecu un șuet dormitor o plângere tremurată; de miros *aspru* al codrului înfrunzit (p. 226), *ascuțit* al părințului (p. 230) etc.

²⁾ Pag. 197.

³⁾ Mă îndeamnă a crede și rândurile: «Iar eu, în acei ani depărtați, când venisem din târgul Vascanilor (Pașcanilor), cu mama, la tata bătrân...» (p. 234).

Deși sunt scrise, adică publicate, în același an tragic: 1907, și scrisorile din Vișoara, *Insemnările lui Neculai Manea* se depărtează puțin de felul D-Tale; adică le-ai depărtat îmbrăcându-Te cu firea unui Manea ipotetic, care, scriindu-le, laugă o «pagină la istoria suferinții omenești» și-o desvăște în două pilde ilustrând, năpraznic întâia, liniștit și dulceag și ascuns a doua, adevărul din prefața D-Tale: «*Beția adulterul sunt cangrenele societății noastre*». Beția o ilustrează profesorul Radianu care a căzut «ostenit dintr'odată în puietatea asta», care-i vieța orașului de provincie, unde înălțimea rară este și rar te apără de-a «intră în apa tuturor, sub Cuciuc, unde nimic nu se cunoaște»; adulterul este al femeii mai sus de animaliculul mic-funcționar, a cărei soție este, al *Tariei Cumpătă*, care-i naște lui Manea copii cu ochii albaștri, și ai lui, dar le lasă numele — celuilalt. Din scârba capitalei migrează și în altă scârbă, a orașului provincial, se înțepenise Manea, ale cărui însemnări sunt potolite, reci, meschine, ca și mediul din care le scoate. Și asta eră, la 1907, orașul care voia să conducă?! Cartea aceasta a fost un scalpel; cuprinsul o deschidere de răni; și un ocol al poeziei care-ar fi înghețat apropiindu-se de «civilizația» aceea!

Scârbit de-așa lume, scârbit de bună seamă, și de lumea mare îmbolnăvia satul, nu m'am mirat să Te văd într' *O istorie demult* așezând în gura unui sătean cuvântul: «Visam o fugă spre țărniuri mai fericite, spre oameni mai buni» la — Brasilia ¹⁾ unde nu sunt nici primari, nici persecuții. Vorbă de-așa într'o carte în care par'că anume nenorocirile se adună, ca să dovedească că fuga de patrie ar putea să fie un leac. Începând dela spânzurata lui Gavril-Buzatul (*O istorie de demult*); trecând la «boștiura» de Chichiuță, care-și omoară copilul ce-l hrăniă; la amintirile despre Cuciuc; la bucata de carne care-i badea Iorgu văcarul, (*Copilul nimănu*), copil boesc născut prin laturi; la baba fără picioare silită, totuș, a ceră ciociului (*Mergând spre Hârlău*), o scenă faraonică; la nobila Adela a lui Boiu, care-și arde fața cu vitriol, pentru ca nici gelosul Boiu, nici alții să nu-i mai jinduiească fru-

¹⁾ Ediția din 1920, p. 164.

museștea, la care toți se uitau; la bieteile animale din *Sa* și *Puica*; la simpaticul, sguđuitorul ucigaș din *Emigrația* *Brasilia* —, numai nenorociri. Este un volum de depresie estetică. Dar și o bogăție de portrete! Unul singur este înviorat, al Zamfiriței din crama *Amintirei*. În preajma tragediei se oprește fiorul din *Fiorul*, un model de acea izvoare estetică a fenomenului, despre care vorbiam la început. De povestire despre acea femeie liniștită, care numai când în când deodată își desvăluia doi ochi plini de patimă și avea un zâmbet care se deschidea ca lumina unei flori. Și în sfârșit — *Codrul*. Am zis odată că toată natura s'a pierdut în sufletul D-tale și iese de-acolo, se 'ntoarce întregă, pe de viața-i primă. *Codrul* este una din cele mai perfecte povestiri de victorioasă reîntoarcere pe aceste pagini de viață literară. Cine nu mă crede să citească, pentru ca să se creadă pe sine înșel.

Cântecul amintirii întinde înainte atmosfera depresivă predominantă în volumul trecut. Simți ca o rupere de inimă ca o gătuire a ta însuși, când *boerul* hain sparge cu plumb un piept de țaran bolnav, care fură, întâia oară în viața sa un car de lemne, să-l vândă, să aibă cu ce să 'ngroape un om mort, rămas acum să-l îngroape alții (*Hoțul*); și-aceeaș se întinde aproape întâmpină pe târgovețul, soț al țarancei la «roabă, numai pentru muncă și plăcere», soț izvor de viață al amărăciunii (*Printre gene*). Aceste sunt pagini de artă totuș, ce proteste însângerate contra cruzimei umane, care din grația legii și a lașității, și-a obișnuinței moleșitoare încă umbră pământului! De partea cealaltă, a omului care face singur soarta, este Irina, care mai bine moare decât plece cu Alvanitul, când ea iubește pe un flăcău de-aia (*Cântecul amintirii*), cântec zis foarte dureros de bădița halache. Dar de astă dată se ivește și câte-o pagină de un măritat cu norocoasa naivitate și cu norocosul curaj al Petrișor și al Antiței (*Povestea cu Petrișor*), sau clătina iarnă, de țuica moșneagului Vasile, care vorbește cu epușă grădinei sale și chiar cu baba-i răposată (*Povestea cu epușă*). Despre aceste două povești este destul să spun că trec dincolo de Ion Creangă, adică înaintea lui, care mersese pe acelaș drum, dar nu așa de gingaș ca urmașul său.

«*Cântecul amintirii*» duce tot mai în sus arta povestirii D-tale. Natura, tot mai întins împletită cu vieța, se prelinge și acolo unde nici un cetitor n'ar aștepta-o ¹⁾; și, tot mai fin nuanțată trece dela concret la eterat și încântă ²⁾. Oamenii se 'nvălesc în atmosfere, care fac contraste clare, ca și ei. Toți spun cu plăesnire poveștile lor; toți sunt mișcați; ideile sar din fonduri bogate și trec dela om la om ca scânteii electrice; iar natura este mereu între ei, cu ei, ca a treia față — acrită — a scelerelor ³⁾; se vede bine păstrată vechea preferință pentru oameni «deosebiți» cum «nu se văd mulți în vieța». Vieți bogate, când amintirile 'ncep, ei «par» că se cobor pe niște cărări uitate în suflet». Caracterele, portretele sunt de-o variație extraordinară. Iar D-ta știi să-i strângi și să-i desparți pe toți, să-i aprinzi și să-i potolești, să arunci piedici înaintea faptei, să crești interesul. Deaceea, cine va studia odată tehnica povestirii românești, se va oprî mult la acest volum ca un călător trecut prin secetă și sosit, în sfârșit, la un izvor răcoritor.

După *Un instigator*, în care bătrânul Neculai arată în pildă cum ar trebui să-și plătească asuprirea orice boer asupritor trimis de el la iad (Deaceea este: instigator!); după admirația meșterilor câștigători, cari «cu toate acestea aveau o mare părere de rău pentru lipsa de pământ» de care lipsă câștigul par» că nu-i mângâia». (*Un meșter și oamenii lui*); după păintele Pantelimon, fostul cioban și grad care, «dacă a văzut ărăcia în care trăesc toți» s'a «liniștit și el undeva» la schitul cu hrană ușoară, decât care mai bun și mai umil creștin este *omon Rusu Ungureanu*, un pribeag de adâncă depresiune suletească; după alte câteva figuri, în urma cărora privești așeneni înapoi spre tragicul 1907; lași o vorbă despre durerile atului, aduci în vis pe Ion Creangă, să-l apere și el, și treci nainte la meșteșugul estetic-pur al povestirii pasionate despre simbolica *Vidra* dela moară și despre *Rătădirea lui cuconu*

¹⁾ Un frumos exemplu la p. 113: «Un val de soare năvăli după el și ajunse până la patul bătrânei».

²⁾ Un exemplu, dela p. 20: «...pe ape scânteiau în depărtări, pădurile se lămuriau pe zare, ca dungi de cărbune; și călărețul mergea gânditor pe murg spre hanul Aniței; prin visul negurii».

³⁾ Un exemplu admirabil, p. 5.

Toderaș. Inșă nu acestora, ci celor dintâiu, nenorociților, e așezat acea duioasă placă de *motto*, pe care o reproduc, ca o scurtă și mută poezie fără tendință, dar sdrobitoare:

Mângâierea lor, ceasul alinării.

Răsplata lor, suferința.

Virtutea lor, răbdarea.

Citatul *motto* s'ar fi putut repeți pe pagina întâia a *Boardeenilor*. Să-i pun eu altul, tot din opera D-Tale: «*Pecunia multor lucruri din țara aceasta a plugarilor piere* — și nu Dumnezeu știe dacă civilizație se poate numi năvala barbară care așează pe curatul pământ al părinților noștri murdăria orașelor, sărăcia unor mahalale de sălbatici, cuibul de țărâni lime din care curg spre *sate* vânturi de boli sufletești și nenorociri». (*Oameni și locuri*, 1908, p. 32). Citatul spune că-Ți dai perfect seamă de rostul cultural, care, firește, trebuie să apară și în roman, și în novelă, al tuturor regiunilor ce trec pe dinaintea ochilor. Contrastul descris rece în citatul descrii cald, viu în oamenii și în faptele dela *Boardeeni*. *Boardeenii* sunt oameni de strânsură, ei vin din toate părțile, cătând munca și aflând-o într'o moșie fără margini, din *Prut*, loc larg de alergat pentru boerul îngrijit să secere și să mai mult și pentru cumplitul *Faliboga* suflet de codru și de drăzneală de prerie. Aici nu este civilizație, dar este muncă; aici nu sunt poleiri, dar sunt caractere de-o energie cumplită care se ncruntă la omul apropiat — fiindcă n'are unde se reverse. D-Ta ai voit și ai știut să alegi din fiecare poezie sa, aurul inimilor înădușite de singurătatea sălbatică a *Boardeenilor*, trăitorii din instincte, cu mândriile și iubirile lor, trăitorii printre vite și porci și lanuri întinse de grâu. Și totuș ce fixare de atenție așteptătoare ne-ai procurat D-Tale cu intrarea în moșie a lui *Niță Lepădatu*; ce ațâțare cu întâi conflict dintre ei și *Faliboga*, asprul vâtaf, fostul haiduc, și duios cu *Iana* sa încă tot haiducească; ce mulțumire în noaptea de frig și viscol, când *Faliboga* mântuește viața lui *Lepădatu*; ce pildă de discreție descriptivă când ne aduci în fața pe călugărița fugită până aici; și în urmă ce simpatic joc de vrăbie, când sosește, pentru câteva ceasuri, mireasa boerului

care va fugi repede spre țările calde; și printre toate, firul alb și dulce al dragostei Marghioliței, care lui Niță îi dăse întâiul pahar de apă în acest pământ de faraonire, care împreună cu el rămase locului, în satul care începu a crește din sălbăticia la care boerul nu se mai întoarse; de unde mânlrul Faliboga pleacă; Faliboga «om pidosnic, cum spunea el singur. . . eră ca un cal de pustie. . . Cum a văzut că se înmullesc oamenii și vin alți, stăpâni mai lacomi, și-a luat pe Iana, tu încălecat pe cai și au trecut Prutul. . . S'au dus cine știe unde. . .» ca atâți alți eroi ai povestirilor D-Tale. Omul pustiei plecă de unde un sat încolțise și unde rămăsese — ca înemeietoare de trainici fericiri — dragostea nobilă a Marghioliței, fata humelnicului Năstase. Observ, în trecut, că în toată opera D-Tale dragostea *multă* este, dela cel mai mic început până la cele mai ascunse, mai tăcute, mai viforoase tragedii. Dar decât pagina aceea 51 din *Bordeeni* cei barbari, nu știu multe să fie mai delicate ¹⁾.

Dar cum nu-i în orice zi Paști, nici în *Bordeeni* nu-i orice pagină pagină de *Bordeeni*. Ce specifică este în *Bordeeni* ca-

¹⁾ Se priviră o clipă zâmbind.

— Pe la noi, prin bordeele noastre nu se văd flori, zise Niță. Imi spune morarul de devalcă că 'n alte părți sunt și grădini mari, cu copaci și cu flori multe... El e neamș și-a umblat mult prin lume... Multe mai știe! Imi spunea așa într'un rând că el a fost prin niște târguri mari, de umbli prin ele două zile și nu le mai dai de capăt... Și zicea că sunt mori cu mașini de foc, cum are și boierul la treer, da' mori mari, de macină toate grăele din țară... și spunea și de *trimuri*...

— Ce sunt acelea? întrebă fata uimită.

— Nu știu, da' am auzit că sunt așa, un fel de căruțe care umblă cu mașini... și pe ploaie și pe ninsoare... da' repede grozav... actă sunt aici, ș'actă nu le mai vezi...

— Multe minuni! șopti fata; ca 'n povești... Da' pe la noi nu sunt de acestea.

— Morarul are și ceasornic... zise Niță.

— Are și boierul, îl întrerupse repede fata; mi l-a arătat madama...

— Par'c'aș vrea să mă duc așa prin lume, și să le văd toate... gră! Niță zâmbind.

Fata nu răspunse; rămase gânditoare.

După amiaza de toamnă eră foarte blândă și o liniște nesfârșită întristă întinderile. Toate sgomotele conteniseră. În părloagele apropiate luceau fire lungi de funigei; un vânt abia simțit purtă și prin văzduh firele acestea rătăcitoare de mătase argintie. Flăcăul și fata stăteau singuri pe prispa bordeiului. Nu-și mai vorbeau, dar se simțiau chemați unul spre altul de ceva tainic. Dintr'un tufiș de boz, la marginea unei grămezi de gunoaie putrezite, ieși deodată o *nevdstnică*. Se oprî neliniștită în lumină și-i privi cu ochișori negri ca gămălii de bolduri. Eră așa de albă blănița ei, încât par'c'a bătea într'un albastriu dulce, ca zăpezile cele curate. Dispărû ca o săgeată. Tinerii întoarseră capetele unul spre altul și-și zâmbiră cu prietenie.

Cu începutul acesta de dragoste în suflet, pornî Niță Lepădatu într'amurgul spre vitele lui.

racterizarea oamenilor; ce cănărel clipitor din gene este o pildă, mireasa lui Jorj, Rosina, un fulg care n'are ce cădea între noduroșii eroi ai moșiei; ce gestificați apar toți oamenii aceștia, care-Ți deschid sufletele ca să vezi concret sufletul norodului! De-aceste poame ale artei mature nu se găsește oricând, nici chiar la D-Ta, nici aici, în vecinătate de timp cu *Bordeenii*. Totuș povestea lui moș Anania despre vitele porcilor lui Irimia (*Intr'o poiandă*) este o pagină de nouă trăsări. Cuvântul din urmă este bine spus; pentrucă într-adevăr, cine Te cetește nu mai adoarme, din pricina tresăririi prea multe, prea plăcute.

După odihna trecătoare a *Priveliștilor dobrogene*, iată-ne de iarăș în marele val-vârtej al tresăririlor, în romanul *culminațiunea artei* D-Tale, în *Neamul Soimăreștilor*. Patru rânduri la sfârșit descoper două origini a acestui roman: «Originii mei sunt strănepoții acelor oameni. Și această istorie de acum treisute de ani, din vremea când strămoșii erau încă dârji, am scris-o în liniștea unei prisăci, având în inima mea răsunetul durerii lor». Liniștea s'a prelinș într'adevăr în toate cuvântarea, care nu mai izbește în urechi cu sunetele celor bolovănoase din *Șoimii*; dar liniștea nu a putut înferecă omul și fapta până într'atât, încât să-i potolească vulcanica putere a simțirilor din aceleași veacuri vechi și strașnice, ca și altele în *Șoimilor*. Rădăcina cea veche a dat numai o floare mai blândă: *Șoimăreștii* sunt un stol de ostași, cari se ridică să-și apere pe Domnul dreptății lor, sau să stârpească pe dușmanul din brazdă, pe marele boier sau fur de pământuri străine, răzărășiști. În tema aceasta sună, deși nu se aude, o ciocnire și de azi, și de când cu Eminescu, și de când cu Alexandri, și astăzi de astădată, D-Ta te așezi la rând, în cea mai bună tradiție literară a țării. Dar cu forma ce-o ia la D-Ta ciocnirea, nu e una alta nu poate râvni să se asemene! Și aici rămăiu iarăși singur. Pentrucă și aici însușești eroilor romantica suspendare între timp trecut fără nume și număr și timp viitor fără prevedere: «Din lume am venit, în lume mă duc»; sunt «suflete care cu greu se lămuiesc», dar sprinten simțesc, simține și adânc. Pentrucă aici se rostogolesc una după alta, surprinderile mari și mici; aducerile fericite în scenă; legăturile de

leparte anunțate și din târziu legate cu trecutul povestirii; bogăția de mișcări în orice scenă, dând astfel corp bine legat, lădit pe suflele de tot felul, unei epopei unice în literatura noastră. Dragostea cea multă, ce-o laudam adineaori, Ți se ădeasă și aici, mereu, în condeiu. Și printre boieri și răzeși stași și slugi, hangii și ovrei, Moldoveni și Poloni, ea ne scoate nainte, mereu, liniștitorii ochi ai femeilor, pe care par'că o rimăvară a fantaziei le crește în povestire, cum primăvara rește flori într'o pajiste, pe care D-Ta le-ai crescut așa de bine înțeles cu mediul lor, încât jupânița Stroe este tot neamul oeresc, cum și Antița este răzeșimea întregă. Ce bucuros ș povestii cuprinsul romanului, ce bucuros aș arată cum ai ioplit atâta mulțime de capete și suflele amănunțit particularizate! De-aș face-o, aș scrie un volum, ca să comentez un volum în care, în fiecare rând, ai picurat o vedere în adânc, în gând în larg, o simțire închisă în nervi uneori ca de fer, alteori ca de fuior lin, fâșiitor.

N'aș putea zice că după *Neamul Șoimăreștilor* arta D-Tale cade. Sigur este că puținel scade atenția la cuvântul ce-l trebuințezi; abia acum se lasă în povestire vorbe ca: *ireal*, *convulsionat*, *fantomatic*, *incomod*, *destin*, *absorbant*, *iremediabil*, *circumspect*, *acomodez*, *fantoșe*, de care, până aici, nu întrebuițaseși. Le-a atras, văd, subiectul modern: *Strada Lăpușneanu*, dar totuș s'ar fi putut evita.

Strada Lăpușneanu este mărturisirea celor mai din urmă sureri ce-ai încercat în timpul războiului. Partea întâiu: cum cercetașul târgoveț, nenorocit printre nenorociți; își caută frații locotenent în retragerea dela Moldova, până-l găsește o căca tranșa dela munte — are ca *motto*: «Și iacă lacrimile celor obijduiți, celor ce n'au nicio mângâiere»; partea a doua: cum la Iași se 'ntinde în familie cheful din salonul cu ceaiuri ansante, cu joc de cărți și lascive ochiri și înțelegeri, cam de acelașcolo pornind și chemarea la Iași a locotenentului Ploeanu, care ca *motto* vorba: «Și puterea este de partea asupritorilor»; partea a treia: cum în «primăvara tragică a unei lumi nouă» colonelul voește să necinstească pe Mary-a locotenentului care faceea se sinucide, adauge al treilea *motto*: «Atuncea am făcut pre cei morți. . . și mai norocit este cel ce încă n'a fost,

carele încă n'a văzut răutățile ce se fac sub soare». Tragedia părții a treia, care ușuratic se nebunește înneacă frumusețea morale, trăite odată și reinviată magistral, este infernul păturii suprapuse pe care, în simbol, o hotărăști osândeii și pierzării. Intr'adevăr abia aici, întâia oară, pătura aceasta apare la D-Tale ca corp cu suflet colectiv, închinat babilonismului, și oferindu-Ți-se obiect de veșnică rușine, acut luminată de vederea D-Tale etică, nemiloasă.

Pe lângă opera aceasta ne-ai mai dat însă, în acest timp o mulțime de povestiri mai mărunte, toate în felul bine cunoscut prins al artei D-Tale. *Frunzele în furtună* sunt mai ales sclipici de dățești; *Macovei* și *Necunoscuta* sunt perle. *Neagra Șarpe* ne-aduce iarăș suflete țărănești, grația lor feminină și adâncă moral până și în imbecilul *Niculai și prietenul său*, unde atingerea ca și în *Necunoscuta*, marginile bizarului. Elegia precum și nește iarăș în *Ți-aduci aminte*, senzații scumpe din Pașca tragediei lui Nistor ocașul, wertherianul lirism al lui Costin din *Ceasul tinereții*. Te 'mpărțiși astfel *tuturora*.

Adică: chiar *tuturora*, nu. Numai păturii de sus, nu. În părății sau regi, adeseori fond istoric de acțiuni de romanț nu se văd în opera D-Tale; miniștri, nu: odată în *Strada Lăpușneanu* unul își arată scurt năsușorul, pe-o pagină; și hiererii, cu pompa lor și de regulă fără suflet simțitor; magistratii, comandamentele, universitatea, băncile, fabricurile și. a. m. d. nu se văd. Pătura aceasta de suprapunere nu Te atras; sau nu ai văzut-o decât în efectele simțite asupra vieța ce-o stâlcesc uneori în păturile de mai de jos.

Când opera s'a împlinit bine, ca paharul de vin care-l oștă oaspelui iubit, Ți-ai dat seamă și de locul ce-l ocupi în aceste pături, cu simpatia D-Tale, cu devotamentul D-Tale și ai scris despre această chestie însemnată un cuvânt că bărbătesc, care va fi cuvântul meu din urmă. Anume în *de toamnă*, acolo unde vorbești despre starea noastră socială din care ai cules mai toate acțiunile și caracterele povestirilor D-Tale, mărturisești că: «Țara dela 1800 eră a *leacșurilor*, a speculatorilor și a zapciilor; statul nou a fost al *șenilor*. Poporul celălalt trebuia să muncească pământul și să plătească dări. Cei mai buni dintre părinții noștri, idealiști

ab azi visând un stat național — primeau o stare de lucruri, și e înzese înșelau asupra *celorlalți*, pe cari nu-i cunoșteau. Ce eră l, ca săranul? Un fericit patriarh, filozof, un poet, un om *sobru*. . . și azi să zică e bine; și mergeau așa înainte. Și tot sângele organismului nostru se concentră la orașe; și satele rămâneau nemiate. Psihologia aceasta curioasă au avut-o oamenii mari i noștri: un Alecsandri, un Eliade. Alecsandri scria *Rodica* i alte perle idilice, auziă concertul în lunca dela Mircești, i satul în care-și petreceă orele senine eră — și este încă i azi — unul din cele mai triste și necăjite sate ale țării. Când eră vorba de popor, Eliade socotiă de datoria lui să-i găsească legătură cu vechiul cetățean al republicei romane. Dovada ii e o minune. . . Iată cum se rezolvă vechea chestie; iată reocupările orelor de visare, cari urmau după luptele pentru bertăți și unire ale orașelor, preocupările celor mai buni fii i României, *așa de străini totuș de popor*. . . *Poporul cel mare l nostru, și azi necunoscut* de călătorii de-o clipă, a dormit n somn jalnic în întunerecul satelor. Când se va deșteptă el retutindeni, și când *el va înțelege și va face mărirea patriei*, tunci vom fi în adevăr tari, mai buni, mai respectați și mai unoscuiți între neamurile pământului¹⁾.

Cu textul acesta ne-ai descoperit, teoretic, politicește, mina eștiută în care ai intrat, ca să ne-aduci nouă, cetitorilor pri- nitori, aur; aur sufletesc, imaginațiă, sentimental, stilistic²⁾; ur neperitor.

¹⁾ Citat din *Foi de toamnă*, 1916, p. 181—183.

²⁾ Relativ la stilul lui M. S., despre care, ca despre orice mare autor, s'ar putea scrie o stilistică întreagă, fac o singură observare: El are o claritate clasică; claritatea ste în stil ca la casa o ușă care te așteaptă deschisă. Aleg o singură probă transcriind a frânturi de claritate un text curs neîntrerupt, dar divizat de cugetarea cadentă împede, așa cum divizate sunt toate paginile lui M. S. Cetiți:

umina nopții creșteă;
ântul mână negurile apei
ca moș
e dinaintea ochilor par'că-mi treceă
lăcăul de altădată;
ar'că se opriă înainte-mi bădița Miha-
lache,
ăcut și trist;
ntr'un târziu,
u oftările vântului,

mi s'a părut că vine până la mine
plângere de buciom:
cântecul amintirii.
Cântarea tremură sflșietoare,
ca într'un pustiu de moarte,
și par'că se opriă în stâlp de neguri adu-
nate,
la mormîntul cel vechiu,
lângă apă.
(*Cântecul amintirii*, ed. 1921, p. 13)

Domnule coleg,

Academia română, credincioasă menirii sale de-a observa cum mereu viața și literatura țării se românezează din jos în sus, și de-a indica, prin alegerile sale, creșterea românismului adevărat, dorindu-Te în mijlocul ei, Te-a dorit cum ești, eu Te-am arătat că ești cum vei și rămâne.

Fii binevenit între noi, mare meștere Sadoveanu!

ACADEMIA ROMÂNĂ
DISCURSURI DE RECEPȚIUNE
LVII

FIINȚA ȘI MENIREA ACADEMIILOR

DISCURS ROSTIT LA 10 IUNIE 1923
ÎN ȘEDINȚĂ SOLEMNĂ SUB PREȘEDINȚIA
A. S. R. PRINCIPELUI MOȘTENITOR

DE
DIMITRIE GUSTI
CU RĂSPUNSUL D-LUI
VASILE PÂRVAN

SECRETARUL GENERAL AL ACADEMIEI ROMÂNE

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1 9 2 3

ACADEMIA ROMÂNĂ
SCURSURI DE RECEPȚIUNE
LVII

FIINȚA ȘI MENIREA ACADEMIILOR

DISCURS ROSTIT LA 10 IUNIE 1923
IN ȘEDINȚĂ SOLEMNĂ SUB PREȘEDINȚIA
A. S. R. PRINCEPULUI MOȘTENITOR

DE

DIMITRIE GUSTI

CU RĂSPUNSUL D-LUI

VASILE PÂRVAN

SECRETARUL GENERAL AL ACADEMIEI ROMÂNE

CULTURA NAȚIONALĂ
BUCUREȘTI

1 9 2 3

*Alteǎ Regalǎ,
Domnilor Colegi,*

Aducând justul tribut de elogi pe care-l datorez predecesorului împlinesc mai mult de cât un simplu act de curtoazie autorizat de usajul academic.

Constantin Giurescu a fost una din cele mai strălucite personalități ale generației noastre, iar prin lucrările sale ca și prin viața sa, a rămas un model pentru generațiile viitoare.

Constantin Giurescu a dat frumosul și înviorătorul spectacol, ce se întâlnește atât de rar la numărul restrâns de oameni rari, al celei mai perfecte armonii între intelect și caracter.

Viața sa a fost reflexul pur al studiului și împlinirii dăruirii; deaceia ea s'a scurs liniștită și senină. Născut la 1875, în comuna de munte Chiojd, din județul Buzău, dintr'o veche familie moșnenească, după ce a trecut ca elev și student prin liera învățământului, a plecat în 1903 la Viena, unde, pe lângă studiile de specialitate ce le face, cercetează arhivele ministerului de Războiu, descoperind o sumă de documente privitoare la Țara Românească și în special la Oltenia.

Intors în țară, devine profesor de gimnaziu în București, șef al Arhivelor în ministerul de Externe, conferențiar de istoria modernă la universitate și în 1914 membru al Academiei Române. Câteva zile înainte de a i se aduce și ultima cunoaștere oficială a activității sale științifice și a ocupă catedra de istoria modernă a Românilor, ce se creiașe în urma înruinței numeroșilor săi admiratori, anume pentru el, la 1 Octomvrie 1918, Giurescu își dă sfârșitul, în vârstă numai

de 43 de ani, încă plin de zile roditoare, victimă a unei epidemii ce au întovărășit războiul și nenorocita ocupație străină. Moartea-i fulgerătoare a provocat cu atât mai mult și dureroase regrete, cu cât a distrus cele mai vaste speranțe.

Activitatea științifică a lui C. Giurescu nu poate fi schițată aici decât în cele mai largi trăsături; ea a fost continuă și s-a păstrat, pentru că porcedea din cea mai nobilă dintre pasiuni: aceea pentru găsirea Adevărului. Încă din facultate, când făcea studiile, a publicat în «Convorbiri Literare» un studiu asupra vechei cronologii moldovenești. Lucrările de exegeză a cronicilor l-au preocupat și mai târziu, și lor le-a consacrat cei mai frumoși ani ai vieții lui. Contribuțiile lui C. Giurescu în această materie vor rămâne opere de temei și fac o contribuție doabă a istoriografiei române prin rezultatele noi la care a ajuns. Lucrările sale în această materie sunt cunoscute. Citiți totuș câteva dintre cercetările mai de seamă: Contribuția la studiul cronicilor muntene; la studiul cronicilor moldovene; letopisețul Țării Moldovei; din neamul Moldovenilor; Miron Costin; Letopisețul Țării Moldovei de Simion Dănilă; însfârșit lucrări privitoare la cronicile Moldovei.

Arareori documentele și textele au fost mai adânc analizate și interpretate cu o metodă mai riguroasă, decât această aplicată de C. Giurescu.

Ca adevărat om de știință însă, Giurescu, după ce a descoperit, fixat și precizat texte și documente, le-a explicat.

După o cercetare îndelungată a documentelor din Arhivele Statului și dela Academia Română el a expus în 1907 în două comunicări, făcute în această incintă, și care au provocat, prin noutatea lor, senzație: 1) «Vechimea rumânică a Țara-Românească și legătura lui Mihai Viteazul» și 2) o altă comunicare, menită să completeze pe cea dintâiu, cu titlu «Despre Rumâni».

Observator ingenios, demonstrator puternic al adevărului istoric, Giurescu a atacat prin aceste comunicări una din cele mai importante, întunecate și controversate probleme ale istoriei sociale românești: problema claselor sociale în trecut, adică când numeroase puncte de vedere noi.

Problema a rămas în unele privințe încă deschisă; Giurescu, dacă ar fi trăit, ar fi putut, fără îndoială, să întregască construcția vastului edificiu, ce-și propusese să-l ridice istoriei sociale românești vechi, pentru care strânsese și un imens material.

Dispariția prematură a lui C. Giurescu în trista noapte, înalțorează însă pe acel ce-i poartă numele și care a moștenit distinsele însușiri ale părintelui, să-i continue opera; editarea de către el a scrierii postume «Despre Boieri» (1920), e o dovadă că fiul și-a înțeles obligațiile.

Dar C. Giurescu a smuls tuturor stimă și respect nu numai prin scrierile sale, ci și prin întreaga sa vieată. A fost o vieată exemplară în sensul cel mai bun al cuvântului.

Suflet de elită, pătruns de calmul pe care îl dă dragostea lesinteresată pentru Adevăr, excesiv de modest și lipsit de vanitățile vieții, a trăit ca excelent om de bine.

Omul a avut mari farmece, scriitorul daruri admirabile, cercetările sale vor rămâne modele.

C. Giurescu merită amintirea recunoscătoare a contemporanilor și stima posterității.

Domnilor Colegi,

Să-mi fie îngăduit acum, ca un omagiu pe care mă simt dator a-l aduce Academiei, ce m'a chemat în sânul ei, să desolt, în fața d-voastră, rațiunile ce mă fac să privesc alegerea mea ca o mare cinste și motivarea înaltei idei ce o am de ființa acestei instituții, ca și de menirea ei.

Dealtminteri, o astfel de cercetare este, cred, binevenită și în alt punct de vedere.

Toate instituțiile cari au un lung trecut, sunt expuse din rând în rând la un îndoit pericol: a nu fi bine înțelese de opinia publică, și ceace este poate mai îngrijitor, a pierde ele înțele sentimentul eficace de ce trebuie să facă, pentru a se adapta rosturi și la scopuri noi, izvorâte din situații politice sociale morale, noi.

Academia Română a scăpat până acum de acest pericol, rație principiului înțelept al elasticității organizării ei libere serviciilor aduse științei și culturii naționale.

Ieșită din mișcarea spiritelor, ce a făcut Renașterea noastră națională, Academia Română a primit din toate părțile multă atenție de favoare și recunoaștere; ea apare și azi ca instituția cea mai proprie a servi și onora interesele superioare culturale și științifice ale Patriei.

Totuș, în acest timp, opinia publică activă și deșteaptă ocupă de tot și voiește, nu fără motiv, a-și da seamă de ea. Nu este deci inutil a-i explica azi mai distinct ceea ce ea poate puțin confuz.

La aceasta mai trebuie adăugat că explicând altora ceea ce este și voim a fi Academia Română, vom ajunge să ne cunoaștem mai bine pe noi înșine, ceea ce nu alcătuește, de sine, un câștig de desprețuit.

Necesitatea ce se impune Academiei de a determina cu claritate orientarea sa liberă și originală în mișcarea culturii contemporane nu a scăpat de altminteri membrilor ei, cari, în îndoială, nu din întâmplare au deliberat prelungit și repetat în două sesiuni generale asupra necesității și modalității oportune a revizuirii Statutelor, în cadrul păstrării credincioasă celor mai bune ale ei tradiții. S'a ales chiar o comisie — în care mi s'a făcut onoarea să fiu chemat — cu însărcinarea specială a aduce propuneri privitoare la reorganizarea Academiei.

Litera unui statut este însă puțin lucru în ea însăși.

În mișcarea de reformă a Academiei nu poate fi vorba de formule invariabile și definitive turnate în dispoziții statutare, căci ceea ce este viu și viabil nu poate fi prins în formă și definit, având soarta creației spontane și totdeauna ascensiune.

Ceea ce interesează este numai spiritul, care va însuși această reformă și metodele pe care el le va indica.

Are oare Academia, ca atare, ca instituție prin esență spirituală, un drept la existență în sânul societății, al națiunii și al umanității ?

Iată întreaga problemă a Academiei, problema valorii sociale, naționale și umanitare.

În toate timpurile Academia a fost obiectul unor dorințe fierbinți și în același timp al unor epigrame sarcastice.

Să fie oare Academia, cum cred unii, numai o societate

paradă, un sindicat de vanități satisfăcute pentru a distribui titluri glorioase, ce în realitate nu ar da glorie, ci cel mult gloriolă?

Să fie ea oare numai un obiect de lux social, un refugiu liniștit, de contemplație senină pentru o elită aleasă de un re-strâns centru de selecție, deasupra căreia trece fără să o atingă șagomotul vieții?

Să fie Academia, în sfârșit, o instituție superstițioasă și de-aceea respectabilă, cu simpla menire a consacra și încoronă o viață de efort și de muncă, supraviețuindu-se pe ea însăși, fără altă necesitate?

Dacă este așa, apoi această instituție corporativă fără utilitate, fără frumusețe, fără vreun mandat este imuabilă; totul este perfect în orânduirea ei simetrică. Sit ut est, aut non sit.

Dacă însă, dimpotrivă, Academia este mai mult decât un salon închis de conversație științifică și literară, ce are numai a desemna pe noii oaspeți și a admite la fotoliile de care dispune pe cei găsiți demni a se așeza în ele și în sânul cărui salon s'ar desvoltă acea faimoasă «Academicită», compusă din ambiții, rivalități și intrigi; dacă adică Academia este, cum a celebrat-o *Daunou*, în raportul său pentru creierea Institutului Franței: «un templu național, ale cărui porți totdeauna s'au închise intrigi, nu se deschid decât la sunetul unui renume «just», și ca așezământ național ea împlinește o necesară și profundă funcție socială și etică, atunci din când în când, la anumite epoci, se impune problema reînnoirii ei, adică trebuința Academiei a se acomoda la o nouă stare și situație națională.

Istoria tuturor Academiiilor, conștiente de sensul lor superior, cunoaște astfel de procese de reînnoire.

Dovada cea mai strălucită, și care ilustrează în cel mai elocvent chip discuția în jurul problematicei Academiiilor, ne-o oferă suprimarea pură și simplă a lor de către Revoluția franceză, ca fiind inutile și reprezentând simple rămășițe învechite ale instituțiilor vechiului regim, ceea ce n'a împiedecat însă ca aceeași revoluție, doi ani mai târziu, simțind adânc golul provocat, să inaugureze cu un ceremonial și fast neobișnuit de exagerat, «Institutul Franței», ce încorporează în esență ideea Academiei vechi.

Gestul revoluției franceze a fost mai mult decât un trîplătit violenței timpului — care refuză celebrului membru Academiei de Științe, lui Lavoisier, favoarea implorată — amâna cu câteva zile ghilotinarea sa pentru a termina o experiență începută! Lovitura decisivă pe care a încercat să o facă Mirabeau și compania sa Academiei, prin distrugerea ei — gală, consumată prin decretul din 8 August 1793, merita să opri puțin atenția asupra presupusului argument democratic împotriva acestui parlament aristocratic-academic, ce dispunea de privilegii și împarte favoruri, ce ar fi Academia.

Dacă facem abstracție de veșnic aceiași pasionați adversari Academiei, pe cari îi întâlnim pretutindeni și în toate timpurile — deci și în timpul revoluției franceze, de un Palissot, ce nu a putut obține consacrarea oficială, de un Marat, inamic jurat al Academiei de Științe, pentru că ea n'a ținut în seamă pe serioasele sale descoperiri, de un Chamfort, jignit în vanitatea sa, precum și de alți detractori interesați și invidioși, cei mari dușmani ai Academiei într'o democrație neadevărată și învidia și ura instinctivă împotriva tuturor formelor superioare aristocratice, chiar și celor spirituale și ale talentului, ce se ridică deasupra nivelului comun, și neîncrederea împotriva oricăror manifestări de cultură, totdeauna suspectată, pentru că nu pot fi de oricine înțeleasă și împărtășită.

În realitate, Academia este un simbol al adevăratei democrații, al democrației aristocrate. Căci idealul unei democrații nu poate fi tendința unei nivelări a tuturor în jos, către un minimum, ci una în sus, către un maximum, adică o autogovernare și autoresponsabilitate socială a unor personalități ajunse la un cât mai mare grad de dezvoltare.

Și atunci, dacă este așa, ce oferă organizarea Academiei? Membrii lor sunt aleși în mod liber, nu numiți; odată aleși sunt egali — au fost egali chiar în timpul vechiului regim, adică pe vremea domniei tranșante și exclusive a deosebirii dintre clase și când totuși în sânul aceleiaș Academii reprezentanți, cardinali, duci, marchizi și conți erau egali reprezentanților burghezimii — ; ei nu cunosc între ei altă autoritate decât aceea a științei și talentului; magistraturile academice sunt temporare, iar guvernarea este directă și continuă.

ab controlul tuturor; înfărșit, responsabilitatea academică — cea mai fină dintre formele responsabilității, — adică aceea care o are fiecare membru față de conștiința lui proprie. Nu sunt acestea oare virtuțile unui guvernământ într'adevăr democratic ?

Domnilor Colegi,

Revoluția franceză prin brutala suprimare și apoi prin enziasta reînființare a Academiiilor, a pus în discuție pentru întâia oară, în mod public și cu toată tăria, problema Academiiilor, care a rămas de atunci până azi aceeași, și deschisă; contribuțiile puse în serviciul luminării ei sunt puține și neplete; deaceia orice analiză principială a elementelor ce compun, și a scopurilor ce urmăresc Academiiile, nu poate cred, decât binevenită.

Din primul loc nu trebuie uitat însă, că formarea marilor Academii nu este decât înfăptuirea mai largă ori mai îngustă a ideii Academiei moștenite dela unicul *Plato*, și care și-a bătorit triumful abia în veacul al XVII-lea și XVIII-lea, în vestitele utopii academice ale marilor spirite *Bacon* și *Hobbes*.

Firește, realizarea Academiiilor a corespuns necesităților de organizare a muncii științifice și culturale, și care a variat până la diferitele epoci ale istoriei, ea se datorește însă în primul rând inițiativei acestor spirite îndrăsnețe și modelelor ideale, care ei le-au creat până în cele mai curioase detalii de regulament.

Este deci necesar a cunoaște trecutul multimilenar al acestor nuri, scumpe oricărei Academii, utopice pe vremea când fost concepute, devenite apoi programatice, când au început a fi înfăptuite.

Departate de tumultul vieții publice, sub umbra copacilor și măslini ai grădinii din vestul Atenei, care se numea *'Ακαδημία*, *'Ακαδημία* dela eroul local unde-și avea sanctuarul, u egaloria cuvântul lui *Plato*, ce se plimbă acolo cu școlarii și re et pții săi, discutând cu ei și încurajându-i în raporturi literare filozofice.

Iată veneratul loc de naștere al Academiiilor, de unde vine și numele. Iată prima organizare grandioasă a marelui în comun, a artei și științei, a științei celei mai înalt speculative, ca și a științelor empirice.

Prin metonimie numele de Academie a trecut mai târziu la școala filozofică întemeiată de Plato, așa, bunăoară, ca mai târziu Tertullian numește pe adepții filozofiei platonice Academia procassima.

Academia lui Plato, a fost, pentru a întrebuința limbajul său filozofic, Ideea instituțiilor libere de activitate științifică filozofică colectivă, care mai târziu, ca simple copii paleoslabe, s'au creat în Atena, Alexandria, Pergamon, Roma în veacul al XV-lea al Renașterii italiene.

Academia platonice, compusă din cortegianii savanți ai Lorenzo di Medici, ca și numeroasele societăți, ce s'au format în timpul Renașterii în orașele italiene, n'a fost decât imitațiunile și imitațiile naive ale modelului platonician.

Așa zisele Academii din acest timp își consacrau titlurile date: Humoristici, Fantastici, Innominati; programele lor cuprimeau cele mai amestecate scopuri: orare, studere, gaură, neminem laedere, non temere credere, de mundo non curare (acesta-i programul Academiei Intronati din Siena); iar Vaticanul cunoscut, Loredano, nu se sfiește a da următoarea definiție grotescă: «Academia non è altro, d'un unione di uomini per ingannar il tempo (ad fallendum tempus) e per bagliare trà le virtù la felicità», — caracterul de epigon și mai limpede din faimoasele banchete Academice, în fiecare «convive», reluând rolul personagiilor antice, trăind să celebreze, ca și convivii lui Plato, printr'un discurs de versuri elegante, umorul!

Pe porțile noi și larg deschise istoriei științelor în veacul al XVII-lea, s'a introdus o concepție nouă, modernă, a Academiei.

Academia modernă a schimbat pe eroul antic 'Axiós' cu un erou mai mare al cugetării, cu Bacon, cu care se începu o nouă serie de întemeieri academice.

Cu o profundă și senină înțelepciune, cu o imaginație și seducătoare, profetul inspirat al descoperirilor și minis-

inienței și industriei moderne, *Bacon*, construște în opera sa eternată, «*Noua Atlantida*», romanul îndrăzneț al unei Academii ideale.

Navigatori, venind din Peru, sunt surprinși și aruncați de irtună pe malurile unei mari insule necunoscute.

Acolo sunt primiți întâiu cu cea mai mare neîncredere, pentru ca mai târziu să li se acorde cea mai generoasă ospitalitate. Căci locuitorii acestei insule minunate, «*Bensalem*», încă cunosc foarte bine civilizația, limbile, moravurile și lele altor popoare, nu voiesc însă a fi ei înșiși cunoscuți, penucă le este teamă ca prin contactul cu străinii să nu piardă Perzian puritatea instituțiilor și din fericirea conviețuirii lor.

Naufragații, uimiți că întâlnesc în insula Bensalem pe ele mai civilizate dintre popoare, fac cunoștință, între altele, cu o instituție ciudată, numită «*colegiul operei de șase zile*» și «*Casa și Institutul lui Salomon*».

Scopul acestui Institut este într'adevăr mareț! El constă în: descoperirea cauzelor și cunoștința intimă a forțelor primorale și a principiilor lucrurilor pentru a extinde imperiul mului asupra Naturii».

În acest scop, cele mai puternice mijloace de experimente sunt puse la îndemâna Institutului, în mod aproape risitor, pentru a smulge naturii secretele sale.

Nimic nu e în natură și în tehnică, ce să nu fie pus la dispoziția fericiților membri ai Institutului Salomon pentru investigațiile lor cele mai vaste, variate, grele și costisitoare.

Pentru ei s'au zidit turnuri și stațiuni cu observatorii pe i mai înalți munți, unde să se studieze vânturile, meteorii, oaia, zăpada și schimbările de temperatură; în aceste turri locuiesc sihaștri, ce-și devotează vieța cu totul observator și studiilor.

Dacă pentru a stăpâni văzduhul se ridică turnuri în regiule aerului în vederea cercetărilor astronomice, meteorologice geologice, apoi nici studiul fenomenelor fizice, himice și de torie naturală nu este de loc neglijat.

În adâncimile pământului, în văi, se înfundă adânci caviți și caverne pentru tot felul de experiențe.

În jurul Institutului sunt lacuri mari, unele cu apă sărată,

altele cu apă dulce și cu stânci în mijlocul lor: aici apa se aruncă în vârtejuri repezi, dincolo se precipită în cataracte; se mai văd apoi mașini, care prilejesc multiplicarea și mărirea forței motrice a apelor, puțuri și fântâni artificiale pentru a imita proprietățile unor anumite ape minerale.

Tot în apropierea Casei se găsesc edificii pentru reproducerea tunetului, a zăpezii, grindinei și chiar pentru generarea micilor animale prin generație spontanee!

În altă parte sunt instalate băi cu diferite ape medicinale, camere de sănătate, asemănătoare camerelor de aspirație, și azi din stațiunile termale, unde aerul, adaugă Bacon, primește virtuți speciale pentru lecuirea unor anumite boli. Acest departament imens de experimentare mai cuprinde grădini și livezi pentru studiul diferitelor pământuri proprii diferitelor culturi. Tot aici ființele viețuitoare ale creațiunii sunt reunite în parcuri, grădini și piscine, față de care grădinile zoologice, acvariele și serăurile botanice de azi nu sunt decât jucării de copii!

În laboratorii speciale se fac disecții și vivisecții, experimentându-se toate otrăvurile și remediile — domenii ale anatomiei comparate și ale fiziologiei experimentale cărora Bacon le prezice constituirea atât de timpuriu!

Dar nu s'a sfârșit cu enumerarea tuturor dependențelor științifice, de care dispune uriașul Institut.

Parcurgem din uimire în uimire instalații speciale pentru fabricarea vinului și preparatelor medicale, bucătării pentru producerea alimentelor igienice, laboratorii de chimie pentru produse farmaceutice, cuptoare care pot da toate gradele de căldură, cabinete pentru diverse ramuri ale fizicii și, ceea ce este foarte important pentru timpul când Bacon trăia, laboratorii speciale de optică pentru experiența asupra lumii și a culorilor, de acustică pentru sunete ori de cercetarea mirosului și a gustului — după cum vedem adevărate laboratorii de fiziologie experimentală, pe care fictivul Institut al lui Salomei îl posedă în veacul al XVII-lea, și care de fapt s'au înființat abia după două veacuri!

Mai departe întâlnim muzee și galerii, unde sunt expuse tot felul de modele, mașini, diverse capodopere ale inventatorilor; aici se fac, între altele, și experiențe pe care Bacon

indică — cu o altă anticipație surprinzătoare — pentru imi-
 tia sborului păsărilor în aer și pentru construcțiile de vase,
 re merg pe apă.

Acesta este câmpul de activitate științifică al fericților
 embri ai Institutului lui Salomon. Dar ei nu se mărginesc
 amai a face descoperiri noi și a le orândui metodic în ta-
 lele experiențelor vechi, ci au o sferă de acțiune mai întinsă;
 îi au misiunea a vizita și cunoaște țările străine pentru a
 portă tot ce se face în alte părți pentru progresul științelor;
 eștia sunt, după expresia pitorească a lui Bacon, «negustorii
 lumină»; alții în loc să cerceteze în marea carte a lumii,
 buie să caute în cărțile vechi pentru a culege de acolo toate
 ptele remarcabile și experiențele utile; aceștia sunt «strân-
 torii»; în sfârșit alții se ocupă cu culegerea experiențelor
 hnice și industriale.

În adunări generale fiecare raportează ce a găsit, observat
 i descoperit, iar câteva spirite de elită își rezervă cercetarea
 porturilor strânse ale tuturor adevărilor particulare pentru
 formulă principiile generale și a deduce toate consecințele
 ntru îmbunătățirea condițiilor de viață ale speciei umane.
 sfârșit, toate rezultatele acestor desbateri sunt publicate și
 spândite în tot imperiul insulei Bensalem!

Domnilor Colegi,

Din timp în timp răsar în arena cugetării naturi profetice,
 re prin puterea secretă a geniului lor întrevăd ca Posibil,
 eace pe vremea lor pareă Imposibil, și cu viziuni deslușite
 ată căile nimerite pentru a da Posibilului înfăptuire.

Bacon, profetul glorios al progresului științei și industriei
 oderne, ne dă în «Institutul lui Salomon», cu toate exage-
 rările și bizareriile câtorva detalii, mai mult decât «visul unui
 vant», pentru că din organizarea acestui Institut se desprinde
 area idee a pregătirii și organizării succesului științific prin
 itorul asociațiilor de savanți.

Bacon este adevăratul părinte și precursor al Academiiilor
 oderne. Asociațiile științifice de mai târziu, nu numai că

au fost însuflețite de spiritul baconian, dar chiar s'au inspirat direct din frumoasa și originala sa ficțiune.

Părți din romanul acestui înțelept s'au înfăptuit chiar tocmai, iar romanul în întregime se realizează în fiecare în mijlocul și jurul nostru.

40 de ani după moartea lui Bacon, în 1662, s'a creat «Cîetatea Regală din Londra» (Royal Society), cea mai veche Academie de Științe, care, mai mult ca orice altă Academie, dela întemeierea ei s'a inspirat din marile vederi exprimate de Bacon, așa că istoriograful primilor ani ai acestei celebrități, Sprat, a putut zice că cea mai bună din toate personajele fețele istorice ar fi o operă de Bacon.

Dar mai mult încă, unul din cei mai iluștri președinți «Societății Regale», Humphry Davy, în anul 1820, a încercat și chiar a cerut guvernului, fără succes, extinderea autorității influenței și domeniului de cercetare ale societății, după plan și modelul colegiului sfânt al lui Salomon!

Mai fericit decât Davy, contele de Marsigli a zidit și organizat vestitul institut din Bologna (în 1712), întocmai după pilda dată de așezământul din fictiva insulă Bensalem.

Cetind introducerea la prima serie de memorii ale Institutului din Bologna, unde se povestește în amănunte istoria fundației sale, unde sunt enumerate diversele sale atribuții bogății, unde sunt descrise numeroasele părți ale marelui local, îți face impresia că cetești «Noua Atlantida»; numai de astădată nu este vorba de un roman, ci de o realitate, «vizul unui savant» înfăptuit.

Ca și Dante, care solicită lui Virgil să-l întovărășească ca maestru și conducător, tot astfel societățile savante proclama cu pietate pe Bacon ca Dux et Auctor.

Roadele adânci ale proiectului lui Bacon le găsim în toate planurile de mai târziu, în primul rând însă în acelea ce erau preocupate pe *Leibniz* o vieată întreagă.

Dacă Bacon este promotorul asociațiilor științifice din lumea civilizată, Leibniz a fost mai norocos, căci el este fondator și inițiatorul celor mai multe dintre ele.

Ca și Bacon, Leibniz este pătruns de credința în progresul științelor, de necesitatea experiențelor, de utilitatea

practică a rezultatelor științifice și de avantajul asociației
avanților.

Academia de științe din timpul lui Ludovic al XIV-lea se
ocupă, accentuează Leibniz, prea mult cu «curiosa», iar so-
tatea regală a lui Carol I-ii al Angliei dă prea mare însem-
nătate «bagatelelor».

Centrul preocupărilor adevărate ale unei Academii trebuie
să fie însă «utilia», Leibniz înțelegând prin «utilia» tot ce in-
teresează un popor într'un moment dat, ca sănătate publică,
comerț, industrie, școală, învățământ moral și chiar «de a
regheă asupra apei și focului, prin descoperirea mijloacelor
de combatere și prevenire ale cauzelor incendiului și inun-
dației» — după cum nu uită Leibniz a caracteriza o atribuție
Academiei în proiectul său pentru întemeierea Academiei
în Dresda.

Dar, continuă Leibniz, ca și Bacon, Academia nu poate
atinge scopul ei, dacă nu are la dispoziție un aparat înzestrat
cu tot ce e necesar pentru organizarea descoperirilor științifice
și a invențiilor tehnice. Aceasta este teatrul «tehnice și
naturii». În descripția și definiția pe care Leibniz o dă «tea-
ului» său, într'o scrisoare adresată lui Petru-cel-Mare, avem
impresia că suntem conduși în dependențele Institutului lui
Solomon, căci întâlnim și aici aceleași parcuri, grădini bota-
rice și zoologice, peșteri, observatorii, laboratorii, magazine
de experiențe, ș. a. m. d.

Meritul nepieritor al lui Leibniz e că el a fost cel mai activ
ilustru propagandist pentru întemeieri de Academii; cu au-
toritatea unui nume celebru în Europa, cu toate resursele unei
diplomații dintre cele mai îndemânatică, el nu obosește a in-
terveni prin memorii ori personal pe lângă regi, prinți și mai-
narii zilei de pretutindeni în favoarea Academiiilor; deaceia
a și fost supranumit «le flatteur des princes», și într'adevăr
când pe rând îl vedem în preajma Regelui Prusiei, a Impă-
rului Germaniei, a marelui duce de Hanovra, a Electorului
Saxoniei, a lui Petru-cel-Mare al Rusiei, a Prințului Eugen
de Austria ori a Regelui Angliei. Contactul pe care Leibniz
lăcăută cu aceste cercuri nu eră lipsit de ambiție personală,
deaceia însă îl îndemnă să întrețină aceste legături eră, după

propria-i expresie, ob pias causas, adică pentru cauza științei și a perfecționării științelor și a fondării marilor Academii.

Stăruințele continue, încordate, ale lui Leibniz au fost încoronate de succes: în 1700 el a putut funda Academia din Berlin (sub numele de «Societas Scientiarum» — după modelul parisian și londonez: exemplo regiarum Londinensis et Parisiensis), unde fu numit președinte pe viață; câțiva ani după moartea sa s'au înființat academiile din Petersburg, Viena și Dresda, pentru care Leibniz pregătise terenul încă de când trăia în viață. Mai târziu, după modelul Academiei din Berlin s'au creat Academiile din München, Göttingen, Turin și Stockholm.

Domnilor Colegi,

Marile Academii au isvorât din imperioase necesități culturale și științifice. Bacon și Leibniz n'au făcut decât să dea o expresie strălucită, să le formuleze și sintetizeze.

Atmosfera era pregătită de o nouă formă a vieții, ce-și cerea în mod tumultos dreptul ei de manifestare.

Asistăm la prăbușirea sistemului de viață medievală.

O privire nouă a lumii răsare din aceste ruini.

În locul cerului misterios apare realitatea înobilată. Natura este descoperită, făcută accesibilă înțelegerii tuturor și contemplată ca o operă de artă unitară.

Omul are acum o misiune sfântă, precisă pe pământ, are de a-și face datoria și a lucra pentru folosul obștesc; el are nevoie de o bună conștiință pentru a-și asigura aprobarea decătorului suprem invizibil.

Cu renașterea și reforma se pregătește terenul pentru o săvârșită emancipare a intelectului de tirania unei științe strălucite dar latane ori sarbede și de încătușarea lui într'o construcție artificială a tabloului lumii pe tradiții religioase și noțiuni logice.

Galilei, Kepler, Descartes, Newton, — iată adevărații gislatori ai universului!

Natura, mută până atunci, începe, e forțată a vorbi. Nu mai sunt secrete, intelectul nu mai e neputincios, paralizat.

devine un instrument activ pentru a străbate, răscolii și
 aici mecanica cerului.

Se dezvoltă conștiința mândră, întreprinzătoare, îndrăsneată
 învingătoare, că omul este stăpân pe destinele sale și dom-
 tor al naturii.

Entuziasmul epocii imprimă vieții sociale și spirituale un
 caracter unic de sărbătoare.

Matematica devine evanghelia timpului; matematicienii sunt
 modă, ei sunt comparați cu poeții și oratorii; femeile nobile
 au altă ambiție decât a se înconjura de ei, ca odinioară
 cântăreți. Fizica matematică este chintesența științei.

În această fericită epocă de credință vibrantă în puterea
 agică a științei s'au întemeiat Academiiile, ca reacțiuni vi-
 roase contra învățământului scolastic din Universități.

Căci Universitățile, pe acea vreme, nu erau decât instituții
 dresură și fabricante de compendii, în care se propagă
 stul de arguții obscure și de dispute sterile prin reproducerea
 partă a științelor aristotelice banalizate.

În fața universităților tari în privilegiile lor s'a văzut nevoită
 egalitatea, ca prin puternica ei tutelă să ia sub protecție
 instituțiile de liberă și productivă cercetare științifică pentru
 creă o contramășcare împotriva spiritului leneș și negativ
 cultivat de universități.

Așa apar, ca concesii făcute timpului, Collège de France
 veacul al XVI-lea și marile Academii.

Cu timpul însă universitățile au evoluat. Ele au devenit
 te vii de cercetare metodică pentru înaintarea cunoștin-
 or, ca și pentru îmbunătățirea stărilor materiale și morale
 vieții popoarelor, prin activitatea lor variată și concentrată
 numeroasele lor institute.

În acest fel universitățile mai bine înzestrate, au devenit
 ioasele rivale și concurente ale Academiiilor.

Atunci, dacă cele două principii, care au prezidat la orga-
 zarea Academiiilor moderne: principiul câmpurilor de ex-
 riență pentru producerea descoperirilor și acel al consecinței
 practice pentru societate, au fost îmbrățișate de Univer-
 șiți, se naște întrebarea: devenit-au oare Academiiile insti-
 ii fără rost ori, dacă nu, care să fie acum chemarea și

funcția lor specifică, pentru a legitima dreptul lor la existență?

Iată o întrebare necesară, firească și plină de conștiință pentru viața viitoare a Academiei.

Domnilor Colegi,

Creările științifice sunt prin însăși natura lor privilegii individuale. Născute în spirite izolate, ele își caută însă lumina în alte spirite, provocând lumina din lumină; ele și descoperire tind să-și păstreze și mărească forța creatoare, reflectându-se în alții, venind în contact cu descoperiri și idei străine, consacrand prin aceste noi creații Noul. Prin esența ei orice cercetare științifică individuală este socială.

Prin forța lucrurilor și a diviziunii muncii cercetările științifice sunt apoi unilaterale, ceea ce ascunde un câștig mare dar și o primejdie mare; cât de strănută și mică este lumina pentru care imensul imperiu al spiritului se reduce la câteva ecuații algebrice, interpretări de texte, studii de muniții și pietre ori de fapte istorice izolate, când în realitate fiecare cerc de cunoștințe nu este propriu zis un cerc, ci numai un fragment dintr'un cerc.

Prima chemare a Academiei este a răspunde necesității de socializare a creației și a înfruntă pericoulul specialității excesive a științei, — ceea ce nu poate da Universitatea.

Academia este încoronarea naturală a activității științifice a Universității și a instituțiilor speciale de cercetare; ea reprezintă totalitatea rezultatelor științifice, în unitatea lor; ea este imaginea organică a eternului deziderat de sinteză a tuturor științelor într'un singur corp.

Cadrul tradițional al activității Academiei este binecunoscut: se fac comunicări, se provoacă discuții, se acordă premii, se dau decizii de seamă asupra progresului științei, se dau consiliul când se cer, din partea organelor de Stat și, în sfârșit, se organizează concursuri și se decern premii.

Academia nouă își extinde însă sfera ei de acțiune. Ea se mărginește numai a înregistra descoperirile membrilor

a controlă pe cele străine, ea merge mai departe; ea face organizează însăș cercetări, în numele său, ca corp și cu toate trările combinate ale membrilor ei, și nu numai prin sfortările late ale unora dintre ei; ea nu va provoca numai de parte cercetări și imbolduri pentru a fi recompensate, ci cârmul și coordonă ea însăș grupe de lucrări, după o vedere ansamblu către un scop comun.

Funcția specifică a Academiei și care o deosebește de celele instituții științifice, constă tocmai în inițiativa organizării ației științifice colective. Aceasta este ceea ce face esența caracteristică unei Academii.

Căci față de această menire a Academiei celelalte forme de nifestare ale activității ei științifice sunt de ordin secundar. r'adevăr, azi pretutindeni premiile nu mai au răsunetul odinioară; concursurile aproape au încetat a mai fi imbolduri; discuții și dări de seamă nu se mai fac și dacă nu au intrat desuetudine, sunt neglijate; consultații științifice se cer, și se cer, în mod sporadic; însăș comunicările propriu zise, în țările înaintate în cultură, se pot face și în orice altă țară savantă, iar, când se cetesc în sânul Academiei, numai ascultătorilor este restrâns și întâmplător, însăș puzarea acestor comunicări se poate face în orice revistă de științificitate.

Dimpotrivă, lucrările colective științifice nu se pot face decât în Academie, pentru că sunt cercetări pe care individul, oricât de harnic și genial, nu poate să le întreprindă singur, și încă întrec cu mult puterile sale mărginite.

Astfel de lucrări pot fi săvârșite numai după scurgerea unei orve generații: ultimii încep unde cei dintâi au sfârșit și când astfel viețile și lucrările câtor mai mulți, cu toții împreună vor reuși să săvârșească, ceea ce fiecare în particular nu ar fi putut face; în aceste lucrări de origină socială sunt deseori adesea nu numai munca unor numeroase generații, ci și aceea a mai multor perioade de cultură, bravând astfel timpul pentru a creia Monumentalul. Academia devine astfel arhitectul spiritului.

Întreprinderile colective academice (ediții de texte, dicționare, opere ale inscripțiilor, repertorii zoologice și botanice, colecții

de documente, tezaure ale limbilor clasice — pentru a se cântărește (câteva numai) iau însă uneori proporții atât de uriașe încât asociația forțelor naționale nu ajunge și e nevoie de o concentrare a tuturor energiilor de care dispune într'un moment întreaga lume a științei.

De aci a isvorât ideea «Academiei Internaționale». De acest nou tip de Academie eră ușor și firesc să se închipuie, dacă luăm seama că Academiiile de pretutindea fost întemeiate după acelaș model, în acelaș spirit, pe acelaș scop și că ele au întreținut și întrețin cele mai întinse relații colegiale și amicale, prin schimb de mesaje și dări de seamă, prin numiri de asociați și corespondenți.

În consiliul internațional al Științei îi este dat vechii al XX-lea să salute înfiriparea a încă uneia din «utopiile» vechii al XVIII-lea, când tânărul Leibniz, la 21 de ani, cu o profetică ce îmbrățișă secole, a preconizat «Academia Universală», menită a cuprinde într'un singur mănunchiu întreaga lume științifică a tuturor continentelor.

Inițiativa «Academiei Internaționale» a venit din țara noastră glorifică a fi dat pe Bacon, din partea lui Royal Society, în 1660.

Un vast plan de activitate internațională s'a alcătuit și proiectat și în parte pus în lucru: un Institut pentru studii de creație, asociații internaționale pentru studii geodesice, geologice, mologice, astronomice, meteorologice și vulcanologice, adunat materiale pentru o mare enciclopedie a Islamului, preparat o nouă ediție a operelor lui Leibniz, un catalog internațional al operelor științifice ș. a. m. d.

Cel puțin tot atât de important ca aceste lucrări planificate și în parte executate, mi se pare, dacă nu de o însemnătate și mai mare, din punctul de vedere al psihologiei viitorului, sunt politica internațională, faptul colaborării însăși a savanților din toate țările civilizate.

Academia internațională, arena comună în care se va realiza schimbul reciproc de metode naționale de lucru, unde fiecare națiune aduce pecetea geniului său propriu și unde cele mai alese spirite și cele mai inteligente capete ale diferitelor țări și regiuni se întâlnesc la o muncă cordială în cele mai înalte și mai fructuoase activități spirituale, un astfel de sinod științific

ouie, mai efectiv și mai durabil decât congresele pacifice și conferințele diplomatice, la crearea acelei atmosfere necesare pentru a face ca «Societatea Națiunilor», această speranță a umanității, să devină un fapt viu din ceace este azi, un fapt considerat codificat.

Armonia eforturilor oamenilor de știință de pretutindeni este o temeinică cheazășie pentru pregătirea armoniei popoarelor.

Participația efectivă la lucrările Academiei internaționale este o înaltă cinste și datorie din partea oricărei Academii naționale. Mai ales că, după normele adoptate, această colaborare oferă neprețuitul avantaj de a permite tuturor Academiei să concure la o acțiune comună, care va fi binefăcătoare pentru omenire, fără ca prin aceasta să atingă ori să știrbească independența, pe care, cu atâta dreptate, fiecare Academie o privește cu gelozie și cu o păstrare.

Căci, Domnilor Colegi, Academia internațională nu înseamnă o Academie cosmopolită. Istoria Academiei cunoaște și acest exemplu. Este faimoasa Academie berlineză din timpul lui Frederic cel Mare, când regele, el însuși, după propria-i expresie «fidèle Académicien» și cel mai activ dintre ei, a impus Academiei sale limba franceză în discuții, publicații, ca și în tratatele ei (Académie des Sciences et des Belles-Lettres), închinat cu multă insistență pe Maupertuis, celebrul membru al Academiei de Științe din Paris și i-a oferit președinția Academiei cu puteri dictatoriale, pentru ca după moartea acestuia, de ani să încredințeze conducerea Academiei lui d'Alembert, «sublime Anaxagora», și apoi lui Condorcet (și care pentru asta nici măcar nu au fost nevoiți să-și părăsească reședința din Paris!).

Nu poate să nu smulgă admirația posterității acest fapt rar în analele istoriei spiritului, ca după succesele militare ale lui Frederic împotriva Francezilor, învingătorul militar să apeleze cu insinuare la învinsul, rămas totuși superior spiritual, pentru ca prin sfatul și colaborarea lui să dea strălucire și măreție celei mai înalte instituții științifice a țării!

Este cel mai impresionant omagiu, pe care-l cunoaște istoria universală, adus formidabilei și irezistibilei forțe a spiritului,

singura capabilă a consacra o victorie ori a transforma un
vingător în învins.

Ca titlu de curiozitate mai adăugăm că Academia lui
Frideric numără numai 5 germani, iar restul francezi, elvețieni,
italieni, hughenoți și pe prima femeie academiciană, pe
părăteasa Caterina a Rusiei — Likurg și Solon laolaltă
o numia Frideric.

Academia cosmopolită a rămas fără imitație; ea a dispus
odată cu personalitatea genială a lui Frideric. Dacă însă
Academia cosmopolită are un scurt și neînsemnat trecut, Academia
internațională, ca o instituție necesară de muncă reală
de față și de față pompoasă, îi aparține un viitor plin de perspective
bogate.

Iată, Domnilor Colegi, două concepții ce stau față în față.
Concepția Academiei vechi, ce a culminat în tipul Academiei
cosmopolite, și care nu vede în Academie decât recunoașterea
și consacrarea definitivă a meritului literar și științific. În
tipurile Academiei se reduc în acest caz, la două: a forma
înalt tribunal, care are a proclama din înălțimile unde stă
cu o autoritate totdeauna respectată, judecăți suverane,
sfârșit a fi reprezentată la diferitele ocazii de comemorații
cu toată pompa unei elocvențe solemne.

Academia nouă, *Academia militans*, își propune alte scopuri.
Fără a contesta că Academia, chiar limitată la rolul
mai sus, va exercita o influență binefăcătoare asupra
literare și științifice, fără a desconsidera însemnătatea
școlară, dacă vrei pedagogică, a savantului, ca atare,
prin simpla-i existență, plină de jertfe desinteresate și
chinată cu devotament creației, are mai mult ascendent
toate comisiile științifice la un loc, pilda lor fiind o
morală, — fără a tăgădui deci, că Academia ca tot, ori
din personalități, chiar dacă nu iese din ea însăși, va
totdeauna, concepția Academiei noi crede totuși că stă
demnitatea științei vor crește și mai mult, dacă Academia
iese din ea însăși pentru o acțiune comună națională, și o
găsește apoi încununarea într'o operă colectivă mondială
făptuită în tipul superior al Academiei internaționale.

Academia contemporană are acum a decide, care din

roluri convine mai bine progresului și creației științifice, al static al Academiei vechi, mai mult pasiv, ca corp, contemplativ și de paradă, ori acela dinamic al Academiei noi, v și creator.

Constituția și eventuala reformă a unei Academii va atârna alegerea ce o va face între aceste două concepții.

Demnilor Colegi,

Orice Constituție a unei Academii prevede o formă organizare externă a activității ei în ședințe pe secții și ședințe nare.

Academia este un tot divers, ceace se oglindește în difețiarea dintre secții, ea este în acelaș timp un tot armonic, ace se resfrânge în Plenum.

Jnele Academii au cunoscut numai activitatea secțiilor, a fost Academia lui Leibniz, altele numai activitatea Pleui, așa a fost aceeaș Academie sub conducerea lui Mau-tuis.

ieața sănătoasă a unei Academii se manifestă într'o justă portionalitate dintre activitatea secțiilor și aceea a plenului. lenul este necesar, ca organ de unificare a instituției; căci

nai el dă acea unitate, fără de care Academia propriu zis încetă să existe, ca atare, și s'ar dizolvă în secții izolate, fi filiație interioară, fără legături și scopuri comune.

Academia trebuie să fie un tot unitar și nu o sumă de ele-ate difuze.

De de altă parte, secțiile nu trebuie să sufere de tirania tei unități. Căci ele trebuie să aibă o viață a lor proprie, nd a întreprinde lucrări speciale după planuri și metode cercetare proprii.

Unificarea secțiilor în Academie va trebui să fie de na-din ea să federativă, adică să le păstreze o autonomie cât mai largă, are dintre ele având sfera ei specială de acțiune, conver-td însă toate lucrările către opera comună a totului.

Numai în acest fel enciclopedia moartă și universalismul ensiv, concentrate în Academie, vor deveni de fapt o en-opedie vie și un universalism intensiv prin contribuția ac-

tivă și creatoare a fiecărei secții la însuflețirea și veșnică primenire a laturii Universalului, ce o reprezintă.

Centrul de gravitate a muncii academice trebuie deplasat în activitatea secțiilor, ca o consecință fatală și necesară a diviziunii muncii științifice, atât de variată și infinită.

Aș vrea să cunosc acel spirit, care ar visă azi la construirea unei enciclopedii în felul celor înjghebate în veacul al XVIII-lea. Față de extensiunea indefinită și gigantică a fiecărei științe, este desigur că și un d'Alembert, un Diderot ar da înapoi. În istoria atât de preferată și iubită în veacul al XVIII-lea, cel adevăratul savant eră savantul universal, nu poate fi azi decât preocuparea spiritelor stăpânite de o puternică doză de cantianism superficial și prezumțios.

Poliistoria productivă, acel perpetuum mobile al științei, adică descoperirile ei, sunt depuse în secțiile Academiei, care în deobște, în totalitatea lor și în linii generale, reprezintă clasificarea științelor timpului.

Memorabila reformă a Academiei întocmită de convenția națională, care odată cu reînnoirea societății franceze a creat Institutul Franței, a introdus pentru întâia oară o inovație în organizarea secțiilor academice, punând alături de științele tradiționale: matematice, fizice și naturale, științele filozofice și sociale, numite morale și politice.

Desemnându-le o secție specială, guvernul revoluției a creat numai că a creat o instituție, care nu existase nicăieri până atunci dar a consacrat în acelaș timp seria întreagă a științelor sociale. Ceea ce este vrednic de reținut. Pentru întâia oară științele sociale iau loc în mod oficial alături de științele matematice, fizice și naturale, recunoscute în toate timpurile ca științe și singurele cărora li se decernă titlul de științe, fără excepție, în consensul unanim.

Inovația secției de științe morale și politice, pregătită altfel de proiectele unui Mirabeau, Talleyrand și Condorcet, care a trăit numai 8 ani; printr'o decizie consulară din 3 pluvios an X (23 Ianuarie 1803) ea este suprimată.

Măsura napoleoniană n'a întâmpinat nicio opoziție; și ne uităm că trăim într'o epocă când numai două nume stăruie curajul unei opinii libere: M-me de Staël și Châteaubriand.

căruia cuvinte înflăcărâte din discursul său de recepție, că n'au putut fi ținute în ședința publică a Institutului, fost cetite de Europa întreagă.

A trebuit să curgă 29 de ani până ce din inițiativa miniștrilor, și în acelaș timp gânditorului de seamă, Guizot, în 1830, secția de științe morale și politice să fie restabilită, numele și drepturile ei firești.

Destinul zbuguiat al acestor înființări, desființări și reînființări are o mare valoare simptomatică și este plină de mai sugestive învățăminte.

Primul consul Napoleon Bonaparte, care dealtfel eră mândru să face parte din secția mecanică a Institutului și nu uită să se lăude cu titlurile sale, în manifestele, concepute de el cu atâtea os pe câmpurile de bătăe, pe acela de «Membre de l'Institut», a suprimat fără expunere de motive, în modul cel mai comod și simplu, secția științelor morale și politice.

Totuș, se știe că acest decret de moarte academică revenia la fapt «ideologilor», căci e cunoscută aversiunea pe care Napoleon o purtă împotriva acestora, prea independenți în jurată și, mai ales, în chestiunile religioase. Religia, stăruia în jurul concordatului, trebuia să-și recapete influența ei binecunoscută asupra stării morale a poporului.

În definitiv, gânditorii sociali, pe cari Napoleon îi numea «derâdere ideologi», au fost pururea considerați ca primejii, pentru că, firește, ei au contribuit totdeauna la făurirea unui spirit public critic, care într'un moment dat putea dezlăsa o tendință irezistibilă de reformă a bazei societății și a mijloacelor ei de guvernare, deci o concurență temută și neînfrântă a puterii publice a timpului.

Totdeauna ignoranța a fost un instrument sigur de guvernare, căci la adăpostul ei se asigură monopolul domniei prin înșelăciuni și înșelătorii, prin teamă, încredere oarbă, prin exaltarea veleităților mistice și a tuturor superstițiilor și vanităților.

Fundamentul teoretic al științelor, ce consideră omul în sine ori trăind în societate, a fost posibil să se producă numai odată cu organizarea nouă, democratică a societății și a statului.

Deaceea să nu fim surprinși că științele sociale au și avut recunoaștere atât de târziu în câmpul cugetării.

Aceasta a fost posibil numai după ce s'au proclamat și principii nepieritoare de înălțare morală a omului și care au găsit formula concentrată în drepturile personalității și în veranitatea națională.

Nouă baze sociale și politice provoacă un nou sentiment de vicia și deci un imbold nou pentru constituirea unor științe. În acest cadru au apărut cu multă întârziere în imensul amfiteatru al vicisitudinilor acțiunii acele științe, care înlesnindu-și omului și societății a-și forma conștiința menirii lor istorice și a se găsi pe ei înșiși și a stabili în ordinea socială și politică Adevărul.

Când rolul oficial al Academiei în Stat fu recunoscut pe lângă Academii de Științe ce au fost consultate de guvern asupra chestiunilor de interes social, cum ar fi domeniul transformării sociale a lumii materiale (ca vaccinarea, magnetismul animal, cadastru, măsurarea meridianului, telegraf, reformă monetară), a fost chemată să-și spună cuvântul asupra condițiilor privitoare la transformarea lumii sociale și morale. Academia de științe sociale, cum s'a întâmplat în 1848, a fost înfrântă de Cavaignac, șeful puterii executive de atunci în Franța. Aceasta a lăsat la libertate Academia de Științe morale și politice a pune în discuție socială în serviciul societății și al civilizației prin răspândirea de cunoștințe menite a pacifica spiritele, luminându-le.

Aceasta dovedește că Academii, instituții reprezentative ale *Credinței* în Știință, au devenit adevărate forțe sociale de opinie, pentru că știința încetase de mult a fi un ornament spiritual de lux ori o fantezie intelectuală de amator, devenind deținătoarea destinului sociale și naționale, formând și fondul realității necesare vieții.

Și atunci, dacă epoci de pură barbarie empirică, capricioasă și pasionată, i se opune reforma societății prin știință, și Academia reprezintă, în mod concret, organizarea științelor Națiunii și Societății, desigur că organizarea unei Academii contemporane nu poate fi concepută fără extinderea noilor metode de știință asupra întregului domeniu al științelor, care se prindă deci și științele sociale.

Domnilor Colegi,

Știința analizează Lumea ca pe o mașină; ea cercetează în arte elementele totului: figurile spațiale, mișcările stelelor, razele solare, manifestările materiei, istoria pământului, forțele plantelor și ale animalelor, economia, arta, religia, dreptul. Suma științifică a acestor elemente dă naștere universalismului. Universalismul nu înseamnă însă unitate. Pentru această unitate științele au nevoie de un stil armonios, care din haosul imensele științelor cunoștințe să facă un perfect cosmos al spiritului. Funcțiunea indestructibilă a spiritului uman cere imperios impetuos stabilirea unui raport între experiența vieții și tabloul lumii în care se mișcă.

Spiritul trăește în conștiința, că fragmentele pe care oamenii știință le țin în mâna lor, aparțin unui plan unitar și total Realității.

Silabisirea Realității prin Știință ne conduce în acel Templu sacru deschis, cu perspectivele Infinitului și ale Eternului, care se oficiază cultul misterelor și se meditează cu smerenie și nobilă îndrăsneală asupra locului ce-l ocupă omul în lume, asupra lumii și a lui însuș.

Vorbele pe care eleva lui Leibniz, regina Sofia Charlotte, le-a spus pe patul de moarte, poartă pecetea unei confesiuni religioase, ce ia proporții simbolice: «Nu plângeți, zicea ea, căci Dumnezeu îmi voi satisface curiozitatea asupra principiilor lucrurilor pe care Leibniz n'a putut să mi le explice vreodată, asupra spațiului, asupra infinitului, asupra ființei și asupra timpului și, adaugă ea cu o tăioasă persiflare a celor pământeni, prepar regelui, soțului meu, spectacolul înmormântării mele, când va avea o nouă ocazie să desfășoare magnificența sa».

Aceste reflecții inerente asupra lui «le pourquoi du pourquoi» conduc la o concepție științifică globală, la o conștiință unitară a lumii și a vieții, care, în esență, este ideea metafizică.

Caracterul acestei trebuințe metafizice profund umane își găsește drum chiar la frunzașii reprezentativi ai științelor riguroase experimentale; el ia însă o îmbrăcăminte spirituală dintre cele mai bizare în anumite momente, când știința pierde forța sa

inventivă, când sistemele de gândire filozofică false compun pe cele adevărate, când știința și filozofia sunt căzute în disgrăția timpului, atunci viața spirituală cade în atavism și-și alege surrogate din cele mai îndepărtate epoci și rase.

Așa se explică, bunăoară, invazia asiatică de azi, al cărei marș triumfal se constată pretutindeni, și care poartă cele mai diferite nume: cabalistică, gnostică, magie, spiritism, teozofie, antropozofie, neobudaism, neoparsism.

Acceste manifestări, ce trec drept «cuceriri» spirituale ale timpului, sunt desigur semnele unui provizorat intelectual, produse de suflete oboșite, ce cad în inacțiune și de o umanitate enervată, ce aspiră a se repauza și bucură.

Noroc însă că dacă melancolia fără consolare a atitudinii sceptice și agnostice și fantazia pur obiectivă a științei generatoare nu ne pot satisface trebuința metafizică, spiritul dezarmează și nici nu se descurajează, ci încearcă să pătrundă în cunoașterea intimă a lumii și a faptelor spirituale prin această contemplare profundă sintetică, prin acel «transcendental ca de lună» (transcendental moonshine), de care vorbește Carlyle și care este privilegiul Intuiției și Inspirației artistice.

Noroc că lumea nu este numai un cosmos grandios, ci și o sublimă poezie. Forța creatoare a inspirației artistice înalță valuele reale cu un suflu zefiric ideal și provoacă sentimentul sublim al Ethosului și Pathosului vieții totale.

Aripele lui Plato transportă spiritul departe, departe de raționamentele severe ale lui Aristoteles și fac să pătrundă adânc în opera divină.

Academia perfectă, ca sanctuar al spiritului uman, oferă într'un tip individual tabloul prescurtat al umanității complete. Umanitatea culturală este deodată savantă și artistică; toate fețele și elementele ei trebuiesc deci undeva reunite într-o superioară armonie și puternică unitate.

Academia trebuie să devină adăpostul atât al lui «raisonnant», al Rațiunii științifice și filozofice, ca și al lui «inspirant», al Inspirației artistice.

Știința, Filozofia și Arta nu desemnează obiecte diverse, ci formează un mare și același cămin cultural, unde un sistem de gândire valorează cât un poem ori o simfonie, o simfonie

un poem valorează cât o descoperire științifică, o vieță de
 m de știință nu este un rol și o ambiție, ci o vieță de vir-
 tute, — unde știința, filozofia și arta sunt identice, — unde a
 ști, a cugeta și a admiră, sunt acelaș lucru, — unde cad toate
 pozițiile, — unde natura omenească și-a regăsit în identi-
 tate obiectul înaltei armonii a tuturor facultăților și aspira-
 țiilor sale.

Această apologie a Științei, Filozofiei și Artei, care formează
 poteza *Creației*, este actul de pietate pe care Academia per-
 fectă are a-l înfăptui. Academia este Centrala optimistă a pro-
 ductivității spirituale fericite și a Idealismului biruitor.

Domnilor Colegi,

Tabloul schițat până acum al unei Academii perfecte pune
 adevărată lumină ființa și menirea Academiei Române.

Prin regulamentul, sancționat de Locotenența Domnească în
 1866, «Societatea Academică Română» fu consfințită legal, ca
 reprezentantă oficială anticipată a unirii de azi și ca depozitara
 culturală a nestinsului dor secular de Unire a tuturor Româ-
 nilor; prin art. 2 al acestui Regulament profetic se arată cu
 espusă hotărîre, că pentru «Societatea Academică Română»
 nu există hotare nedrepte politice și geografice, căci el pre-
 vede ca membri ai Societății: 3 Români de peste Milcov, 4 de
 încoace de Milcov, 3 din Transilvania, 2 din Banat, 2 din
 Iaramureș, 2 din Bucovina, 3 din Basarabia și 2 din Macedonia.

Academia Română a fost însă nu numai fidelă misiunii
 naționale, un forum patriotic, care prin membrii din toate
 unctele locuite de Români avea plasate pretutindeni sen-
 nele neadormite pentru a veghiă la întreținerea și exaltarea
 obului sacru național, ea a avut în acelaș timp o neîndeajuns
 e prețuită activitate, care păzind proporțiile convenite pentru
 națiune tânără în plin avânt de renaștere culturală, poate
 valiză și fi comparată — îndrăznim a afirma, fără teamă de
 exagerare — cu activitatea celor mai de seamă Academii ale
 lumii.

Pentru a nu vorbi de ședințe solemne, concursuri și premii,
 e comunicări, memorii și publicații, Academiei Române îi

revine onoarea a fi dat Țării prima bibliotecă publică europeană, unice colecții de manuscrise, de documente, de hărți geografice, stampe și portrete și o minunat de bogată colecție numismatică.

Prima grijă a Academiei, dela întemeierea ei până azi, a fost și va fi și în viitor cercetarea și dezvoltarea limbii noastre, care, după geograful Hoffmann, citat de primul președinte de onoare al Academiei, Regele Carol I, în cuvântul de deschidere a ședinței solemne ținută cu prilejul jubileului de 25 de ani ai Academiei (1 Aprilie 1891): «Limba română, zicea Hoffman, este atât de bogată, încât, dacă s'ar cultiva ar merita să fie limba a tot genului uman».

Potrivit acestui prim program Academia a întocmit, de-a lungul timpului, cum se știe, lucrări întinse privitoare la limbă, ortografie, gramatică, folklor, texte și bibliografii vechi, care și-au găsit coroana în «Etymologicum magnum Romaniae», azi, Dicționarul Limbei, în curs de apariție, și care, când va fi terminat va merita să fie închinat aceluia care l-a patronat, Regele Carol I: in memoriam et honorem regem.

După limbă, cum eră și firesc, Academia a consacrat activitatea ei — de care poate fi mândră — Istoriei Naționale, organizând studii, publicații și monumentală colecționare de documente privitoare la Istoria Românilor.

Mai târziu, în mod sporadic, Academia, absorbită cu activitățile sale asupra limbii și Istoriei, a întreprins și cercetări științifice proprii, cum au fost bunăoară, observații meteorologice, cumpărarea de instrumente și instalare de diferite observatorii în țară, cum este, de dată mai recentă, explorarea arheologică a Dobrogei cu Histria și cetățile Ulmetum, și acum de curând, prin intervenția ei energică a salvat observatorul de astronomie, de renume european, dela Nistru, în Basarabia.

Însfârșit, prin crearea școlilor din Paris și Roma, ce se dezvoltă exclusiv inițiativei Academiei, s'a extins sfera ei de influență departe, în străinătatea clasică.

Este bine a reîmprospăta amintirii noastre aceste câștigate, cunoscute de altfel, și care din lipsă de timp sunt departe a fi complete, azi, când avem norocul a trăi o nouă epocă

în viața neamului și când toate forțele trebuiesc încordate pentru a da fericitei soluționări politice a existenței noastre naționale strălucirea unei noi renașteri spirituale.

Înlănțuind prezentul ilustrului trecut, noi obligații se impun. Academia Română trebuie să se înarmeze pentru o acțiune mai concentrată, și mai avântată, și mai puternică decât a fost până acum.

Căci ea trebuie, în sfera ei de acțiune, să consolideze și să consacre succesul politic al zilei printr'o înălțare și prosperitate a culturii naționale sub specie aeternitatis.

Vieța unei națiuni este împedobită cu frumusețea unui lănc sens etic; națiune înseamnă un ideal cultural de realizat; ea este deci un principiu de comunitate a muncii culturale. Cu cât cultura națională este mai dezvoltată și mai originală, cu atât mai adevărat și profund este sentimentul comunității muncii culturale, deci chitul de cimentare a unității naționale.

Dacă este așa, atunci Academia Română este părtașă la înripirea și crearea Națiunii, reprezentând în acelaș timp o competiție în ordine culturală a Națiunii, pentru totdeauna una indivizibilă, și veșnic frământată de nostalgia realizării maxime ale ei însăș.

Aceasta fiind menirea Academiei, ca Institut Național, ea trebuie să aducă unele revizuiți organizației sale interne și, în cadrul actualei Constituții, să facă unele retușări de Statut pentru a se apropia și mai mult de «Academia perfectă».

1. Potrivit principiului Academiei active și militante, ar fi de dorit ca în viitor să se dea o mai mare însemnătate secțiilor în viața generală a Academiei noastre; munca intensivă în sânul secțiilor să se desfășoare în ședințe săptămânale prin participarea regulată și obligatorie a membrilor lor pentru comunicarea unor rezultate personale, noi, pentru punerea în punct în mod critic a celor mai noi cercetări din alte părți și pentru organizarea lucrărilor colective de specialitate (cum ar fi între altele, pentru a aminti pilda Academiei ungare: editare de clasici, de tratate mari științifice ori de dicționare enciclopedice).

2. Dacă fiecare secție va avea viața și acțiunea ei proprie,

sforțările lor, cooperând pentru un scop comun, vor fi coordonate în ședințele plenare.

3. Numărul secțiilor Academiei va trebui să fie mic, căci Academia nu poate, împotriva spiritului vremii, exclude din sânul ei științele sociale și pe cele filozofice.

Nu trebuie uitat, că una din cele mai vechi societăți mănăești, care s'ar putea considera ca o venerată strămoșă a Academiei, se intitula în 1795 «Societatea filozofică a mului Românesc în mare Prințipatului Ardélului».

Științele sociale sunt dealtfel și azi prevăzute în secolul istorică — celui ce vă vorbește i s'a făcut cinstea a fi aleasă în această secție ca sociolog —, științele sociale sunt însă foarte importante și prea dezvoltate, numărul lor prea mare și în mare măsură un tot științific caracteristic, pentru a putea fi considerate ca o simplă anexă la alte științe; științele juridice, economice, statistice, etnologice, politice, religioase, sociologice, cer dreptul la o existență autonomă, și nu numai la o toleranță și miluită.

În această ordine de idei amintim că ilustrul academician dispărut, D. Sturdza, — căruia Academia îi datorește o mare parte din tradiție și renume — a făcut într-o ședință plenară a celei de-a doua conferințe a păcii, ce a avut loc în 1907 la Haga, «Propunere pentru înființarea și organizarea unei Academii de drept internațional», cu reședința în Haga — propunere ce a avut un mare răsunset pe vremuri.

Academia de drept internațional se va inaugura solemn la 14 Iulie din acest an, în palatul păcii din Haga.

Avem dreptul să fim mândri de succesul strălucit de realizării unei idei emise de un academician român în cadrul unui areopag mondial, acum 16 ani!

Cred că n'ar face impresia unei inovații îndrăznețe și neprobate, ca să intre în Academia Română, științele, pe care, prin însăși definiția și natura ei o Academie trebuie să le cuprindă și pentru care în 1795 în Ardeal se înființase chiar o societate specială, iar în 1907 se propunea de un fost membru al Academiei noastre întemeierea unei Academii speciale la Haga.

4. Dar Academia Română mai are o lacună simțitoare și neîmplinită; ea a fost totdeauna o instituție culturală, și nu numai

în scopul asociație științifică; știința este numai un element al culturii, celălalt este Arta.

Ei bine, dacă dela început Academia a numărat printre secțiile ei una literară, ea nu poate refuză să i se alătore și și pe cea a Artelor.

Dealtfel aceasta ar fi și conform spiritului actualelor Statute, care prevăd că secția literară are a se ocupa . . . «și chestiunile de *belle-arte*», apoi. . . «a încurajă și recomandă re premiare operele literare și *artistice* meritorii».

În acest chip revizuirea statutelor Academiei noastre ar însemna, propriu zis, o precizare a lor, iar «reorganizarea» ei ar fi decât aplicarea spiritului în care au fost concepute.

5. Este de reținut numai necesitatea unei noi repartizări, repartizări și clasificări de secții, ori de noi subsecții în cadrul actualelor secții care să facă posibile lucrările lor.

Principiul de constituire a secțiilor ori a subsecțiilor nu este fi altul decât acel de omogenitate a specialității membrilor ce le compun, pentru ca prin coeziunea aceluiași interes și preocupări științifice și artistice lucrările Academiei dea un maximum de rod.

În tot cazul este de dorit — aceasta reiese ca o recapitulare scasă a expunerii noastre de până acum — ca viitoarea reorganizare a Academiei să cuprindă trei mari secții: I, secția științelor matematice, a științelor fizico-himice și a științelor biologice (naturale și medicale); II, secția științelor istorice, a științelor filologice, a științelor sociale și a științelor economice și înfârșit, III, secția Literaturii și a Artei (muzică, sculptură, pictură, arhitectură).

Delimitarea dintre secții nu va fi rigidă; oricând, după nevoie, ele putând colabora împreună, când lucrările întreprinse vor impune aceasta. Firește că noua reorganizare va avea după sine și o mărire corespunzătoare a numărului membrilor Academiei.

Academia fiind o instituție culturală reprezentativ națională, ar fi de dorit ca ea să aibă un contact mai intim cu opinia publică prin comunicări regulate publice, la ore când publicul poate veni, asupra ultimului stadiu ori a celor mai

noui mari descoperiri ale gândirii și progresului științific, a frământă și dau signatura epocii în care trăim.

De sigur, nu poate intra în sarcina Academiei, ca ea să treprindă opera atât de utilă a popularizării științelor și poate fi de demnitatea ei ca să fie turburată de ambiția și popularității.

Academia servește Adevărul și Frumosul cu exclusivitate oricărei alte tendințe și ea nu urmărește decât un respectabilă considerație bazată pe încredere în menirea ei.

Totuș, dacă știința are secretele ei, ea nu este un secret pentru nimeni. Știința este a Națiunii, care trebuie să fie păstrată și luminată în mod regulat asupra marilor probleme ale timpului.

7. *Insfârșit*, Academia Română va trebui să participe efectiv la lucrările Academiei Internaționale, cu care să rămână în cea mai strânsă colaborare, căci națiunea română, prin Academia ei, are datoria să vorbească și dreptul să fie ascultată pretutindeni, unde sunt în joc prerogativele conștiinței științifice universale.

Trebuie să se înțeleagă mai mult decât până acum, că Națiunea trimițând la adunările internaționale pe ambasadorii ei științifici, săvârșește un act elementar de manifestare a onoarei naționale.

Domnilor Colegi,

Aceste noi necesități, noi organizații, noi întreprinderi și noi manifestări, implică noi obligații, firește, în primul rând spirituale, însă și materiale.

Pentru a răspunde splendidei sale chemări, ca instituție reprezentativă a Națiunii, înăuntru și în afară, Academia Română are nevoie de noi resurse.

Căci astăzi — este un secret public — ea are veniturile reduse și mijloace insuficiente pentru a face față îndatoririlor ei vechi, necum celor noi.

Lipsă de local pentru numeroasele și prețioasele ei colecții — unice în țară —, lipsă de fonduri pentru cercetări întinse, resurse cu totul neîndestulătoare pentru lucrările

ars, cum este opera de căpetenie a Academiei, Dicționarul limbii; iată jena în care se află Academia, cu toate că ea poartă și administrează domenii și donații provenite din numerele case legate. Acestea au însă inconvenientul că sunt afectate pentru întrebunțări speciale și pe deasupra sunt și depreciate.

Atunci, ce-i de făcut? Iată o întrebare într'adevăr «academică», căci și-au pus-o, și o pun încă astăzi, regulat toate Academiiile, preocupate veșnic a-și asigura un buget convenabil și corespunzător multiplelor lor necesități.

Autorul teoriei monadelor, Leibniz, pentru a înjgheba Academiei sale venituri și bunuri specific academice, adică independente de capriciile oficialității și de vicisitudinile financiarului Statului, a desfășurat, în uimitoarea manifestare fecundă a spiritului său universal, și o bogată activitate fiscală.

Nu este proiect de taxe și impozite pe care geniul, nu numai calculativ, ci și fiscal al lui Leibniz nu l-a imaginat pentru a alina bugetul Academiei berlineze, — dela monopolul cărților, sute de ani singurul izvor financiar al Academiei, — la propuneri de impozite pe hârtie și cărțile, de monștrii ale diverselor vânzări și loterii, ale hârtiei timbrate și a veniturilor ale cultivării viermilor de mătase, înșfârșit propuneri ca Academia să exploateze un birou bizar de pompe de indiu, ca și birouri de plasare și informații de tot felul! Impururile de mai târziu au fost mai generoase; utilitatea și semnătatea științei au fost înțelese, deaceia Statele, chiar cele sărace, au dotat Academiiile cu sumele necesare. Academiiile n'au avut nevoie a fi transformate în agenții fiscale ori birouri de plasare.

Statul român este ținut, și el, moralicește a interveni acum în riza financiară prin care trece Academia.

Academiei îi trebuie, pe lângă local, între altele, ca să poată împlini înalta ei misiune, funcționari științifici și profesori, pentru a nu fi ceea ce este azi, un Minister al Culturii și Instrucțiunii, fără a avea însă nici măcar personalul indispensabil întreținerii corespondenței curente cu străinătatea, pe care trebuie să o facă, fiind sesizat pentru aceasta de multe ori de însuși Ministerul nostru de Externe.

Mai bine de o jumătate de veac Academia Română a mândria a trăi prin propriile-i resurse; până ce însă vor liberalitățile donațiilor viitoare, — care de sigur nu vor întâi să vină, — și care să-i asigure autonomia financiară, p atunci Statul, cu toate sarcinile sale totdeauna crescând din ce în ce mai grele, însușindu-și cercetările științifice activitatea culturală a Academiei și considerându-le ca sale, nu va putea să întârzie pentru satisfacerea urgenț numeroaselor ei trebuințe, fără de care Academia este mințată în existența ei, ceea ce ar primejdi însăși existenț perior culturală a Națiunii.

Căci, încă odată, Academia Română împlinește funcț cifică de reprezentantă permanentă a intereselor înalte ș țifice și artistice ale Națiunii.

Iar pentru păstrarea acestui patrimoniu spiritual, nî sacrificiu nu poate fi prea mare. Opera vere basilica.

Când Academia Română va avea larga posibilitate de lucr singura virtute a activității sale productive, prin zelul ș loarea membrilor ei, prin deferența Statului și a opinia blice, ea se va găsi îmbrăcată, fără vre-o constrângere, magistratură și ascendență activă și morală firească, nec și totuș dată, asupra întregului mers propășitor al cu naționale.

Altețd Regald,

Domnilor Colegi,

Membrii Institutului lui Salomon din insula lui B. Bensalem, egali cu cele mai înalte personaje ale Sta apăreau în public îmbrăcați în costume pompoase, încor de un aparat sacerdotal, cu mitră, cărjă și patrafir; la in lor într'un oraș, toți magistrații și funcționarii formau u tegiu solemn, în fruntea căruia se purtă o cruce, ca în unui episcop, în timp ce membrii Institutului străbătea țimea îngenuchiată și o binecuvântau.

În adunările lor academicienii din Bensalem cântau ghii și ridicau rugăciuni consacrate a aduce omagii au

i suveranului acelor opere admirabile, care formau obiectul studiului și contemplării lor.

Azi savanții nu au nevoie de acest aparat exterior, care să vorbească imaginația mulțimii și să cucerească științei în acest fel locul de onoare ce-i aparține.

Căci azi strălucirea Culturii și a Științei se resfrânge în-ajuns și asupra modeștilor ei reprezentanți, cari, dacă au fost proclamați, cu o ușoară ironie, de nemuritori, e pentru că ei participă cu un infinit devotament la opere eterne.

Să fie permis totuș acelui ce vă vorbește, să ia pildă dela pontifii colegiului sfânt din Bensalem și să aducă acum, când e înalta satisfacție a se găsi în mijlocul D-voastre, un imn de slavă destinului fericit ce-i este hărăzit Academiei Române, pentru onoarea și prestigiul Patriei.

ĂSPUNSUL D-LUI VASILE PÂRVAN

L A

DISCURSUL D-LUI DIMITRIE GUSTI

Scumpe coleg,

Deprins de pe când erați încă foarte tânăr a căută compativ și experimental în orice înfățișare trecătoare a vieții solesensul ei adânc și trainic, general-omenesc, deopotrivăabil în cele mai primitive ca și în cele mai rafinate alcări ale societăților, veți fi reflectat de sigur cu oarecare mecolie la asemănarea profundă pe care solemnitatea unei reții dintr'o academie modernă o poate aveă cu solemnitatea nirii într'o castă, ori consacării într'o situație simbolică, cutare trib primitiv ori preistoric.

ufletul copilăresc al umanității a inventat masca, podoaba lucitoare, costumul variat, teatrul și travestirea de toate rile, pentru a-și satisface continua dorință violentă, de ucide a vieții comune și desprețuite, spre a învia într'o viațăă și superioară.

piritul vostru e astăzi adânc turburat de atingerea cu mistemortii și al învierii.

eremonia în care sunteți astăzi deopotrivă oficiant și vicii, e menită a consacra trecerea voastră dintr'o viață în-ta. Devenind unul din cei treizeci și șase, D-voastră ați uit ca jertfă toată viața voastră trecută, spre a fi primitiața care începe acum, altfel.

Pentru ritul inițiator de astăzi, D-voastră v'ați pregătit delung: vi se pareă mereu că nu sunteți încă îndestul de înalt peste D-voastră înșivă, spre a fi stropit cu apa lustră a vieții întru nemurire.

Zei fie lăudați, scumpe coleg, că viața noastră este plină de nimicuri. Căci dacă dorința noastră de ce este mai înaltă și frumos, de ce este sublim și desăvârșit, ar fi lăsată să se desfășure, ea ne-ar ucide. Niciodată marea frumusețe, marea iubire, marea seninătate a sufletului creator nu te încăpută de becisnica noastră ființă. Dacă noi întrevădem câte-o clipă aceste realități ale celeilalte lumi, și sufletul nostru se dorește spre ele ca setea spre izvor, Zeii sunt deosebiți de buni, pentru a ne întoarce dela aceste gânduri mortale de a ne pune iară la munca cea zilnică, de biete animală povară. Iar după starea de spirit pe care noi singuri o alegem — adică, de a fi mulțumiți de pacea pe care ne-o dăruiește întru oboseală și somn învârtirea pietrei de moarte a fiecărei zile, ori dimpotrivă de a rămâne mereu triști de neîmplinirea sublimului vis suprauman al desăvârșirii — noi înțelegem sufletul *gol*, ori dimpotrivă *plin*: gol ori plin, de ideal, de viață, de mușete, de iubire pentru cele perpetue.

În rugăciunea pe care ați îndreptat-o azi către Nemurire, ați întârziat întâiu multă vreme între zidurile înalte și întinse apărute ale învățaturii omenesti, sigure de sine, pentru că sunt cuminte numai cecece a fost înainte de noi. Indelunga voastră înțelepciune și înțelețnicire cu știința despre societatea oamenilor vă dă lăngă ei și nu vă dă drumul spre misterul așa de temerar și singurătății. Căci apropierea primejdiei strânge pe oameni să se comporte diferent de capetele ce poartă pe umeri. Genialul și inocentul se vede la fel în nevoia de a se sprijini pe aproapele, de a-l lăsa să se amestecă în ființa unică și informă a masei: e pe lângă înșivă în îngropare în pământul părinte, înainte de îngroparea cea definitivă, a trupului obosit, în care coardele sufletului s'au rupte.

Dar în urmă rugăciunea voastră s'a purificat: și, după plinirea simbolului morții prin rătăcirea între faptele mărețe și indiferente ale oamenilor, ea s'a armonizat întru împlinirea simbolului învierii prin unificarea cu gândul veșnic.

Și D-voastră ați zis:

«Spiritul trăește în conștiința, că fragmentele pe care oamenii de știință țin în mâna lor, aparțin unui plan unitar și total al Realității.

«Silabisirea realității prin Știință ne conduce în acel templu veșnic deschis, perspectivele Infinitului și ale Eternului, în care se oficiază cultul mirrilor și se meditează cu smerenie și nobilă îndrăzneală asupra locului. I ocupă omul în lume, asupra lumii și a lui însuș.

Și tot mai îndrăzneț, D-voastră ați completat ritul mistic învierii voastre zicând:

«Noroc că lumea nu este numai un cosmos grandios, ci și o sublimă poezie. Creația creatoare a inspirației artistice învâluie realul cu un suflu zefiric ideal și provoacă sentimentul sublim al Ethosului și Pathosului vieții totale.

«Aripele lui Plato transportă spiritul departe, departe de raționamentele dure ale lui Aristoteles și fac să pătrundem adânc în opera divină».

Scumpe coleg,

Venirea D-voastră între noi e legată de una din cele mai durerose pierderi pe cari le-a îndurat Academia. Cineva care, poate chiar azi, de pe locul D-voastră, fiind din aceeași generație cu D-voastră și cu mine, ar fi spus aici gândurile lui Ștefan cel Mare în credință în frumusețea științei istorice, e astăzi înlocuit de D-voastră și pomenit de noi amândoi.

Împrejurul scaunului D-voastră se poartă, ca un stol de tineri ai amintirii, speranțele vechi și speranțele nouă: sunt tinerii triști cari plâng pe Constantin Giurescu, sunt îngerii mângâiere cari vin cu coroana de dafin a tinerei voastre vieții...

Și că moartea noastră a celor tineri e mai greu de îndurat decât a celor bătrâni: locul nostru nu se poate niciodată împlini în pace; toată taina viitoarei noastre înfloriri, viitoarelor noastre roade, de cari omenirea a fost furată, rămâne în urma noastră și-și cere răzbunare împotriva Destinului orb.

Și că zăsesem în D-voastră, filosoful formelor sociale ale vieții noastre, un urmaș potrivit pe scaunul academic al filosofului formelor istorice, ale aceleiaș vieți, Alexandru Xenopol. Și că soarta a voit altfel. Și D-voastră ați devenit nu urmașul, ci colegul lui Xenopol. Ne-a părăsit și Xenopol și un jurist i-a

ocupat scaunul, legând de Xenopol juristul firul de găt pe care D-voastră l-ați fi legat de Xenopol filosoful istoric.

Dar între predecesorul D-voastră, Constantin Giurescu, D-voastră e numai aparent o discontinuitate, real însă, Giurescu ar fi aparținut altei generații decât a noastră, ca să ne putem împăca în vreun chip cu plecarea lui de noi — ceeace cât vom trăi nu vom putea-o face — el nu avut de sigur un mai potrivit urmaș și comemorator al D-voastră.

Dați-mi voie să dovedesc aceasta întârziind câteva zile asupra scumpului prieten dispărut, spre a încerca să-i găsițez adevăratul chip al ființei sale — rămas necunoscut apăsăturilor — pentrucă el trăia numai între gândurile sale și arată lumii — cum nu arată Luna, Pământului — decât o gură față, și încă și aceea mai mult o mască de circumstanțe. Iar lumea nu se osteniă a-l cunoaște.

Căci fiecare om e o prăpastie în care se poate cădea când trecem pe lângă aproapele, cu atât ne ferim mai puțin cu cât ne pare mai adânc.

Și Giurescu era adânc. Părând mândru, el era într-o măsură de-o modestie cu totul sfioasă; părând numai erudit, și de un pedant de precis, el totuș era adesea deadreptul român în avântul gândurilor și ipotezelor sale; părând rece și totuș sensibil ca un poet. Dar fiind perfect onest în recunoșterea neputinței noastre în fața atâtor mari întrebări ale științei, el ura, cu toată adâncimea sufletului său pasiv, ura tăcut, pentrucă prin delicateța sa era incapabil de o presiune violentă, dar ura, farsa savantă, stupiditatea pretentivă drapată în erudiție, aproximația grăbită și sigură de sine, tudinile solemne ale diletanților tari în genealogii.

Și era și el urât cu violență de ceilalți.

Temperament aristocratic, el nu se plecă înaintea nici unei măririi: antipatic tuturorora pentru marea sa independență, fost ignorat ori tănuț de publicistica, presa, știința neoficială. Nefiind primejdios, iscusiții călărători ai vieții publice nu se temeau de el; nefiind folositor pentru scrierile lor meschine, ei nu-l tămâiau; nefiind lingușitor, ocroteau și nu-i trâmbețau meritele.

El a fost înainte de toate un mare cercetător al adevărului. dânsul nu-l interesă descrierea faptelor cunoscute, ci lupta controverselor grele ale Istoriei. El nu erà nici un didimeic unător de documente, nici un poligraf ambițios, nici un gălitor analist anecdotic.

Fixarea unui text autentic, restabilirea unui nume de autor, râmarea unei erezii istorice, corectarea unei date cronologice, dar mai presus de toate, problemele complicate de re-nstruire a vieții social-economice a trecutului românesc, din amalgamul de știri contradictorii, de documente neprecise, de judecăți teoretice contemporane, îl preocupau atât de adânc, cât el putea uita cu totul viața gălăgioasă, trivială și îmbuită a contemporanilor săi, pentru a suportă cu resemnare uatția grea materială și cea aproape intolerabilă, morală, pe re Destinul lui nedrept i-o creiase.

In adevăr, împrejurul lui urcau repede treptele diferitelor iriri nenumărați foști camarazi, submediocri, dar voluntari lipsiți de scrupule: în știință, ca și în politică, ei ridicau împrejurul lor un mare vârtej de agitație, îmbulzindu-se spre urile dintâi deși nici cunoștințele, nici inteligența crea-re, nici caracterul lor nu-i îndreptăteau la această ajungere. bunul nostru prieten vedeà crescând împrejurul lui mul-nea acestor oameni, siguri de ei înșiși, deveniți măreți, miș-ndu-se solemn și privind cu binevoitoare milă asupra în-gului Univers; dar în loc de a face ca ei, el se închidea sine, încă mai singuratic și mai disprețuitor.

D-voastră, scumpe coleg, care știți că, în generalitatea ca-rilor oferite de viața socială, aceea ce se numește «omul de ință», are nervi, dar nu are sentiment, are rețete practice, dar are invenție, are spirit de observație, dar nu are sinteză,— ci el lucrează de obicei cu memoria, pe care o are foarte pu-nică, pentru că și memoria este un act de voință, iar nu cu uiția și perspicacitatea, însușirile caracteristice ale talentelor geniilor, — veți fi de acord cu mine că Giurescu nu erà voluntar, ci un contemplativ.

Dar în lumea noastră de simpatii ușoare și superficiale, urescu nu erà nici măcar simpativ. In două feluri te poți se plăcut oamenilor: unul e, de a comite naivități și greșeli:

astfel dai aproapei ocazia de a-ți se simți superior și în el încolțește mărinimia protectoare față de puținătatea dar Giurescu era foarte inteligent și fin, iar de altă parte era rezervat; al doilea fel de a te face simpatic, e de a fi curios de a încânta prin talentele tale sociale; dar marii *chambristi* sunt niște mari egoiști, cari prin puterea acaparatoare a lității lor, domină tot mediul ce-i înconjură: e puțin șansa ca cine să ai vreo cruțare față de aproapele, dacă vrei să ai succes; nu poți fi deasupra celuilalt, decât dacă îl ai în câștig de cauză; o altă superioritate nu există decât în singurătate; dar Giurescu era prea delicat și impresionabil pentru a putea fi suficient de egoist, adică suficient de îndrăzneț, agresiv, impertinent și cuceritor.

Scumpe coleg,

Din înălțimea plină de praf, a cerului de pânză și frământat al cercului, maimuțele privesc cu un dispreț vertical la actorii ritorii cari le suportă cu răbdare cojile de nuci și alte pite ale criticei lor nervoase ori speriate. Și mulți din ei de jos se uită cu admirație și gelozie la mlădioasele bețe care, atârinate de coadă, prin elegante balansări și dibăcșii turluri, își schimbă mereu: punctul de vedere, orizontul și direcționalitatea... D-voastră, scumpe coleg, care tocmai aveți o preocupare capitală studiul bălciului vanităților, numit cu termeni academici «viața socială», veți recunoaște că elegantele acrobații ale maimuțelor din circurile marelui bălcu sunt în bună parte, singurul simbol în care putem cuprinde activitatea publică a contemporanilor noștri.

Constantin Giurescu era prea grav și necăjit ca să poată râde disprețitor de animalele cățărătoare ale epocii noastre. De altă parte el era prea părăsit și expus loviturilor, ca să poată lua o ofensivă energetică împotriva lor, ori împotriva nenaturalității rațiilor admiratori ai lor, din turma necuvântătoare a opiniei publice.

Plin de patima sa de a deslega enigmele istoriei noastre el se refugia între cărțile și schedele sale. Și acolo, bunăoară, blândă, Istoria îi redă seninătatea. Atingându-se mereu

crurile cari au făcut viața trecutului, el se deprindea din în ce mai bine a trăi dincolo de timp și de spațiu, în neurirea umanității ca tot.

Căci, în fața nenorocirilor și morților acumulate, Istoria conlează cu povestirile sale și face trăsătura de unire între moarte viață. Prin istorie omul nu despreciază de el însuș și nu sinucide ca neam omenesc. Istoria trecutului îi dă consolarea va trăi, prin istorie, și viitorul. Istoria e bunul samaritean re leagă rănille umanității sângerânde în sufletul ei întreg.

Il văd încă pe prietenul dispărut, puternic, chipeș, drept, fruntea înaltă ca un turn de cetate, cu ochii voalați de o ntinuă suferință interioară, cu vorba puțină și cumpănită, t părerile totdeauna nouă și subtile, cu tenacitatea și răb- ărea potolită a omului sigur de dreptatea sa, cu distincția, monia, calmul și discreția, câteodată puțin obosite, niciodată să absente, niciodată biruite de bietul animal hărțuit, — care ânge și cere îndurare în fiecare din noi, de marea durere i-o face continuu spiritul ținându-l în încordată vibrare.

Și înaintea chipului rechemat al lui Constantin Giurescu, ni vin în gând vorbele unui mare poet italian de astăzi: «nu iu de ce simt, că el eră făcut, ca să rămână merèu apăsât e nevoia de a se întrece pe sine însuș».

Scumpe coleg, o asemenea nevoie vă chinuește și pe D-voa- ă, și deaceea sunteți mai ales vrednic de a urmă lui Con- antin Giurescu.

Căci dintre cele două ținte pe cari și le pun oamenii: de a ntrece pe alții, ori de a se întrece pe ei înșiși, singura binecu- antată cu rodire deplină e cea din urmă. A întrece pe alții, u e, de multe ori, decât a se pierde cu totul pe sine însuș, cordându-se cu toată viața aceluia, pe care îl iei drept model. e când dimpotrivă, a te întrece pe tine însuși, înseamnă a-ți ărgi sufletul până la Aceea, ce nici nu se începe, nici nu se va ăfârși cu tine.

V'ați pus în anii tinereții, ca bază foarte serioasă a teoriei unostinței despre lume, cercetarea etnopsihologică a socie-

tăților omenești. Legătura dintre individ și societate v'a apărut atunci condiționată, fie în societățile primitive, fie în cele civilizate, de un schimb foarte bogat și multilateral de energie ale celor trei mari sentimente omenești: iubirea de sine, simpatia (de toate formele) și venerația (de toate formele): diul D-voastră despre *Egoism și Altruism*, apărut la Leipzig exact acum douăzeci de ani, avea ca scop motivarea sociologică a voinței practice: analiza psihologică făcută atunci de D-voastră voinței practice, alături de analiza etică făcută de voinței morale și de analiza teoretic-economică făcută de voinței economice, — au rămas până azi un model al genului. Lucrarea D-voastră este azi citată de toți învățații celor două domenii de preocupări.

Predilecția D-voastră pentru științele sociale v'a făcut să dați încă din prima tinerețe o atenție deosebită studiilor de drept. Încă din 1904 D-voastră publicați la Berlin în «*Preussische Jahrbücher*», sub forma modestă a unei recenzii, astăzi Culegerii de documente cu privire la chestiunea Dunării, cătuite de neuitatul nostru secretar perpetuu Dimitrie Sturza, un adevărat studiu sistematic de drept internațional, *Chemie der Dunării*, citat azi de toți autorii, cari se ocupă de acest subiect.

La câțiva ani după aceasta apăreau repede unul după altul la Berlin ori la Lipsca, studiile D-voastră despre *Gabriel Tarde*, strălucitul și așa de originalul sociolog francez, despre *Principiile sociologice ale Eticei moderne* (o excelentă expunere etică asupra ostenețelor ce și le dau toți învățații științelor sociale contemporane de a-și sistematiza gândirea lor cu privire la problema etică în viața socială), despre *Conceptele fundamentale ale dreptului de presă*, însfârșit acele importante *Prolegomena pentru un sistem* al D-voastră, cu privire la *Științele sociale, Sociologia, Politica și Etica în înălțuirea lor* etc. etc., exemplificate practic prin contribuția D-voastră la pedagogia universitară, *Un seminar de sociologie, politică și etică la Universitatea din Iași*, publicat deasemenea la Lipsca.

Colaborator la cele mai însemnate reviste de științe sociale și filosofie științifică din Germania, războiul cel mare vă surprinde în plină activitate la acele publicații și vă silește a nu se ocupa de aceste legături.

racter, rivalitățile de ambițiuni între numeroșii D-voastră laboratorii. Cu o răbdare admirabilă ați suportat ciocnirile și suferințele aduse de evenimentele și împrejurările adverse — așezându-vă între ele și astfel împiedecându-le de a-și face rău reciproc.

Intr'o societate încă foarte amorfă, cum e a noastră, de un spirit critic al opiniei publice nu se poate vorbi. Valorile social-individuale bine fixate încă nu există, și presa e total acaparată de mentalitatea politică, ați reușit să fiți activ în chipul cel mai folositor, fără ca persoana D-voastră să fi fost prea mult expusă bruscelor schimbări de temperatură ale simpatiilor fruntașilor noștri politici ori culturali.

Fiind un realist-critic, D-voastră considerați filosofia o disciplină științifică în cel mai complet înțeles al cuvântului: experimental și comparativ. Cu o înclinare înăscută spre studiul realităților sociale, D-voastră luați lumea așa cum este și nu cum ar trebui să fie. Posibilitatea a doua, v'ar părea că dacă nu v'am înțeles rău, un pur dilettantism estetic și fizic, de o nuanță nu numai romantică, dar chiar antiștiințifică.

Neîntrerupt conștient de adevărul că omul e prin excelență lipsit de originalitate, și că toate pretențiile lui de a fi creator de a iubi, de a lupta, în chip absolut nou față de semenii săi din prezent și trecut, sunt un naiv egocentrism, D-voastră cereți oricărui cercetător, înainte de toate cunoașterea și înțelegerea adevărată a literaturii chestiunii: aveți această pietate istorică față de ostenețele predecesorilor, nu din ironie pentru contemporani, ci din prețuire pentru strămoși. În adevăr, cunoștințele omenești despre lume și viață au fost cucerite în penibilă descoperire, fragment de fragment, de fiecare cercetător și de fiecare generație, numai în chip unilat și nesistematizat. Totalul și organicul este adăugat de conștientul istoric-critic al întregii evoluții. Prin acest fel de a înțelege știința, D-voastră vă apropiați foarte mult de conștiința istorică a marilor evoluții ondulatorii ale civilizațiilor omenești. Totuși, nu vă identificați cu această concepție, deoarece din conștientul cercetărilor voastre este perpetuu contemporanul, deci istoricul. Valorile voastre sunt valori practice, iar nu teoretice. Perspectiva voastră este etică, iar nu metafizică.

Scumpe coleg,

Nu știu dacă în sistemul vostru de a gândi asupra lumii vieții, strict obiectiv, strict științific-istoric, strict-critic, mai mâne loc și pentru alte preocupări decât acelea ce tind la earea de organisme sociale și individuale (națiune, stat, individ) producătoare și consumatoare de cultură. Știu însă, că ți fi de acord cu mine, în a recunoaște că știința și cunoștința sine nu sunt creatoare de fericire, adică de *aequanimitas*, de *araxia*, singura însușire care în adevăr ar putea înnobila porturile dintre oameni și neamuri. Dimpotrivă, se pare că una între urmările imediate ale științifismului a fost reacțiunea stică, fie religioasă, fie filosofică, a ultimilor ani. În locul nștientului a fost întronat subconștientul, — în locul rațiunii, niția, — în locul voinței, inspirația capricios entusiastă.

Retrăim vremurile elenismului alexandrin? Intrăm într'ocă de decadentă? Apune Europa?

Cred că nu. Ci străvechiul bun simț mediteranean resta-este un echilibru, rupt acum aproape două sute de ani, n unilateralizarea umanității întru cultul facultăților pure: iune pură, voință pură, sentiment pur. Totalul se recere drepturile sale. Viața ca atare, trivială ori genială, își imne legile ei unitare, de interdependență a conștiinței de in-ct, a omului de animal. Scopul vieții nu e, la Meditera-eni, de a trăi exclusiv bine, ori exclusiv frumos, egoist ori tuist, moral ori intelectual, ci de a trăi intens: a fi slabi cei mai slabi dintre oameni, ori a fi tari ca zeii, a fi violenți delicați, îndrăzneți ori șireți, perfizi ori îngerești, a fi așa m am fost construiți de milenara ereditate ce o purtăm noi, dar a fi compleți. Trebuie să fim cel mai desăvârșit mplar al speței ce o reprezentăm în chip unic, în mijlocul rei spirituale și faunei trupești a lumii antropomorfe.

imensitatea incognoscibilului față de puținătatea cognosci-ului cere o revalorare a scopurilor vieții. Fiecare homuncul de azi că stăpânește prin știință secretul vieții și taina pro-ului său destin, e mândru de această cunoștință și o pro-mă tuturor cerând închinare în fața simplei îngrămădir material inert, adunat în mormane cu atât mai masive,

cu cât sunt mai lipsite de sens uman și de viață interioară. Numai cei puțini știu, că nu știu nimic. Și conștiința necușatei științei lor le dă melancolica înțelepciune a resignării, a neactivității, a renunțării, a iertării, a comprehensiunii celor care sunt incomplete, adică a celor etern omenеști.

Cuvântarea D-voastră de azi mi-a dat sentimentul că și D-voastră sunteți atins de adierea armonioasă a geniului marelui poet al grecilor Eleni, cei mai deplini și mai adânci dintre toți misticii și misticii, cari au populat cu luptele, visurile și miturile lor pătrunzătoare și înfloriți ai Mediteranei.

Intru cuvântul vechei înțelepciuni elenice despre Zeul soarelui și al lumii (Zeul soarelui și al lumii): *ὄλος ὄρα, ὄλος δὲ νοεῖ, ὄλος δὲ τ' ἀκούει* ¹⁾,

Vă zic azi: fiți binevenit între noi.

¹⁾ (Nu cu ochii, ori cu capul, ori cu urechile, ci) în întregimea sa (Zeul soarelui și al lumii vede, în întregimea sa cugetă, în întregimea sa aude. (Xenophanes, frgm. 2).

556645

AG345

A45

v. 52-57

UNIVERSITY OF CALIFORNIA LIBRARY

